

Geschiedenis der Vlaamsche letterkunde

Th. Coopman en L. Scharpé

bron

Th. Coopman en L. Scharpé, *Geschiedenis der Vlaamsche letterkunde*. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1910

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coop003gesc02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

J.F. WILLEMS' MONUMENT TE GENT

JAN-FRANS WILLEMS
1793-1846

Inleiding

1830!

De omwenteling had uitgewoed.

Wat de Mogendheden den 9ⁿ Juni 1815, te Weenen, vereenigd hadden, hoofdzakelijk als waak en weer tegen het woelzieke Frankrijk, ontbonden zij, sommige niet zonder heimelijke vreugde, den 20ⁿ December 1830 te Londen.

Het Rijk, waar handel en nijverheid eene heerlijke lente beleefden, wiens macht te land en te water voor het gezicht van vriend en vijand reeds opdoemde, behoorde voortaan tot de droomen van het verleden.

Al dadelijk rijst de vraag, waarom het Vlaamsche ras, als 't ware zijne taal- en stamverwantschap verloochenend, in den geest geen verbond van broederschap gesloten had met het Noorden, tot dooving van den wrok die alhier, van in den beginne en bijna overal, tegen de Nederlandsche Regeering gekoesterd en gekweekt was geworden? Waarom, na 1830, dat ras - bevreemdend feit, voorwaar! - den nieuwen toestand van zaken, zooniet met geestdrift onthaalde, dan toch gansch niet vijandig gezind was?

De Geschiedenis lost die vraag op en verklaart de bijna willelooze onderwerping van de Vlamingen aan het onvermijdelijke.

Onder het Oostenrijksch beheer ingedommeld, door de Brabantsche omwenteling half ontwaakt en door de Fransche overheersching uitgeschud en uitgeput, waren zij onverschillig, moedeloos en diep onwetend geworden: hun gezichteinder strekte niet wijder dan de grenzen van den akker waarop zij zwoegden en wroetten voor het dagelijksch brood.

Zij die verminkt uit de Fransche legers terug waren gekomen, hadden heel wat anders te doen dan liefde tot het vaderland, zucht naar licht in de harten der jongeren te ontwikkelen: zij leefden alleen van genadebrood en, nog dronken van het krijgsgeweld, vergoedden zij hem, die hen in 't vuur had gestuurd tot hun verderf.

Jongelingsfierheid, mannenmoed, zij lagen vermoord in het bloed op de slagvelden van Europa. Hoe zouden zij eigenwaarde gevoelen, die hulpelooze grijsaards, die weerlooze vrouwen, die onschuldige kinderen?

Zóo was het gesteld met de overgroote meerderheid van het Vlaamsche volk in 1814; zoodat het begrijpelijk wordt waarom de pogingen van Willem-Frederik van Oranje ten gunste van het openbaar onderwijs, het oprichten van lagere scholen, de benoemingen en examens der onderwijzers, het invoeren van verbeterde leerwijzen, de regeling van het bestuur der gemeenten en eene menigte andere noodzakelijke maatregelen, welke ook na 1830 zouden in voege blijven, werden afgekeurd.

De Koning meende het goed. Zijne regeering was met uitmuntende inzichten bezield; maar eene ongunstige opvatting van den aard des volks dreef haar tot onstaatkundige handelingen: tot snel en schokkend doorgrijpen waar langzaam en geleidelijk inwerken paste; tot stijf en sterk volhouden of tot dralen en wankelen, als ze bij tijd en wijle verstandig had moeten toegeven aan gewettigde wenschen. Zij was, overigens, te kort van duur om het algemeen vertrouwen te verwerven en doorslaande, verzoenende uitslagen te bekomen; zoodat zij, ten slotte, in de Vlaamsche gewesten wel achting kon afdwingen, maar geene liefde winnen.

Zelfs de wijze, waarop het nieuwe Rijk in het leven was geroepen, werd het edele hoofd van den Staat als eene grief toegedicht: de indruk was, dat de Mogendheden Holland's vorst eene uitbreiding van grondgebied hadden willen vergunnen, niet twee volken, als het ware elkander aanvullend, gelijkewijze tot een historisch geheel verheffen. En de krenkende bejegening, welke de burgers vanwege 's Konings ambtenaren niet zelden te verduren hadden, was geenszins van aard om dien indruk uit te wisschen en andere wonden te balsemen. Men beschuldigde de Regeering van partijdige benoemingen, terwijl de aanstelling van Noord-Nederlanders enkel toe te schrijven was aan de onkunde van vele Zuidnederlandsche

aanzoekers, die een erbarmelijk onderwijs genoten hadden. Weldra ontbrandden ook de onzalige godsdiensttwisten, die de gemoederen van lieverlede verbitterden. In de toongevende kringen stond het Fransch in blakende gunst: geen wonder, derhalve, dat de hoogere standen, van oudsher met die taal vertrouwd, de achtereenvolgende taalverordeningen beschouwden als zoovele aanslagen op hunne voorrechten. Het eigenlijke volk, onvolkomen voorbereid, onmondig, na eeuwen verslaving gansch natuurlijk zonder warm gevoel van eigenwaarde, meer bekommerd over de drukkende schuld en de gehate belasting, besepte niet eens dat die verordeningen, naar geest en letter tot zijne beste nationale overleveringen behoorden, en hoezeer ze, bijgevolg, zijne zedelijke en stoffelijke opstanding zouden bevorderen.

Voeg daarbij dat de grondslagen, waarop het koninkrijk der Nederlanden was gevestigd, weinig duurzaamheid beloofden, daar zij wellicht niet meer beantwoordden aan den eisch van den tijd; als 't ware eene terugwerking waren tegen de nieuwere begrippen, die de storm der omwenteling op het einde der pas ontslapen XVIIIe eeuw met overweldigende kracht had verspreid. Hoe die denkbeelden hier spoedig wortel hadden geschoten in de geesten, zou de vrijzinnige grondwet van het Belgisch koninkrijk weldra bewijzen.

Aan al die redenen zal het wel te wijten zijn, dat het Vlaamsche volk onverschillig toekeek hoe het Nederlandsch gezag werd ondermijnd in het Walenland, en het sloopingswerk, met de medewerking van Fransche penneknechten, zijnen gang ging te Brussel.

De Vlaamsche geestelijkheid, aanvankelijk de pogingen van de Regeering tot het wederinvoeren van de Nederlandsche taal steunend, had weldra eene andere houding aangenomen.

Ten gevolge van het sluiten der vrije colleges, ontstond in haar midden een tegenstand 'tegen het zoogenaemd Hollandsch, dat men volstrekt grondelyk van het Vlaemsch wilde onderscheiden hebben. Deze omkeering van gevoelen by degenen, die gedeeltelyk het onderwys in handen hadden, stelde een grooten hinderpael aen de studie der volkstael. Zoo zag het Vlaemsch, verlaten van de rechtsgeleerden, die sedert het vierde eener eeuw aen het Fransch beheer gewend waren, bespot door uit hun land gevluchte vreemdelingen, degenen tegen zich keeren, welke tot nog toe zyn kloeksten steun hadden uitgemaekt, en, door eene ongehoorde

dubbelzinnigheid gelukte men er in, het volk tegen zyn dierbaerst eigendom op te hitsen.⁽¹⁾

Maar zoo in Vlaanderen en Brabant het nationaliteitsgevoel, eeuwen lang verdrukt en verdoofd onder vreemde overheersching, niet tot ontwaking kwam; zoo de liefde tot de eigen taal, sedert zoolang geen voertuig meer van hoogere denkbeelden en geene uiting van geleidelijke ontwikkeling en degelijken vooruitgang, niet ontvlamde in 's volks gemoed, dan hadden daaraan, en wel in ruime mate, de ongenoegzame maatregelen der Nederlandsche Regeering schuld. Wat baat het, immers, door wet en decreet het gebruik eener taal in te voeren en op te leggen, indien aan het grondig onderwijs dier taal niet de noodige zorg gewijd, tot hare beoefening niet bemoedigend aangespoord, tot hare verspreiding niet wijselijk gewerkt wordt? En daarin schoot voorzeker het Nederlandsch bestuur te kort, minder bekend als het was met den toenmaligen toestand hier te lande.

‘Het Staetsbestuer’ - zegt Snellaert⁽²⁾, gewis geen tegenstander der Nederlandsche Regeering - ‘voegde wel is waer aen het onderwijs bekwame leeraren toe, die ons in de sedert twee eeuwen te loor gegane kennis der tale inwydden; maer wat men hem tot misslag mag aenrekenen, is zich uitsluitend bepaeld te hebben by hetgeen zyn eerste plicht mag genoemd worden. Men wist niet de studenten by de hoogeschoolen zucht in te boezemen voor eene loopbaen, waerin de beoefening der Nederlandsche letterkunde hoofdzaak zyn zou; het tooneel wist men geene doelmatige aenmoediging te geven, wat anders niet moeilyk zyn kon met de talryke rederykkamers in Vlaanderen en Brabant bestaende, en de Hollandsche tooneelgezelschappen, wier voornaemste leden, onder welke de tooneelkunstenaresse Wattier boven allen uitmuntte, de bewondering van Napoleon en Talma verwekt hadden.

Het eenige wat men te dien opzichte meende te moeten verrichten, was van tyd tot tyd het uitmuntend gezelschap van Majofski eenige uitstapjes te laten doen naer Brussel, Antwerpen en Gent, en vleierende bewoordingen over te hebben voor de maetschappyyen van rhetorica. Er richtten zich wel genootschappen

(1) F.-A. Snellaert: *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, blz. 211.

(2) *Ibid.*, blz. 212-213.

op van Nederlandsche tael- en letterkunde, in de residentieplaets en in de beide hoofdsteden van Vlaenderen; maer deze genootschappen, in 't geheel niet ingericht volgens den eigen Zuidnederlandschen aerd, waren veeleer renperken, voor kuiperyen en 't jagen

W adien dattie edele man
 Alexander dedefur wan
 die stat die vast was en groot,
 en hi melsise sloech te doet,
 den hertoge vā se hoge prise,
 en hi met heme vorde darise,
 en dat gehurrt was floridas
 daer die brulucht groet af was,
 voer hi te tarsen met blide sinne
 sien die scone conigine
 Candacen, die hi met trouwe
 minde, boue alle vrouwe,
 in sine wege dat hi vant
 staende ene stat op een eiland

soort

brulucht, brulucht

substantief - des gebouwen dat hi

Eerste bladzijde van 'Het leven van Alexander' uitgeschreven door J.-F. WILLEMS.

naer plaetsen geopend, dan der nationale zake bevorderlyk. Ook gingen zy in den staetsstorm van 1830 onder, nauwelyks eenige wrakken nalatende. Een anderen groven misslag beging men met aen de Vlamingen den toegang tot de beste hedendaegsche schryvers niet te vergemakkelyken, terwyl men nadrukken van Fransche werken onmatig bevorderde.'

De Fransche invloed, die ten onzent maar al te zeer vertroeteld werd door de verfranschte hofhouding van koning Willem, steunde weldra op de vrees, de verblindheid of het kwalijk begrepen belang der Regeering als op eene rots, zoodat de bestgezinden, zij die hunne taak tot ontwikkeling van 's volks karakter, natuur en nationaliteit met liefde hadden opgevat, eindelijk schipbreuk moesten lijden.

Zoo ging het dan ook den hoogleeraars in de Nederlandsche letterkunde, die bij de Zuidnederlandsche Universiteiten waren aangesteld: te Luik, de uitstekende Kinker; te Loven, de begaafde Meyer, en, in het hart van Vlaanderen, te Gent, de edele Schrant, oud-pastoor te Bovenkarspel-bij-Enkhuizen. Deze opende zijnen leergang, den 3ⁿ van Lauwmaand 1818, met eene *Redevoering over het beoefenenswaardige der Nederlandsche taal, zoo om haar zelve, als om hare voortbrengselen*⁽¹⁾. Hij verkoos dat onderwerp ‘ter bestrijding van de vooroordeelen, welke de beoefening onzer schoone moedertale nog op vele plaatsen tegenwerken.’

Hij sprak over het kostbaar erfgoed der vaderen, de taal, ‘die men niet langer der minachting prijs mocht geven;’ en vroeg ‘of zij zich nog langer in de schamele hutten zoude verschuilen, en aan eene meer opgepronkte mededingster hare rechten moeten afstaan?’ ‘Hoe!’ - riep hij uit - ‘bevinde ik mij dan niet op dien beroemden den kunsten gewijden bodem, alwaar de eerste opbouwers onzer moedertale woonden? Moet ik uwen van Maerlant, van Helu, Hauwaert, moet ik uwe Sappho, de zoetvloeiende Anna Bijns, moet ik uwen van Marnix, Harduin, Plantijn, vooral uwen Kiliaan laten optreden, wiens woordenboek door Huidecoper de eenige fakkel der Nederlandsche tale genoemd wordt, waaraan wij ons licht ontstoken hebben? Maar neen! gij behoeft deze herinnering niet. Gij kent de geestdrift uwer vaderen voor hunne taal, en wilt ook daarin voor hen niet wijken. Bedrieg ik mij niet, de tijd is daar, dat gij elkanderen toeroept: laat ons in alles Nederlanders zijn; dat wij onze moedertaal aankweeken! Weg met het vreemde, wanneer het aan het eigene afbreuk doet! Weg met alles, wat ons als volk zou kunnen onteeren?...Dat wij als broeders de handen ineen slaan, en met vereenigde krachten ook

(1) Gedrukt te Gent, bij J.-N. Houdin, drukker der Hoogeschole. 1818. Met de *Aanteekeningen*, 92 blz.

aan den opbouw onzer tale arbeiden. Verschil van tongval mag noch kan ons daarbij hinderlijk zijn; veel minder mogen moeilijkheden ons afschrikken. De kundigste mannen hebben ons een pad gebaad. Hooft en Kiliaan, Huidecoper en Ten Kate, Siegenbeek en Weiland bieden zich aan als gidsen. Wij kunnen ons veilig aan hunne leiding toevertrouwen, terwijl de smakelijke vruchten, ons van alle kanten toegereikt, de aangenaamste verkwikking opleveren zullen, zoodat wij aan geene moeilijkheden denken.'

Tot zijne leerlingen richtte hij, ten slotte, deze treffende woorden:

'Beschouwt mij als uwen vriend; vereert mij met uw vertrouwen. Ik wil mij aan niemand uwer onttrekken. Wij zullen samen leerlingen zijn, en elkanderen van ons licht mededeelen. Heil mij, zoo mijne pogingen bij u ingang vinden, en u voor alles, wat Nederland schoons en edels bezit, gevoelig stemmen! Dan wenschte ik het vaderland met zulke burgers geluk, en zag ik voor hetzelfde eene schitterende toekomst aanbreken. De Almachtige en Algoede vervulle deze vooruitzichten! Hij neme ons allen onder zijne vaderlijke bescherming! Hij bevordere den voorspoed van deze Hoogeschool, en make haar tot eenen vruchtbaren kweekhof van schrandere geesten!'

Vriendelijk en vredig arbeidde Schrant, gedurende ongeveer twaalf jaar, ten bate van het Nederlandsche grondbeginsel. Voor hem, die met een warm hart 's Vlamings nooden méevoelde, was het opbeuren en louteren van de taal het middel des heils. Maar, helaas! weinigen dachten en werkten als hij; allerminst de Regeering. In stede van 't Nederlandsch ras in 't Zuiden te verlichten, te sterken en te winnen, om éénmaal op de trouwe verknochtheid der Vlamingen te kunnen steunen, had ze alles over voor de Franschgezinden en gaf ze altijd maar toe: 'uitgeloopene Franschen, gelijk Riouste Froment (schrijver der vuile *Sentinelle*), ondersteunde zij met geld en protectie⁽¹⁾.' - 'Dat heeft andere Franschen naar Brussel uitgelokt' - schreef J.-F. Willems aan Jer. De Vries - 'die er nu maar op uit zijn, door al hun schreeuwen tegen de ministers, zich aan de ministers te verkoopen⁽²⁾.'

En eenige dagen later: 'De schuld (dat de zaken verkeerd

(1) (11 Juli 1829). Zie *Brieven van Jan-Frans Willems*, verzameld door MAX ROOSES. - Gent, 1874, blz. 68.

(2) (11 Juli 1829). Zie *Brieven van Jan-Frans Willems*, verzameld door MAX ROOSES. - Gent, 1874, blz. 68.

lopen) ligt oorspronkelijk bij het gouvernement, hetwelk al te zeer ingenomen is met Fransche liberalen en vuilaardige schrijvers....Fransche professoren werden aan onze universiteiten geplaatst; kwakzalvers...werden ridders gemaakt⁽¹⁾.

Titel van het Belgisch Museum. (Verkleind).

Het verzet, de gegronde en inzonderheid de ingebeeelde grieven werden allengs, om Willems' uitdrukking te bezigen, eene 'Fransche quaestie', die dreigend oprees voor de Regeering. Maar deze

(1) *Ibid.*, (15 Juli 1829), blz. 70.

was als met kleurenblindheid geslagen: zij ‘boeleerde’ met hare ergste vijanden, de Franschen⁽¹⁾, die de Walen sedert lang bewerkt en gewonnen hadden, te Brussel ongestoord het hoogste woord voerden en er ‘den triomf der Fransche taal over de Nederduitsche vierden⁽²⁾.’ En de Regeering, die zich zelve trachtte wijs te

Titel van de ‘Oude Vlaemsche Liederen’ door Willems verzameld, en na zijn overlijden door Snellaert vermeerderd en uitgegeven. (Verkleind).

maken dat alles nog goed zou afloopen, zag niet dat de kloof tusschen Noord en Zuid met elken dag dieper en onherstelbaarder werd. De toestand werd zóo hachelijk dat zelfs J.-Fr. Willems, die koning Willem afgodisch vereerde en de Regeering met lijf en ziel aanhing, in eene vlaag van smart, die aan wanhoop grensde, den

(1) *Ibid.*, (28 December 1829), blz. 77.

(2) *Ibid.*, (6 Juli 1830), blz. 82.

kleinzoon van den Zwijger van lafheid beschuldigde!⁽¹⁾ en verklaarde dat hij er zich wel ‘voor wachten zou zich nog met taal en verbroedering der Nederlanden in te laten’⁽²⁾.

Weldra zou Schrant, na zijne verdrijving uit België, te Leiden zijne onvergetelijke klachte klagen:

‘Het koninkrijk der Nederlanden, zooals het onlangs bestond, zooals wij allen het gekend hebben, leverde aan het oog een schoon geheel. Hier gewesten, door de noeste vlijt van het voorgeslacht der zee ontwoekerd, en in de weelderigste landouwen herschapen, groote rijkdommen, luistervolle herinneringen. Dáár de natuur in al hare pracht, bergen, rotsen, bekoorlijke valleien, kronkelende stroomen, statige bosschen, wel voorziene mijnen, vruchtbare akkers. Het bevatte alle bronnen van welvaart; zij vloeiden wijd en zijd, en verspreidden alomme den zegen. Handel en nijverheid, landbouw en mijnwerk gaven aan duizenden brood, aan velen overvloed. Men zag kanalen graven, steden in bevolking en verfraaiing toenemen, heerlijke gebouwen als door tooverkracht rijzen. Dus stond het vijftien jaren, het schoone koninkrijk, als het oogelijn van Europa geschat, en door den vreemdeling bewonderd. Maar helaas! het schitterde te zeer, en bedwelmde door uiterlijken glans. Het voor het oog zoo fraaie gebouw, doch waarvan de deelen meer bijeengevoegd dan verbonden waren, wederstond den storm niet. Het werd op zijne grondvesten geschud; het waggelde, stortte in, en lag ter neder.’⁽³⁾

De omwenteling had uitgewoed.

De scheiding was een voltrokken feit.

Op de, in 't Zuiden, tot een' puinhoop geschoten Vereenigde Nederlanden, was een nieuw rijk verrezen: de gebeurtenissen hadden aldaar twee rassen van gansch onderscheiden aard en aanleg tot een staatkundig geheel te zamen gebracht. Of en hoe het mogelijk wezen zou Walen en Vlamingen, wier gaven en gevoelens zoo wijd uiteenloopen, tot éene nationaliteit, tot één volk te versmelten, zou de tijd uitwijzen.

In het vaderland van van Maerlant, van Artevelde en Rubens

(1) *Ibid.*, (6 Juli 1830), blz. 83.

(2) *Ibid.*, (6 Juli 1830), blz. 83.

(3) *Redevoering over den waren Volksroem*, in ‘*Redevoeringen en Verhandelingen*’. Leiden, 1845.

zag de toestand er alles behalve schitterend uit. Geen bezielend toekomstbeeld schonk er hoop en moed. Kon het anders met een volk, dat al zijne overleveringen vergeten en verstooten had, dat amper de groote feiten van een reeds ver verleden zich herinnerde? - in een gewest, waar sedert tweehonderd jaar alle geestesleven gesluimerd had; waar de overwonnen landstaal, door de hoogere standen vernatigd, bespot en veracht, - daar zij Vlaamsch zijn en tevens fatsoenlijk en beschaafd zijn voor eene onmogelijkheid hielden! - alleen was blijven voortleven in de kleine burgerij en in de heffe des volks, maar zóo kwarrelig en kreupel, zóo vernederd en verachterd dat zij, naar het schijnen moest, zich nimmermeer zou kunnen opheffen tot het voertuig van eenige wetenschappelijke of verhevene gedachte, alleen nog beoefend door eenige groepjes welmeenende, maar onbeschaafde rederijders, die ze slecht spraken en op barbaarsche wijze schreven, en wier gebrekkige voortbrengselen als het ware het spotbeeld van eene literatuur voorstelden!

Toen dan ook de nieuwe Staatsregeling aan het roer gekomen en de onvermijdelijke terugwerking begonnen was tegen het Vlaamsch, dat den zwerm ingeweken Franschen en den Waalschen staatsburgers een doorn in het oog moest zijn, als herinnering aan het verafschuwde Nederlandsch bestuur en aan de vroeger zoo breed uitgesponnen grieven; toen de Vlaming zich liet verschalken door het fraaiklinkend 'gelijkheid van talen' (zonder gelijkheid van rechten); toen het zegevierend Fransch tot eenige officieele taal verheven werd voor wetgeving en bestuur, gerecht en onderwijs, leger enz.; toen sommige schrijvers openlijk en onbewimpeld bekenden, dat hun doel en streven was alles wat nog Vlaamsch was gebleven uit te roeien en het gansche land in het gareel der Fransche beschaving te spannen; toen mocht men verwachten, moest men vreezen, dat in onze gewesten de stiefmoederlijk behandelde taal weldra zou uitsterven en verdwijnen.

En nochtans! wie hadde het durven verhoppen, wie het durven voorspellen? nochtans werd het anders! Het volksbewustzijn dat men stervende waande, de taal die, naar men meende, nog enkel uit oude sleur en geestelijke armoede was blijven voortsukkelen, zouden eerlang verrijzen tot een nieuw, een krachtiger bestaan!

De oude geest leefde, in weinigen; maar hij leefde!...

Wanneer wij nu de kleine schare overzien van hen die, toen

alles voor Vlaanderen's taal en volk schijnbaar verloren was, moed en vertrouwen vonden om van het grondvlak weder op te bouwen wat vergruizeld lag; om den afgesneden draad der vroegere overleveringen weder aan te knopen, en ons volk, dat daar willeloos en krachteloos, sloom en stom te kwijnen zat, terug tot bewustheid te brengen, dan komt het als een raadsel voor, hoe zij die reuzentaak

CONSTANT-PHILIP SERRURE
1805-1872

aandurfd, en wekt de gedachte aan den strijd, dien zij onverschrokken aanvingen, verbazing en bewondering tevens.

Immers, wie in 't Vlaamsche land nog eenig besef van het nationale wezen behouden had en liefde koesterde voor dezès voornaamste uiting: - de taal, - moest gansch natuurlijk het wantrouwen van het nieuw bewind gaande maken en verdacht worden van vooringenomenheid met het gister, van vijandschap tegen het heden.

Mochten er dan ook, hier en daar in de Vlaamsche gewesten, eenige helderziende geesten gebleven zijn, die niet wanhoopten aan de toekomst van hun volk, hun invloed was zóo gering, hun werkkring zóo beperkt, hunne krachten zóo verspreid en verbrokkeld, dat zij oogenschijnlijk tot onmacht waren gedoemd, en nimmer tot samenwerking of verstandhouding ten bate der nationale zaak zouden geraken...

Gelukkig leefde er een man die, met onverzettelijke overtuiging gewapend, met taaie wilskracht toegerust, door grondige studie voorbereid en gevormd, de verspreide krachten bijeenbrengen en den bijna wanhopigen kamp voor eigen taal en wezen zou aanvatten.

Die man was JAN-FRANS WILLEMS.

Hij, wiens stem Vlaanderen wekken zou, slaakte den eersten levenskreet den 11ⁿ Maart 1793, te midden van het gezwets en gewoel eener bende sansculotten, die Bouchout bezetten en deel uitmaakten van Dumouriez' leger dat Antwerpen omsingeld hield.

Door zijne ouders - de vader was zaakwaarnemer, gezworen landmeter en ontvanger der belastingen - was besloten, dat hun oudste zoon koster zou worden. In 1804 werd hij te Contich op eene kostschool geplaatst. Van daar ging hij naar Lier zijne 'studiën' voortzetten, dat wil zeggen, 'een brok Latijn, wat zingen en orgelspelen leeren.'

In de kleine stad aan de Nethe geviel het dat de grootvader van Antoon Bergmann hem toestond de lessen deelachtig te worden die hij, geboren Duitscher, voormalig officier in het Hollandsch leger en man van kennis en smaak, aan zijn eigene kinderen gaf, waarbij hij vooral op het oog had hun Hoogduitsch, Fransch en Nederlandsch grondig te leeren.

'Schuins over ons huis' - vertelt G. Bergmann,⁽¹⁾ - 'woonde er destijds een oud manneken, dat wij zoo dikwijls over zijne halve deur hebben zien liggen; men noemde hem in de wandeling Peke Crabeels.

Het was bij Peke Crabeels dat een flinke, lang opgeschoten jongen met een lief gezichtje, met een koppel zwarte oogen en met een zwart krollebolleken, verbleef; hij was geboortig van Bouchout, bij Lier, en heette Jan-Frans Willems; men noemde hem gewoonlijk Suske Willems; hij kon zoo wat twaalf, dertien jaren oud zijn.

(1) *Uit Vader Bergmann's gedenkschriften*. - Gent, 1895. Blz. 150.

Zoodra Suske Willems vernomen had dat mijn vader het onderwijs aan zijne kinderen gaf, liet hij hem vragen of hij mede mocht komen leeren; die vraag werd gereedelijk toegestaan en Suske Willems kwam dadelijk met mijne broeders en zusters medeleeren. Suske overtrof eerlang zijne schoolkameraden, ofschoon mijn oudste broer een zeer vernuftig knaapje was; wel is waar dat hij wat jonger was, maar buiten dat erkenden dadelijk mijne broeders en zusters in Willems hunnen meester, en zij waren niet jaloersch op hem; hij bezat dan ook eenen buitengewonen aanleg om te leeren en zijn geheugen was zoo sterk, dat hij, na het eindigen van elke les, bijna letterlijk kon herhalen hetgeen mijn vader onderwezen had.

Maar Suske Willems bleef niet alleen de leerkameraad mijner broeders en zusters, hij werd nog hun beste speelkameraad; alle uren, waarover hij kon beschikken, kwam hij in onze familie doorbrengen; hij was als het ware betooverd om bij ons te zijn. Allengs werd hij door mijne ouders als een kind van den huize aangezien en mijn vader maakte geen verschil meer tusschen hem en zijne eigene kinderen; hij werd zoo trotsch over zijnen leerling, dat hij hem steeds als een model voorstelde; dikwijls wakkerde hij hem aan, goed te blijven werken en zich goed te gedragen, hem voorspellende, dat hij dan een groot man in de wereld zou geworden zijn.'

Terecht meent George Bergmann dat die lessen van zijnen vader 'die eene schier ingeboren welsprekendheid bezat, waarin het gevoel eene voorname rol speelde,' den grondslag legden voor Willems' later leven en streven.

Andere omstandigheden nog hadden te Lier een betrekkelijk gunstigen invloed op zijne ontwikkeling. Hij zelf heeft, in zijne *Kronyk der Kamers van Rhetorika te Lier*, daarvan eene gemoedelijke schets nêergeschreven:

'Weldra', heet het daar, 'maekte ik kennis met de tooneel oefeningen der twee toen nog bestaende Liersche kamers van rhetorika, wier leden my het *refereinen* (reciteeren) en vervolgens het rolspelen leerden. Dit wekte myn eersten yver tot het verzenmaken op, zoodat ik, nog geen veertien jaren oud zynde, reeds eene hevige Satyre dichtte tegen den *Maire* der gemeente Bouchout, door wien myn vader, kort te voren, den post van *percepteur des contributions*

verloren had⁽¹⁾. Destyds was meester Bauwens, stadsonderwyzer te Lier, de voornaemste poëet aen de boorden der Nethe⁽²⁾. Hy vereerde my met zyne vriendschap en raedgevingen, en leende my opvolgenlyk, doch telkens slechts voor weinige dagen, de werken van een twintigtal hollandsche dichters, inzonderheid die van Feitama, wiens keurige versificatie hy bovenal hoogschatte. Ik bewaer nog eene kopy, welke ik, in vier of vyf dagen en nachten schryvens, van den *Hendrik de Groote* vervaerdigde. Een ander dichter, thans nog in leven, de heer P. Ceulemans,⁽³⁾ las my een gedeelte van zyne berymde vertaling van Weisze's *Romeo en Julia* voor, een stuk dat ik toen veel meer bewonderde dan later dat van B. Fremery, wanneer ik, in meer gevorderde jongelingsjaren, met des laetstgemelden overbrenging van dit hoogduitsche tooneelspel kennis maekte.⁽⁴⁾

‘Daer ik een byzonderen aanleg voor het tooneel vertoonde, reeds tamelyk in de muziek ervaren was, en eene heldere stem bezat, zoo oordeelde men dat ik zeer goed voor een meisje of voor een' engel kon meêspelen. De Caecilianen der hoofdkerk (St-Gummarus), by wie ik dagelyks zong of het orgel speelde, voornemens zynde eenige stukken te vertoonen, ten behoeve dier kerk, brachten my het eerst op de planken, en zoo verbeeldde ik eens den engel

- (1) De ‘Satyre’ is bewaard gebleven. Zij geeft - zooals trouwens met het oog op 's schrijvers leeftijd te verwachten is - meer blyk van kinderliefde dan van dichtvaardigheid. De aanhef luidt aldus:

‘Myn zangnimf! moet gy thans een hekelschimpltoon voeren?
 En met een bevend' hand de gramme veder roeren?
 Gy, die nog nooyt besmet, veel liever t'allen tyd
 Uw waerdste dichttafereel de zuyvre deugden wydt!
 Maer d'onderdrukte deugd gebiedt u thans te spreken,
 Om door uw pen den smaed, u aengedaen, te wreken.
 Het wangedrag des Mairs en van zyn schelmenstoet
 Zy 't voorwerp dat u thans de stem verheffen doet!...’

Willems' vader schijnt niet weder in dienst te zijn getreden, zelfs niet onder het Nederlandsch Bestuur. ‘Gij vraagt naar mijn vader,’ schrijft Willems niet zonder bitterheid aan Jeronimo de Vries, in Juli 1830, ‘de goede man is nog altijd buiten werkzaamheid gesteld: *Hij kan geen Fransch!*’

- (2) C.-A. Bauwens (1758-1830).
 (3) Peter-Jacob Ceulemans (1775-1851).
 (4) B. Fremery (1750-1811): *Romeo en Julia, dichtmatige vertaling naar Weisze*. - Dordrecht, 1785 (2^e druk 1786).

Gabriël by de boodschap aen Maria, in het stuk *De geboorte en eerste jongheyd Jesu Christi*. In *Joseph* en de *Machabëen* was ik slechts figurant. My heugt nog dat onze hoofdman, de heer Van den Brande, kerkmeester van St-Gummarus, een zeer godvruchtig man, ieder avond, eer nog het tooneeldoek opging, ons op het theater deed neêrknielen, en de litanie van Onze-Lieve-Vrouw voorlas, opdat de vertooning goed mocht afloopen. Het was wonder te zien hoe daer al die personagiën door elkander op de knieën zaten, en hoe Sint-Joseph en O.-L.-Vrouw (nota bene eene O.-L.-Vrouw

JONKHEER PHILIP-MARIE BLOMMAERT
1809-1871

met een baerd), Herodes, de drie koningen, de joodsche schriftgeleerden, de engelen en de zwarte duivels, op elke aenroeping antwoordden: *Bid voor ons! bid voor ons!* - Het zal my nooit uit het geheugen gaen!...⁽¹⁾

‘Zoo was hij op vijftienjarigen ouderdom’ - zegt Max Rooses, - in de bekrompen en armelijke voorwaarden, die destijds ons Vlaamsche land voor de opleiding van een jong en leergierig gemoed veil had, voegen wij erbij - ‘zijne loopbaan van beminnaar en beoefenaar der toon-, dicht- en tooneelkunst ingetreden; zoo had zijn aanleg en lust tot de Nederlandsche letteren zich toen reeds aan hem en anderen veropenbaard⁽²⁾.’

Van koster worden kon langer geene spraak meer zijn.

Dat begrepen Willems' ouders, en toen hij den ouderdom van zestien jaar bereikt had, toog de jongeling, op vader Bergmann's aandringen, naar de hoofdplaats van het toenmalig Departement der beide Nethen. Hij werd er klerk op het kantoor van notaris van Puyenaer die, evenals ieder echt en goedgeaard Antwerpenaar, liefde overhad voor kunsten en letteren.

(1) *Belgisch Museum*. Dl. VIII, blz. 288-289.

(2) MAX ROOSES. *Levensschets van Jan-Frans Willems*, blz. 5.

JAN-BAPTIST DAVID
1801-1866

Edoch, Willems vergat zijnen leermeester niet.

‘Gedurende de eerste jaren - lezen wij in G. Bergmann's *Gedenkschriften* - kwam hij bijna alle Zondagen met ons te Lier doorbrengen; maar dan moest hij telkens aan mijnen vader het bewijs geven dat hij zijne studiën niet verwaarloosde. Dan werden de Duitsche klassieken voor den dag gehaald en Willems moest er niet alleenlijk eenige uittreksels van vertalen, maar hij moest tevens toonen dat hij dezelve grondig verstond en er de schoonheden van wist te waardeeren.’

In de Scheldestad sloot hij zich aldaar aan bij het taal- en dichtlievend genootschap *Tot Nut der Jeugd*, dat door den schoolmeester Terbruggen, een Hollander van geboorte, gesticht was, grootendeels uit onderwijzers was samengesteld, en de beoefening van de Fransche en de Nederlandsche taal, ook van het tooneel voor doel had.

In 1811, treedt hij voor het eerst in het openbaar als dichter op, met eenen *Geboortezang voor den Koning van Rome*. Dat stuk werd opgenomen in: *Hommages poétiques à Leurs Majestés Impériales sur la naissance du Roi de Rome, recueillis par Lucet et Eckart*, Paris, 1811⁽¹⁾.

Het volgend jaar zien wij hem - op aanraden van zijnen nieuwen meester en begunstiger, notaris van Puyenaer, zegt Snellaert⁽²⁾, - om den lauwer dingen in eenen wedstrijd door de Gentsche ‘Fonteinisten’ uitgeschreven, voor het bezingen van den *Slag van Friedland en de Vrede van Tilsitt*, en met zijn gedicht den gouden eerepenning behalen⁽³⁾.

Voor die Napoleonistische poëzie werd Willems later her-

(1) Die wedstrijd werd uitgeschreven door twee Parijzer uitgevers. Poëten van alle landen waren uitgenoodigd tot deelneming. - Uit Noord-Nederland dong *niemand* mede. - ‘Bij ons beproefden Willems en Coninckx te zingen, en men kan in 't opgegeven werk beider werken, door de Parijsche drukpers deerlijk verminkt, lezen.’ (J.O. de Vigne: *De Zuid-Nederlandsche Schrijvers van het tijdstip der fransche overheersching*, blz. 34.)

(2) *Belgisch Museum*, X^e deel, blz. 461.

(3) *Friedlands veldslag en de daarop volgende vrede van Tilsitt*, door JAN-FRANS WILLEMS. Antwerpen, Van Ael, 1812. - E. Van Damme, te Brugge, en J.-J. Lambin, te Ieperen, wonnen de twee andere uitgeloofde prijzen. Aan dien wedstrijd namen niet minder dan ZEVEN EN TWINTIG rijmelaars deel! wel een treffend bewijs van het diep verval der nationale gevoelens hier te lande.

haaldelijk lastig gevallen, toen hij, na de verplettering van het keizerlijk gezag te Waterloo, als overtuigd en warm aanhanger van het koninkrijk der Nederlanden was opgetreden.

Max Rooses, in zijne zoo volledige levensschets van onzen schrijver, merkt terecht aan, hoe onrechtvaardig die aanvallen waren, hoezeer het den negentienjarigen jongeling, nog teenemaal onbewust van zijn eigen levensdoel of van de staatkundige toestanden, vereischt om dit doel te bereiken, te vergoelijken is, zoo hij nog geen helder besef had van wat het belang zijns volks vergde. Hoe het zij, al sloeg de bekroonde Willems de nijldige aanvallen af, zijn *Friedlands veldslag* hinderde hem klaarblijkelijk. Reeds in 1814, toen hij zijn dichtstuk: *De puynhoopen rondom Antwerpen of bespiegeling op het voorledene*, uitgaf, komt hij ongevraagd op zijne jonge pekelzonde terug, om te betoogen ‘dat men een groot onderscheyd behoore te maeken tusschen een werkje uit eige beweëging voortgesproóten en een waervan het *Ontwerp by Programma* is voórgeschreeven’, en zeven jaar later nog antwoordde hij op eene desbetreffende beschuldiging van priester Buelens: ‘Ik ben er fier op van, in 1812, onder de vlaemschhaetende fransche bestiering een gouden Eerpenning te hebben verworven in de *nederduytsche* dichtkunst; zulks moge u en anderen bewyzen, dat ik reeds toen wist, welke de Tael van myn Vaderland was. Er staet in dat Prysvers niets, of ik zou het thans durven laeten herdrukken’⁽¹⁾.

In de gebeurtenissen van 1814, de stichting van het koninkrijk der Nederlanden, zag Willems eene nieuwe veelbelovende toekomst voor zijne taal en zijn volk. Van het eerste oogenblik beseftte hij hoe de vervulling van de schoonste verwachtingen op ieder gebied samenhang met de heropbeuring der landstaal.

‘Triumph!’ zong hij,

‘Triumph! onz' Nederduytsche tael
Is van het Fransche juk ontheéven
En zal, hoe zeer den nyd ook smael'
Haer ouden luyster doen herleéven!’

In dat zegelied legde hij belijdenis af van zijn geloof in de

(1) *Antwoord van J.-F. Willems aen J.-B. Buelens, R.C.P. te Mechelen enz., enz.* - Antwerpen, J.-E. Schoeseters, 1821 (blz. 25).

verrijzenis der taal, van zijn vertrouwen in hare beschavende en veredelende kracht, die bij het volk het bewustzijn wekken zou van zijne waardigheid, van de reden zijns bestaans, van zijn recht op vrije en onbelemmerde ontwikkeling.

Van nu af is zijn gezichteinder verruimd; zien wij hem met onverzwakten moed en weergaloozen ijver werkzaam om het onzeglijk vele goede, dat de vereeniging van Noord en Zuid beloofde, te helpen verwezenlijken.

Hij is niet langer notarisklerk, maar adjunct-archivaris der Scheldestad, en in die nieuwe betrekking vindt hij gelegenheid zijne kennis te verrijken en den grondslag te leggen van de wetenschap, die hem later zal toelaten de gedenkstukken onzer oudere letterkunde aan de vergetelheid te ontrukken.

Van het genootschap *Tot Nut der Jeugd* is hij secretaris geworden, en hij spaart geene moeite om dat kringetje van liefhebbers tot een midden van ernstige letteroefening en taalzuivering te verheffen. Zijne vrienden, binnen en buiten het land, laat hij rust noch duur vooraleer zij aan het jaarboekje van het genootschap, dat eerlang den titel van 'koninklijk' zou verkrijgen, hunne medewerking verleen. Gaandeweg wordt het gehalte van de uitgave degelijker. Van 1820 tot 1822 treffen wij onder de medewerkers aan, buiten onzen Vervier en onzen d'Hulster, de Noordnederlandsche letterkundigen Jeronimo de Vries, Immerzeel, Bilderdijk, Messchert, Wiselius, Tollens e.a.

Willems zelf is onvermoeibaar: bijna geen jaar gaat na 1815 voorbij of er verschijnen van zijne hand werken van den meest uiteenloopenden aard, maar allen hetzelfde streven huldigende: de bevestiging van den volksaard, de erkenning en opbeuring der taal, de toenadering en verbroedering van Noord en Zuid.

Hij schrijft tooneelstukken die in en door het Genootschap worden opgevoerd⁽¹⁾; bijdragen over het taaleigen, over kunst en geschiedenis. Maar zijn eerste werk van belang en beteekenis, evenals het grootste deel van zijnen arbeid, middellijk of onmiddellijk, een strijdwerk, is zijne, thans natuurlijk onvoldoende en verouderde, maar met het oog op tijd en midden merkwaardige

(1) *Den Ryken Antwerpenaer of De Hebzugtige Neéven*, blijspel in twee bedrijven. Antwerpen, z.j. (1815).
- *Quinten Matsys of wat doet de liefde niet*, tooneelspel in twee bedrijven. Antwerpen, Schoesetters, 1816.

Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de Zuydelijke provintiën der Nederlanden (1818-1824), die hem in betrekking brengt met Jeronimo de Vries, en hem zijne benoeming tot correspondent der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut verwerft (1820). Een strijdwerk, zeggen wij, en dat was die Verhandeling inderdaad; want reeds waren de aanvallen begonnen, die onafgebroken zouden voortduren tot den stormloop in 1830, om te bewijzen - eene ongeloofbare poging die, helaas! door de geschiedenis gewaarteekend wordt - dat niet het Nederlandsch, wèl het Fransch, de taal onzer gewesten was en moest blijven; dat de Regeering een wraakroepend onrecht bedreef met die taal in de Zuidelijke provinciën in te voeren.

‘Toen ik’ - zegt Willems in de voorrede van zijn tweede deel - ‘toen ik in 1818 ondernam eene verdediging van de nederduytsche tael te schryven tegen de aanvallen, waeraen dezelve, in de zuydelyke provinciën der Nederlanden, van de zyde dergenen was blootgesteld, die meenden te kunnen beweerden dat die tael de tael der Belgen nooit was geweest en ook niet verdiende te zyn; - toen was myn plan, niet alleenlyk om, in dit werk, op historische gronden aen te toonen, dat het Nederduytsch door alle tyden heen by de Zuidnederlanders *nationael* was geweest; maei ook, en wel voornamelyk, om de schoonheden en innerlyke waerde dier tael te betoogen, in tegenstelling van de Fransche, die haer dat voorrecht scheen te willen betwisten....Doch het bleef myn doel, om meer in het breede de bezwaren te onderzoeken die tegen de herstelling der moedertael waren aangewend.’

Om dat doel te bereiken gaf Willems een volledig overzicht onzer letterkunde; toonde haar in haren oorsprong en hare ontwikkeling in verband met 's lands geschiedenis, en bewees dat, zelfs na de geweldige scheiding der zeventien provinciën in de XVIe eeuw, de Nederlandsche taal in Vlaanderen en Brabant gedurig was beoefend geworden, zij het dan ook zonder eenig uitstekend werk te hebben voortgebracht. Dit laatste gedeelte van zijn arbeid geeft vooral blijk van 's mans buitengewone belesenheid, van zijne taaie en aanhoudende studie die niet altijd aantrekkelijk of bijzonder verkwikkelyk zal geweest zijn.

‘In het tweede deel’ - verklaart Willems - ‘volg ik byna geheel alleen mynen eygen weg’. Inderdaad was hij de eerste die van onze Zuidnederlandsche letterkunde der XVIIe en XVIIIe eeuw

een eenigszins volledig beeld ontwierp en bewerkte. Al mangelt hem niet zelden critische zin; al kent hij aan sommige, ja aan vele der schrijvers die hij behandelt, verdiensten toe welke, zacht gezegd, zeer twijfelachtig heeten, hem toch komt de niet geringe

Leuven 25 July 1868.

Pastor bene;

In de aflevering van July zag Uw. onze reedsverre-
legen en zo afgaats of enflaren. quellen en leuven, of
met een andere gelegenheid toekomen. Verder heb ik
een Uw. te melden dat zij de brieven van ons ten
versch. taalgenootschap zyt overgedragen en zonder
Uw. mening of stemmen moet aangekomen Uw. diploma als
brevet worden.

Uw. ziet dus, al ben ik soms wat traag, dat ik toch
niet vergeet, gelijks niet dat Uw. mij geraden hebt om
de taalgenootschap en brieven worden overgedragen met te geven
dat dit laatste zal niet met te voren zijn. Het thans
waren te geven.

Ik wensch u zeer veel geluk met uw bevestiging,
en. Daar ik u ken, goed heet, heb ik met gegronden
reden die bevestiging weggevoerd en ben vergeten in
juist. Dat Uw. in die parochie veel goed moet thans
ten.

Wees, in hooschen dat ik de eed heb te bevestigen, her-
belyk en welken eend gevoelt van

Uw. gezegen velen velen.

K. David
v.

Brief van Kan. David aan Pastoor Visschers, te Antwerpen.

eer toe de eerste geweest te zijn die spa en ploeg hanteerde op een teenemaal
braakliggend veld en aldus den weg te hebben voorbereid tot verder en vollediger
studie.

Te gelijker tijd als de *Verhandeling* verscheen het gedicht *Aen*

de Belgen (Épître aux Belges)⁽¹⁾, waarin met gloeiende geestdrift voor ons roemruchtig verleden, dezelfde beginselen werden verkondigd en de Vlamingen aangespoord tot houw en trouw verknocht blijven aan eigen taal en landaard.

Achter het dichtstuk volgen vele belangrijke aantekeningen, tot weerlegging van de drogredenen, die bijna alle dag in Franschgezinde bladen en vlugschriften werden verspreid en gaandeweg tot geloofsartikelen versteend, tegen het goed recht der nationale taal: zij vormen een onuitputtelijk wapenhuis van strijdvaardige betoogen, met verrassende scherpzinnigheid uit de meest verborgen archivarische bronnen opgediept.

‘Ik herinner mij nog de opschudding’ - verhaalt G. Bergman - ‘die dit gedicht deed ontstaan en de schotschriften die te dezer gelegenheid in het licht verschenen. Een dier schotschriften, dat door een Antwerpschen Franschman schier van huis tot huis werd uitgedeeld, begon als volgt:

Ci-git un grand Flandrin,
Qui ne parla jamais ni français ni latin;

waarop een andere Antwerpenaar, voorstander van Willems, een antwoord liet verschijnen, hetwelk insgelijks van deur tot deur werd rondgedragen. Hij had, zegde hij, het baken van een ezel gehoord, dat geheel Antwerpen verontrust had; om dit langoorige dier tot zwijgen te brengen, gaf hij aan Willems het volgende middel aan de hand:

Willems, veux-tu le faire taire?
Appelle à toi Martin Bâton!

Een ernstiger criticus ontleedde het geheele werk en vond er niets in, dat de aandacht van echte letterkundigen waard was. Het eerste vers:

Ik ook, ik ben een Belg, en mag tot Belgen spreken,’

verwekte vooral zijnen spotlust, en hij riep uit: ‘*Ik, ok, ik!* welke welluidendheid, welke fijnheid van uitdrukking! en onze Vlamingen kunnen zulke wanluidende wartaal niet genoeg bewonderen!’

Het opzien dat *Aen de Belgen* en de *Verhandeling* baarden, drongen Willems' persoonlijkheid op den voorgrond en deden hem

(1) Antwerpen, Schoesetters, 1818.

kennen in ruimeren kring⁽¹⁾. Wij stipten reeds aan dat het *Koninklijk Nederlandsch Instituut* hem in zijn midden riep. In November 1820, benoemde de Nederlandsche Regeering Willems tot ontvanger der registratie te Antwerpen, eene betrekking die hem en de zijnen⁽²⁾ een onbekrompen bestaan bezorgde en hem tevens tijd en gelegenheid schonk tot meer onverdeelde toewijding aan studie en letterkundigen arbeid.

En wel mocht het zijn, want de tijd van kwelling en kamp, ettelijke jaren van moeite en zorg zouden nu voor Willems aanbreken.

Zijne stellingen in de *Verhandeling* hadden niet alleen de Franschgezinden tegen hem in 't harnas gejaagd en de kortzichtigen en verdwaalden verbitterd, die allen - naar aanleiding van de koninklijke besluiten van 1819 en 1822, waarbij het Nederlandsch verplichtend werd gesteld in bestuurs- en gerechtszaken voor de provinciën Limburg, Oost- en West-Vlaanderen, Antwerpen en het Vlaamsch gedeelte van Zuid-Brabant, - luide over onrecht en verdrukking klaagden; maar zij hadden hem ook bij de geestelijkheid verdacht gemaakt, daar hij de Spaansche regeering der XVIe eeuw gebrandmerkt, de scheiding der zeventien provinciën betreurd en den overdreven ijver der geestelijke *censores*

- (1) Van de *Verhandeling* was voor 643 exemplaren ingeschreven, waarvan 433 exemplaren in Noord-Nederland.
- (2) Willems was (1818) gehuwd met Isabella Borrekens, eene weduwe, zijne 'Lo', zooals hij haar noemet in zijne vertrouwelijke brieven aan Jeronimo de Vries, eene vrouw van hart en beschaving, die hem in voor- en tegenspoed trouw ter zijde stond. Max Rooses geeft omtrent het tienjarig tijdperk van 's mans leven, dat de Belgische omwenteling voorafging, en dat voor Willems het gelukkigste was, de volgende inlichtingen:
'Alhoewel hij zelf getuigt, dat hij met weinige menschen omging en zijne veelvuldige werkzaamheden dit dan ook moeielijk konden veroorloven, weten wij toch dat hij vele der aanzienlijkste Antwerpsche ingezetenen en Nederlandsche letterkundigen tot zijne vrienden telde. Hij verkeerde in zijne verblijfplaats met Nederlandschgezinde edellieden, zooals Geelhand, van Ertborn, de Pret, met letterkundigen als Van der Maesen, Mertens, Serrure, en andere leden van "*Tot Nut der Jeugd*", met de schilders Van Bree en Kremer, met de familie Potgieter en andere Nederlanders. Buiten Antwerpen was hij bevriend met Vervier, van Eekloo, en Schreuder, te Lier; in Noord-Nederland stond hij in geregelde briefwisseling met zijnen onvergetelijken boezemvriend Jeronimo de Vries, met Kemper, Bilderdijk, Siegenbeek en Messchert. Gansch Nederland door werd hij toen reeds aangezien als het hoofd der letterkundige beweging in onze streken.'

als een hinderpaal voor onze letterkundige ontwikkeling bestempeld had.

Hier heeft gezegd dat ook de geestelijkheid reeds den weg

FRANS RENS
1805-1874

der oppositie was opgegaan; tevens dat zij Willems' pogen tot éénmaking der taal met leede oogen aanzag⁽¹⁾.

De Mechelsche priester J.-F. Buelens nam het voor haar op, en verweet Willems, in bizonder heftige taal, wat hij als ergerlijke afdwalingen beschouwde.

Voor al die aanval viel den verdraagzamen Willems, die een rechtgeloovig katholiek was, zeer hard⁽²⁾. Toch kon hij van zijn standpunt geen duimbreed

- (1) Over de pogingen van Willems tot éénmaking der schrijftaal, spreken wij later meer in het breede. In zijn (1824 verschenen) werkje: *Over de Hollandsche en Vlaemsche schryfwyzen van het Nederduitsch* (Antwerpen, Wed^e Schoesetters), stelt hij een stelsel voor dat het midden tusschen beide schrijfwyzen en, naar zijne meening, rekening houdt met het goede, dat men in beide aantreft. Het Brabantsch taaleigen wil hij gansch niet onvoorwaardelijk prijs geven, en men ziet het hem duidelijk aan dat hij behoort tot degenen, die, volgens zijne eigen uitdrukking, 'uit *alle* de verschillende dialecten van het Nederduitsch een volmaakt geheel willen zien vormen.'
- (2) Zie in zijne door Max Rooses uitgegeven brieven: aan Jeronimo de Vries, 4 Juni 1826 en 27 December 1825.

In het eerste schrijven aan zijn protestantschen vriend laat hij zich over de kerkelijke politiek der Regeering zeer onbevangen uit en keurt het oprichten van het *Collegium philosophicum*, zooals dat geschiedde, met klem van redenen af. 'Ik ken onze geestelijkheid,' zegt hij verder: '*Liever sterven dan bukken*, is hunne leus'; zoo moet het zijn in eene kerk, die hare uniteit en leer onveranderd wil bewaren; en dat de onderrichting van jonge lieden, die zich tot den geestelijken staat bestemmen, dat de *kerkelijke geschiedenis en het kanoniek recht* niet buiten de kerk moet gezocht worden, zal elk gemoedelijk katholieke erkennen. Zeker is de bedoeling van den koning goed en vaderlijk, doch een koninklijk besluit behoorde den bisschop en zijne geestelijken niet voor een hoop domkoppen of weetnieten te decreteren.'

Hier mag bijgevoegd worden dat de sympathie, die Willems den Noord-Nederlanders toedroeg, nooit ontaardde in oogendienerij. Op ieder gebied dorst hij vrank en vrij zijne zelfstandigheid en zijnen landaard handhaven, en hij duldde niet dat men beiden uit de hoogte poogde te behandelen. 'Ik moet zeggen' - schrijft hij, insgelijks aan de Vries, die waarschijnlijk iets in dien aard had onderstaan, - 'dat men sedert twintig jaren de Hollandsche poëzie door breede en bazuynende woorden zoo wonderlyk opgevyzeld heeft, dat men thans moeite heeft om de eenvoudigheid van de platheid te onderkennen. Helmers, niettegenstaende zyn groot genie, waeraen ik anders alle hulde toebreng, heeft in dat opzicht veel kwaed gesticht. De man is een rechte volkaen met alle zyne *losbarstingen*, zyn *stroomen* en *schieten*.

Barst los, mijn zangen; stroom, dichtvloed, enz.

afwijken; en hij gaf dan ook niemendal toe in zijn bezadigd maar afdoend antwoord, al beseftte hij volkomen dat er voor zijn streven, indien het op de tegenwerking der kerkelijke macht zou stuiten, ernstig gevaar dreigde.

‘Er is mij’ - schrijft hij den 6ⁿ Februari 1821 - ‘door een

Dit heeft eene nadeelige wending aen onze poëzie gegeven, die tot exclamatiën en exaltatiën vervallen is. Nu spreek ik niet van de piertjes van Feith, de pareltjes van jufv. Moens, de hoogphilosophische smeltkroezen van warelden en planeten van Kinker, noch van de tot in de grootste kleinigheden beschryvende poëzie der Rotterdamsche school....’

geestelijke van Mechelen een fulminante brief geschreven, over hetgeen ik, nopens de geestelijke censure, in het 2^e nummer van het 2^e deel mijner *Verhandeling* heb durven zeggen. Die brief is

KAREL-AUGUST VERVIER
1789-1872

goed geschreven, maar ellendig beredeneerd. Mijn werk wordt daarin genoemd een *liberaal rapsodie*, een *historisch Babylon*, dat *zwanger is van ramp en moord*....Scheurer⁽¹⁾ raadt mij, van dien brief met de door mij daarop gemaakte aanmerkingen in druk te geven, doch ik kan daartoe niet besluiten, want dan zou men misschien hier nog al meer aan het schreeuwen vallen⁽²⁾. Ik rade het niemand, onze geestelijken aan het schreeuwen te brengen. Daarom heb ik den brief op eene zeer be-

(1) B. Schreuder, bestuurder der koninklijke kweekschool voor onderwijzers te Lier en schoonbroeder van G. Bergmann.

(2) Later verscheen: *Briefwisseling tusschen J.-F. Willems en J.-B. Buelens*, en *Antwoord van J.-F. Willems aen J.-B. Buelens*.

scheidene wijze beantwoord, en gerefuteerd met autoriteiten van de kerk. De Mechelsche censor is daardoor aan het zwijgen gebracht en schijnt nu voldaan te zijn. Doch met dit al verlieze ik weer eenige inteekenaren, en nu beginnen onze couranten mij te attaqueeren.’

En den 4 Juli d.a.v.: ‘Die Buelens van Mechelen heeft mij veel kwaad veroorzaakt. Vele inteekenaren uit het Zuiden refuseeren. Thans is de man, en drie of vier van zijne handlangers, bezig met wederom iets tegen mij op het papier te brengen. Zijne briefwisseling is hier te Antwerpen en in de omstreken geheel uitverkocht. Thans is er een tweede druk van de pers, die dan ook spoedig zal uitkomen en ook naar Holland worden gezonden’.

Nog een ander geestelijk heer, Isfridus Thys, ‘voortyds heiligschryver in de abdye van Tongerlo’ zou den edelaardigen man bestoken, om dezès zoogezegde ‘vuile en zielbedervende schriften’ (enkele vrij onschuldige erotische liedjes!) die Willems in de jaarboeken van *Tot Nut der Jeugd* had laten verschijnen.

Dat verkeerd opvatten van zijne bedoelingen en dat valsch voorstellen van zijn streven bedroefden hem gansch natuurlijk, daar die onaangenaamheden hem berokkend werden door land- en geloofsgenooten; zij maakten hem tevens bezorgd over het welslagen van zijn pogen ten bate van de taal en hare verheffing.

Edoch, wederwaardigheden van dien aard konden het sterke, veerkrachtige karakter van onzen Willems niet verlammen.

Onverschrokken zet hij zijnen arbeid voort; met ieder jaar wordt zijne kennis rijper en uitgebreider, onbevanger zijn blik, duidelijker het besef van zijne veel toewijding eischende levenstaak. Op allerlei gebied is hij werkzaam; op allerlei gebied geeft hij blijken van belezenheid, vernuft en kunde, en streeft hij naar het nationale, naar al wat den Nederlandschen geest in zijne onderscheidene uitingen kan richten en bevruchten, bezielen en verheffen. De kunstschilder Mathias Van Bree, wiens tafereel *Het Beleg van Leiden* hij bezongen heeft, is zijn boezemvriend. Kremer, een ander Antwerpsch kunstenaar, spoort hij aan en overreedt hij tot het behandelen van onderwerpen uit de Nederlandsche letterkundige geschiedenis, o.a.: *Vondel die, op het Hof te Muiden, een zijner dichtstukken voorleest, ten aanhoore van Hooft, Reaal, Roemer Visscher en zijne dochter Tesselschade*. - ‘Zoo hebben wij dan hier in Braband’ - juicht hij - ‘het eerste voorbeeld geleverd om ook de

letterkundige geschiedenis van ons land op het doek te brengen.’

J.-F. Willems bevroedt de kracht van het nationalisme in de kunst. Inderdaad, als lid en raad van de Koninklijke Academie voor Fraaie Kunsten, spreekt hij, in de openbare prijsuitreikingen, redevoeringen uit, waarin hij den leerlingen op het hart drukt, dat zij vooral moeten streven naar eigen wezen en zich toeleggen op de studie van onze aloude overleveringen⁽¹⁾.

‘Van overlang heeft men bewezen’ - zegde hij o.a. - ‘...dat onze Schilderschool altyd heeft uitgemunt door de meest mogelyke getrouwe navolging van de natuer, door middel van het krachtigste en rykste koloriet; ofschoon dan ook de behandelde voorwerpen veelal gekozen waren in de tooneelen van het dagelyksche of gewone leven. Het karakter van den Nederlandschen schilder is derhalve gelegen in de betrachtting van waerheid en natuerlykheid, en afgeleid uit de rondborstigheit van den ongeveinsden aerd der Nederlandsche natie. En zou het dan geene volslagen verlooehening van ons zelve mogen heeten, indien wy afweken van dat edele kunstgevoel, waarmede onze voorzaten de achting en bewondering der wereld verwierven? Zal dan de Hollandsche en Vlaemsche schilder het palet van Rubens en Rembrandt, van van Dyck en Gerard Dow verwerpen, om in de doode kleuren van sommige naburen zyne glorie te gaen zoeken? Zal hy onze losse en natuerlyke behandeling verlaten, om de gemaekte en theatrale houding van vele uitheemsche voorstellingen op het Nederlandsche doek over te brengen? Neen zeker! Wy mogen by den vreemde schoonheid van vorm, bevalligheid van styl, zachtheid van toon bewonderen en navolgen; wy mogen in onze kunstgewrochten meer de dichterlyke dan de prozaïsche wezenlykheid zoeken te betrachten; onze oude deftigheid en eenvoudigheid moeten daerby niet verloren gaen; laten wy zelfs, waer het behoort, eene betere keuze doen in de schoone natuer, meer verhevenheid ten toon spreiden, grootere historische kennis aen den dag leggen, en zooveel in ons is, de volmaektheid naderen; - doch vergeten wy daerby niet, dat

(1) *Over de poëzie van den dichter en van den schilder.* - Redevoering gehouden by de openbare prys-uitdeeling der Koninklyke Academie van Beeldende kunsten te Antwerpen, den 6ⁿ April 1823.

- *Over het karakter van den Nederlandschen schilder.* - Redevoering gehouden by de prys-uitdeeling door de Koninklyke Maetschappij tot aenmoediging der Schoone kunsten, Antwerpen, 1825.

wy Nederlanders zyn, dat wy onze eigene goede hoedanigheden bezitten, die alle achting verdienen, en dat *onze* schilders geene levenlooze beelden, maer bezielde wezens moeten vertoonen, ten einde de vreemdeling en het nageslacht by het beschouwen hunner werken, mogen zeggen: ‘Ziedaer de trekken van een Nederlandsch penseel!’

Meer en meer wordt hij geboeid door de vaderlandsche geschiedenis, door het opsporen van de oude bronnen onzer literatuur. Het *Historisch onderzoek naer den oorsprong en den waren naem der openbare plaetsen en andere oudheden der stad Antwerpen*, dat, in opdracht der stedelijke Regeering, door eene Commissie heet ontworpen te zijn, is, in werkelijkheid, Willems' werk, dat getuigt voor 's mans grondige kennis van het archief-wezen en scherp doorzicht. Dit is mede het geval met den *Almanak met Vaderlandsche herinneringen op elken dag van het jaer*, die twee jaren (1826 en 1827) verscheen, en de vruchten bevat van ernstig zoeken en ziften op een nauwelijks ontgonnen veld.

Nog dagteekenen van vóór de omwenteling zijn gedicht *Maria van Braband* (1828), en de *Mengelingen van historisch vaderlandschen inhoud* (1827-1830), eene rijke bron van bescheiden van geschieden letterkundigen aard, welke hij met geleerde aantekeningen ophelderde.

* * *

Inmiddels verdonkerde van lieverlede de gezichteinder en begon de storm in de zuidelijke gewesten der Nederlanden op te steken.

In Willems' brieven kunnen wij bijna van dag tot dag de gebeurtenissen nagaan en de aandoeningen van hem, die één voor één de instellingen zag omverhalen waarvan hij zooveel heils verwacht had voor taal en volk.

Sedert maanden had hij in zijne brieven aan J. de Vries, den vertrouwden vriend, ‘den broeder uit het Noorden’ af en toe zijn voorgevoel van het nakend onheil uitgesproken. In Augustus 1830 komt hij tot het volle besef van het onvermijdelijke: ‘De omwenteling in Frankrijk’ - schrijft hij den 25ⁿ - ‘heeft hier te Antwerpen groot kwaad gebrouwen....De mannen, thans in Frankrijk het roer van Staat houdende, inzonderheid de onwettige Orleans (die door de *genade Gods* niet heerschen wilde, en zelfs zijne troon-

verheffing met het allerminste godsdienstig ceremonieel of gebed of dankzegging niet deed gepaard gaan), met een woord, die gemaskerde Jacobijnen boezemen mij, noch ook der Fransche natie, geen vertrouwen in....Zooals de zaken nu staan kan Frankrijk onmogelijk in rust blijven; het zal zich *moeten* wapenen, al ware het maar om eene deftige houding voor de mogendheden aan te nemen, en dan? Orleans kan zich niet staande houden of hij moet *marcheeren*; dat kan hij met een *armée*, maar met ministers en volksvertegenwoordigers

FRANS-JOSEPH BLIECK
1805-1880

niet....En dan *les limites naturelles du Rhin, et cette Belgique qui nous appelle de tous ses vœux? Marchons! ça ira!*....De zege der oproerlingen in Frankrijk maakt onze oproermakers stout. God geve dat alles ten beste keere....'

En vijf dagen later, is de slag gevallen: 'Ik schrijf u in vliegende haast; doch het is eene behoefte voor mijn hart, dat ik u schrijf. Gij zult reeds weten, dat Brussel en Luik in oproer zijn...' Toch blijft hem nog eene laatste hoop; de Vlaamsche provinciën zullen niet met het oproer medegaan, niet den band verbreken die hen met het taal- en stamverwante Noorden vereenigt: 'Het

Nederduitsche België blijft de orde van zaken vasthouden en verzet zich tegen de oproerige plunders: ik heb het altijd gezegd: wie Fransch spreekt is een Franschman, de Nederlandsche natie is een Nederduitsche natie!...

Hoe Willems te moede was, toen hij zijn liefsten levensdroom voor goed verijld, en zich met zijn gezin aan de vijandschap der nieuwe Regeering blootgesteld zag, zullen wij nogmaals uit zijne *Brieven* leeren:

‘Ik schrijf u dezen om u te melden’ - zoo luidt eene mededeeling aan Potgieter (7 Januari 1831) - ‘dat ik door het gouvernement van België gedegradeerd ben en naar Eekloo boven Gent wordt geplaatst, een post, die mij geen *vierte* van mijn actueel tractement opleveren kan. Zoo ben ik dan met vrouw en zeven kinderen op een dorp verbannen!...Ik was hier zoo wel, in zoovele mij aangename betrekkingen, raad der Academie, van de Commissiën tot aanmoediging der schoone kunsten, Curator der stadsbibliotheek; ik bezat zoovele handschriften over Antwerpen en de provincie....Dat alles zou moeten verloren gaan!....’

- ‘Men zegt mij, - schrijft hij aan de Vries, den 31ⁿ daaraanvolgende - dat ik misschien mijn post zou behouden hebben, indien ik naar Brussel ware gegaan en daar....Doch wat zou ik daar antwoorden, indien men er mij zeide, dat ik een koningsgezinde, een orangist, een Hollander, of wat nog al niet erger, ben? Zou ik protestatiën van het tegendeel doen?...’⁽¹⁾

* * *

Tot zoo ver hebben wij Jan-Frans Willems' leven en vroegste werkzaamheid meer in het breede geschetst. Dit gaf ons de gelegenheid om de toestanden, waaruit de nieuwere Vlaamsche letterkunde zou geboren worden, beter en bevattelijker in het licht te stellen,

(1) In de *Bydragen der Gazette van Gent* (1838), ter gelegenheid van een pennetwist met Behaegel, zegt W. dat hij te Eekloo zijnde een werkje uitgaf, om ‘ter behouding zyner eer, aen het publiek kenbaer te maken dat (hij) wegens geen wangedrag in (zijne) bediening *gedegradeerd* was geworden; maar wel om (zijne) schriften voor de moedertaal.’ - ‘Een minister, - heet het daar, - vond, in de maand Januari 1831 goed my van myn post binnen Antwerpen te ontzetten om my naer Eekloo te verbannen, *à cause de mes ouvrages sur la langue nationale*, zoo my te Brussel door het hoofdbestuur stellig verzekerd werd.’

en er tevens nadrukkelijker te kunnen op wijzen hoe bitter weinig de tijd en een samenloop van omstandigheden eene heropbeuring onzer diep gezonken letteren schenen te begunstigen en te voorspellen; om te betoonen hoeveel taaie wilskracht, hoeveel liefde en toewijding, hoeveel aangeboren begaafdheid en rustelooze studie er noodig moet geweest zijn ten einde, onder een vijandig gezind bestuur, datgene na te streven en te bereiken, wat, tijdens vijftien jaren Nederlandsche regeering, niet had mogen verwezenlijkt worden: de herleving van de taal, in den opbloei eener krachtige, van nationale strevingen doordrongen literatuur.

Toen Jan-Frans Willems door het nieuwe Bewind uit zijn duurbaar Antwerpen verwijderd en naar het afgelegen Eekloo verbannen was, wie waren er dan hier te lande om eene taak te aanvaarden, welke bij voorbaat hopeloos moest schijnen? Max Rooses⁽²⁾ heeft het zeer juist gezegd: ‘Toen de omwenteling van 1830 losbrak, waren er in Zuid-Nederland een zeker getal dichters te vinden; ik zou niet durven zeggen dat er eene Vlaamsche poëzie ontstaan was. Willems had Nederlandsche verzen geschreven vóór 1815; Ledeganck's eerste stuk dagteekent van 1827; van Duyse's eerste bundel, in 1830 gedrukt, was samengesteld uit stukken vóór dit jaar geschreven; Vervier gaf in 1820 een bundeltje gedichten uit; Rens werd in 1827 in eenen dichterlijken wedstrijd bekroond; in den eersten bundel van Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe komen er stukken voor van 1829 en 1830. Deze allen vormden een kleine groep letterkundigen, geestdriftig ingenomen met het samenbestaan van Noord- en Zuid-Nederland, dweepende met de beroemde Hollandsche dichters van die dagen en dezer overspannen gespierdheid en hunne handigheid in het aanwenden van groote heldhaftige woorden voor een ideaal houdende.

Eerst na 1830 ontwaakte bij de beste hunner eene oorspronkelijke zeg- en denkkraft. Jongeren kwamen zich bij hen voegen, die de liefde voor de taal geleerd hadden bij de dichters uit het Noorden, maar zich losmaakten van bedeesde navolging hunner meesters. Een volk doorleeft niet ongestraft of onbeloond eene omwenteling, en terwijl het Fransche leger België's scheiding van

(2) *De Zuid-Nederlandsche Dichters van 1830 tot 1880. - Nieuw schetsenboek*, 1882, blz. 242.

Holland bevocht, veroverden ook onze dichters op hun gebied de onafhankelijkheid van Noord-Nederland’.

Hoe zij daarin slaagden, hoe welig het zaad dat zij met milde hand uitstrooiden, gedijde en opwies, hebben wij ons voorgesteld in de volgende bladzijden te onderzoeken.

Grafteeken van J.-F. WILLEMS te Mortsel.

PRUDENS VAN DUYSE
1804-1859.

1830-1846.

[Het eerste tijdschrift, J.F. Willems, Rens.]

Het eerste tijdschrift. - Oproep tot de Belgische dichters. - J.-F. Willems en de Regeering. - Ledeganck en Blicck met goud bekroond in den Staatsprijskamp tot het bezingen van 's lands onafhankelijkheid. - Het Jaarboekje van Rens, - gered door Pr. van Duyse. - De rederijkers herleven. - Stichting van de *Maatschappij tot bevordering der Nederduitsche Taal- en Letter kunde*, van *de Taal is gansch het Volk, de Olijftak, Met Tijd en Vlijt*, de *Vlaamsche Bibliophilen*. - Uitgave van *Bydragen der Gazette van Gend en Belgisch Museum*. - De Spellingsoorlog en de poging tot het stichten van eene Vlaamsche Academie. - J.-Fr. Willems' dood.

Na 1830, scheen, een paar jaren lang, het voor goed gedaan met de letterkunde der Vlamingen.

Willems treurde te Eekloo. Prudens van Duyse was naar het Noorden uitgeweken. Zelfs de rederijkers waren plotseling verstomd.

Drukkende stilte heerschte alom. Eerst in 1834 werd zij afgebroken door Blommaert en Serrure, te Gent, met hunne *Nederduitsche Letteroefeningen*⁽¹⁾.

Welk eene vreugde in den kreet van verrassing: 'een Vlaamsch boek!' waarmede Frans de Vos, in het oudste onzer letterkundige tijdschriften, een bescheiden bundeltje begroette: de '*Uytgekóozen Verdichtselen*' door P.-J. Renier⁽²⁾,

(1) *Nederduitsche Letteroefeningen*. - Gent, by Snoeck-Ducaju en Zoon, 1834.

(2) *Uytgekóozen Verdichtselen*, vry gevolgd naer het fransch van den Heer Lafontaine. - Door P.-J. Renier, bestierder der Kostschool te Deerlyk, 3de uytgaef. - Kortryk, by Beyaert-Feys, 1833, 60 blz.

60 bladzijden in-12, vrij gevolgd naar het Fransch van Lafontaine, eene 3de uitgaaf nogal!...

‘Een Vlaamsch boek! - Waarlijk, een belangwekkend verschijnsel, in deze dagen, aan onzen letterkundigen gezigteinder.’

Zonder naam van schrijver was te Antwerpen, omtrent denzelfden tijd, het eerste bundeltje oorspronkelijke gedichten verschenen. Negentien stukjes, alles bijeen, waaronder *Raed aen Meisjes*, - *Aen een Beekje*, - *Myn Hondje*, - *Aen een Roosje*, - *De Sperwer en het Duifjen*, dit laatste in Bellamy's trant, en gansch niet onaardig.

Al verklaarde Blommaert (op blz. 56-57 van de *Letteroefeningen*), dat de ongenoemde schrijver ‘al de begaafdheden bezit om, door vlyt, tot eene ongemeene hoogte, vooral wat het ongedwongene en naïve betreft, op te klimmen,’ en al droegen, volgens hem, vele dichtstukken ‘den stempel van eene ryke verbeelding’, toch ligt voor óns het belang der *Dichterlyke Mengelingen* veel minder in de waarde van het boekje dan in het feit, dat het *chronologisch* aan het hoofd staat van de rij onzer Vlaamsche dichtbundels ná 1830.

Die ongenoemde schrijver was J.-F.-C. Verspreuwen (1829-60), later leeraar van Vlaamsch aan het Antwerpsch Athenaeum, die zijn leven lang een der trouwste en verdienstelijkste aanhangers der Vlaamsche Beweging zou blijven.

‘O blinde menschen, beklagelyke werktuigen van heerschezucht en dweepery,’ jammert hij, ‘gy meent uw geluk te vinden onder de puinhoopen van eenen Staet, terwyl gy uw bloed opoffert voor het outaer van valsche goden; gy bezit slechts eenen schat, uwe tael, en gy lacht nog, terwyl men u daarvan berooft; mocht ik u vergelyken aen de vogelen, die zingen in de duisternis!’

De toestand was waarlijk treurig.

Ontbonden waren de maatschappijen voor taal en letterkunde, als de Brusselsche *Concordia* (een tijdlang voorgezeten door den volijverigen Lodewijk-Geeraard Visscher), het Gentsch genootschap *Regat prudentia vires* van Schrant en Kesteloot, Sandelin's en Van Genabeth's Brugsche *Eendracht en Vaderlandsliefde*; verdwenen de afdeelingen der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*; afgeschaft, op de hoogeschoolen, de athenaea, de colleges, de leergangen voor vaderlandsche taal en literatuur!⁽¹⁾. - Het ging zelfs zoo ver,

(1) F.-A. SNELLAERT: *Iets over den toestand onzer tael- en letterkunde*. - *Belgisch Museum*, IV, blz. 19.

- schrijft Snellaert, - 'dat men personen aentrof, vroeger onder de jonge Vlaemsche schrijvers niet ongunstig bekend, die vragen durfden wat men toch met de moedertael winnen kon?'⁽¹⁾

Onze rederijkers,

.....d'eerwaarde Maatschappijen,
In wier bezit het Land zich eeuwen mogt verblijven;
Die, toen een dwingeland, in dolheid uitgespat,
Der Vorsten kroon, gelijk de kroon der Taal, vertrad,
Met trouwe hand nog poogde er paarden aan te rijgen,⁽²⁾

onze oude rederijkkamers die, in den Franschen tijd, het heilig vuur hadden aangehouden; die, van 1803 tot 1815, niet minder dan zes en twintig dichtwedstrijden hadden uitgeschreven; van 1816 tot 1830, zes en veertig prijskaarten voor kamervragen of leer- en heldendichten hadden rondgestuurd en een even aanzienlijk getal kampstrijden ingericht voor 'uiterlijke welsprekendheid' en voor het opvoeren van tooneelstukken; ook zij gaven geen teeken van leven meer. 'Kunsthongerigen' en 'Rijmdorstigen', 'Gezellen van de Conste' en 'Zuigelingen van Apollo', ze zwegen en roerden geen vin. Voor 1831 en 1832, voor 1833 en 1834 staat geen enkele dichtwedstrijd geboekt: geen enkel 'bijbelraadsel' werd gesteld, geen enkele 'rouwklacht' gevraagd⁽³⁾.

Alleen de Gentsche *Kamer van Rhetorica* bleef uitgezonderd. Zij scheen veeleer, kon er in 1834 J.-F. Willems van getuigen, 'uit de recht tragische gebeurtenissen, binnen die stad voorgevallen, een nieuw dramatisch leven te hebben geput. Hare vertooningen werden in de laatste twee jaren meer dan ooit te voren bezocht, en toen het fransche schouwburg maenden lang gesloten bleef, by gebrek aen acteurs en toeschouwers, voldeed zy alleen aen de behoefte der gentsche liefhebbers.'⁽⁴⁾ Willems, die wanhopen

(1) *Ibid.*, blz. 24-25.

(2) PRUDENS VAN DUYSE: *De Wanorde en omwenteling op den Vlaamschen zangberg in vier zangen, met eeuwigdurende aantekeningen, enz.* - Gent. P.-F. De Goesin Verhaeghe, op de Hoogpoorte, 1830. - 3^e zang, blz. 30. (Het gedicht, door J. Micheels uitvoerig ontleed in zijne verhandeling *Prudens Van Duyse, zijn leven en zijne werken*, Gent, Siffer, 1893, blz. 28 tot 37, was door Pr. van Duyse begonnen in 1826.)

(3) Zie FRANS DE POTTER: *Verhandeling over de Vlaemsche letterkunde in België, sedert het begin der XIXe eeuw.* - Rousselaere. Drukkery van Stock-Werbrouck en zoon, blz. 51-58.

(4) *Nederduitsche Letteroefeningen*, 1834, blz. 54.

kon noch wilde, schrijft overigens het tijdelijk verval der spelende Kamers over het algemeen, aan eene vrij onverwachte reden toe:

‘Menig veelbelovend jongeling,’ - verzekert hij, - ‘die met welgevallen op het vaderlandsche tooneel werd gezien en gehoord, heeft ondanks Melpomene, den ongevaerlyken dolk des treurspels voor het musket of den sabel moeten verlaten, en zal wellicht nog niet spoedig de beoefening van de kunsten des vredes hernemen kunnen. Hieraen, meer nog dan aan eene zekere verslapping van onzen iever voor de moedertaal, moet men het verval of den dood van zoovele Maetschappijen toeschryven, welke over de uitgestrektheid van beide de vlaemsche provinciën, begonnen te bloeien en zich te ontwikkelen.’⁽¹⁾

Die onzalige dagen voor onze taal en hare beoefening werden later door Willems' trouwsten discipel, den wakkeren Dr Snellaert, herdacht in het verslag over het Gentsche Taalcongres van 1841.

‘Het was een tyd van bevreesdheid en moedeloosheid... Vlaemsche dichters hadden sedert 1830 geen vlaemsch woord

MARIA DOOLLAEGHE (VROUW VAN ACKERE)
1803-1884

meer op het papier gesteld; velen, eenmael onze schoolmakers, wisten den tyd niet meer te noemen dat zy een vlaemsch boek hadden ingezien; wie een werk in de Moedertaal wilde uitgeven, vond geen middelen om de drukkosten te bestryden.’⁽²⁾

Zoo stonden de zaken tot 1834. Toen - hebben wij gezien - verschenen de *Nederduitsche Letteroefeningen*. En met de *Letteroefeningen* werd een zween van leven merkbaar.

Jonker Philip Blommaert, een van Schrant's gewezen leerlingen, was, een der eersten, naar Eekloo gegaan om vader Willems in zijn ballingschap op te zoeken; daar had hij met hem het plan ontworpen tot het stichten van dat Vlaamsch tijdschrift.

(1) *Nederduitsche Letteroefeningen*, 1834, blz. 54.

(2) *Taelcongres en Vlaemsch Feest*, gehouden te Gent, den 23 en 24 October 1841, beschreven door F.-A. Snellaert. - Gent, H. Hoste, 1842. Blz. 4.

Een oud-leerling van Prof. Visscher, te Leuven, de Antwerpenaar Constant-Philip Serrure, stond hem vol ijver ter zijde. Te zamen zouden zij het werk aanvatten. Blommaert zou het bekostigen.

En zoo werd eindelijk aan de rechts en links verspreiden, wien hunne taal duurzaam bleef, al stond zij te Brussel in geene gunst, eene gelegenheid geboden, om voor de rechten dier taal in het krijt te treden.

Van Willems verschenen, in de *Letteroefeningen*, een paar opstellen⁽¹⁾, en van Blommaert een warm pleidooi tegen de verwaarloozing der landstaal⁽²⁾. J.-E. Lambin schreef over Westvlaamsche plaatselijke gebruiken, en C.-P. Serrure leverde bijdragen tot de geschiedenis van onze taal en letterkunde. Van Duyse, die, naar huis teruggekeerd, den 14ⁿ Augustus 1832, te Gent, tot *Doctor utriusque juris* (meester in beide rechten) was uitgeroepen geworden, - Ledeganck, Vervier, F. de Vos, Renier, Rens, Verspreuwen, Nolet de Brauwere zonden verzen in. Maria Doolaeghe's geestdriftige oproep *Aen de Belgische Dichters* had de *Letteroefeningen* ingeleid, en dit woord van hulde aan de rhetorikale dichters van vóór het jaar 1830 en van bemoediging tot de jongeren, dit woord van vertrouwen en van hoop in de toekomst, maakte zulk eenen indruk op de kleine schaar, dat de dertigjarige Diksmuidsche pottbakkersdochter al spoedig als de Corinna dezer eeuw⁽³⁾ of als de Belgische Sappho⁽⁴⁾ werd begroet.

(1) *Over eenige oude vloeken, eeden en uitroepingen*. Blz. 218. - *Scheldwoorden*. Blz. 301.

(2) *Aenmerkingen over de verwaarloozing der Nederduitsche tael*. Blz. 11-30.

(3) In BLOMMAERT's vers '*Aen Mej. M. Doolaeghe, na het lezen van hare Ode: Aen de Belgische Dichters*' (*Nederduitsche Letteroefeningen*, blz. 69):

'Neen! Belgies tael zal niet vergaen;
Zoo lang dat Neêrland zal bestaen
Wordt met verrukking uw' zieltreffend dicht gelezen!
Corinna dezer eeuw, hoog zit ge op 't Helicon,
En blinkt daer als een heldre zon
De mindre starren dof, die vroeger zijn verzezen.
Dat de oudheid zich op Byns en Tesselschade roeme,
Dat Galliën Isaire en Deshoulières noeme
En Engeland Montagues luit:
Voor u, ô Vlaendrens roem, verdwynen zy in 't duister.
Gy schittert met een onverdoof bren luister,
Als diamant by glas ver boven allen uit!'

(4) FR. RENS: *Aen de medewerkers van het Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* voor 1836:

'Gij die bij onz' harpenaren
Met den eerkrans om de haren
Schittrend prijkt, en elk verrukt;
Safo onzer westerstranden!
Die in Tempe's lustwaranden
D'eeuwiggroenen lauwer plukt' ...

- Zie daarover in den GIDS, *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, (I. - 1837), het opstel: *Licht- en schaduwzijde der tegenwoordige Vlaamsche Letterkunde*, blz. 28.

Het stuk verdient, om meer dan éene reden, in zijn geheel medegedeeld te worden:

Aen de Belgische dichters.

Neen! de eedle tael van Nederland
 Zal nooit in 't nachtylk duister zinken;
 Nog yvrig wordt zy voortgeplant,
 Schoon MAVORS wapens om ons klinken.
 Hoe 't weiflend noodlot stormen moog,
 VERLICHTING heft de kruin omhoog,
 En dryft het vuige rot, dat poogt haer glans te stuiten,
 Tot in zyn diepste kroften voort:
 Triomf! zy zal in BELGIES oord
 Den geest der domheid ras in yzren ketens sluiten.

De tael waerin VAN MAERLANT zong,
 Die tael, ja! blyven wy waerdeeren.
 Bloost gy, verfranschten, die uw tong
 Waent met uw moederspraek te onteeren!
 U roert geen vaderlandsch gevoel
 De ziel. Van hier, die trotsch en koel
 Op eigen grond voorby den lettertempel streven,
 En offren op een vreemd altaer!
 Voor eedler zonen klinkt myn snaer;
 Voor echte Belgen is myn danklied aengeheven.

Voor u, o broedren, rolt myn toon,
 Voor u, die, trots de omwentelingen,
 De knie buigt voor MINERVAS TROON,
 En 't heerlykst doelwit blyft voldingen.
 U wyde ik myn erkentlyk hart.
 Kan 't zyn - van uit den poel der smart,
 Waerin u 't oproer stiet, zoo hoog den moed te heffen?
 Beploegt gy 't kunstveld onvermoeid,

Schoon nergens tak noch struikje bloeit,
En stormen om U heen de dierbre planten treffen?

Gy ploegt en zwoegt vergeefs! geen vrucht
Laet zich in buldrend onweêr kweeken:
Een pestdamp overstroomt de lucht,
Geen bloem tiert veilig in deez' streken.
Ach! ploegt u langer niet in zweet:
Licht dat het volk uw dienst vergeet
En op den arbeid wrokt die smaeklyk ooft wil teelen.
Of hoopt gy, dat een troostend licht,
Voor wien de zwarte tydgeest zwicht,
Weldadig glimmen zal en koestrend om u spelen?

Wel ja! het ryst, dat bly verschiet!
GELEERDHEID brengt ons troost en zegen;
Hier sticht ze op nieuw haer grootsch gebied,
En deelt haer schatten allerwegen.
Wat ryken tempel opent zy,
Ter eer van TAEI en POËZY!
Haer ingewyden doen het wierookvuur ontbranden;
Alom weërgalmt hun blyde zang:
De ramp boeide onzen drift te lang,
Wy snellen op hun spoor, met nieuwe kunststoffranden.

Op u, o dichtren, rust hun hoop;
U wachten zy, o taelminnaren!
Eer 't kroost der hel de wanden sloop',
Helpt pylers om dien tempel scharen!
Bloeï' dáér, trots afgunst, wrok en nyd,
De stam der lettren, door uw vlyt
Beveiligd! Eens zal hy zyn takken wyd verspreiden,
En zwaer met ryke vrucht belaën
Als Hollands boom verheven staen,
Van wien de staets-orkaen vergeefs hem heeft gescheiden.

Geteisterd door den vloekbren MARS,
Ligt Zuid en Noord van een gespleten;
Maer, kunstmin voert de dichtren dwars
Door schutgevaarte en vestingketen.
Weêr bieden zy elkaêr de hand,
Als kindren van één vaderland,

In de onvervalschte ziel door tyd noch lot verbasterd;
 Weêr streven zy naer 't zelfde doel;
 Weêr schokt hun 't eigen dichtgevoel,
 Tot spyt van 't lichtschuw rot, dat kunsten wraekt en lastert.

't Benard gevoel heeft uitgeweend,
 Der Batten gunst kan ons bezielen,
 Wy blyven met het Noord vereend
 Als wy voor Febus outer knielen;
 Daer loert op ons verraed noch list;
 Daer huilt geen kreet van volkentwist;
 Oranje, Patriot, Hoeks, Kabillaeuwsgезinden,
 Zy smelten daer tot één gezin,
 En onvervalschte broedermin
 Kneedt harten zacht in één, schept vyanden tot vrinden.

O Dichtkunst, dierbre godenspruit,
 Mocht elk uw zoeten invloed smaken,
 Het MISDRYF toog de wereld uit;
 Men deed geen vorsten-troonen kraken.
 Geen slagveld dronk onschuldig bloed;
 Elk koning zou zyn wettig goed -
 Elk volk zyn heilig recht, zyn rust en heil behouden.
 Gelukkig 's werelds vroegste tyd,
 Toen ieder bleef der deugd gewyd,
 Toen twist en burgerwrok geen oproevaen ontvouwd!

Gy, dichtren, richt u naer die wys.
 Hy, die uw heiligdom mag nadren,
 Genaekt een zalig paradys -
 Hervindt er de eendracht onzer vaden.
 Hun schimmen waren om u heen,
 Door jeugd en grysheid aengebeên.
 Hoe jublend juichen zy om al uw eer en glorie!
 Zy dringen 't nieuw gedenkboek in,
 En lezen, hoog verrukt van zin,
 Uw dierbre namen reeds geboekt in 's lands historie.

Daer, HOFMAN, blinkt ge, als eerste zon,
 In onze dagen opgerezen:
 Uw roem zal op den Helicon
 By 't jongste nakroost zyn te lezen.
 LAMBIN, Apollo's lieftingszoon,

U sieren Themis lauwren schoon,
 In 't loflyk worstelperk tot dertigmael gewonnen.
 DE SIMPEL, met geen minder gloor
 Betreedt gy 's dichters gloriespoor;
 Geleerdheid laedt uw kruin met vracht van eerfestonnen.

Naest hen vertoont 't geschiednisblad,
 Een lange ry van later neven,
 Die 't vaderland een ryken schat
 Van roem en eertropheën geven.
 Van WILLEMS klimt de luister op;
 VERVIER praelt op Parnassus top,
 Bekroond als dichter en als echte vaderlander.
 Gy, D'HULSTER, VISSER, gy, RENIER,
 Bevingert stout de gouden lier,
 En plant in vasten grond der Muzen eerestander.

DE VOS, 'k vergeet uw eernaem niet,
 DE POTTER, 'k zal uw roem niet zwygen;
 Gy doet zoo menig treffend lied
 Zielstreelend naer den Hoogen stygen.
 'k Prys WYLLIE's⁽¹⁾ tooverzoete luit,
 'k Acht MEYNNE's lieflyk maetgeluid.
 Verrukklyk zingt VAN LOO; gy, CRACCO, stemt uw zangen
 Op Englentoen. - Een nieuwe ry
 Van jonge Dichtren nadert my,
 Die op vergode wys der Barden lied vervangen.

Wie prykt aen 't hoofd van dezen stoet?
 Wie is hy die zyn stoute klanken
 Van Nederland bewondren doet,
 Wiens genius wy allen danken?
 't Is Belgies jonge Bilderdyk,
 Een sieraed in der kunsten ryk:
 Uw naem, VAN DUYSE, stroomt schelklinkend van myn snaren;
 O eedle, fiere Belg, uw lof
 Biedt ons eene onuitputbre stof!
 Verhef, verhef u stout, o bloem der harpenaren!

(1) Ofschoon de gevorderde ouderdom van Mr A. Wyllie, Hoofdman der Maetschappy van Rhetorica, 'Nu, morgen niet,' binnen Dixmude, hem reeds lang de lier heeft doen weghangen, moet ik zyner dichterlyke verdiensten en voortdurenden kunstyver, de verschuldigde hulde bewyzen. M.D.

Gy, BLOMMAERT, volgt zyn treden op;
 De tael van Neêrland zonk naar 't duister,
 Gy gaeft het nachtylk spook den schop,
 En hieft haer stout in nieuwen luister.
 SERRURE straelt in heldren glans
 Aen Vlaendrens blyden lettertrans:
 Als TOLLENS weet zyn toon de zielen in te halen.
 Wel u, vereende vriendentrits,
 Gy blik en praelt op Pindus spits,
 In 't oog van 't vaderland, gelyk drie zonnestrallen.

U roem ik, RENS en LEDEGANCK,
 U, zal 's lands eerekroon behooren.
 DE VLAMINCK spoort ons aan tot dank,
 Als hy den zilvren toon laet hooren.
 Verhef u, DOORNAERT, op uw kunst,
 Gy smaekt der Nimfen hooge gunst:
 Naest onzen Nestor mag uw elpen citer klinken.
 DE JAEGHER, D'HUYGELAERE, u noem
 Ik even fier, uw beider roem
 Zien wy in zuivren glans als heldre starren blinken.

Als hoop en lust van 't Negental,
 o Dichtren, zien wy weêr u bloeien.
 Zweert op den eed van Hannibal,
 Dat ge eeuwig voor haer dienst zult gloeien.
 Van slaefsch en dwang en kluisters vry,
 Snelt stout CIVILIS kroost op zy!
 Zoo groete u 't vaderland te recht als groote mannen,
 Die, met DE RUITERS heldenmoed,
 En HELMERS bruischend vuer in 't bloed,
 Voor waerheid, deugd en kunst, de duitsche snaren spannen.

Heeft Holland VONDELS opgewekt,
 Zyn REMBRANTS uit zyn schoot gesproten,
 De kunst, die hun tot luister strekt,
 Heeft hier haer eersten strael geschoten.
 Hier klonk de zang in MAERLANTS mond,
 Eer COORNHERT maet of toon verstond;
 Hier bloeide BYNS, eer men de TESSELSCHADES noemde,
 Hier baerde RUBENS grootsch penseel,
 Bewondring aen elk werelddeel,
 Eer men by BATOS teelt een' tweede APPELLES roemde.

Der vaders roem strale op u neêr!
 Hun voorrang doe uw eersucht zwellen!
 Betwist den Bat de u grievende eer,
 In 't kunstperk u vooruit te snellen!
 Ja, Dichtren, blaekt van eedle spyt,
 Voelt, voelt wiens waardig kroost gy zyt.
 Snelt aen! snelt moedig aen, om de eerkroon te herwinnen,
 Als erfdeel van uw voorgeslacht!
 Ten stryd! kampt onvertaegd; u wacht
 De palm der zegepraël, by 't koor der zanggodinnen.

Veel bombast, ongetwijfeld, en wansmaak, naast ronkende geleerdheidskramerij. Laten wij echter niet vergeten dat Maria Doolaeghe, die de dichterlijke verdienste der Van Loo's, de Jaegher's en de Simpel's tot duizelige hoogte ophemelt, hare mythologische kennis en hare eerste kunstopleiding aan eenen eenvoudigen, rederijkenden dorpsonderwijzer, meester Gheysen, 'een van die menschen, dien het aan goeden wil, hoogdravende woorden, stoppen, stippen noch *signa exclamationis* ontbreekt', te danken had, en, inzonderheid, dat de Belgische dichters van 1834 vast en zeker juist datgene voor bijzonder krachtig en mooi hielden, wat óns zoo buitengewoon hol in het oor klinkt...Laten wij vooral niet uit het oog verliezen, opdat onze toegevendheid bewondering worde, dat die Ode een vurige, mannelijke kreet was, geslaakt in eenen tijd toen, onder de mannen, de enkele trouwgeblevenen zich paaiden met versjes over de *Ysselykheid der zelfmoord* (P.-J. Renier) en de *Vergankelykheid by een graf* (F. De Vos), met *Herdersklachten* over het lijden van den *Verlaten Minnaer* (J. De Visser), de beschrijving der genoegens van *den eersten Meidag* (Verspreuwen), eene vertaling van Victorin Fabre's *Tasso* (Pr. Van Duyse), ofwel nog met het beweenen, op een 'sanctje', van den schielijken dood van een zesjarig meisje (Ledeganck).

'Onze Vlaamsche dichters schijnen te herleven,' - meldde Willems aan zijnen vriend Potgieter; - 'Jufvrouw Doolaeghe van Diksmude heeft eenige goede coupletten aan de Belgische dichters gericht....'⁽¹⁾

(1) Brief uit Eekloo (5 Juni 1834.) Zie Max Rooses' verzameling: *Brieven van J.-Fr. Willems*, blz. 127.

Willems was tot het besef gekomen, dat zijne *Voorzeggingen van de Heilige Hildegarde*⁽¹⁾, waarin het jaar 1835 als het einde van

1806-1872

- (1) *Voorzeggingen van de Heilige Hildegarde omtrent de Belgische omwenteling*. Zie, over dit geestig schotschrift, de nota, op blz. 50, in Max Rooses' *Levensschets van J.-Fr. Willems* (Gent, W. Rogghé, 1874). Uit eene daar medegedeelde aantekening zou blijken dat het pamflet in 1831 verscheen, en dat het enkel op 25 ex. werd getrokken. - Eene uitvoerige beschrijving en eenige bijtende uittreksels komen voor op blz. XCIX-CIV der verzamelde dicht- en tooneelstukken van Willems, uitgegeven door Pr. Van Duyse '*Nalatenschap van J.-F. Willems*. Dichten tooneelstukken met inleiding. Bijdragen en aantekeningen van Pr. Van Duyse Gent, gebr. De Busschere, 1856'. - Volgens Van Duyse zou 1832 het jaar der uitgave zijn. Zoo is het dan ook. Eenige woorden in het 'Voorbericht' bewijzen ten duidelijkste dat de 'Voorzeggingen' niet vóór 1832 zijn verschenen.

't nieuwe koninkrijk voorspeld was, tot de hersenschimmen behoorden. Met angstvallige oplettendheid blikte hij om zich heen en luisterde: geene uiting van den Vlaamschen geest, geen bewijs van liefde voor de miskende en verschopte Moedertaal kon hem onverschillig laten. - 'Het waren wel droeve jaren, die hij in Eekloo doorbracht,' zegt Max Rooses; 'huiselijke rampen kwamen de ballingschap van den hard beproefde nog verdonkeren. Van zijne tien kinderen had hij er reeds vier te

Merk! herop! niet slechts totpraecht
Sult ge ons linnen nuttig vinden;
En dat weefsel en zyn kracht
Dankt de bieraent, naest de winden,
Haer vlogheid, haer bestaen;
Zie! geriekt met linnen vleuglen,
Sneelt de kiel zoo licht te tungen,
Vliegend over d' ocean!

Eekloo, 1830

Vreemding! ja, de vernuchtheid
Die natuur met milden regen
Over ons velden spreidt,
Licht, beregt, u lieflyk teges,
Maer d'rykdom die daer groeit,
Al die wasdom moog vernimden,
Niets sal Vlaendens veldraut hindren,
Zo slechts 't linnenmaken bloeit!

W. Ledeganck.

Handschrift van LEDEGANCK.

Uit zijn te Tielt met goud bekroond gedicht: DE LINNENWEVERIJ.

Antwerpen in 1825 en 1826 verloren; nog drij verloor hij er te Eekloo...⁽¹⁾ Weldra nochtans overwon hij zijne moedeloosheid. Af en toe hield hij zich weer onledig met het verzamelen en bestudeeren van onze oude liederen; ja, in den brief tot Potgieter, waaruit wij zooeven zijne hartelijke uitboezeming over Juffrouw Doolaeghe's coupletten aanhaalden, stelt hij het zoo voor, als verlangde hij toenmaals niets anders dan eerst nog Deensche en Zweedsche volksliederboeken te zien, om over te gaan tot het

(1) *Levensschets van J.-Fr. Willems*, blz. 60.

drukken van zijne Vlaamsche liederen. En hoe bitter hij ook over dat ‘ellendige Eekloo’ blijft klagen in zijnen brief aan Jer. De Vries, van 7 September 1834, toch vernemen wij uit dit schrijven, dat hij reeds klaar was met zijne omdichting van *Reinaert de Vos*, en daarbij aan het werk met de uitgaaf, op kosten der Belgische Regeering, van de *Rymkronyk van Jan van Heelu*.

Op kosten der Regeering!...Na alles wat geschied was, zou het bijna ongelooflijk voorkomen, wisten wij niet uit Willems' brieven, dat men te Brussel, sedert eenigen tijd, betere gevoelens koesterde ten opzichte van hem, die zoozeer zijn land tot eere strekte. Toen het Belgisch Gouvernement de commissie tot het uitgeven der oude kronijken hersteld had, was Willems er weder in opgenomen geworden. Zelfs werd hij door de Regeering, die besloten had het vijfjarig bestaan van België door eenen wedstrijd voor het beste Fransch en het beste Vlaamsch lofdicht te vieren, tot lid van den keurraad benoemd, eene eer, die hij, hoe ongaarne ook, zich moest laten welgevalven⁽¹⁾.

Het bitsige korte voorbericht van *Reinaert de Vos naer de oudste beryming*⁽²⁾, - een boekje voor Vlaamsche propagande, - was nochtans eene rechtstreeksche aanklacht geweest tegen het stelsel der Regeering om land en volk te verfranschen. En niet zonder eenige verbazing hooren wij den gewoonlijk zoo kalmen Willems, aan het einde van dit voorbericht, de hartstochtelijke verzuchting slaken ‘dat deze zyne bearbeiding van het oudere gedeelte van *Reinaert den Vos* iets bydragen mocht tot het doen herleven van eene zoo dierbare tael, in een tyd, waerop ons land van zooveel Franschen uitschot werd overstroomd!’

Het bleek weldra, dat men te Brussel, het met Willems weêr goed begon te meenen. Zonder zijne overtuiging te verloochenen of zijnen afkeer voor de Omwenteling te verbergen, had hij zich, om zijn eigene woorden te bezigen, ‘te Brussel altijd zeer neutraal, en een zeer omzichtig gedrag gehouden.’⁽³⁾ - ‘En’, voegde hij er bij, ‘zoodanig gedrag schijnt mij veel goed gedaan te hebben.’

- (1) ‘Schoon ik moeite gedaan heb mij daarvan te verschoonen, zoo zie ik nochtans de noodzakelijkheid in mijne benoeming aan te nemen...Indien ik weiger, vreeze ik zeer mijne demissie te ontvangen.’ - Brief aan Jer. De Vries (7 September 1834). - (Max Rooses, blz. 134.)
- (2) *Reinaert de Vos, naer de oudste beryming* door J.-Fr. Willems. - Eekloo, by A.B. van Han en zoon. 1834. - blz. XVI en 140 in-8.
- (3) Aan J. de Vries (30 Januari 1833). (Max Rooses, blz. 165.)

Baron de Gerlache, wenschende Willems in de gelegenheid te stellen voor de geschiedenis werkzaam te zijn, en van de Weyer, ‘eenig leedwezen gevoelende wegens het (Willems) aangedane onrecht,’⁽¹⁾ slaagden er in, van den Minister van Financiën de verzekering te bekomen dat onze geleerde naar Gent zou worden overgeplaatst als ontvanger der registratie der burgerlijke akten - wat in April 1835 gebeurde. Een paar maanden nadien werd hij benoemd tot lid der Koninklijke Academie van Wetenschappen en Fraaie Letteren te Brussel. En door eenen brief aan Mertens, van 22ⁿ October 1835, weten wij, dat hem beide te Luik en te Gent een professoraat werd aangeboden.⁽²⁾

De op 21 Juni 1835 uitgeschreven dubbele Staatsprijskamp tot het bezingen van de *Zegepraal van 's Lands onafhankelijkheid en de lotsbestemming van het Vaderland* is niet gansch zonder invloed gebleven op de ontwaking van onze letterkunde. In den Vlaamschen wedstrijd dongen 32, in den Franschen 76 gedichten naar den lauwer. Dit aanzienlijk verschil verbaze niemand. Immers, in de *Nederduitsche Letteroefeningen* wordt er op gewezen, dat een bizonder artikel van de ministerieele beschikking ook de in België verblijvende Franschmans had uitgenoodigd in het strijdperk te treden...Het opstel in de *Letteroefeningen* is ongetwijfeld van Willems zelf⁽³⁾.

‘Schoon de Fransche tael’, luidt het verder, ‘door's lands regeering niet openlyk wordt voorgestaen, heeft zy by haer echter een zeer gevoeligen voorkeur op de Nederlandsche tael verworven; van daer ook doen veel vlaemschsprekende jongheden zich geweld, om iets sierlyks in het Fransch voort te brengen. Edoch velen hunner stukken zyn ellendig; en welk der Fransche dichtjens kan tegen de bekroonde Vlaemsche zangen overgesteld worden?’

- (1) ‘Celui qui contribua le plus puissamment à mettre un terme à l'exil de M. Willems à Eecloo, c'est M. le premier président de Gerlache, que M. le chanoine de Ram avait informé de la triste situation de notre confrère. Nous ne nions pas que M. Van de Weyer n'ait contribué à cet acte de justice, mais l'initiative et les démarches les plus déterminantes viennent sûrement de M. de Gerlache.’ - (Baron de Reiffenberg, in *Compte-rendu des séances de la commission royale d'histoire*, zitting van 8 Maart 1847).
- (2) *Ibid.*, blz. 156.
- (3) Blz. 308. - De Vlaamsche keurraad bestond daarenboven uit Kan. J.-J. de Smet (Gent), De Genst (Brussel), Bogaerts (Brugge) en L. D'Hulster (Gent).

Bij eenparigheid van stemmen werd aan K. Ledeganck de eerste eereprijs toegekend. F.-J. Blicck verwierf den 'tweeden gouden eerepenning,' en, - 't feit is zeldzaam genoeg om het aan te stippen, - hij legde de verklaring af, dat de Jury volkomen goed had geoordeeld⁽¹⁾...

De vijf, zes laatste strophen van Ledeganck's ode behooren wezenlijk tot het beste wat ons deze dichter naliet. Wat voorafgaat is nog het werk van eenen rederijker: bombast in stede van gevoel, logge zware verzen daar, waar gestreefd wordt naar kracht en kleur, en, eindelijk, bij het aaneenschakelen van de denkbeelden, de traditioneele stijfheid der rederijkerslofdichten.

Als aanhef van het stuk, de destijds onontbeerlijke aanroeping der Muze. Daarna, het beeld van den armen Poolschen banneling, om wiens gruwzaam lot zoo akelig mogelijk wordt getreurd...

'En, Belgen! zulk een lot was 't uwe, eer uw' zonen,
Door eendracht, heldenmoed en gloriezucht bezielde,
De boei vermorzelden, die u geketend hield!
Eer onafhanklykheid hun zegeprael mocht loonen!...

Natuurlijk volgt daarop de verheerlijking der oude Belgen: omnium fortissimi sunt Belgae, en Egmont's faam en Rubens' roem, - en, ten slotte, het einde van den dwangdienst en het slaan van het blijde verlossingsuur.

Tot zooverre de rederijkersstrophen. Hoe klinkt gansch anders

- (1) Uit *K.-L. Ledeganck's volledige dichtwerken*. Tweede uitg. bezorgd door H. de Seyn-Verhougstraete. Roeselare, de Seyn-Verhougstraete, 1889. Blz. 283.
'Van dit tijdstip dagteekent de vriendschap tusschen beide dichters. Blicck woonde te dien tijde in Brussel; Ledeganck kwam er hem bezoeken en zij bleven verscheidene dagen samen. Blicck in zijne onuitgegeven autobiographie teekent hierop aan:
Ledeganck van Eekloo was de eerste Vlaamsche laureaat. Hij kwam mij bezoeken. Wij lazen malkanders werk. In 't zijne herkende ik de hand des meesters, die de kunst van opstel en versbouw op eene in Vlaanderen ongemeene hoogte had gebracht. Het mijne vond hij uitmuntend van levendigheid en dichterlijken gloed, doeltreffend als gelegenheidsvers en weergalm der omwenteling, die nog versch was in 't geheugen van 't publiek! 't Was zoo: Ledeganck had geschreven voor den tijd, ik voor een tijdstip. Zijn gedicht blijft; het mijne zinkt naarmate der verwijdering van de omstandigheid, die het ontstaan deed. De Eekloosche laureaat heeft, na zijne bedoelde bekroning, in geene dichtstrijden meer deelgenomen.'

KAREL-LODEWIJK LEDEGANCK.
1805-1847.

de toon in de volgende, in die strophen, welke door Willems in de *Letteroefeningen* grootendeels worden aangehaald:

Verbeelding! streef met my de snelle vlugt der jaren
 Vooruit, en laet myn geest, door uwe wonderkracht
 Ontheven aen deze aerd, op later nageslacht
 In volgende eeuwen, zien; - laet me in de toekomst staren!
 De nevel, die tot nog myn oog omwolkte, zwicht.....
 God! welk een paradys vertoont aen myn gezicht
 Zyn veldelyke pracht, zyn lagchende landouwen,
 Waerin de zuiderwind, als door een Eden, waeit?
 Wat zyn die stroomen, die hun bogten daer ontvouwen,
 Die steden zonder tal, langs hunnen boord gezaeid?

Herken ik in den vloed die ginder naer het noorden
 Zich wendt, den Scheldestroom en zynen slangloop niet?
 Vloeit ginder niet de Maes in 't blaauwende verschieft?
 O! welk een zee van graen ruischt, goudgeel, langs hun boorden,
 En licht den landman toe, die daer zyn schat erkent!
 't Is loover, bloem en ooft waerheen men de oogen wend'!
 Natuer heeft dit gewest ten lusthof uitverkoren:
 Hier leent haer de Akkerbouw de nooit vermoeide hand,
 En beide storten hier, vereênd, hun vollen horen,
 Als gouden regen, uit op 't overvruchtbre land!

Daer gindsch, waer Schelde en Lei haer waetren zamenmengen,
 Daer doet een weidsche stad, met majesteit, zich op;
 Daer voert de nyverheid haer schrandre kunst ten top,
 En wondren, nooit gedacht, bestaet ze er voort te brengen!
 Daer verder, waer de Scheld' zich wendt in breeder boog,
 Prykt eene tweede stad, met torens hemelhoog:
 Hier is de handelplaets der wereld! - duizend kielen
 Verheffen in het dok haer statig mastgeboomt;
 Wie telt de volkren ooit die op de merktplaets krielen?
 De schatten van het Oost alhier te zaem gestroomd?

En ginder waer de Senne aen ryke landgezichten
 Een frissche koelte leent, en 't landschap tegenlacht,
 Verryzen voor het oog, met morgenlandsche pracht,
 Paleizen zonder tal en marmren praelgestichten!
 Hier is 't verblyf der weelde, en hare milde gunst

Kroont hier vernuft en deugd, sticht tempelen aen de kunst,
 En leert penseel en lier 's lands hoogen lof voldingen:
 Hij in wier forsche hand zich 't roer des staets bevindt,
 Deelt hier zyn weldaën uit, en oogst er zegeningen,
 Daer 't land als Vorst hem eert, doch meer als Vader mint!

Wat zie ik? Welk een drang, wat eene ontelbre menigt'
 Stroomt, juichend, hier te zaëm en doet de zwoele lucht
 Weêrgalmen van gezang en schactrend feestgerucht?
 Een zelfde broedermin heeft aller hart vereenigd!
 't Is of een deugdzaam volk, dat groot en machtig wierd,
 Na eeuwen, nog den stond van zyn geboorte viert!
 'k Hoor eendracht, vrede en macht in 't zegelied verkonden,
 Dat hier in galmen stygt, ter eer van trouw en moed,
 Terwyl de donderstem van honderd koopren monden,
 O Belgie! uwen naem op uw banieren groet!....

Ja! 'k mocht, myn Vaderland! dus in de toekomst lezen:
 Ofschoon reeds op uw' grond de zon van voorspoed schyn',
 Zoo schittrend zal uw lot in volgende eeuwen zyn,
 Zoo onbeperkt het heil, dat u bestemd is, wezen!
 Dus spelt de dageraad, die opklimt aën den trans,
 Het klare daglicht voor en heldren middagglans!
 Dus praelt de lieve lent', met bloem en groenend loover:
 Een sombre neveldamp betreft nog soms de lucht;
 Maer in het zomerty zyn damp en neevlen over,
 En dan eerst prykt het veld met rype en kostbre vrucht!

‘Het ware overbodig te doen opmerken’, - achtte zich Ledeganck genoopt, in de inleiding van *Bloemen myner Lente*, vijf jaar naderhand, te verklaren, ‘dat ik by het vervaerdigen van het prysvers: *Zegepraël van 's Lands Onafhankelykheid*⁽¹⁾

- (1) Ook van Blicck's prijsvers mogen enkele strophen hier een plaatsje vinden, ter vergelyking met die van Ledeganck, en tevens omdat ze tot het beste behooren onder wat de eerste jaren na 1830 hebben opgeleverd. Wij eerbiedigen eveneens, voor deze aanhaling, de keuze van Willems:

‘Wat baet der opgeruide baren
 Haer woest gebulder en geklots?
 Een poos onstuimig, zy bedaren,
 En sterven aen den voet der rots,
 Zoo zal, na 't uitgewoed vertoornen,
 't Vyandlyk rot der zaëmgezwoornen
 Bezwyken voor ons staetsgebouw.
 Palladium der vredelanden,
 Hy beve die het aen durft randen:
 Hem treft de schande en 't naberouw.

Bedrieg ik my? o neen, 't zyn stralen
 Van 't ons belonkend zalig lot,
 Die koestrend op myn schedel dalen,
 Die my doortintlen van genot.
 'k Zie Belgies geest het ryk beheeren,
 Het volk gezag en wetten eeren,
 De tong des oproers stram en stom;
 Den vrede met den Bat gesloten,
 De gouden welvaart gul genoten,

verschillende omwentelingen, die opvolgenlyk deze onafhankelykheid hebben bevorderd, in het oog gehad heb, en niet uitsluitelyk de laetste. Sommigen heeft dit gebelgd, en volgens hen had myn vers een smaeddicht tegen de voormalige Regering moeten zyn; anderen, integendeel. hebben my dit vers als eene misdaed aangerekend. Aen beiden antwoord ik met Frankryk's grooten lierdichter:

“Non, sous quelque drapeau que le barde se range,
La muse sert sa gloire et non ses passions;
Non, je n'ai pas coupé les ailes de cet ange,
Pour l'atteler, hurlant, au char des factions!”

En, golvend, onze vlag alom.

De plant in milden schoot ontwikkeld,
Schiët op, en buigt van overvloed^(a)
De handel, minlyk aangeprikkeld,
Zweeft bloeiend over veld en vloed;
De kunstvlyt^(b) voelt zyn slaende veder,
Zy rept haer duizend armen weder,
En zoelt en schatert in het rond.
Wat bronnen en verruilde schatten
Zie 'k Belgie uit den boezem spatten,
En stroomen naer uitheemschen grond!

Nog eedler roemwel zie ik vloeien
In vryheid's oord: de wetenschap;
Hoe lovend mag zy 't hart besproeien,
Van onze ontvlamde jongelingschap.
De kunsten schitterend herboren,
Betreden de oude gloriesporen
Van Mozart, Rubens, Phidias;
Een rei van waerde harpenaren
Bevingert weêr de vlaemsche snaren,
En juichend roert Van Maerlant's asch.’

(Blieck's gedicht: *de Triomf der nationale onafhankelykheid; het lot des Vaderlands*, werd door de maatschappy van Rhetorica te Wervik in het licht gegeven te Kortryk, 1834.)

Het Vaderland moet ieder boven alles beminnen; maer die het door partyzucht meent te dienen, is een verdwaelde, en in myne oogen ware het eene schennis de poëzy tot staetkunde te verlagen. Overigens, indien gemeld prysvers eene uitlegging noodig heeft, diene daertoe het vers: *De Vrede.*'

Plaat uit het *Wonderjaar* van H. CONSCIENCE.
1837.

Blommaert's tijdschrift bezweek; niet daar het den stichter aan zelfvertrouwen en edele mildheid ontbrak, om, tegenover de algemeen heerschende onverschilligheid voor de belangen der taal, de *Nederduitsche Letteroefeningen* in stand te houden; maar omdat zijne genegenheid voor de zaak niet bij machte was het liefhebberen van de meeste zijner medewerkers te overwinnen. De brandbrieven

van Blommaert en Serrure die links en rechts om bijdragen in gebonden en ongebonden stijl verzochten, werden soms met toezending

Het dorne blad.

O heerlijk plantenblad, nu zonder lentevrouw,
Maar door verzorgde hand van groenen Dofsch beroofd,
Uw lief en lustig schoon mocht flessen en vroffersom,
Door koefferende een end moedertijde geftoofd.

In uwer naaktheid zelv' moet zij den glans niet dessem,
Waar ieder kunstgewrocht der menschen bij verdorft,
En 'k fte ontwerd, verband, vorcht zo menig merwen
Ik, prunend, ee aanschouw, met niergebogen hoofd.

Die duizend saden, welke al kronkeld, u doorloopen,
Zijn mij een landkaart, zijn me een eindelooft heidal:
Een ganfke wereld gaat voor mij hier op en op.

Een wat een tijd, dat ik, der wutrecht ten gewal,
De winden kunnen won, die in de fcheping blinken;
En oands...! t euvondigst. blad, o God, dat mij versinken!

Pr.

juny 1854.

Handschrift van PR. VAN DUYSE.

van een vers uit vroeger jaren⁽¹⁾, dikwijls met niets anders dan beloften beantwoord.

(1) Van Ledeganck werden vier gedichten opgenomen: een, *De Dood van Lord Byron*, van 1832; de drie andere van 1829 en 1830. Tot deze behoorde *De Linnenwevery (Vlaenderen's welvaren)*. P. van Genabeth, die het stuk reeds had overgedrukt in zijn pamflet: *Veertien jaren in België en vlugt uit Brugge*, (Amsterdam, 1831), oordeelde dat 'deze lierzang, in vloeibaarheid en dichterlijken aanleg, voor vele voortbrengselen van dien aard van meer geoeffenden niet behoeft te wijken. Zelfs zou [hij] niet aarzelen het dichtstuk te plaatsen naast het *Buitenleven* van Poot, indien eene al te groote vrijheid van RIJEN op WEIJEN [in couplet 9] dit niet verhinderde...'

Gelukkig had Fr. de Vos, die mede Blommaert's tijdschrift in het leven hielp roepen, met Fr. Rens, in 1833, het voornemen opgevat een *Jaarboekje* uit te geven.

Zelfs de wording van dit kleine ding, - dat, veertig jaren lang door de vaderlijke zorg van Rens geleid en gekoesterd, mettertijd aan kracht en frischheid winnen zou, - is eene lijdensgeschiedenis geweest.

Toen het prospectus verscheen, werden dadelijk aanmerkingen gemaakt door eenige verdienstelijke medewerkers, die voorspelden dat vele Letterkundigen hunne bijdragen zouden weigeren omdat de Verzamelaars de zoogezegde Hollandsche spelling hadden aangenomen⁽¹⁾. De Vos en Rens antwoordden dat zij, 'zich boven de bekrompene denkbeelden van het gemeen verheffende, zich aan deszelfs vooroordeelen niet genoeg verslaafd achtten, om zoo gereedelijk toe te staan dat de invloed van iedere staatkundige gebeurtenis, welke op het zelfstandig karakter eens volks reeds zoo krachtig werkt, zich ook teffens niet slechts tot de Taal, maar tot derzelver Spel- en Spraakkunst zou moeten uitstrekken...Gedurende het vijftienjarig tijdvak onzer vereeniging met Holland, was het lang gewenschte doel - het eenvormig stelsel van schrijfwijze - bereikt: behalve weinige uitzonderingen, werden de Spraakkunst van Siegenbeek en de Spraakleer van Weiland onder de Belgische schrijvers algemeen gevolgd.

Bestaan er thans gegronde redens', - vroegen zij - 'die ons verplichten zoo eensklaps dat punt van overeenstemming met onze noordelijke oude kunstvrienden te verlaten? Willen wij niet voortdurend in letterkundige betrekkingen met hen verbreederd blijven, en zullen wij ons opnieuw in een doolhof van verschillende stelsels laten inwikkelen?'

Edoch, de Verzamelaars hadden gevoeld, dat zij - wilden zij met hun boekje klaar komen, - met inschikkelijkheid moesten te

(1) Zie *Voorberigt* voor het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* voor 1834, 1^e jaargang. Gent, Snoeck-Ducaju en zoon, drukkers.

werk gaan. Om die reden, legden zij de bekentenis af dat zij ondertusschen, niemand hunne denkwijze, als een voorschrift, wilden opdringen en hunne medewerkers volkomen vrij lieten de schrijfwijze te gebruiken die zij verkozen.

Dit was de eerste schermutseling van eenig belang, die den ongelukkigen SPELLINGSOORLOG voorafging.

Het *Jaarboekje* verscheen. Het bevatte enkel stukjes van personen, die reeds bijdragen hadden geschonken in Blommaert's *Nederduitsche Letteroefeningen*. Twee nieuw opgetreden, D. de Smet, vader, van Deinze, en C. Vandersteen, wier namen wij in de eerstvolgende bundeltjes niet meer aantreffen, volgden alleen, met de Vos, Rens, Maria Doolaeghe en A.-J. Doornaert, de zoogezegde Hollandsche spelling. Na het tweede jaar zou de Vos de uitgave aan zijnen vriend Rens overlaten. Met het vierde, zou het laatste spoor dier spelling verdwenen zijn!

In zijn nuchter proza schetst Blicck hoe weinig bemoedigend het nog op dat oogenblik met onze taal en letteren was gesteld:

‘De traegheid die de uitgave van dit bundeltje heeft verzeld’ - schreef hij in de *Nederduitsche Letteroefeningen*⁽¹⁾, - ‘deed ons vreezen voor eene hinderpaal. Naeuwelyks verhoopten wy nog hetzelfde te ontvangen. Maer eindelyk mogt dit gelukken en daerover verheugen wy ons hartelyk. Wy hebben hetzelfde met eene graegheid en genoegen gelezen, die wy sedert lang niet gesmaekt hebben. Bevat het niet de lang gedorvene verzen onzer kunst- en boezemvrienden, die, trots de kleinachting waarmede het vooroordeel op hen nederziet, de miskende tael en dichtkunst met getrouwen yver en blykbare vordering beoefenen? Niet alles is meesterlyk wat in het jaarboekje voorkomt, neen; maer veel doet ons verwachten dat de Belg zich eens boven het middelmatige zal verheffen en den vooruitgestreefden Bataef op zyde streven. Min waerschynelyk, echter, is dit thans dan over eenige jaren. Alsdan bestond er meer aenmoediging en geestdrift, meer eenparigheid tot het beoefenen der letterkunde, meer mogelykheid ter voortplanting harer vruchten, meer voedsel ter verzading der leer- en studiezucht, die onze landgenooten bezielde. Er bestonden voor onze schryvers tyd- en letterschriften die hunne voortbrengsels opnamen, toejuigten, op hunne gebreken hen voorlichtten; er bestonden kunstgenootschappen

(1) Blz. 268.

uit het puik der nederlandsche schryvers samengesteld; dichtstryden die de ontkiemende dichtluim koesterden, aenkweekten, bekroonden...Dit alles bestaet thans niet meer. Geene schriften,

Titelplaat uit *De Leeuw van Vlaanderen of de Slag der Gulden Sporen*, van H. CONSCIENCE. 1838.

behalve de pas geborene *Nederduitsche Letteroefeningen*, zyn aen onze tael- en dichtkunst toegewyd. De vaderlandsche Bard zwerft eenzaam en verlaten. Hy juigt, maer de Echo antwoordt niet op

zyne toonen; hij juigt op een dorre veld waer geen groenende tak om zijne kruin slingert en de gloriedauw aen zyne lippen biedt’.

J. M. Daulzenberg.

1808-1869.

Even wanhopig klaagt Maria Doolaeghe in een gedicht, waarin zij Prudens van Duyse tot krachtiger optreden aanspoorde:

‘Nu zwijgen weêr Apollos zonen;
Ons wekken lier- noch orgeltoonem,
En 't Paradijs der kunst gelijkt een woestenij,
Waar nooit een lichtstraal blonk van 't lieflijk jaargetij.’⁽¹⁾

- (1) *Nederlandsch Letterkundig Jaarboekje*, 3^e jaargang, blz. 109. In dit gedicht spreekt Maria Doolaeghe ‘haren hooggeachten vriend’ aldus aan:

Maar hoe, Van Duyse! zoudt gij dulden
Dat Vlaandrens taal zij uitgeroeid?
Neen! haar zult gij aanbidden, hulden,
Zoo lang u bloed in de adren vloeit.
Welaan! doe vrij uw zangen stroomen;
Laat niets uw jongelingsijver toomen;
Verhef gij stout de Taal, in spijt van haatren toon
Hoe groot haar almacht is, ô MAERLANTS fiere zoon! (XIIIe stroof, blz. 110.)

Het scheelde weinig of het *Jaarboekje* deelde in het lot van de *Letteroefeningen*. Het tweede deel verscheen enkel in Bloeimaand 1835, met de openhartig afgelegde bekentenis dat zijn al te lang uitblijven te wijten was aan het ontoereikend getal inteekenaren.

Dank zij Prudens van Duyse, kon het verder leven: de jonge dichter klopte, om inschrijvingen, bij de sluimerende rederijdersgezellen aan, die hem, vóór 1830, reeds achtmaal gelauwerd hadden. Velen hielden hem destijds - wel een bewijs van hunne achting en vereering - voor den 'waardigen opvolger van Jan-Baptist-Jozef Hofman, den Nestor onzer poëten'.⁽¹⁾

- (1) Deze 'rhetorikale broeder' was geboren te Kortrijk, waar hij eerst schoenmaker en daarna stadsomroeper was. Als dichter en tooneelliefhebber werd hij meer dan zestigmaal bekroond. De *Rhetorica* zijner vaderstad bracht een twintigtal zijner stukken ten tooneele. Hij telde veel bewonderaars, die, in 1835, van wijd en zijd toestroomden om zijne plechtige begrafenis bij te wonen. De *Rhetorica* schreef eenen wedstrijd uit tot het vervaardigen van een *Elegie* op 's mans afsterven. De prijzen werden toegekend aan Maria Doolaege, Fr. Blieck, Pr. van Duyse, Fr. Rens. In dezer prijsverzen werd inzonderheid Hofman's liefde voor zijne Moedertaal gehuldigd, wier rechten hij verdedigd had.

'Als Helmers bleef zijn moed, ten spijt van laffe zonen
Volharden in den strijd der onderdrukte taal:
Zij sprak, zij donderde in zijn vaderlandsche tonen...'

zong Maria Doolaege, in haar met goud bekroond dichtstuk. En Blieck:

'Hoe fel bestormd door aterlingen,
Bestand is nog ons taalgebouw:
't Heeft lijftrawanten die 't omringen,
En zij, zij zweren 't eeuwig trouw;
Ook Hofman heeft dien plicht gekweten,
Wen fransche drift dien had versmeten,
Wen dwinglandij ons nederdrong:
Hij zong, toen hij geen weergalm hoorde,
Toen ieder slaafs het vreemde zong.'

In een gedicht van van Duyse lezen wij over HOFMAN:

'Als Frankrijks taal, de taal van Neerland wou verdrijven,
Was 't hem een wellust die te spreken en te schrijven,
En daverde 't tooneel bij 's mans verheven spraak. -
Als haar de inboorling zelf miskennen dorst en honen,
Bleef hij een harer echtste zonen.'

Veertig jaar later verlangden de Kortrijzanen een uitvoerig levensbericht van hunnen stadgenoot. Het prijswerk: J.-B. HOFMAN *van Kortrijk, zijn leven en zijne werken door Joz. van Hoorde (met het portret van den dichter door H. van Loo)*, verscheen te Gent (Willem Rogghé), 1876.

Gelukkig voor onze taal en letterkunde zou Pr. Van Duyse het heel wat verder brengen dan de eenvoudige en gemoedelijke schrijver van de *Nederlandsche Dichtstukjes*⁽¹⁾, alhoewel hij, sedert zijne *Wanorde en Omwenteling op den Vlaamschen Zangberg*, weinig of niets van zich had laten hooren.

Na zijne promoveering, had zich onze Dendermondsche Muzenzoon in zijne stille geboortestad gevestigd, verzoend met de nieuwe Regeering, zich uitsluitend wijdend aan de studie van letterkunde en geschiedenis, en in drukke briefwisseling met de voornaamste onder zijne Vlaamschgezinde geestverwanten, alsook met Hollands blinde dichteres, Petronella Moens.

Den 5ⁿ October 1836 werd hij door het Gentsche stadsbestuur tot leeraar der 6^e Latijnsche klasse op het Athenaeum aangesteld en tevens met den leergang van Nederlandsche letterkunde in de Rhetorica belast, welke bediening hij anderhalf jaar later ruilde tegen die van stedelijken archivaris.

Na de bekroning, in 1836, van zijnen *Treurzang op het afsterven van dichter Hofman*, werd de vlugste onzer kniedichters de onvermoeibare en meest gelauwerde mededinger in de wedstrijden, door de ontwaakte rederijkerskamers om de beurt weder uitgeschreven.

In de levensbeschrijving van Pr. van Duyse, somt J. Micheels⁽²⁾ de onderscheidingen op, welke Hofman's vereerder en opvolger in die prijskampen te beurt vielen.

Wij vernemen daar hoe van Duyse's vers *Hugo of de knagingen van een boos geweten*, dat hij, insgelijks in 1836, aan de Maatschappij van Rhetorica te Oostende zond, evenals zijne stukjes: *De onbezonnenheid der jeugd* en *L'espiègle étourderie de la Jeunesse* niet bekroond werden, omdat hij door zijne afwezigheid den prijs verbeurd had!

‘Ook bij de Walen’ - verhaalt Micheels - ‘verwierf hij bijval: de *Société des sciences, des lettres et des arts*, te Bergen, schonk hem tot belooning van zijne dichtstukken *Le Courage des Nerviens contre*

(1) Kortrijk, 1829.

(2) *Prudens van Duyse, zijn leven en zijne werken*, door J. Micheels. - Uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie. - Gent, 1893.

César en *Les chemins de fer*, eene medaille tot aanmoediging; hij besloot dat jaar met eene *Elegie op J.-B. Hofman*, welke door de Maatschappij van Tooneel- en letterkunde te Brugge eene vereerende melding waardig werd gekeurd...’ - In 1837 behaalde hij, met het dichtstuk *Nut der Volksbeschaving*, den 2^{en} prijs, bij de maatschappij

JAN-HENDRIK BORMANS
1801-1878.

van Rhetorica ‘Kunst en Eendracht’ te Brugge. Zijn sneldicht *Wat verdient de hater der Moedertaal?* verwierf den 1^{en} prijs in de kamervraag, dit wil zeggen, het onderwerp dat tijdens den prijskamp werd opgegeven en dadelijk, ter kamer zelf, in den tijd van een paar uren, behandeld moest worden. Met *Abrahams Offer* viel hem te Moorseele dezelfde onderscheiding ten deel. - In 1838 wordt hem te Assenede een 1^e prijs toegekend voor eene ballade: *De Monnik van Sint-Just* en een 2^e prijs voor een opstel in proza: *De belegering van Dendermonde*. - Het volgende jaar zal hij te Zottegem worden bekroond voor zijn *Dood van Egmont*, in

vijf zangen; te Geeraardsbergen, voor zijn stuk in vier zangen: *De invloed des tooneels op de volksbeschaving*; te Brugge met zijn vers: *De ijzeren wegen* in België; te Gent met eene romance: *De Gentsche vaderbeul*; en te Kortrijk, waar de *Kruisbroeders* hem de 1ste prijzen zullen toekennen voor zijne bijbelvraag: *Opoffering van Jephtha's dochter* en zijn sneldicht *Lof der Rhetorijken*.

JAN-ALFRIED DE LAET.
1815-1891.

Uit die opsomming van borstmetalen en prijskamponderscheidingen, blijkt genoeg, hoe Prudens van Duyse de groote man was bij al die brave dorpspoëten, die hem bewonderden, en hoe, juist door dat gezag, zijn steun zoo kostbaar was voor het *Jaarboekje*.

Dit bundeltje was alles wat wij destijds bezaten. Zijn armoedig voorkomen, zijn grof papier, zijne versleten letter, zijn bijeengesprokkelde en over het algemeen droge en dorre inhoud mogen ons echter het moeitevolle streven, de zorg en de opoffering zijner voedstervaders niet laten vergeten, en vooral niet dat het verdiende

door Mone begroet te worden, als het voortteeken van de herlevende nationale gevoelens hier te lande⁽¹⁾.

In de beschouwingen, welke deze geleerde aan de *Nederduitsche Letteroefeningen* en aan het *Jaarboekje* wijdde, juichte hij, - die van 1827 tot 1831, te Leuven, een leeraarstoel had bekleed, en die zoowel in onzen taalstrijd als in onze oude letterkunde veel belang bleef stellen, - als Duitscher de poging toe en wenschte hij het begonnen werk te zien voortzetten. Nog achtte hij het mogelijk, ofschoon de taal van 2,267,000 Vlamingen in België had moeten zwichten voor die van 1,248,600 Waalsch- of Franssprekenden, - dat de sluimerende Vlaamsche kracht weder opflakkeren, de Vlaamsche letterkunde opnieuw bloeien zou, al moest daartoe veel gewijzigd en gelouterd, oneindig veel met vasten wil, zonder ontmoediging of verflauwing, worden gewonnen. Om zulken uitslag te bekomen, moesten de Vlamingen verkrijgen dat hunne taal in alle scholen grondig aangeleerd en tot voertaal van het onderwijs verheven werd; zij moesten ze tevens in hare oude gedenkstukken waardeeren en de studie van deze aanvatten; maar eene hoofdvereischte scheen het Mone toe, dat een dichter zou opstaan die, sprekende de taal des harten, op 's volks gemoed zou inwerken, - een groot dichter, van wiens woorden en werken een gloed zou uitstralen, vurig genoeg om de loome massa opnieuw te bezielen.

J.-Fr. Willems zal die heilige dichter niet zijn.

Met het jaar 1830 is zijne rol als letterkundige nagenoeg uit, ofschoon de gang en de ontwikkeling van onze jonge literatuur door zijn optreden en handelen bestuurd en geleid wordt. Tot zijnen dood toe, in 1846, zal hij de eerste verdediger, de aanvoerder blijven, overal waar de belangen van de Moedertaal verwaarloosd en hare rechten verkracht worden. Met meer vlijt dan ooit zal hij de adelbrieven van het verstootene Vlaamsch bijeenzoeken; door zijn wijs beleid de Regeering tot eenige toegeving nopen; bewerken dat zij van de regeling der spelling hare zaak maakt, en zelfs niet ongeneigd schijnt, onze taal te huldigen, door het instellen van eene Vlaamsche Academie. - Hij zal den strijd lust zijner volgelingen, tevens hunnen lust tot den arbeid aanvuren, en aldus aan de beweging, die hij in het leven riep, hare eerste mannen van beteekenis schenken.

(1) Vgl. *Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters*. 3^e Jahrg. - Nuremberg, 1834. - Blz. 119 en 200.

Zijn ballingschap te Eekloo had hij zich ten nutte gemaakt om met koenen ziensblik de toekomst te doorpeilen, en de plannen te beramen waardoor - na langen wisselvalligen strijd, die bij het ondergaan der eeuw niet eens volstreden is, - gered kon worden wat te redden viel.

‘De tijd nadert’ - schreef hij den 20^{en} Januari 1835 tot van Duyse - ‘waarop onze Vlaamsche nationaliteit met veel levendigheid het hoofd gaat opbeuren. Weldra zal ik de gronden leggen tot een verbond van weldenkende vaderlanders om de vaderlandsche letteren meer werkdadigheid en aanmoediging te verstrekken. Gij en zoovele andere goedgezinden zullen mij, hoop ik, daarin de hand leenen’.⁽¹⁾

En, inderdaad, na de zes dorre jaren, kwam er, en wel voor goed, nieuw frisch leven in den ouden krachtigen tronk...

Met J. David, en onder de bescherming van het Staatsbestuur, sticht Willems, te Brussel, in het voorjaar van 1836, de *Maatschappij tot bevordering der Nederduitsche Taal- en Letterkunde*⁽²⁾, op wier verzoek, bij koninklijk besluit van den 6ⁿ September 1836, een wedstrijd wordt uitgeschreven tot oplossing van het brandend vraagstuk der spelling. Zij geeft het *Belgisch Museum* uit, dat tien jaren lang, onder Willems' leiding, zooveel zou bijdragen om de belangstelling in geleerde taalvorsching en in onze oudere letterkunde op te wekken.

In den aanvang van hetzelfde jaar, 10 Februari, komt te Gent, door toedoen van vijf beminnaars hunner moedertaal, eene maatschappij van Vlaamsche letteroefening tot stand, met kenspreuk: *de Taal is gansch het Volk*⁽³⁾, die Willems het eerevoorzitterschap opdraagt; reeds in haar eerste jaarverslag⁽⁴⁾ zijne krachtdadige en verlichte medewerking huldigt, en dadelijk de *Bydragen der Gazette van Gend*⁽⁵⁾ laat verschijnen, waarin zij de keur van de in haren schoot voorgelezen verhandelingen en gedichten opneemt.

(1) *Nalatenschap van Willems*, door Pr. van Duyse. Gent, 1856, blz. 26.

(2) Zie, over het ontstaan dier maatschappij, de *Brieven van J.-F. Willems* aan J. David: 23 Januari, 13 April, 25 Mei en 15 November 1836. - (Max Rooses, blz. 138-140, 143, 146).

(3) Uit het dichtstuk *Aan België*, door Pr. van Duyse. (*Nagelaten Gedichten*, I. blz. 201).

(4) Gent. Drukkery van D.-J. Vanderhaeghen-Hulin. Blz. 4.

(5) *Bydragen der Gazette van Gend voor Letteren, Kunsten en Wetenschappen*, uitgegeven door de Maatschappij van Vlaamsche Letteroefeningen, onder kenspreuk: *De Tael is gantsch het Volk*. - Gent. Drukkery van D.-J. Vanderhaeghen, Onderstraet, n^r 18.

Tegelijk herleeft te Antwerpen, Januari 1836, de rederijkerskamer of maatschappij voor Vlaamsche taal- en letterkunde, die het zinnebeeld van vrede en verzoening, den *Olijftak*, tot naam verkiest. Den 20ⁿ October 1836, wordt te Leuven, door Emanuel van Straelen, het taal- en letterlievend Studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt* in het leven geroepen; en in Vlaanderen's hoofdstad leggen Jonkheer Blommaert, C.P. Serrure en anderen de grondslagen van de *Vlaamsche Bibliophilen*. Bijna overal worden stoffierig papier en

BARON J.-L.-D.-G. DE ST-GENOIS.
1813-1867.

verbleekt perkament te voorschijn gehaald en als dierbaar kleinood uit ons verleden aanprezen; als om strijd worden taal- en geschiedkunde beoefend. Al spoedig zullen de eerste dichtbundels, verhalen en romans het licht zien; Vlaamschgezinde dag- en weekbladen, nieuwe strijd- en tijdschriften opdagen.

Te Antwerpen dweept alreeds eene vurige jongelingsschap met eigen taal en nationale kunst. Daar beproeft de toekomstige lieveling van zijn volk, de verwachte dichter, door Mone Vlaanderen toegewenscht, zijne eerste krachten.

HENDRIK CONSCIENCE
1812-1883

Om de wieg der herboren Letterkunde zou de Muze geen zangzoete liederen kweelen. De godin der Tweedracht, die vooraf haren twistappel in de luiermant had gelegd, liet weldra hare schrille stem hooren.

Het gold de spelling van de taal, een vraagstuk, dat alhier, reeds vóór de omwenteling, veel pennen en tongen in beweging gebracht en veel kwaad gesticht had, tengevolge van menig verkeerd begrip over de verhouding tusschen Vlaamsch en Hollandsch.

Door den drang der omstandigheden zouden de ouderen al spoedig de eigenlijke letterkunde gaan vereenzelvigen met de noodige hervorming van de spelregels, en zich genoopt gevoelen hun tijd, denk- en werkkraft te verspillen in een treurigen strijd, die tien jaar lang zou aanhouden.

* * *

In het Noorden, ten jare 1801, had de Agent van Nationale opvoedkunde, gehoor gevende aan den algemeen uitgedrukten wensch om aldaar eindelijk eenheid in de spelling tot stand te brengen, zich verstaan met een door de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Letterkunde alreeds ingerichte Commissie, welke, den 3ⁿ October 1801, Ds. P. Weiland van Rotterdam belastte met het opstellen van eene spraakkunst en Matthijs Siegenbeek met het vervaardigen van eene Verhandeling over de Nederlandsche spelling.

Siegenbeek's werk verwierf de goedkeuring der Commissie, en het Staatsbewind besloot, den 18ⁿ October 1804, dat de vastgestelde spelregels tot richtsnoer zouden dienen voor al de stukken en schoolboeken, welke van de Regeering uitgingen.

Die spelling was dan ook, tijdens de kortstondige vereeniging van de beide Nederlanden, officieel geweest in het Zuiden, waar, op dat gebied, de schromelijkste verwarring heerschte⁽¹⁾.

(1) Men leze daarover het hoofdstuk: 'Wat Vlaemsche Spelling is', in Willems' Verhandeling: *Over de Hollandsche en Vlaemsche Schryfwyzen van het Nederduytsch*.

Sommigen sloten zich hier geheel of gedeeltelijk aan bij Siegenbeek; anderen volgden Baillieu, J.-D. Verpoorten, Janssens of Ter Bruggen; maar het stelsel van magister Des Roches, met zijne klankteekens, schreefjes en stipjes op é's en ó's, bleef nog immer over den grootsten hoop zijne ouwerwetsche plak zwaaien.

HENDRIK CONSCIENCE
1812-1883

Af en toe werden pogingen aangewend om tot eene oplossing te geraken in den zin der eenheid.

Toen J.-Fr. Willems in 1824 het tweede deel zijner merkwaardige Verhandeling over de *Nederduytsche Tael- en Letterkunde* in het licht gaf, deelde hij als bijvoegsel, ook het 'tractaetjen' mede, door hem een paar jaren vroeger op eene prijsvraag van het koninklijk genootschap *Concordia* te Brussel ingezonden.

Zijn antwoord bestond uit eene reeks zaakrijke hoofdstukken betiteld: ‘Wat Hollandsche Spelling is’ - ‘Wat Vlaemsche Spelling is’ - ‘Over het verschil in de Uitspraak’ - ‘Hoe de Vlaemsche schryfwyze eertyds met de Hollandsche overeenkwam’ - en, ten slotte: ‘Taelkundige beoordeeling der punten van verschil’.

Het stelsel van den Leidschen hoogleeraar, meende hij, was niet geschikt om zoo maar in eens en ongewijzigd te onzent te worden toegepast. Siegenbeek, toen hij het bewerkte, had immers uitsluitend den toestand benoorden den Moerdijk op het oog gehad. ‘Wy herkennen gaerne,’ - schreef Willems, - ‘dat de

GEDENKPENNING

Nationale tael, in Braband en Vlaenderen nog veel verbetering en beschaving behoeft, en dat inzonderheid de aldaer gebruikelyke schryfwyze, om volkomen Nederduytsch te zyn, eenigzins behoort naer het hollandsch te worden ingericht of gewyzigd, daer zy van fransche idiotismen en fransche woordvoegingen overvloeit: maer wy zyn er verre af, van te gelooven, dat de Belgen daerom moeten afzien van al wat hun dialect byzonder eigen is, het hollandsch alleen aenklevende⁽¹⁾.

Willems meende, met Lelyveld: ‘Hoe nader den oorsprong,

(1) *Over de Hollandsche en Vlaemsche Schryfwyzen van het Nederduytsch*, gevoegd achter het tweede deel der *Verhandeling over de Nederduytsche Tael- en Letterkunde*, blz. 276 tot 383. - Willems nam voortaan deze zijne eigene spelling aan. In zijne vroegere schriften volgde hij Des Roches.

hoe verder van het verderf', en zijne bewijsgronden zoekende in het gebruik der vroegere eeuwen, kwam hij er toe zich, over het geheel, aan te sluiten bij het stelsel van Siegenbeek; alleen week hij daarvan af door het behoud van *ae*, *ue* en *y*.

Hoe men de zaak ook beschouwe, zijne spelling was, vast en zeker, een groote stap van toenadering tot de Noordnederlandsche.

Nog andere Maatschappijen schreven wedstrijden uit, b.v. de Brugsche *Eendragt en Vaderlandsliefde*⁽¹⁾ en, in 1825, het Antwerpsch *Schoolonderwyzers-Gezelschap*, wiens vragen J.-L.-M. Somers beantwoordde⁽²⁾; ook J.-B. David's eerste taalkundig werkje streefde blijkens den titel naar hetzelfde doel⁽³⁾.

Dit alles bleef echter vruchteloos, en naarmate de Regeering te onzent haar gezag verloor, werd de strijd der kampioenen voor de Vlaamsche spellingen tegen het Hollandsch stelsel op vinniger en hartstochtelijker wijze gevoerd.

Wel mag het ons verbazen en verbijsteren, maar in 1830 zag het er met dat onschuldig vraagstuk zóo beroerd uit dat het Voorloopig Bewind, vol wrok tegen het Nederlandsch, die rampzalige verwarring voorwenden kon, om, bij een door graaf Felix de Merode, Ch. Rogier en Al. Gendebien onderteekend decreet, het onmogelijk te verklaren eenen tekst der wetten en besluiten uit te geven in eene taal die van streek tot streek, ja van stad tot stad verschilde!

Na de uitspraak van dat vonnis werd het eenige jaren lang, terwijl de akker onze letterkunde vogelweide lag, een gezegende tijd voor de *Nederduytsche Spraakkunsten* en *Vlaamsche Spraakkunsten*, voor de *Oeffeningen in de Spelkonst*, de *Rudimenta over*

- (1) *Over de taalstelsels van Siegenbeeck en Bilderdijk*, Brugge, 1827, werd bekroond met den 1ⁿ prijs. De schrijver was Mr. A.-F. Siffilé, uit Middelburg. - A. De Jager, uit Rotterdam, verwierf den 2ⁿ prijs.
- (2) *Drie vraagstukken over de filosofische Nederduytsche Spraakkunst, beantwoord door J.-L.-M. Somers, onderwijzer in de Nederduytsche taal*. - Antwerpen, bij P.-J. De Wever, Wol-sstraat, N° 975. - 1830.
- (3) *Eenige regelen over de Vlaamsche taal, bijzonderlijk de spelling en het maken van de tijden der werkwoorden betreffende, in dewelke men de spelling van den Heere Siegenbeeck gevolgd heeft*. - Mechelen, Van Velsen-Van der Elst, 1823. - Dit werkje kregen wij niet te zien en schreven den titel over uit *Het Leven en de werken van Kanunnik J.-B. David* door Dr. R. Moroy en Prof. J. Van den Weghe. - Lier, J. Van In, (n^r 31 van de uitgaven van het Davidsfonds). Blz. 122.

de Wóordvoeging, de Spelkonsten volgens de nieuwste en beste Brabandsche taelkundigen, met bijvoeging van gemeyne brieven, regels van welgemanierdheid en andere prullerijen, welke hier tierden als paddenstoelen in het donker.

Uit ons deerlijk gehavend en diep gezonken lager onderwijs waren de Hollandsche leerboekjes onmeedoogend verbannen en vooral vervangen, inzonderheid ten plattelande, door allerlei achttiende-eeuwschen rommel in de spelling van Des Roches: *De Cabinet, Den Dobbelen zielen-troost, Reys van broeder Jan* of de *Historie van Julius Cesar, Ourson en Valentyn*, het *Leven van Carolus* of *Fortunatus Borze!*...Wee den stoutmoedige, die Des Roches en zijn accenten den tol van zijn wierook dorst weigeren; wee den lauwen vaderlander, die waagde 't met Siegenbeek of Bilderdijk te houden of zelfs met Willems! Wij weten hoe het Jaarboekje verketterd werd; maar sommigen dreven de kleingeestigheid zóoverre, het verwaarloozen van de accenten als landverraad uit te krijten!

J.-B. David, - in 1831 benoemd tot Bestuurder van het College te Mechelen en in 1834 tot professor der Nederduitsche letterkunde aan de katholieke Hoogeschool - kon niet langer onverschillig toezien. Ofschoon hij, vóór 1830, weinig genoeg had beleefd aan zijne eerste poging tot eenmaking, zou hij nogmaals als bemiddelaar optreden. Hij meende, evenals de meeste taalbeoefenaars uit dien tijd, dat er te onzent van geene letterkunde spraak kon wezen, zoolang de struikelsteen der spelling niet uit den weg was geruimd. Den middenweg verkiezende, nam hij Siegenbeek's enkele vocaalspelling aan, maar behield het bepalend lidwoord *den*, alsmede de tweeklanken *ey* en *uy*, en gaf in dien zin zijne *Nederduytsche Spraekkunst* uit, waarvan het eerste deeltje in 1833 en het tweede in 1835 verscheen. Het werkje vond bijval, en beleefde jaar op jaar nieuwe drukken.

Merkwaardig is het *Voorberigt der tweede uytgave*. Met voldoening stipt de schrijver aan hoe gunstig zijn boekje algemeen ontvangen werd.

‘Eenige echter zyn van gevoelen’ - merkt hij op, - ‘dat het ware beter geweest het bepalend lidwoord in het mannelyke geslacht, naer de wyze der Hollanders, zonder *n* te schryven, en insgelyks de tweeklanken *ey* en *uy* met den klinker *i* zamen te stellen. Doch alhoewel ik verre ben van de gronden dier verkiezing

te miskennen, dunkt my dat zulks veranderingen zyn welke niemand, op eygen gezag, in eene Spraekkunst mag voeren. Dusdanige verbeteringen zouden de taek zyn van een letterkundig Genootschap

I
Blinde Rosa
door Hendrik Anseine.
I

Op eenen Schoonen Zaterdag van het jaar
1846 rolde de Diligentie van Antwerpen
op Turnhout volge gansaten over den
Steenweg. De paarden trappelden, de wielen
kwarsten, het rytuyg kraakte, de vander
berckelde zonder jongen in condrygend klette
ren met de tong..... de honden bleften
in de verte, de vuylen schoten uit de
velden in de hoeyte; #de Janneschaduw
liep nevens de Diligentie en danste met
Zonderlingen dromen, luyten ^{de} boomen en
heesters voort.....

Concklups hield de vander met verre van
ene eenzame heberg zne paarden steten
Hij sprong van znen ptele, vande vande
iets te jagen, de dave des rytuygs, kleez

door het Staetsbestier ingerigt, ter beschaving en voltooying onzer schoone
moedertaal. Dit alleen zou met het vereyschte gezag, na behoorlyk onderzoek, over
alle geschilpunten in dit vak kunnen uytpraak doen, en die verbeteringen welke het
tot bevordering

onzer nationale letterkunde voordeelig zoude oordeelen, aen onze landgenooten voorstellen. Het ware zeker hoogst te wenschen dat zulke instelling konde tot stand gebragt worden: men zoude welhaest de zoo lang te vergeefs gewenschte eenparigheyt in tael en spelling zien geboren worden, de zucht tot vaderlandschen letterroem meer algemeen aangroeyen, en onze landspraek gebragt worden tot een hoog punt van volmaektheyd.'

De reeds vermelde stichting van de *Maetschappij ter bevordering van de Nederduitsche Tael- en Letterkunde* verwezenlijkte het edele denkbeeld van den Leuvenschen hoogleeraar, dat overigens, en wel vóór de Omwenteling, was vooruitgezet geworden door niemand anders dan P. Behaegel zelf, in het eerste deel zijner *Nederduitsche Spraekkunst* (Brugge, 1817).

De eerste vergadering had plaats te Brussel, den 2ⁿ Maart 1836. Benevens David en Willems, namen Serrure, Blommaert, Ledeganck, Bormans er deel aan, en besloten de aandacht van den Minister van Binnen- en Buitenlandsche Zaken te vestigen op de wenschelijkheid dat het Staatsbestuur over de regeling der spelling eene prijsvraag zoude uitschrijven.

Het antwoord van Minister de Theux was gunstig.

Twaalf antwoorden dongen mede. Om ze te beoordeelen werd, bij Besluit van 15 Juli 1837, eene Commissie benoemd van zeven leden: Willems, David, De Smet, D'Hulster, Verspreuwen, Ledeganck en Bormans. Deze laatste nam aan het verslag op te stellen. Willems zetelde als voorzitter. De eerste vergadering had plaats op 22 Januari 1838. Ofschoon verscheidene der ingezondene stukken den naam van verhandeling niet eens verdienden, werd aan het over en weer zenden, het lezen en vergelijken van de twaalf antwoorden zooveel tijd besteed, dat eerst op 6 October 1838 de tweede bijeenkomst kon belegd worden. Men viel het eens den prijs niet toe te kennen, doch voor de verdienstelijkste verhandeling, die van den Kortrijkschen onderwijzer N.-J.-V.-C. Mussely, eene aanmoedigende belooning aan te vragen.

Prof. Bormans zou de beoordeelde stukken in zijn verslag ontleden, en tevens de redenen doen kennen waarop de Commissie, ten opzichte van elk geschilpunt, hare meening had gesteund. Zoo hoopte men toch, in weerwil van den tegenslag met de prijsvraag, het beoogde doel te kunnen bereiken.

Intusschen was bij Willems en David het denkbeeld gerijpt, hunne Maatschappij voor Nederduitsche taal- en Letterkunde te verheffen tot een hooger en ze door de Regeering te laten inrichten tot een *Nederduitsche Academie*, ten einde de uitspraak der Commissie het vereischte gezag bij te zetten. De aanvallen van de vijanden der Spellingcommissie, inzonderheid van den Thouroutschen ‘Taelmonark’ Behaegel, deed hen dagelijks meer de noodzakelijkheid daarvan gevoelen.

Uit een brief van 19ⁿ November 1838 aan David, vernemen wij dat Willems met Kan. De Smet reeds om dat tijdstip, *op vernieuwd verlangen van den Minister*, het ontwerp voor de Nederduitsche Academie had opgemaakt; dat de Minister het nog vóór den afloop der week zou ontvangen en dat Brussel de zetel zoude wezen, al had Willems zelf liever Gent daartoe zien verkiezen, waar het grootste getal Academisten toch wonen zou.

J.-J. De Smet had, bij brieven van 2 November 1838, de zaak bij den Minister ingeleid⁽¹⁾, en deze ontving inderdaad, den 21ⁿ November, een schrijven van den Gentschen kannunik, met het bedoelde ontwerp in beide landstalen door hem en Willems opgesteld.

In dat stuk, van Willems' hand, - wij deelen het meeste eruit in nota mede⁽²⁾, - is een en ander van wezenlijk belang

- (1) De kopij van dezen brief uit Gent, is het eerste stuk van het ‘*Dossier n° 242 (années 1838-1874), l'Académie flamande. Création et Règlement*’, dat in het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs berust.

- (2) ‘Leopold, Koning der Belgen!

Aan allen tegenwoordigen en toekomenden, Salut!

Op voordragt van Onzen Minister van de binnen- en buitenlandsche Zaken, hebben besloten en besluiten hetgene volgt:

Art. 1. Er zal binnen Brussel eene academie voor de nederduitsche taal- en letterkunde opgericht worden, onder den naam van *Nederduitsche Academie*. (Fransche tekst: ‘...sous le nom de *Académie flamande*’).

Art. 2. De nederduitsche Academie zal samengesteld zijn uit twintig gewoone leden en twaelf correspondenten, voorgezeten en bestuurd door eenen President en eenen Secretaris, van ons daertoe benoemd uit de gewoone leden.

Art. 4. De werkzaamheden der gewoone leden hebben tot doel al wat tot de nederduitsche letterkunde behoort, doch zullen voornamelyk strekken om de regels der spraakkunst vast te stellen. Deze leden zullen bovendien zich bezig houden met het samenstellen van een woordenboek der nederduitsche tael en het uitgeven van boeken voor het onderwijs en de opvoeding, geschikt ten gebruike der scholen. De correspondenten worden aenzocht om in deze werkzaamheden deel te nemen.

Art. 5 bepaalt dat de Academie ‘om de drie maenden ten minste, eene zitting’ houdt; tevens dat ‘legpenningen zullen worden uitgereikt aen de leden, die by deze vergaderingen tegenwoordig zyn, welke leden ook zullen recht hebben tot een aendeel in de geldelyke voordeelen, uit de gedrukte werken der Academie voortvloeyende naer evenredigheid van het gene ieder daertoe zal hebben bygedragen bladsgewyze....’

In art. 6, 7, 8, 9 en 11, wordt de taak van Voorzitter en Secretaris omschreven. Zoo, krachtens art. 7, moest, ieder jaar, ‘de President, bygestaen door den Secretaris, een verslag inleveren aen Onzen minister van binnenlandsche zaken, over de werkzaamheden der Academie, en den toestand der nederduitsche letterkunde in België, over het algemeen. Tot opmaking van dit verslag zal het hem vrystaen inlichtingen te nemen, by de bestuerleden der uit 's ryks bezoldigde gestichten van onderwijs, in welke de nederduitsche tael of letterkunde wordt geleerd.’

Ingevolge art. 8 zal ‘de Secretaris, onder medewerking en goedkeuring der Academie, zich bezig houden met het samenstellen van een woordenboek der nederduitsche tael.’

voor de grondige kennis van den toenmaligen toestand onzer letterkunde, niet het minst de lijst der personen, welke als gewone leden werden voorgedragen, te weten:

Kan. P.-F.-X. De Ram, de stichter der Leuvensche Hoogeschool, en kan. J.J. De Smet, te Gent, beiden leden van de *Académie des Sciences de Bruxelles*; - de Eerw. HH. J. David en S.-M. Coninckx, de Sint-Truidensche fabeldichter; - Willems, Behaegel, Blommaert; - J.-J. Lambin, de Iepersche rederijker en archivaris; - Ledeganck, Van Duyse, Snellaert; - Boudewijn Mussely, onderwijzer, te Kortrijk, bij wiens naam de aantekening staat: 'a fourni le meilleur mémoire sur la question flamande; a publié une grammaire et d'autres livres élémentaires'; - de Tieltsche dichter L. D'Hulster, toen ter tijde leeraar aan het Athenaeum te Gent; - Rens, Bormans, Verspreuwen, C. Serrure, Dr. D.-J. Van der Meersch, te Oudenaarde; - J. De Jonghe, leeraar aan het Athenaeum te Brugge, de uitgever der Jaarboeken van Despars; en, eindelijk, Willems' vriend, de Antwerpsche bibliothecaris F.-H. Mertens.

Na deze eerste lijst komt eene andere: 'Autres littérateurs flamands, mais d'un mérite inférieur'. Namelijk:

Eerw. H. De Foere, uit Brugge, met de aantekening: 'Depuis 20 ans il n'a plus rien publié en flamand'; E.-H. Olinger, te Brussel; E.-H. Visschers, pastoor te Heist-op-den-Berg en schrijver van een Fransch-Vlaamsch

Art. 10 handelt over de wedstrijden, en kenschetst niet onaardig het wezenlijk karakter der gewenschte inrichting.

'De nederduitsche Academie,' zoo luidt het, 'vermag pryzen uit te loven by het publiek tot het bekomen van verhandelingen of andere schriftelyke opstellen wegens de nederduitsche tael- en letterkunde, of voor boeken van onderwys en opvoeding, volgens een door haer opgemaakt programma, goedgekeurd door onzen voornaemden Minister'.

woordenboek; - Conscience ('littérateur distingué, mais qui n'a publié que des romans'); de Antwerpsche dichter Van Ryswyck; Spyers, leeraar aan het Gentsch Athenaeum; Van West, onderwijzer te Sint-Truiden, schrijver eener Fransche Spraakkunst der Vlaamsche taal; Van Loo, de Brugsche dichter en apotheker; J. De Laet, te Antwerpen ('Jeune poète qui promet beaucoup mais qui n'a encore publié que deux morceaux de poésie dans le recueil de M. Rens'); Renier, onderwijzer te Deerlijk, bekroond in twee of drie Vlaamsche dichtwedstrijden; Blicck; notaris De Deyn uit Ninove ('a publié un éloge historique en langue flamande'); notaris Robaeys, te Woumenbij-Diksmuide ('a publié une dissertation sur les Chambres de Rhétorique de Dixmude'); Nelis, leeraar aan het Athenaeum te Antwerpen ('a coöppéré à la publication de *Strande*. Ce serait un bon Académicien, mais malheureusement il n'a rien publié en flamand'); Kesteloot, oud-professor der Gentsche Hoogeschool ('couronné pour sa dissertation sur Boerhave. S'il voulait travailler, ce serait un excellent Académicien; mais depuis grand nombre d'années il ne produit plus rien'); Eerw. H. D'Haene, uit Kortrijk ('une seule pièce de poésie dans le *Belgisch Museum*; mais qui promet'); de dichter Dautzenberg, destijds onderwijzer te Vilvoorden; de dichter Vervier, uit Gent; De Potter, leeraar aan het Athenaeum, te Gent ('plusieurs pièces de poésie; mais n'a publié plus rien depuis grand nombre d'années'); de bekende Westvlaamsche rederijker David de Simpele, ('à Ypres ou à Staden', heet het, en de nota nevens zijnen naam luidt: 'a publié *Taelkundige tweespraek*, un vol. 8°, et des poésies. On ignore s'il vit encore'); eindelijk de E.H. Cannaert d'Hamale, te Antwerpen, een dichter, die, naar de aantekening, sedert meer dan 20 jaar niets meer uitgegeven heeft; adv. Cannaert, te Gent, bekend om zijn werk over het Oude Strafrecht in Vlaanderen; Ceulemans, te Lier, vertaler van verscheidene Fransche tooneelstukken in 't Vlaamsch, Willems' oude leermeester; en, ten slotte, de Secretaris der Antwerpsche Schilderschool, Snyers, met de nota: 'a publié plusieurs discours flamands'.

Uit deze tweede lijst had, naar de meening van Willems en Kan. De Smet, de keuze moeten gedaan worden voor de twaalf briefwisselende leden. De namen van De Foere, Olinger, Van Rijswijck, Van West, De Laet, Renier, Blicck, Robaeys, Nelis, D'Haene, Dautzenberg, Ceulemans en Snyers zijn, tot dringender aanbeveling, met een sterretje gemerkt.

Verre van ons de gedachte door het opgraven van deze sedert lang gekiste en onbekend gebleven bijzonderheden, eene bijdrage te willen leveren tot de geschiedenis van eene doodgeboren instelling! maar, onzes erachtens, bewijst niets zoo duidelijk als dergelijke lijsten de treurige bloedarmoede van onze letterkunde toen tertijsde, noch is zoozeer van aard om ons verbaasd te doen terugkijken op hetgene een half dozijn mannen, Willems, David, Ledeganck, en weldra Conscience, Van Ryswyck en Van Duyse,

niettemin tot stand hebben gebracht. Ware het David, Willems en De Smet geschonken geworden in hunne pogingen te slagen, had er toenmaals, gesticht in hunnen geest, en geleid door een Willems, eene vaste groepeeringsmogen ontstaan van de besten onder onze

STAD ANTVERPEN

De Gemeenteraad van Antwerpen

GEZIEN de verschijning van het herinnerend boekje der werken van

HENDRIK CONSCIENCE

Gedrukt de feestelijke hulde hem ter gelegenheid door het Belgisch Volk en door Zijne vrienden en bevonderaars in den

Verreinde gebrachte ;

Danktwe voor al den arbeid, door hem ter opbeuring van des nationaalen geestes en ter verdediging Zijner medeburgers gevoerd ;

Troost op den naam, door den Loon van Antwerpen over Zijne Moederstad verspreid ;

BESLUIT

- I Van den Onschepken gevel des nieuwe Stadhoudersbeek, tegen den poort, op de Junction Plein in aanbouw, zal, in name van Antwerpen Bevolking, op Stads kosten, HENDRIK CONSCIENCE STANDBEELD worden opgericht ;
- II De plaats, vvan dit beeld moet verrijzen, wordt, van heden af, CONSCIENCEPLEIN genoemd ;
- III De Straat, loopende aan de Vveestzijde, langhou de Volksbibliotheek, zal LEEUVAN-VLAANPERENSTRAAT heeten ;
- IV Op het huis, waar HENDRIK CONSCIENCE geboren werd, zal een marmeren gedenksteen worden aangebracht, den Volke deze heuglijke gebeurtenis herinnerende ;
- V Het Raadslid Jan van Beers, vergezeld van de leden : F. Mathelach, N. Cuperus, A. Michiels en F. Ginters, wordt gelast, bij de vriendelijken, op 11 September 1881, te Brussel, ter eere van HENDRIK CONSCIENCE uitgezette, mededeeling te geven van dit ons besluit.

Aldus gedaan ten Stadsraadszitting in Zitting van 24 September 1881

Op Bevel : De Secretaris

De Burgemeester-Voorzitter

Antwerpen, bij Vlaamsche Drukkerij.

schrijvers, dichters en geleerden, hoe zou dat sedert zestig jaren nu alreeds een zegen gebleken zijn voor onze taal- en letterkunde, voor onze wetenschap en voor de ontwikkeling van ons volk!...

Minister de Theux meende het goed: nog in dezelfde maand November werd eene schets van 't Verslag aan Z.M. den Koning

opgemaakt, benevens een koninklijk besluit tot stichting der Academie⁽¹⁾.

Het bleef ongelukkig bij die schets. Het ontwerp was uitgelekt. Het Brusselsch dagblad de *Indépendant* voorspelde de geboorte van eene Nederduitsche Academie in de eerste dagen van Januari 1839; wat dadelijk, den 26ⁿ December 1838, aanleiding gaf tot eenen brief aan den Minister, van baron de Reiffenberg, lid van de Brusselsche Academie, en ook van elders bekend om zijne loensche wijze in het bekampen der Vlaamsche beweging. De groote natiën, - betoonde hij, - Frankrijk, Rusland, Pruisen, hebben slechts éene Academie. Met de vermenigvuldiging dier genootschappen zal men ze verzwakken, en met hunne hulpmiddelen tevens hunne waardigheid verminderen. Heden beoogt men de stichting eener Nederduitsche Academie met vijftig (!) gewone leden en een zwerm correspondenten; morgen, zegt men, zal de Academie voor teekenkunde tot Academie voor de Fraaie Kunsten willen verheven worden met een even aanzienlijk getal groote mannen, zoodat er geen einde zal komen aan die fabricceering van beroemdheden. Ten slotte, stelde hij voor in de bestaande Academie te Brussel, eene afdeeling voor de Nederduitsche taal- en letterkunde te stichten, alsmede eene klasse voor de Fraaie Kunsten, en hij legde met dat doel, den Minister een ontwerp van Koninklijk Besluit voor.

J.-F. Willems vernam uit de dagbladen der hoofdstad, die het eerste bericht verspreid hadden, dat hij de aangewezen voorzitter der nieuwe instelling was, en, bij brieven van 29 December, verzocht hij den Minister aan den heer de Ram, Rector der Leuvensche hoogeschool, dien eerepost toe te vertrouwen.

Ridder de Theux zond aan beiden, Willems en baron de Reiffenberg, hetzelfde antwoord: de dagbladen hadden wat al te voorbarig gesproken en weinig nauwkeurige bijzonderheden medegedeeld - aldus luidde het schrijven van den Minister. Wel had hij

(1) Voor de correspondenten was de keuze gevallen op:

H. Peters, priester, prof. aan het Klein Seminarie te Rolduc; J. Pietersz, hoofd van 's Rijks modelschool, te Brussel; H. Conscience, Renier, Nelis, Kesteloot, Dautzenberg, G. Van. West, P. Visschers, De Foere, Olinger en Van Loo.

Enkel de twee eerstgenoemden waren door Willems en De Smet niet voorgedragen geworden.

zich met dergelijk ontwerp onledig gehouden; maar hij was het met zich zelven nog niet eens over den grondslag.

Dat antwoord was beslist geene weigering; maar niettemin zoo ontnuchterend mogelijk. Het krantengeschrijf had veel verbrod; en toen, eenige dagen nadien, het ontwerp vrij heftig werd bestreden in den schoot der bestaande Academie, was het wel te voorzien, dat de Minister den slag niet meer zou durven slaan.

Willems was niet aanwezig in bedoelde Academie-zitting. 'Ik weet niet wel, wat er gebeurd is!' - vernemen wij uit eenen brief aan David⁽¹⁾. - 'Doch toen ik laatst met mijn vriend, prof. Kluyskens, den Koning ben gaan bedanken wegens het Leopoldsorde, en ook eenige minuten ter audientie van den heer de Theux ben geweest, heb ik wel kunnen merken, dat zijn Excellentie al zeer bekoeld was in zijnen ijver tot het oprichten van zoodanige instelling'.

Willems had het stichten van eene Academie tot zijne dagtaak gemaakt; hij voorzag en vreesde dat het anders met het vraagstuk der spelling van kwaad tot erger zou komen. De hopeloosheid der onderhandeling wilde hij niet inzien; zette David aan om insgelijks aan te dringen; won zijnen raad in omtrent een verzoekschrift, dat hij door een honderdtal letterkundigen en onderwijzers zou laten onderteekenen, en meende dat Bormans insgelijks moest bijspringen⁽²⁾.

Deze deed het, inderdaad; edoch, op de wijze van iemand, die niet te best ingelicht scheen, en buiten de eigenlijke kampplaats stond. Toen hij, den 4ⁿ Februari 1839, den Minister een deel der spellingverhandelingen terugzond, voegde hij daar eenige uitleggingen bij over het uitblijven van zijn Verslag, en wees op de noodzakelijkheid van een gezaghebbend lichaam, dat de geschilpunten over de spelling ten spoedigste zou beslechten. Tevens verklaarde hij dat de benoeming van *vijftig* leden hem afschrikte: in geheel het land kende hij geen *tien* personen met de noodige bekwaamheid om, in de zaak der Vlaamsche grammatica, het ware van het valsche te onderscheiden⁽³⁾. Of zulke openhartigheid door Willems hier wel gewenscht was, laten wij onbeslist.

(1) Brief van den 21ⁿ Januari 1839. (*Max Rooses*, blz. 157-159)

(2) Brief van den 21ⁿ Januari 1839. (*Max Rooses*, blz. 157-159)

(3) 'Il ne peut être question jusqu'ici que de créer une autorité qui décide le plus promptement possible toutes les questions grammaticales sur lesquelles on n'est point d'accord. Or, pour cela il faut avant tout que les personnes qui constitueront cette autorité puissent s'entendre entre elles, et je déclare en conscience qu'il n'y a pas, dans notre pays, *dix* personnes capables de discerner le vrai du faux dans une question de grammaire flamande.'

David, zijnerzijds, aangedreven door Willems, vatte nogmaals de pen op, den 29ⁿ Mei 1839⁽¹⁾, en Willems zelf, die reeds sedert eenigen tijd in onderhandeling was met Quetelet, den beroemden en gunstig gestemden Secretaris der Brusselsche *Académie Royale*, legde er zich intusschen op toe om ten minste de stichting eener Nederduitsche *afdeeling* in den schoot der Brusselsche Academie te verkrijgen.

Doch al zijn pogen bleef vruchteloos. ‘Van den Minister verwacht ik niets meer,’ luidt het gansch ontmoedigd in zijn brief aan David, van 10ⁿ Augustus daarop⁽²⁾; ‘ik geloof zelfs niet dat hy nog zal willen de Commissie byeen roepen; ik heb geen vertrouwen meer in het Gouvernement noch in zyne beloften ten aanzien van het Vlaemsch. En zie hier myne reden, die ik echter verzoek geheim te houden behalve voor den heer De Ram. Het fransche Gouvernement heeft dreigementen aen het kabinet van Brussel gedaen nopens al hetgeen dit laatste zou willen bydragen om de *idées* van Mentzel aengaende alle verdere verbindtenis met Duitschland, in Belgie te verspreiden....al myne hoop ligt nog alleen by de Geestelykheid. Deze moet by onze bevolking den duitschen geest opwekken, tael en zeden herstellen.’

Tezelfdertijd zette hij David aan de Mechelsche geestelijkheid te laten optreden. ‘Gy vreest Westvlaenderen? Ik niet. Wanneer de Clergé, wanneer Mechelen zich verklaert, wie zal dan durven tegenwerken? Slechts een paer menschen, die gy toch nooit zult kunnen overtuigen.’

Nu de Regeering niet meewilde, verwachtte Willems ook niet veel meer van de Commissie. Bormans' verslag laten drukken,

(1) Dat, naar David's meening, de taak der verlangde Academie nog wel in iets anders zou bestaan dan in het regelen der spelling, toont de volgende bedenking uit zijn schrijven aan den Minister:

‘....D'ailleurs il est nécessaire de donner une bonne direction à la littérature renaissante, de peur qu'elle ne subisse l'influence de cette littérature bâtarde, qui est à la mode en France, et dont les productions inondent la Belgique pour le malheur de la religion et de la morale. Or une académie me paraît être le seul moyen efficace pour atteindre ce but, et opposer ainsi une digue au torrent.’

(2) Zie Max Rooses, blz. 165-167.

b.v. in het *Belgisch Museum*, scheen het eenige wat nog te doen overbleef: naar het gevoelen der Commissie zou men voorloopig zich te richten hebben, en van lieverlede zou als van zelf een goede schrijfwijze aldus ingang vinden.

Sedert de prijsvraag waren er drie jaren verlopen. Intusschen brachten de Des Rochisten al meer en meer het vertrouwen in de bevoegdheid der Commissie aan het wankelen, verkondigden met ophef, dat zij zelve niet wist waar zij heen wilde, en kraaiden koning. Kortom, de Commissie, naar David's eigen getuigenis, werd *gedebordeerd*⁽¹⁾. En Bormans' Verslag wilde maar niet vorderen.

Den 12ⁿ Juli 1839 stond het nog even zoo ver als in Januari. In 't begin van Augustus sprak Bormans echter tegenover zijn Leuvenschen vriend het verlangen uit, hem en Willems mededeeling te geven van hetgeen hij af had, en de Commissie werd inderhaast bijeen geroepen te Brussel, den 17ⁿ. 'Alle de leden', - verhaalt David in zijnen *Middelaer*⁽²⁾, - 'één uitgezonderd die de tyding te laet ontvangen had, verschenen op den gestelden dag. De eerste zitting werd doorgebracht met het hooren van 's heeren Bormans verslag; des anderdays werden de voornaemste punten welke daerin verhandeld, en, naer het bleek overtuigend bewezen waren, door den secretaris op het papier gesteld, en van alle de leden aengenomen. Eenige andere vraegstukken, als van minder belang en minder betwist zynde, werden met voordagt op zyde gelaten'. In afwachting dat de Secretaris zijn verslag nu geheel zou opmaken en in druk geven, liet de Commissie haar eenparig gevoelen kennen over de acht voornaeme twistpunten⁽³⁾. Dit was

(1) Middelaer, I, blz. 28.

(2) I, blz. 29.

(3) De acht regels verschenen in het Staatsblad. Ze werden ook medegedeeld in het *Belgisch Museum*, III, 290, en zij bevolen aan:

1° De enkel vokaalspeling en alle sylben waer de klinker de slotletter is, de scherplange *e* en *o* uitgezonderd.

2° Het weglaten der accenten, met uitzondering van die teekens welke gebruikelijk zyn om eenen byzonderen nadruk of eene samentrekking aen te duiden.

3° Het vormen der tweeklanken *ei* en *ui* met de enkele *i*, ook in verlengde woorden, als *vleien*, *schreien*, *kruien*, *luiaerd*.

In de tweeklanken *ooy* en *ay* of *aey* is de *y* noodzakelyk, en de *a* wordt verlengd wanneer de *y* door geen klinker gevolgd is, als *strooy*, *strooyen*, *gestrooyd*, *drayen*, *draey*, *gedraeyd*.

4° Het gebruik der *ch* vóór de letter *t*, overal waer de *g* niet oorspronkelyk is.

5° Het gebruik der lidwoorden *de* en *een* in den 1sten naemval mann.-enkelv., met weglating der *n* (of *en*) in de byvoegelyke naemwoorden, welke laetsten nogtans, zelfstandig gebruikt, in het meervoud de *n* aennemen.

6° Het behouden van *dt* in de vervoeging der werkwoorden op *den* uitgaende, als *gy wordt*, *bindt*, *bondt*; *hy wordt*, *vindt*.

7° Het behouden der *n* in de stoffelijke adjectiva.

8° Het schryven van *paerd* of *peerd*, *waerd* of *weerd* enz. naer verkiezing.

echter voor Behaegel, De Foere en hunne aanhangers het sein om dadelijk tegen de Commissie met ongelooflijke verbittering te velde te trekken. De Commissie - beweerden zij - had ongelijk: hare regels waren in strijd met den aard onzer taal; zij had zich een recht aangematigd, dat niemand haar had toegekend; zij was partijdig geweest! Reeds den 29ⁿ Augustus verscheen de Brugsche protestatie van Behaegel en De Foere. Maar onmiddellijk daarop verklaart David's vriend, de Bestuurder van het Mechelsch Seminarie, kanunnik J.-A. Van Hemel, met achttien zijner leeraars, zich aan te sluiten bij de oplossing der Commissie.

Weldra acht zich Willems zelf genoopt, in zijn *Belgisch Museum* op te komen tegen de protestatie van vijf leeraars en van den Superior van het klein Seminarie te Roeselare, die eenen noodkreet hadden geslaakt tegen het verholandschen van 's lands taal. Ook *De Taal is gansch het Volk* trad nu vooruit, met hare beslissing van den 11ⁿ September 1839, ten gunste der acht regels, wien overigens het best onthaal te beurt viel in Oost-Vlaanderen. Daar had de kring *Tael- en Broedermin*, waarvan al de onderwijzers uit het Oudenaardsche deel uitmaakten, ze onvoorwaardelijk aangenomen⁽¹⁾, en ze zouden weldra, en vele jaren lang, uitgehangen in de Oostvlaamsche dorpsscholen, door de kinderen van buiten worden geleerd als eerste gronden der Vlaamsche orthographie. Te Antwerpen daarentegen heerschte verdeeldheid. Aldaar hadden de 'oude vriend Buelens', - zooals Willems verkoosden op hem van ouds verbitterden geestelijke te noemen, - en de uitgever van Des Roches' Woordenboek, F.-J. Janssens, met advocaat Somers, een gewezen onderwijzer, den 16ⁿ September 1839 hun manifest tegen de Commissie uitgegeven, en vele schoolmannen voor hunne zaak gewonnen. Den 6ⁿ October verscheen een nieuw stuk van hen, waarin het werk van Willems,

(1) Op de algemeene vergadering ten stadhuize te Oudenaarde, 12 September 1839.

THEODOOR VAN RIJSWIJCK
1811-1849

David en dezer vrienden werd aangeklaagd als strijdig met de zedelijke en stoffelijke belangen van het land⁽¹⁾. De *Olijftak* daarentegen, bij beslissing van 22ⁿ September, prees de gematigdheid aan, en bezwoer iedereen de verschijning van prof. Bormans' algemeen verslag af te wachten; doch die bede om geduld en verzoening werd nergens aanhoord, en weldra liep het gerucht om, dat de stedelijke Regeering het stelsel van Des Roches tot het hare maakte, wat later ongegrond bleek te zijn.

Te Brussel echter heulde het Stadsbestuur openlijk met de Behaegelisten, en daar Behaegel in de hoofdstad was komen wonen, werd het raadhuis het hoofdkwartier der protestatiebeweging. Bôn, zijn luitenant, was insgelijks een oud-kostschoolhouder, die op zijne werkjes den titel voerde van 'professeur diplômé'. In hun eigen *Waeren Belg*, mede in de *Petites Affiches de Bruxelles* en in andere week- en dagbladen, trachtten deze spitsbroeders op alle wijzen de geestelijkheid en de onderwijzers op hunne zijde te krijgen⁽²⁾; door hun toedoen stelde de gemeenteraad der hoofdstad eene spelling-commissie aan, die - natuurlijk! - het stelsel 'der zoogenoemde koninklyke commissie' veroordeelde. Haar verslag, van 15ⁿ September 1840, is, jammer genoeg, nooit in druk verschenen, hoe graag ook meester Bôn, die tot leeraar aan het Athenaeum werd benoemd, er zich op beroept in de inleidingen zijner *Spraekkonsten*⁽³⁾. Deze werden de stedelijke onderwijzers

- (1) Welk een blinde hartstocht daarbij in 't spel was kan men zien uit een mededeeling van Willems, in zijn brief aan Mertens, van 14ⁿ Dec. 1840: Buelens zou verteld hebben aan een geestelijke van Mechelen, dat de Paus zelf met de vraag bemoeid was, en dat Z.H. den heer Visschers, pastoor van Heistop-den-Berg, die hem zijne werken aanbood, gevraagd zoude hebben: *Zij zijn toch in de spelling der Commissie niet opgesteld? Want anders wil ik ze niet aannemen.*
- (2) Zie uit dien tijd de verzameling opstellen en brieven: *Lettres pour servir de matériaux à l'histoire des deux introductions du système Linguistique Néerlandais en Belgique.* - Bruxelles, M.-E. Rampelbergh, imprimeur-libraire, rue de la Fourche, 1840. - 144 blz.
- (3) Bôn's 'Vlaemsche Spraekkonst', tweede uytgaaf, Brussel, 1844, een klein boekje in 12°, van 40 bl., begint met een 'Aperçu rapide des menées lingui-néerlandaises en Belgique', een lijstje van de talrijke schriften 'pour la défense de la langue flamande contre le néerlandais', 't is te zeggen een aantal brochuurtsjes of spraekkonstinleidingen door pastoor Vissers, Adr. Somers, Renier, Van der Vorst, Bôn, F. Van Loo, M.N...., X.F. Vaderlander, en van drie tijdschriften: *den Waeren Belg*, te Brussel, 't *Belgisch Chronykje* en den *Tael- en letterminnenden Protestant* beide te Antwerpen gedrukt, en eenige 'pièces officielles'. In deze laatste wordt de tekst medegedeeld van het besluit van den Brusselschen Raad, de spelling van Des Roches en de boekjes van Bôn voorschrijvende in de stadsscholen. Die mededeeling wordt ingeleid door eenige beschouwingen over de spelling-commissie van 't Brusselsch gemeentebestuur en over haar verslag: het stelsel van de protestanten heet er 'le système linguistique belge'; de werkzaamheden der stadhuiscommissie 'un examen approfondi par une commission légalement constituée'; haar verslag 'un rapport longuement et logiquement motivé', - 'une pièce remarquable fondée en principe: sur ce que les changements introduits dans le flamand ne sont point des améliorations, mais simplement une transformation du flamand en hollandais; que l'orthographe flamande est basée sur des règles plus sûres que l'orthographe dite *de la Commission*; que la langue flamande est conforme aux usages et au génie de la nation belge; que ce serait une injustice que de vouloir ôter à la jeunesse belge l'usage de la langue de ses pères pour lui en imposer une qui ne répondrait que médiocrement à l'échange.'

opgedrongen en voortaan mocht alleen de ware Belgische schrijfwijze in de scholen worden onderwezen. Dat Bôn in zijne *Grammaire* grootendeels een werkje van het jaar 1816, t.w. Van der Pyl's *Grammaire hollandaise pratique*, afgeschreven had, werd echter spoedig bekend en maakte 't den geleerden man niet weinig belachelijk⁽¹⁾.

Te vergeefs beijverde zich Willems om alles duidelijk te maken voor de groote gemeente, in verscheidene bezadigde en zaakrijke opstellen, o.a. in zijnen brief aan het *Journal de Belgique*⁽²⁾. Het was al olie op het vuur. Hij en zijne mannen werden uitgekreten als bedekte Orangisten: wat de Omwenteling vaneen gescheurd had, wilden zij onbemerkt wederom bijeenbrengen!...Driftiger dan ooit slingerden Behaegel, Bôn, De Foere, Somers en hunne bondgenooten hunne machtspreuken rond.

Een tijd lang mochten deze hopen dat hun de zege blijven zou. Rogier, de opvolger van Minister de Theux, leende maar al te gewillig oor aan de beschuldiging van verhollandsching der taal, en in het *Bulletin des Lois* moest, onder zijn bestuur, de spelling der Commissie de plaats ruimen voor die van Des Roches. Willems' betoog aan de Regeering, wegens de verkeerdheid dier handelwijze, bleef onbeantwoord. Ook zijn bijtend opstel: *Des Roches en zyne aenhangers*, in het vierde deel van het *Belgisch*

(1) Zie daarover een vinnigen brief, geteekend M., in het *Kunst- en Letterblad* (1840, blz. 99).

(2) 3 October 1839.

Museum, alsmede het verzoekschrift⁽¹⁾ dat, op zijn aandringen, o.a. door *de Taal is gansch het Volk* den Koning toegezonden werd, hadden geen onmiddellijk gevolg.

Het waren treurige dagen: 'Er werden artikels geschreven, protestatiën geteekend, pamphletten rondgedragen en onder de deuren gestoken, booze geruchten verspreid, lasteringen uitgevonder, listen berokkend om het werk der Commissie omver te werpen.' Eene schets van al hetgeen in dien laag bij den grond kruipenden tijd voor en tegen de spelling der Commissie geschreven en gedrukt werd, zou alleen een boekdeel vergen.

En Bormans, - dat was haast nog het ergste, - speelde de taalprotestanten in de kaart en ontstemde zijn trouwste partijgangers door het lang achterhouden van zijn verslag. Eigenzinnig ging hij zijnen slentergang en vereerde David alleen met zijn vertrouwen.

Zijne prikkelbaarheid wordt op eene harde proef gesteld. Hij beeldt zich in, dat alles wat tegen het werk der Commissie geschreven en gewreven wordt, tegen hem, persoonlijk, is gericht. Al het geklets der Des Rochisten verveelt hem. Het gerel en gelawaai dringt door tot in zijne eenzame studeercel, en zijne verbolgenheid geeft hij lucht in zijn schrijven aan David⁽²⁾. Neen, hij zal geen bijzaak opofferen; hij wil, als geleerde, alles uitpluizen, over elk aangeroord punt zijne meening staven. Willems en David zelf mogen hem tot beknoptheid aanmanen, tot het onverlet laten van alles wat boven of buiten het geschil ligt, hij zal geen spijker te minder hameren in het door hem opgevat kerkwerk, voor hetwelk hij nog immer, wijd en zijd, materiaal opspoort.

Eindelijk zal hij aan het drukken gaan; maar nog steeds wijzigen, aanvullen, toelichten, nieuwe hoofdstukken maken en aanhangsels, tot het lijvig boek uitkwam....halfwege 1841.

Het inleidend 'Woord tot den Lezer' is gedagteekend van 26 Mei van dat jaar.

(1) Zie, bij Max Roose, blz. 173, Willems' brief aan Mertens, 11 December 1840.

(2) 'On ne raisonne pas, on ne refute pas, on injurie; l'ignorance, la mauvaise foi, l'envie, la haine, voilà ce que je trouve partout. Et vous voulez, Monsieur le Chanoine, que, victime dévouée, je me livre tout entier à ces furies?' (Brief uit Luik, 17 November 1839).

Erg moesten nu echter de taalprotestanten hunne verbitterde tegenkanting bezuren.

‘Had men - schreef Snellaert, ‘ - over de hollandsche

Jagt lied.

Op op! het windgeyn nageret,
Steekt op en hoorn en jagt-bronspet;
Het onduer vleecht
Nijn Knecht ontsonstet,
de hond vervolgt
het met geweld.

Komt op! t' gehuel doorklunet het bosch,
Voor uit' en spoot het weigren ros

Talt den vult van
mes-keer en spriet,
Stuit af den weg
en t' ons ontbiedet.

door stert het magt-loos nien te grond,
door t' vliegand lood te diep gewond;

hoorn! hoorn!
het ligt-veijplet,
Steekt op en hoorn
en jagt-bronspet.

J. H. Van Nijmegen

strekking van de acht regels geklaegd, nog meer stonden de vrienden van eene afzonderlyke vlaemsche tael bedremmeld, wanneer zy den heer Bormans de zoogenaemde Siegenbeeksche spelling voor

de verkieslykste zagen verklaren en de schryfwyze van *uu* en *ij* toetreden. Voor de Des Rochisten was het werk...een doorn in het oog; want de Luiksche professor werd nimmer van orangisme

verdacht...De zaken waren dus wel verslimmerd;....de driftigste schryvers schenen bezadigd by zulk een manifest⁽¹⁾.

Het valt niet te ontkennen: Bormans' tactiek was eene zeer buitengewone. Zijnen tegenstrever verplet hij met molenstenen.

(1) *Taelcongres en Vlaemsch Feest, gehouden te Gent, den 23 en 24 October 1841, beschreven door F.-A. Snellaert. 1842. Blz. 10.*

Edoch, nu, dat 's mans taalkunde zelf grootendeels tot de ouwerwetsche is gaan hooren, maken het gemis aan plan, de nuttelooze herhalingen, de lastige uitweidingen, en niet het minst dat eeuwig verguizend spotlachen met alwie anders meent, de lezing van het boek tot zeer zwaren en vervelenden arbeid. De vrees voor den polemist zoowel als het ontzag voor den geleerde zullen echter beide niet weinig hebben bijgedragen om Bormans' invloed op het regelen van de spelling te vergrooten. 'Vele valsche of belachelijke stellingen', - mocht Prof. Pieter Willems terecht verklaren⁽¹⁾, - 'voor welke hardnekkige kampioenen sedert jaren in 't harnas waren gesprongen, waren voor immer uit het strijdperk verwezen'. - Bormans had zich overigens niet bepaald tot het staven van de acht spelregels der Commissie. Zijne eigen meening omtrent verscheidene punten waarover de Commissie goedgevonden had geene beslissing te nemen, wordt in het Verslag breedvoerig uiteengezet.

De Maatschappij tot bevordering der Nederduitsche Taal- en Letterkunde achtte nu de voorstellen der Commissie meer dan genoegzaam toegelicht; zij belegde eene algemeene zitting van hare Leden en van de afgevaardigden harer afdeelingen uit Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven⁽²⁾ en zond tevens eene uitnoodiging aan de taalkundigen van Oost- en West-Vlaanderen. Die vergadering, in de geschiedenis onzer letteren bekend onder den naam van het *Taelcongres*, werd gehouden te Gent, den 23ⁿ October 1841. Reeds den 11ⁿ October had de gouverneur van Antwerpen, de Heer de Brouckere, eene bijeenkomst⁽³⁾ van schrijvers en onderwijzers dier provincie beroepen, en de acht regels der Commissie waren er door de meerderheid der 43 aanwezigen aangenomen geworden, met uitzondering alleen van de schrijfwijze

- (1) *De verdiensten van J.-H. Bormans op 't gebied der Nederlandsche Taal- en Letterkunde* door P. Willems. (*Annuaire de l'Académie royale de Belgique*, 1881, blz. 207.)
- (2) Zie in den *Middelaer* (II, blz. 50-53) den tekst van den *Omschryfbrief* aan de leden der Maatschappij, gedagteekend 2 Sept. 1841, en onderteekend door Willems en David, *hoofdbestuurders der Maetschappy*.
- (3) Die bijeenkomst in het Museum werd voorgezeten door ridder F. Verdussen, oud-volksvertegenwoordiger, bijgestaan door H. Conscience, als secretaris, pastor Eliaerts, Mertens, bibliothecaris, Wappers, kunstschilder en het provincie-raadslid Colins. Zie, in den *Middelaer* (I, blz. 53-56) een beknopt verslag over het besluit dezer Antwerpsche vergadering.

vleijen, luyjaerd, strooi, strooijen, gestrooid enz., instede van *vleyen, luyaerd, strooy, strooyen, gestrooyd*.

Het *Taelcongres*, - waarvan J.-Fr. Willems de secretaris was, - werd in het Paleis der Hoogeschool geopend met eene toespraak van den voorzitter professor David, die zich o.a. uitdrukte als volgt:

‘...[Het is de] nationale geest welke ons heden hier vereenigt. Wy zyn van uit de verschillende deelen des belgischen koningsryks naer de aloude, de roemryke hoofdstad van Vlaenderen komen toegesneld, uit enkele zucht voor de aengebeden Moedertael, om elkander te spreken, om elkander op te wekken, ten einde met vereenigde krachten den bloei der belgische Letterkunde te verhaesten.

Geene andere inzichten had ooit de Maetschappy tot bevordering van de nederduitsche tael en letterkunde, voor wier leden ik de eer heb te spreken. Zy erkenden de noodzakelykheid van gezamenderhand de tael der Vaderen te onttrekken aen dien staet van verval, van verachtering, van vergetelheid waerin zy zich eeuwen lang gesleept had; doch zy erkenden meteen, dat, om de landtael op te beuren, er van stonden aen moest uitgezien worden naer middelen om tot eenparigheid in het spel- en spraakkunstige te geraken. Zoo lang de tael en hare vormen overgelaten waren aen den willekeur van allen en van ieder in het byzonder, was er noch verbetering, noch beschaving, noch herbloeiing te hopen⁽¹⁾.

De vergadering sloot zich aan bij de Antwerpsche beslissing en, voor al het overige, bij de voorstellen der Commissie.

Daags na die heugelijke bijeenkomst, greep in de promotie-zaal der Hoogeschool, eene plechtige zitting plaats, waar J.-Fr. Willems het woord voerde, en voor eene talrijke en aanzienlijke schare, als het ware het programma der Vlaamsche beweging ontwikkelde.

‘Een nieuw tydperk begint,’ - aldus klonk het opwekkend slot zijner toespraak, - ‘eene betere toekomst opent zich voor het Vlaemsch. Jonge schryvers, kloeke verstand en zyn opgetreden om de rechten der geliefde moedertael te verdedigen en te staven...Welaen dan, slaen wy de handen aen het werk, tot verdere beschaving en veredeling van eene zoo dierbare en tevens zoo schoone tael. God heeft ze ons daertoe gegeven. Hy zal onzen arbeid zegenen, en zoo zal dan het Vlaemsch Feest van heden loffelyk aengeteekend worden in de jaerboeken van het Vaderland’⁽²⁾.

(1) *Taelcongres en Vlaemsch Feest* enz., beschreven door F.-A. Snellaert, blz. 13.

(2) *ibid*, *Taelcongres*, blz. 56.

En toen dit alles, naar 's lands wijs, met een feestmaal werd besloten, zaten rond den disch de hoogwaardigheidsbekleeders van stad en provincie, van het rechtswezen en het onderwijs; twee Ministers waren uit Brussel overgekomen met baron Falck, den Nederlandschen gezant. Burgemeester en Gouverneur, ja, de Minister Desmasières brachten daar heildronken uit, in 't Nederlandsch nogal; Th. Van Rijswijck, P. Van Kerckhoven, J. de Jonghe en Renier droegen Nederlandsche verzen voor, en H. Conscience verheerlijkte er den man die, de eerste, de rechten der Moedertaal

LODEWIJK VLEESCHOUWER
1810-1866

met ware liefde verdedigd had. 'J.-F. Willems' - schreef Snellaert, - 'voelde zich als in triomf gedragen door de menigte jongere letterbroeders, die in eene waerlyke grootsche vervoering de omhelzing aen hunnen voorganger en strydgenoot toebagten. Wat voor twee dagen! Zy bezwangerden eene geheele toekomst'⁽¹⁾.

En zoo dacht ook Nederland's gezant: 'De Vlaamsche feest' - meldde Falck zijnen vriend D.-J. van Lennep - heeft allen weldenkenden boven verwachting voldaan. Na twintig jaren triumfeert Willems over de Walen en tien jaren later - zoo zeiden velen onbewimpeld en wilden er op wedden - 'zal alle onderscheid met de Hollandsche spelling verdwenen zijn'⁽²⁾.

Behaeghel en zijn troepje gaven daarom nog den moed niet aanstonds verloren. 'Het regent hier te Brussel zonder ophouden

(1) *Taelcongres*, blz. 67. - Vgl. David's opstel over het *Gentsche Taelcongres*, blz. 94-97 van den *Middelaer* (II).

(2) *Brieven van A.-R. Falck* (Brief aan D.-J. Van Lennep, 10 November 1841). 's Gravenhage, M. Nyhoff, 1861.

losse blaedjes en roode, geele, blauwe, pimpelpeerse, en ik weet niet hoe al gekleurde boekskens tegen de Commissie', werd aan David, uit de hoofdstad gemeld⁽¹⁾. Het waren laffe, dikwijls naamlooze, en doorgaans gemeene en hatelijke schotschriften⁽²⁾.

JOANNA-DESIDERIA COURTMANS-BERCHMANS
1811-1890

Ter eere van de Commissie zij gezegd, dat hare verdedigers edeler wapenen bleven verkiezen. En thans nog zal men niet zonder genoeg twee werkjes ter hand nemen, Van Duyse's geestigen

- (1) *Middelaer*, II, blz. 218-222. De brief is gedagteekend van 11ⁿ Januari 1842.
- (2) Zie daarover den *Middelaer*, - vooral in den *eersten* jaargang, David's vinnig antwoord op het door Behaegel gestelde 'Verklaaringsschrift van de Brusselsche Maetschappv *Vaderlandsliefde*', blz. 102-111, - en zijn stukje 'Nieuwe tegenspraek', blz. 148-156, in den *tweeden* jaargang.

Spellingsoorlog, van 1842, en J.-B. Straatman's luimig verhaal van Meester Jochem's avontuurlijke reis naar Gheel, van 1844; beide nog immer vermakelijk om doorbladeren, al heeft de hartstocht uitgewoed, en ofschoon menige puntige zinspeling door ons niet meer gevat noch gewaardeerd wordt⁽¹⁾.

Van Duyse had het vooral op Behaegel gemunt, den aanvoerder der taalprotestanten. De eerste zang verhaalt hoe de geest van den Twist den man uit zijn zoeten slaap komt opschrikken:

Gy slaapt! gy slaapt, o Aristarch der tael,
O Brutus van de Spelling, die het stael
Vervangt door de oude palmenhouten plak.
Is 't niet uw hand, die stout de kluister brak;
Waerin Des Roches eens de spelling klonk?
Mist thans uw borst één vaderlandsche vonk?
Ten kamp!...men wil ons weder verbataven,
En Hollands tael past enkel Vlaemschen slaven!

't Valt gemakkelijk den Thouroutschen Magister over te halen. Al brak hij vroeger 't stelsel van Des Roches af, voortaan wordt hij Des Roches' trouwste kampioen. Doch Bormans, wien de bedreigde Moedertaal in een visioen verschijnt, daar hij ingedommeld was bij het wikken der spellingverhandelingen, zal de hare zijn, ze beschermen, verdedigen, redden.

In statige alexandrijnen hangt de tweede zang het tafereel op van de samenkomst en Unie van Thourout. Daar zitten ze met hun zeven, 'eendragtig...om Taeltwist voort te brengen', en hij zelf, Behaegel, de Meester! opent de reeks der aanspraken met een vlammend kruistochtsermoen tegen de onzalige, godvergetene stellingen der Commissie, wier 'Oranjezucht' hij het masker van 't gelaat rukt Van Loo, de dichterlijke Brugsche apotheker, - een brave drukker die zijn magazijn nog vol heeft met schriften in de accentenspelling, - en de onversaagde Bôn, geven na hem hunne verontwaardiging lucht, om vervolgens, als één man, te besluiten

(1) *De Spellingsoorlog*, luimig heldendicht in vier zangen, door Prudens Van Duyse. Gent, T. en D. Hemelsoet, 1842. - *Meester Jochem's lotgevallen en reistogt naer Gheel, oorspronkelyk werk over de Vlaemsche tael, op de wyze van den Donquichotte van Cervantes verveerdigd en in eenen luimigen trant opgesteld* door J.-B. Straatman, onderwyzer en taelleeraer met diploma. Met geestelyke goedkeuring. Brussel, gebr. De Mortier, 1844.

het wangedrocht der taalcommissie te Brussel zelf te gaan bekampen.

De strijd in de hoofdstad tusschen Behaegel met zijne gezellen en de Commissie, aangevoerd door Willems en Bormans, - een debat over het mannelijke *de*, over *koól* en *kool*, over de bleetende uitspraak van *peêrd* en *zweerd*, - loopt uit op eene verwarde vechtpartij, in den aard van den boekenkamp uit Boileau's *Lutrin*, met zulk gevolg dat Behaegel overrompeld wordt en op de vlucht geslagen.

Maar de Commissie is verzoenensgezind, en ze bewerkt dat te Gent het twistgeding, door de 'Goede' Smaak in persoon, zal worden beslecht. De *Spiegels van de Jeugd*, *Zielentroosters*, *Vaderlanders* en *Waere Belgen* der Accentenmannen kunnen het niet halen tegen de werken door de Commissie aangebracht. De gemoedelijke dichter der *Franskillonade*, pastoor Duvillers, maant de teleurgestelde taalprotestanten tot vrede. Ja, Willems zelf, die oprijst, -

.....gelyk een kale rots
Getroffen door den bliksem, maer nog trotsch
Op enkele onverzengbre lauwerbladen,
Heft hy de bloote kruin; hy kent der vaderen
Geschiedenis en tael; als een orkaen
Dreunt zyne basstem....-

tracht vruchteloos verzoening te stichten. Spotgelach en geschimp onthalen den naam van Maerlant, dien hij vol eerbied uitsprak. Doch Maerlant's gehoonde schimme doemt nu stralend op voor het oog der vermetelen, en verwijt de twistzaaiers hun onzalig werk.

B(ôn) staet verplet; B(ehaegel) zelf, verstomd;
V(an) L(oo) vergeet Apollo vol van gratie,
Het land erkent den wil der Letternatie!
De Spellingstwist, gemuilband, uitgegromd,
Zwygt stil, en Gent, die voor geen dwazen kromt,
Schryft op den schild der Tael: PACIFICATIE!

Op den *Spellingsoorlog* volgen ettelijke bladzijden *Spellingschroot*, kleine hekelende stukjes, waaronder vooral de bitsige punt dichtjes den tegenstrever in de wonde plek treffen. Zoo, het epigram *Aen een Brusselschen spellingsinquisiteur*:

Vergeefs wilt ge ons ontbelgen en verketteren,
Gy, die het Vlaemsch wat min dan 't Brusselsch Fransch bemint,

De tael bestaet uit woorden, vrind,
Niet uit accenten, of uit letteren.

De tyd zal leeren is geestig genoeg:

Wat gaet men doen met wysberaden zin
Om 't waer geloof en de echte Spelling voort te planten?
- Den Catechismus drukken in
De Spelling van de protestanten.

JAN-RENIER SNIRDERS
1812-1888

Soms is het ook bijtende spot, als in *Klinkende Argumenten*:

Vergeefs is tegen onz' B(ehaegel) al uw prenten;
De Meester krygt toch uit 's lands schatkist ieder jaer
Twee duizend en vyfhonderd argumenten,
Die u weerleggen zonneklaer.

Straatman's Meester Jochem is gericht tegen den verwaanden en kruipenden Magister Bôn. J.-B. Straatman zelf was een onderwijzer uit de hoofdstad, waar hij destijds met Pietersz en Michiel Vander Voort het Taal- en Letterkundig Genootschap

stichtte. ‘Meester Jochem is iemand,’ zoo schetst de schrijver zijn held, ‘die niet gerust kan slapen, zoolang er nog één in het land is, die in het Nederduitsch anders schryft, dan men voor tachtig jaer schreef. Hy begrypt niet, dat, even als alles, ook de taelbeschaving moet vooruitgaen. Hy zou wel eenige kleine veranderingen toelaten; maer geene andere dan die welke hy goedgekeurd heeft’. Geweldig is de man gekant tegen alle nieuwigheden, nu vooral dat hij, een dorpsschoolmeester van den ouden stempel, zijne school heeft

J.C.H. NOLET DE BRAUWERE
1815-1888

moeten sluiten. De kinderen, het eene voor het andere na, liepen alle over naar de nieuwe school, waar men de spelling der Commissie aanleert. Waar Jochem deze spelling in de oogen krijgt, is hij om uit zijn vel te springen. Daarbij maakt de meedoogenlooze jeugd den ouden dompelaar, wiens plak niet meer te vreezen is, het leven lastig. Allerlei dwaze dingen worden 's nachts over de accentenspelling op zijne deur geschreven. En wil hij redetwisten, dan krijgt hij nergens gelijk, zelfs niet bij Siska, zijne vrouw. Jochem besluit een reisje door het land te ondernemen; 't voordeel, meent hij, zal dubbel zijn: de schelmen die hem zoo goddeloos plaagden, vergeten intusschen hunne slechte streken, en van zijne reis zal hij gebruik maken om 't Nieuw Belgisch Vlaamsch van Bôn te helpen verspreiden. Hij bestelt een patent van reizend boekhandelaar, huurt een ouden ezel, dien hij tot Bucephalus herdoopt en vult twee bakkersmanden met schoolboekjes en spraekkonsten van Bôn en Behaegel, en met Lovensche plak-almanakken en *Waere Belgen*, waarbij ook - met het oog op den verkoop - een pak werken in de spelling der Commissie.

Zijn tocht is eene reeks van ontgoochelingen. Komt de

man eene herberg binnen, en wil hij de boeren bepraten hem zijne waar af te koopen, zoo zetten deze hem al dadelijk bot, met hun gezond boerenverstand, en houden hem voor gek. Kobe, zijn knecht, die lezen noch schrijven kan, wordt afgericht om te pas en te onpas eene van buiten geleerde ronkende lofrede op Des Roches de menschen voor te dreunen; wat mede van tijd tot tijd meester en dienaar niet weinig in verlegenheid brengt. Nergens echter slaagt Jochem erin iemand door zijn spitsvondigheden te bekeeren, noch de schoolkinderen die hij op den weg ontmoet, noch den oud-notaris met wien hij 's avonds in de herberg redetwist, noch den gemoedelijken dorpspastoor dien hij een bezoek brengt, noch den student die naar huis keert, en die een tijd lang zijn reisgezel is, noch de vergaderde onderwijzers die hem toelaten op hunne conferentie, maar hem ten slotte de deur uitjagen, zoo grof laat hij zich uit tegenover de Spellingcommissie. Onderwege beleeft het zeldzame trio, - Jochem, Kobe en Bucephalus, - allerlei wonderlijke voorvallen. Eens dat ze een troep koeiboeren ontmoeten, klampt Jochem deze aan met de vraag: 'Wat wilt gij, Vlaamsch of Hollandsch?'. De boeren vallen uit de lucht, en weten niet wat hij hebben moet; de eene houden hem en Kobe voor landloopers, de andere voor kwakzalvers, doch ten slotte, als Jochem boos wordt, voor een paar revolutionnairren, die het land doortrekken om een aanhang te maken; en zonder verder onderzoek vallen ze Jochem en zijnen knecht op het lijf met hun kluppels, en geven beide een duchtig pak slagen mede op reis. Jochem echter weet zich te troosten: 't Zijn de vruchten van den oorlog', meent hij. 'Wij voeren krijg tegen de *Neerlandiseurs*, en de oorlogskansen zijn wisselvallig. Napoleon won ook niet altijd; hij sloeg en kreeg slagen. Wij zijn niet beter dan hij'.

Zoo is Jochem eindelijk tot bij Gheel gekomen, waar 't Nieuw Belgisch Vlaamsch van Bôn in de scholen ingevoerd werd, naar 't voorbeeld van de hoofdstad. Verwittigd van zijne aankomst, stappen de inwoners hem te gemoet, ontlasten Bucephalus van zijn geleerde boeken, en dwingen den apostel van hunnen Taalcredo 'te paard' op het edele dier, voorafgegaan en omgeven door een uitgelatene troep kolonisten, in het beroemde Kempendorp triomphantelijk zijne intrede te doen. Finis coronat opus.

Het Besluit van den Minister van Justitie, den heer d'Anethan, die, als nieuwjaarsgeschenk, den 1ⁿ Januari 1844, door het Staatsblad liet afkondigen dat de Spelling van het Gentsche *Taelcongres* voortaan zou gebruikt worden bij de vertaling van het *Bulletin officiel des lois et arrêtés*, bracht wezenlijk de Taalprotestanten den genadeslag toe. Ze schikten zich echter niet in hun lot, zonder nog eene laatste maal hunne woede te hebben uitgeraasd en botgevierd.

In de wetgevende kamer werd de Minister voor zijn besluit tot verantwoording geroepen door de Foere⁽¹⁾; maar tijdens de bespreking, welke den 25ⁿ Januari begon, maakte de Westvlaamsche afgevaardigde het zoo bont, daar hij de voorstanders der nieuwere schrijfwijze voor intriganten, oproerlingen en vijanden van het gemeenebest uitkreet, en stelde hij zich tegenover het heele land op zulke schetterende wijze als een getergde Meester Jochem aan, dat hij, alleen daardoor, eene beruchtheid verwierf, welke die van Straatman's held verre overtrof⁽²⁾.

Uit die kamerdebatten bleek eens te meer welken ingekankerden hekel velen, die de Des Rochisten ter zijde sprongen, aan 's volks taal hadden. Door hunne drogredenen, hun schermen met het gevaar, dat uit eene toenadering tusschen Vlaming en Hollander zou voortspruiten voor de toekomst van het land, brachten zij zelfs den Minister, die niet terdege op zijn stuk stond, aan het wankelen: hij legde de bedeesde verklaring af, dat het geenszins zijne bedoeling was geweest iemand de door hem aangenomen spelling op te dringen: evenals hij, in dit geval, van zijne persoonlijke vrijheid gebruik had gemaakt, liet hij iedereen vrij te handelen naar eigen goeddunken. Edoch, zijn zwenken voor het rumoer werd geen zwichten: in weerwil van het verzet, hield hij zijn besluit staande; zoodat onze taal met en door de goedkeuring van de nieuwe spelling, ten slotte, door de Regeering, feitelijk was erkend.

Deze gewichtige zegepraal werd, den 11ⁿ Februari 1844, te Brussel plechtig gevierd door eene algemeene vergadering der

- (1) Zie zijne redevoering, *Moniteur*, 20 Januari 1844. - Willems liet een antwoord verschijnen in de *Indépendance* van 27 Januari 1844.
- (2) Zie *Discussion à la Chambre des Représentants du Royaume de Belgique sur l'orthographe flamande et autres pièces à ce sujet avec des notes et éclaircissements* (door J.-Fr. Willems). Gand, Hoste, 1844.

maatschappijen van Vlaamsche letteroefening⁽¹⁾. Driehonderd schrijvers, onderwijzers en afgevaardigden van genootschappen, verbonden er zich de nieuwe spelling na te leven, en ondertekenden een adres van dankzegging aan Koning en Ministers, alsmede aan de Volksvertegenwoordigers, welke de belangen der landstaal hadden verdedigd.

Die talrijke bijeenkomst werd voorgezeten door Willems. Zijne redevoering *Over den geest waardoor de Vlaemsche Letterkunde zich moet doen onderscheiden*⁽²⁾, verwekte algemeene geestdrift. Evenals in 1841, te Gent, ontving hij in de hoofdstad, van wege zijne taalen strijdgenooten, de hartelijkste blijken van toegenegenheid en vereering.

Zóo was dan eindelijk het pleit beslist: de spelling in de Zuidelijke Nederlanden geregeld. Al werd er soms, uit hoeken of kanten, nog een weergalm van het vroeger gekibbel en gekijf vernomen, de tegenkanting van enkelen bleef voortaan zonder invloed. Onder de ‘geleerden’, liet de behaalde zegepraal alleen Bormans onbevredigd: het Gentsche Taelcongres had verscheidene *zijner* regels verworpen, en hij kon of wilde ‘zijne meening, zijne overtuiging niet afstaan’⁽³⁾.

Wat voormelde vergadering niet had aangedurfd: o.a. de verlenging der klinkers door zich zelven en de vervanging van *y* als vokaal door *ij*, zou niet lang nadien door de Nederlandsche Taalen Letterkundige Congressen, worden verwezenlijkt.

Helaas! J.-Fr. Willems mocht de heuglijke gebeurtenis: de stichting dier Congressen (26 Augustus 1849) niet beleven. Sedert twee jaar was zijne gezondheid geknakt. Hem trof een aanval van beroerte. Hij overleed te Gent, den 24ⁿ Juni 1846.

- (1) Zie *Vlaensch Taelverbond*, volledige beschrijving der algemeene letterkundige vergadering en van de daaropvolgende feest, gehouden te Brussel, den elfden februari 1844, met eene inleiding door P.-F. Van Kerckhoven. Antwerpen, J.-E. Buschmann, 1844.
- (2) Zie *Belgisch Museum*, VIII, blz. 3-13.
- (3) Zie in *School- en Letterbode*, zijn open brief aen den heer W. Van West-Pluymers, boekdrukker te Sint-Truiden (Deel I, 1844, blz. 501-532). - Ook zijne studie over *Wat is in ons Nederduitsch en in 't Fransch de Y, wanneer zij met eene vokaal verbonden is?* (II, 1845, blz. 20-31, 79-89, 105-121).

JAN VAN BEERS
1821-1888

[Maatschappijen, uitgaven, spellingsoorlog, J.F. Willems dood.]

K.-L. Ledeganck. - H. Conscience. - Th. Van Ryswyck. - J.-A. De Laet. - P.-F. Van Kerckhoven. - J. Nolet de Brauwere van Steeland. - Pr. Van Duyse. -

De tijding van Willems' dood was eene treurmare voor gansch het Vlaamsche land.

Serrure, Snellaert, Rens, Van Duyse, Van Ryswyck, en anderen meer, vertolkten bij de groeve de algemeene droefheid. Het woord van Snellaert: 'eerst nu zal de Vlaming zoo innig als zijn vijand gevoelen wat wij in Willems missen', en het beroep op eendrachtig samenwerken, waarmede hij zijne toespraak besloot, zijn als de samenvatting van de verschillende redevoeringen, welke aldaar gehouden werden⁽¹⁾.

1846 was een jaar van rouw: iedereen beseftte, dat Willems niet kon vervangen worden. Om na hem als leider op te treden, was een al te zeldzaam geheel van buitengewone begaafdheden vereischt: veelzijdige kennis en geestdrift, schranderheid en opwekkende kracht. Heden, beter nog dan destijds, kan men inzien, dat geen enkele van de toenmalige Vlaamsche geleerden die hoedanigheden in toereikende mate in zich vereenigde. Zijn al te

(1) Met het verhaal van de begrafenisplechtigheid, den tekst der uitgesproken redevoeringen en de gedichten van Rens, Th. Van Ryswyck, C.H. Van Boeckel, baronnes von Plönnies, heeft Snellaert het 10^e en laatste deel van het *Belgisch Museum* besloten (blz. 473-504).

vroeg verscheiden was een onherstelbaar verlies, en eerst wanneer wij nagaan hoe zijne vrienden en volgelingen, zonder plan en elk op zijn eigen geruimen tijd na hem, gearbeid hebben, begrijpen wij ten volle, wat hij geweest is voor onze letterkunde, meer nog voor de herleving der taal, voor de Vlaamsche Beweging, den taalstrijd.

Met Willems verdween het voornaamste tijdschrift: het *Belgisch Museum*. Hij zelf had het nog beleefd, dat David en Bormans hun *Middelaer*, in 1843, na enkel drie jaren bestaans, hadden gestaakt. Wel is waar was dadelijk door deze beide geleerden *De School- en Letterbode* gesticht geworden; maar deze uitgave ontaardde weldra in een tijdschrift voor onderwijs, en het gaf, na vier jaar worstelens, den lastigen strijd op.

Dat waren gevoelige slagen voor de beoefening der taalwetenschap en der letterkundige geschiedenis; immers de overige tijdschriften waren nagenoeg uitsluitend gewijd aan de bevordering van de Vlaamsche Beweging en aan de beoefening van de fraaie letteren: aldus het *Kunst- en Letterblad* van Snellaert dat, van 1840 tot 1843, te Gent verscheen, als de tolk van de Grieven der Vlaamschgezinden⁽¹⁾; - aldus Van Kerckhoven's met tal van sterkwaterplaten versierde, smaakvol uitgedoste *Noordstar* (1840-1842), die vooral merkwaardig is om de bonte afwisseling van bijdragen in proza en poëzie, door den hoofdopsteller zelf en Conscience, Th. Van Ryswyck, De Laet, Rosseels, Blereau, Van Duyse, Stroobant, Sleenckx, Boucquillon, J.-E. Michels en anderen in geestdriftigen wedijver ervoor geleverd; - aldus *De Vlaemsche Letterbode*⁽²⁾ en *Het Vaderland* van Michiel Van der Voort⁽³⁾; - zoo nog *De Vlaemsche Rederyker*, een ander Antwerpsch tijdschrift 'ter bevordering van tael-, dicht- en letterkunde', van 1844 tot '46 door den Noord-Nederlander L. Van Hoogeveen-Sterck uitgegeven⁽⁴⁾; - zoo

- (1) Te Antwerpen voortgezet: 5^e jaargang, 1844, onder het bestuur van Hendrik Conscience en Th. Van Ryswyck; 6^e en laatste jaargang, 1845, (wekelijksch en geïllustreerd, doch na de eerste zes maanden gestaakt) onder de hoofdredactie van P.-L. Van Kerckhoven.
- (2) Antwerpen, 1843-1845.
- (3) Antwerpen, 1847. Beide tijdschriften werden daarna versmolten tot *Het Vaderland* en *De Vlaemsche Letterbode* (Antwerpen, 1845-1846.)
- (4) Sedert 1847 tot 1857 bestuurd door Van Kerckhoven.

eindelijk, niet alleen het belangrijk *Taelverbond*⁽¹⁾, maar tevens *De Vlaemsche Stem*⁽²⁾, en, in zekeren zin *De Broederhand* van den Vlaamschschrijvenden Duitscher Dr J.-W. Wolf⁽³⁾.

Het eerste nummer van *De Eendragt* van F. Rens verscheen den 7ⁿ Juni 1846. Deze nederige, maar voor de kennis van den taalstrijd der Vlamingen zeer belangrijke uitgave, mocht 34 jaargangen beleven.

Eerst in 1855 zou Prof. C.-P. Serrure 't wagen, om met zijn *Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche Letterkunde, Oudheid en Geschiedenis*, eenigermate de leemte aan te vullen, door het verdwijnen van 't *Belgisch Museum* ontstaan; maar de toestanden waren toen dezelfde niet meer, en de Gentsche hoogleeraar, hoe geoefend ook in het lezen van oud-schrift, was er de man niet toe om een aanhang van leergierige jongeren om zich te verzamelen.

Intusschen zochten oud en jong troost en kracht in de vereering van Willems' nagedachtenis: nadat de Antwerpsche Rederijkkamer *De Olijftak*, den 4ⁿ Juni 1848, onder talrijken toeloop, de onthulling van zijn gedenkteeken te Bouchout had gevierd⁽⁴⁾, werd den 26ⁿ Juni, op den doodenakker van Sint-Amandsberg te Gent, zijn praalgraf ontsluiert. Het was eene indrukwekkende, grootsche plechtigheid, waar het aan roerende lofredenen allermint ontbrak, doch waar Snellaert en Conscience, door den gloed en de bezieling hunner toespraken, al de overigen in de schaduw stelden⁽⁵⁾.

Een onlangs gedolven graf, naast de plaats waar het gedenkteeken uit den grond rees, herinnerde hoe ook het jaar 1847 aan de jonge letterkunde Ledeganck en aan Vlaanderen nieuwe rouwklachten ontrukkt had.

(1) Antwerpen (1845-1854).

(2) 'Tydschrift ter bevordering van de Vlaemsche zaek, onder het bestuer van Van de Velde, Ecrevisse en Sleeckx' (Brussel, 1846-49) - (2) 'Tydschrift voor Neder- en Hoogduitsche letterkunde, wetenschap, kunst en openbaar leven' (Brussel, 1845-1846). - Dr Wolf gaf insgelijks *Wodana* uit (Gent, 1843).

(3) Gent, 5 deelen, 1855-1863.

(4) Zie *De(n) Vlaemsche(n) Rederyker*, IX (Antwerpen, 1848), blz. 1-20 en 39-40.

(5) Zie de beschrijving van de onthulling van dat gedenkteeken, en den tekst der redevoeringen en koorzangen in het werkje *Gedenkzuil aen J.-F. Willems toegewyd*. - Gent, C. Annoot-Braeckman, 1848. - Zie blz. 147, 149 en 150 der Februari-aflevering van *Het Belfort* (1890) de afbeelding van Willems', Ledeganck's en Pr. Van Duyse's grafsteden te Sint-Amandsberg.

Karel-Lodewijk Ledeganck werd den 9ⁿ November 1805 te Eekloo geboren. Van kindsbeen aan, hoorde hij de verzen van vader Cats, den lievelingsdichter van zijne moeder, Johanna Judoca Coddens, wier smaak voor poëzie hij later dankbaar herdacht:

‘Aen haer heb ik, myn harp! uw vroeg bezit te danken.
Terwyl zy in de wieg my schommelde onvermoeid,
Zweefde op haer adem soms een stroom van vreemde klanken,
En met de moedermelk kwam melodie gevloeid.’

Op zijn schoonschrift en zijne vaardigheid met het rijm werd de aandacht gevestigd van den invloedrijken en letterlievenden Karel-August

P.-F. VAN KERCKHOVEN
1818-1857

Vervier, door wiens bemiddeling de jonge Ledeganck, die ‘spoeler’ was in eene linnenweverij, hulpklerk werd benoemd op het stadhuis van Eekloo, waar hij vijftig centiemmen per dag verdiende⁽¹⁾. 's Avonds won hij eenig geld met het boekhouden in een klein handelshuis. In weerwil van die ongunstige omstandigheden, legde hij zich ijverig toe op de studie en de beoefening zijner moedertaal en maakte zich het Fransch, Latijn en Grieksch derwijze eigen, dat hij, dank zij Vervier en den toenmaligen burgemeester van Eekloo, in staat werd gesteld de Gentsche hoogeschool te

(1) Zie *Levensschets van K.-L. Ledeganck* door Lod. Opdebeek. - Brussel, Nationale Drukkerij, Gaucheretplaats, 8, 1897.

bezoeken, waar hij soms driemaal in de week te voet heentrok.

't Was feest in de hoofdplaats van het Meetjesland, toen Ledeganck in 1834 den lauwer won met zijn gedicht over de *Zegepraël van 's Lands Onafhankelykheid*; feest weeral, kort nadien, den 10ⁿ Augustus 1835, toen hij op schitterende wijze zijn diploma van doctor in de beide rechten verwierf.

Hij bekleedde nu het ambt van vrederechter, eerst te Kaprijik, daarna te Zomergem. Tot lid van den Provincie-raad van Oost-Vlaanderen verkozen, voerde hij aldaar, de eerste na 1830, het woord in het Nederlandsch (1840). Bij de herinrichting van het lager onderwijs, werd hij tot provincialen schoolopziener beroepen (1842), en hij vestigde zich te Gent, waar hij, in 1845, zich vereerd zag met den titel van *professeur agrégé* der hoogeschool. Op 4 Februari 1840 was hij in het huwelijk getreden met Mej. Virginie De Hoon, de dochter van Dr J.-F. De Hoon, zelf geen onverdienstelijk beoefenaar van onze letterkunde.

Helaas! het overmatig werken had Ledeganck's gezondheid geknakt, en eene onverbiddelijke borstkwaal zou hem, op 41-jarigen leeftijd, ten grave slepen.

In den loop der weinige, maar vruchtbare jaren, welke hem na zijne bekroning in 's Lands wedstrijd nog vergund zijn geworden, heeft de Eekloo'sche zanger er zich bijzonder op toegelegd den rederijkerstoon te ontleeren. Edoch, bij het doorbladeren van zijne verzamelde verzen⁽¹⁾, ziet en gevoelt men, dat hij er maar in zeldzame gevallen in geslaagd is zijne gedichten gansch zuiver te houden van het rhetorikale klatergoud, in weerwil van zijn vroegtijdigen omgang met Vondel en van zijn krachtig streven naar volmaking.

In 1839 verschijnen zijne verspreide gedichten in den bundel *Bloemen myner Lente*. Van Kerckhoven bespreekt ze in de *Noordstar*⁽²⁾, en leest den schrijver scherp genoeg de les wegens de

- (1) *Gedichten van K.-L. Ledeganck, met eene levensschets des dichters* door Dr J.-F.-J. Heremans. Gent, Ad. Hoste, 1883. - Vollediger is de keurige uitgave van de Seyn-Verhougstraete, (2^e uitgave, Roeselare, 1889). - Wij vestigen hier tevens de aandacht op twee belangrijke opstellen in de *Verslagen en Mededeelingen* der Koninklijke Vlaamsche Academie (1897, blz. 579-605 en 606-622) opgenomen: *Het jaar 1840 in het leven van Ledeganck*, door Dr H. Claeys; en *Onuitgegeven en weinig bekende gedichten van K.-L. Ledeganck*, door Fr. De Potter. Belangrijk ook Léonard Willems' opstel over Ledeganck in *Revue de Belgique*, 1897, Sept.
- (2) Deel I, blz. 138 en vlg.

waarlijk zonderlinge beschouwingen, waarmede het boek wordt ingeleid. - ‘De Letterkunde’ - verklaarde Ledeganck, - ‘is by my niets anders dan eene verpoozing van ernstiger bezigheden; en niets anders moet of mag zy zyn voor al die jegens Maetschappy en Gezin dadelyk pligten te vervullen heeft.’ - Drogredens! meent Van Kerckhoven. ‘Pynelyk valt het ons, dat de heer L., die zich als dichter op den eersten rang der Vlaemsche letterkundigen mag schikken, zyne zending niet beter verstaen heeft’. En naar aanleiding van het lieve versje *Aen myne Lier*, - waarin Ledeganck klaagt, dat het nijdig lot vergt dat hij haar vaarwel zegge, -

Dat ik U neêrlegge en vergeet
 Als een onnut sieraed,
 Als iet dat aen de jongheid past
 Maer dat by later pligt en last
 Benadeelt en misstaet,

bemerkt bitter en bijtend de Antwerpsche recensent: ‘De heer L. denkt zeker dat het eene grootere en edelere taek is boerenkrakeelen en geschillen te beoordeelen, dan zich aen de heilige kunst toe te wyden? Gelukkig dat Tasso, Byron, Schiller, Goethe, Lamartine, Helmers en Vondel geene vrederegters geweest zyn!...De wereld zou hun geene meesterstukken te danken hebben.’

Ledeganck heeft door daden bewezen, dat Van Kerckhoven al te zeer naar den schijn had geoordeeld. Tijdens zijn verblijf te Zomergem, legde hij zichzelve de ondankbare taak op onze in het Fransch gestelde wetboeken in het Nederlandsch te vertolken. Uit plicht jegens zijn verongelijkt volk, uit liefde voor zijne taal, die door den wetgever als een ongeschikt patois werd verstooten, ondernam hij dat moeilijk werk, en het eerste gedeelte van zijnen arbeid, de verdienstelijke vertaling van het Burgerlijk Wetboek, die sedertdien verscheidene uitgaven beleefde, zag reeds in 1841 het licht.

Neen, hoe Ledeganck zich ook over zijne roeping als Dichter moge uitgelaten hebben, zoo ernstig was dat afbreken met de Lier niet gemeend. Welaan, - aldus luidden immers de slotstrophen van het gedicht -

Welaen, myn Lier, de plicht gebod:
 Bedrukt leg ik u neer;
 Maer gunt het lot my verder rust,
 Eer de ouderdom myn zangdrift bluscht,
 Verrukt neem ik u weer.

Er slaapt licht op de gouden snaer
 Nog menig roerend lied:
 Maer ach! wat baet aen Philomeel
 De zangtrezor van hare keel,
 Wanneer de lente vliedt?

En myne Lente is thans voorby,
 Voorby met zang en spel,
 Met jeugd en vreugd en lief en leed;
 Thans eischt de zomer zorg en zweet; -
 Aenbeden Lier, vaerwel!

Die eerste bundel, waarin benevens verscheidene vertalingen naar Lamartine en Byron, ook een aantal gelegenheidsverzen voorkomen, draagt vooral bij tot den roem van den dichter door eenige oorspronkelijke stukken, onder dewelke *Het Klavier* (Juni 1836) tot het beste behoort wat Ledeganck geschreven heeft. *Het Graf myns Vaders* (April en Juni 1837), hoe welluidend het moge wezen, staat diep beneden het roerende treurduicht van twee jaar later, t.w. *Het Graf myner Moeder*, dat zijn meesterstuk zou zijn, had hij op den avond van zijn leven zijn volk nog de *Drie Zustersteden* niet geschonken, welke Max Rooses het dichterlijk Evangelie van de Vlaamsche Beweging noemt⁽¹⁾.

De langdradige, romantisch gekleurde *Boudewyn van Constantinopel* en een drietal andere verhalende gedichten geven een voorsmaak van het thans, nu de jaren der romantiek zoo ver achter ons liggen, bijna even ongenietbare *Burgslot van Zomerghem*, dat reeds in 1840 op de *Bloemen myner Lente* volgde⁽²⁾. David besprak dat akelig *Burgslot*⁽³⁾. Hij loofde ‘de oorspronkelykheid van denkbeelden, de kieschheid van tael, de zwierigheid van styl, den gemakkelyken versbouw’; hij kon er evenwel niet toe besluiten het dichtstuk in zijn geheel goed te keuren, inzonderheid wegens inhoud en aanleg.

‘Koenraed is een woestaerd,’ - meende hij, - ‘zyne vrouw eene ondankbare dochter, Siegfried zelf vertoont geen deugdzaam karakter, en verwekt derhalve noch belang noch medelyden. Men vindt dan, na het dichtstuk gelezen te hebben, niets waer de geest

(1) *Schetsenboek*, door Max Rooses. Gent, Ad. Hoste, 1877. Blz. 105.

(2) Het beleefde in 1844 eene tweede uitgave, vermeerderd met de episode van *Het Klooster*.

(3) *Middelaer*, I, blz. 73.

of het hert kan by rusten, niets dat ter deugd noopt: kort, het nuttig doel ontbreekt.’

Het sermoen maakte indruk. Maar of er wel reden bestaat om ons te verheugen over de vruchten, die het afwierp? De onuitstaanbaar prozaïsche *Zinnelooze* (1842) met hare anders loffelijke nuttigheidsstrekking, moest vader David bewijzen, dat hij terecht

E. ZETTERNAM
1826-1855

aan Ledeganck's goede bedoelingen niet getwijfeld had. ‘De verbeelding heeft geen het minste deel in de stof van het volgend voortbrengsel.’ Buiten zijn weten, heeft de dichter met deze woorden uit zijne voorrede het strenge oordeel uitgesproken, dat zijn ‘voortbrengsel’ ten volle verdient.

De weinige jaren van zijn verblijf te Gent laten ons Ledeganck kennen in den vollen bloei van zijn talent. De dood belette hem, wel is waar, het uitgebreide gedicht *Vlaenderen* af te werken, waarvan hij sinds jaren het onderwerp met zich omdroeg, en slechts de hooggestemde aanhef ons bewaard is; doch zijn *Boekweit* (1844) overtreft in zangerigheid de keurigste stukken van vroeger, terwijl de *Drie Zustersteden*, bij hun verschijnen, eene rilling van geestdrift door geheel het Vlaamsche land deden gaan.

Niet zonder ontroering valt het oog op de dagteekening: de Ode aan Gent werd geschreven in April, die aan Brugge in Mei, die aan Antwerpen in Juni van het jaar 1846. Eene maand later,

toen de druk ze alom verspreid had, lag Ledeganck's naam op aller lippen. En al waren er lieden in Brugge onnoozel genoeg om zich boos te maken over het *spichtig gras* uit het gedicht aan de *doode maged*; al was men te Brussel naijverig om den lof op Antwerpen, ruimschoots werd den zanger die miskenning vergoed door

J.-F.-J. HEREMANS
1825-1884

het heerlijk onthaal, 't welk hem de Koningin der Schelde te beurt liet vallen, toen hij haar den 15ⁿ Augustus een bezoek bracht⁽¹⁾,

- (1) 'Ieder die eenig belang stelt in de vaderlandsche letterkunde,' deelde *Het Taelverbond* (III, bl. 159) in zijn Kunst- en Letternieuws mede, 'was opgetogen den beroemden dichter in onze muren te bezitten. De choormaetschappy de *Scheldezones* heeft hem des avonds hare hulde willen toebrengen, en hem met eene Vlaemsche serenade vereerd. Op zondag 16 is er hem in naam der Antwerpsche letterkundigen een rykingebonden exemplaar zyner *Zustersteden*, door den volksdichter Van Ryswyck aangeboden geworden. De handteekeningen van honderd vyf-en-tachtig personen bevonden zich voor het werk; op den omslag staet in gouden letteren: *De Vrienden der Vlaemsche beweging aen den dichter LEDEGANCK. Antwerpen, 16 Augustus 1846.*'

nadat de veelbelovende Jan Van Beers, onder het voorwendsel eener beoordeeling, het nieuw gedicht met eene gloedvolle lofrede had begroet⁽¹⁾.

‘Ledeganck is in het groot getal der Nederlandsche dichters een der weinigen die wy lezen en herlezen,’ schreef Van Beers. ‘Ledeganck is een dergenen waeruit wy nog weleens eene brok opzeggen, wanneer de eene of andere prozaliefhebber wil bewyzen dat verzen van onze eeuw niet meer zyn; Ledeganck's zangen zyn *gedachten* die nooit verwrongen worden voor den vorm, om den wille van rym of maet; Ledeganck zingt omdat hy voelt; en wie bewondert het niet, hoe eenvoudig, dat is te zeggen, hoe meesterlyk hy weet uit te drukken hetgeen hy voelt? Ja - in de menigte van hen die sedert de heropkomst onzer vlaemsche letterkunde schryven en rymen is hy - een dichter.’

Na er op gewezen te hebben hoe Ledeganck's talent ‘zich altoos meer verfynt en uitzet, hoe het van diep gemoedelyk en krachtigschilderend allengs nog daerby meer en meer bespiegelend wordt; hoe de dichter zyn onderwerp zóó weet te kiezen dat die keuze zelve reeds *génie* verraedt, en dan dit onderwerp zóó weet voor te stellen, dat het in den grond en in den vorm een volkomen geheel uitmaekt’, ontleedt en roemt Van Beers de heerlijke ode *Aen Gent*, en geeft zijne bewondering voor den diepweemoedigen *toon* van het gedicht *Aen Brugge* in lyrische beschouwingen lucht.

Reeds destijds werd de bemerking gemaakt, dat de lierzang *Aen Antwerpen* in schoonheid moet onderdoen voor de twee overige. Van Beers trachtte die meening te wederleggen:

‘Het standpunt waervan de dichter Gent en Brugge beschouwt’ - sprak hij - ‘is een droevig contrast van het verleden met het tegenwoordige; - Antwerpen integendeel boezemt hem diezelfde gevoelens niet in; dat was te voren groot en gelukkig, dat vindt hy nog zoo - en dus kan men in den lierzang aen deze stad den dieptreffenden smarttoon der vorigen niet vergen, maer alleen de vreugdige uitstorting van het gevoel, dat het zien van geluk en vrede op den dichter teweegbrengt...

Toen de dichter Antwerpen laestmael zag, was het zondag. In feestgewaad gedoscht, stroomde de wemelende drang der inwoners

(1) Zie *Het Taelverbond*, 1846, blz. 149-158.

bly en lachend de poorten uit, en de dichter sprak: *Hier woont nog heil en volksgeluk en deugd.*

En 's avonds zat hy aen het strand en zag by den maneschyn de Schelde, met een bosch van masten overdekt, kalm daerheen vlieten, en hy sprak: *Hier vloeit nog steeds de bron van weelde en pracht.*

En hy had rond zich een drom van dichters en schilders, en hy hoorde de tael der vaderen krachtig en beeldryk van hunne lippen vloeijen, en hy sprak: *Hier ryst de zon van Vlaendrens kunstgebied.*

Dit is de koude ontleding van de drie eerste strofen des lierzangs.

Doch is dit Antwerpen niet gansch zoo als wy het kennen? Antwerpen onder zyn drievoudig opzicht, het volk, de handel en de kunst - en onder dit drievoudig opzicht vreedzaam, bloeiend, gelukkig.

En het zien van dit alles begeestert den dichter. Als hy zich alleen bevindt doet dit schoon heden hem aen 't verleden denken, - en zoo komt hy er weer met zeer veel kunst op uit om in eenige trekken de geschiedenis der Scheldestad, hare wording, haren bloei, hare hardnekkige worsteling tegen de overmagt van Spanje, de nederlaeg des hertogs van Alençon, te schetsen.

Doch eensklaps roept hy uit:

Genoeg van krygstafreelen!
De weërgalooze stad
Was trotscher op een schat
Die minder tranen kost en meer de ziel kan streelen....

en hy brengt zyne hulde aen haer leger van schilders, en hy groet den vorst van hen allen, Rubens, en zingt voort:

Dit 's, Koningin der Schelde,
Wat myn verbeelding zag
Den overschoonen dag
Dat ik uw kroost beschouwde in 't lommer van den velde;
Den dag waerop ik by den rand
Was neêrgezeten aen uw strand;
Den dag, dat ik verrukt, in 't midden uwer zonen
De tael der vaedren hoorde in onvervalschte toonen.
Zoo schittrend staet uw beeld geteekend in 't voorheen.
En leed het van 't verderf der tyden niet? ô Neen!

ô Neen! - En zoo valt hy weder op het hedendaegsche Antwerpen, bezingt zyn kunstroem, zyne prachtige tempelen, de lusthoven die het omringen, zyne spoorbaen naer Keulen, en met zyne bloeiende vlaemsche beweging eindigend:

Bevoorregte en begaefde!
 Uw kunstvermogen vond
 Nog onlangs op uw grond
 Eene andre bron dan die waeraen ge u immer laefde;
 Een morgen hoorde 't vaderland,
 Verbaesd, een juichtoon aen uw strand:
 Het was een dichterkroost dat in uw schoot ontwaekte.
 Dat kroost waerin de gloed van vroeger barden blaekte,
 Zong liedren wonderschoon, als stemmen der natuer,
 Als galmen, opgewekt door ingeschapen vuer!

ô! Laet hun maetgezangen
 Betoovrend als 't geschal
 Der vooglen in het dal
 Myn heeschen gorgeltoon, myn staemlend lied vervangen!
 Door hen worde, in het pure goud
 Der moederspraek, uw lof ontvouwd
 En uwen roem verbreid tot 's aerdryks verste boorden!
 Ik leg de cither neêr, verrukt door hunne accoorden;
 Den veegen bard gelyk, die 't voorhoofd buigt en zwygt
 Zoo haest een scheller toon uit kloeker borsten stygt!

Ik leg de cither neêr! Is dat gemeend, Ledeganck? Zou deze, uwe trilogie, de schoonste uwer zangen de laetste zyn?

En op die vraag liet Van Beers zelf dadelijk het antwoord volgen:

‘ô Neen, niet waer? gy zult uw zang
 Nog niet in uwen boezem smooren,
 Gy zult nog zingen, Ledeganck?
 Want zie, het doet ons goed uw stem te hooren;
 Want, zwaen der Leije, toen gy laetst ons Scheld
 Kwaemt afgedreven, en uw lied deed klateren
 Langs 't spiegelvlak der blauwe wateren,
 Toen kwamen wy den oever opgesneld,
 Toen stonden wy uw toonen af te luisteren,
 Als eenden weggedoken in het riet,
 Toen stonden wy elkander toe te fluisteren:
 ‘Zóó zingen - ô dat kunnen wy nog niet!’

Onvervulde wenschen! Weinige maanden later, den 19ⁿ Maart 1847, bezweek onze dichter. Met de grootste staatsie werden zijne stoffelijke overblijfsels ter aarde besteld. Zijne vrienden en vereerders stichtten hem een kunstig bewerkt gedenkteeken. Bij de onthulling, in 1849, tijdens het eerste der Nederlandsche taalcongressen, sprak Prof. A. des Amorie van der Hoeven eene redevoering uit, waarin

J.-L.-D. SLEECKX
(geb. 1818)

Ledeganck's verdiensten als dichter 'de warme hulde der beide deelen van het erkentelijke Nederland werd gebracht.'

De zerk op het graf voert in gouden letteren, onder den naam van den vereeuwigde, de spreuk:

Zyn stof rust hier; zyn naam leeft voort in vlaemsche zangen.

Aan de soort van hegemonie, welke Gent, dank zij de hooge beteekenis en van Willems en van Ledeganck, tot hiertoe in zekeren zin had uitgeoefend, was op eens een einde gekomen. Wèl mocht de Arteveldestad nog bogen op den stijgenden roem van Prudens Van Duyse; wèl zou Snellaert er zich op toeleggen om, binnen hare muren, getrouw voort te arbeiden in den zin van zijnen meester:

de uitgave van de Vlaamsche liederen bezorgen, waaraan Willems twintig jaar lang had gezameld; als inrichter der Nederlandsche Taalcongressen optreden, en tevens in de Koninklijke Academie te Brussel de hand er aan houden, dat Willems' langgekoesterd ontwerp van eene uitgave der voornaamste oude gedichten onzer letterkunde ten uitvoer werd gebracht. Doch op zuiver letterkundig gebied was Antwerpen sedert geruimen tijd het brandpunt geworden. Eene talrijke schaar van overmoedige en geestdriftige jongeren had zich bij Conscience, De Laet en Door Van Ryswyck aangesloten: de vonken, door den vader der Vlaamsche Beweging aangeblazen, hadden ook aldaar de jeugdige gemoederen doen ontvlammen. Stilaan was de Rubensstad naast Gent op den voorgrond getreden; thans zal zij onbetwist en voorgoed den toon aangeven en de leidster wezen.

De levensgeschiedenis van Conscience bestaat uit al te zeer algemeen bekende bijzonderheden om die nog eens in dit verhaal te vermelden. Het boek dat de innemende verteller zijn volk ten geschenke bood in 1858⁽¹⁾, - als het ware uit dank voor de warme liefde, welke het hem reeds twintig volle jaren trouwhartig had gewijd, - licht ons op de boeiendste wijze in over zijn eerste lotgevallen. Het laat ons tevens eenen blik werpen in het kinderlijkreine gemoed en de wondere phantasie van den schrijver, zoodat deze soort van inleiding tot zijne andere werken eenigermate ontraadselt hoe de van nature bedeesde zoon van een Franschen oudmatroos, op nauwelijks zes en twintigjarigen ouderdom, het geheele volk door een enkel boek, als door eene tooverspreuk, geestdriftig en volhardend den strijd tegen verfransching en ontaarding kon doen aanvaarden.

Als een zwak en ziekelijk knaapje was den ongeslepen, maar in den grond goedhartigen ouden zeebonk, op 3 December 1812, zijn oudste zoon Hendrik geboren. Het kind bleef kwijnend tot zijn zevende jaar. Toen ontviel hem zijne moeder, wier lieveling hij geweest was, en mocht hij eenigen tijd van het onbezorgde vroolijke kwajongensleven der knapen uit den oud-Antwerpschen kleinen burgerstand genieten, met hunne vertellingen van tooverheksen en spoken 's avonds op den keldermond, hunne vertooningen in den

(1) *Herinneringen uit myne eerste jeugd*. Antwerpen, 1858.

Poesjenellenkelder, en hunne rijke belezenheid in de avontuurlijke wonderliteratuur van Malegys, de Aymonskinderen, Fortunatus en de overige Blauwboeken. ‘Heel dit tijdstip’ - wordt door Max Rooses, in zijne merkwaardige studie over den gevierden schrijver⁽¹⁾, treffend opgemerkt, - ‘heeft in Conscience's geest eenen onuitwischbaren indruk nagelaten. Hij leverde ons een luimig staaltje van de Antwerpsche volksvertellingen in *De Geest*. Zijne eerste historische romans, *In het Wonderjaar* en de *Leeuw van Vlaanderen*, zijn rijk aan tooneelen, wier akeligheid, en aan figuren, wier bovenmenselijke grootheid en macht aan onze oude sprookjes doen denken. Al zijne oudste volksromans, *Hoe men Schilder wordt*, *Lambrecht Hensmans*, *Het Geluk van rijk te zijn*, weerspiegelen treffend het oude Antwerpsche volksleven, en bevatten eene heele reeks van tafereeltjes, geteekend naar de straten en de menschen, die de schrijver in zijne vroegste jeugd leerde kennen.’

Nog dieper was de indruk, dien het eenzaam leven te midden der velden in het ontvankelijk gemoed van den knaap prentte, toen vader Conscience op eenigen afstand van de stad was gaan wonen, in eene soort van kluis, welke hij zich op den schilderachtigen *Groenen Hoek* had opgetimmerd. Het waren andermaal onbekommerde jaren, welke in het hart van den toekomstigen schrijver dat innige natuurgevoel zouden doen ontkiemen, dat aan de meeste zijner werken hunne eigenaardige bekoorlijkheid zou helpen bijzetten, en waaraan wij daarenboven zijn heerlijk werk *Eenige Bladzijden uit het Boek der Natuur* te danken hebben.

Het tweede huwelijk van Petrus Conscience stelde echter al te spoedig een einde aan dat geluk. De kluis op den *Groenen Hoek* werd verkocht, vader Conscience verhuisde naar het naburige Borgerhout, en het duurde niet lang of er werd familieraad gehouden, en besloten dat Hendrik schoolmeester zou worden. Reeds

- (1) Voor *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* geschreven, naar aanleiding der feesten, waardoor het Vlaamsche volk in 1881 de verschijning van Conscience's honderdste boekdeel heeft gevierd, en overgedrukt in den bundel *Nieuw Schetsenboek*, blz. 267-356. - Het werkje ‘Hendrik Conscience, zijn leven en zijne werken, geschetst door Pol de Mont’, (Haarlem, W. Gosler, 1883) behandelt insgelijks dat onderwerp op boeiende wijze. Zeer lezenswaard is daarenboven de levensbeschrijving, door Edmond Mertens (1854-84), in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 1883, blz. 143-230, ter gelegenheid der onthulling van Conscience's standbeeld te Antwerpen.

speelde hij gedurende eenigen tijd ondermeester in het deftige gesticht van den heer Delin, toen de omwenteling van 1830 losbrak, en de opgewonden jonge man, in eene vlaag van patriotische geestdrift, dienst nam als vrijwilliger. Zijne *Omwenteling van 1830* verhaalt

De Ontmoeting. 11

De dag meigde ten avond: de vesperklokkende
in al de kerken en Kapellen van Madrid. Het was de
maand October van den jaer 1568. Het ne deige
Majest van weleer, door Keizer Karel imperial
y coronada - Keiserlyk en gekroond - verklaard,
door Philip II tot hoofdstad der Spaansche monarchie
verheven, had, dank der aantrekkingskracht, door
de woorden la Corte, - het Hof, de Hofstadtop
indies Spanjaard uitgesproken, het gebal haren
inwoners in korten tyd zoo geweldig zien aangroeyen,
dat zij van tien af deigde verlang al de grooten
steden van Spanje en de schaduw te stellen, om
eindelijk de volkrijke van het Iberische schiereiland
te worden.

Rechten

Vesalius in Spanje.

ons de lijdensgeschiedenis van zijn soldatenleven gedurende de eerste helft van zijnen diensttijd, met de liefelijke idylle van zijn verblijf te Balen, in de arme Kempische boerenhut, en van 't lieve Betteken, zijne verpleegster. Den 21ⁿ Mei 1836 werd hij ontslagen, en keerde hij naar zijne geboortestad terug.

JAN BAPTIST VAN RIJSWIJK
1818-1869

Reeds het volgende jaar verscheen het boek, dat het eerste zou wezen van eene zoo lange rij, en dat zulken overwegenden invloed zou uitoefenen op de ontwikkeling van onze letterkunde: *In 't Wonderjaer*⁽¹⁾. De omslag verbeeldde een portaal in gothieken

Plaat uit *Het Schipperskwartier* van J.-L.-D. SLEECKX

trant. Elk der tien hoofdstukken was versierd met een steendrukplaatje, waarvan het kunstgehalte in volkomen overeenstemming

(1) *In 't Wonderjaer* (1566 Historische tafereelen uit de XVIe eeuw, door Hendrik Conscience, voorzitter van den Antwerpschen Kunstenaerskring en lid der Antwerpsche Rederykkamer. - Antwerpen, ter drukkerij van de Weduwe J.S. Schoesetters, 1837.)

was met dat van Conscience's ongebonden stijl. Het werkje was opgedragen 'uit dankbaerheid aen den heer Gustaf Wappers, 's Konings schilder.' In het ongelooflijk bombastisch 'Voorwoord', deed de jonge schrijver een razenden uitval tegen de bastaardvlamingen, welke onze taal te hard vinden. Verder sprak hij 'zyne Lezeren' toe in dezer voege:

'Het is een ROMAN! schrikt niet. Niet een Roman als de franschen, waerin Godsdienst en eer aen een staek gebonden, en door de vrye ondeugd gebrandmerkt worden; waerin moord en egtbraek verschooning vinden. Neen zoo niet. Zuivere gevoelens alleen zyn in het Wonderjaer verheerlykt. Indien echter de vrye verwe die ik over eenige tooneelen gesmeten heb, iemand mogt belgen, is myne antwoord: dat ik niet voor kinderen maer wel voor mannen geschreven heb. De rede waerom ik eer een Roman dan een werk van eenen anderen aerd gemaekt heb bestaet hierin. In dit slach van schriften alléén, kan de tael, door het afschilderen van allerley tafereelen, in hare fynste vormen gebruikt worden. Want wat is er wyder en ryker dan de beeldingskracht der menschen? De Duitschers, Franschen en Engelschen, hebben den middel der schilderende letterkunde, als den krachtigsten tot den voortgang der tael gebruikt; en hebben ook hunnen arbeid ten volle bekroond gezien. Indien veel zulke werken in ons land uitkwamen, zouden de Lezers zich niet genoodzaekt vinden, in fransche leeskamers een aengenaem boek te zoeken; terwyl zy nu met recht zeggen mogen dat, hoezeer zy met den volksgeest bezielt zyn, zy evenwel hunnen toevlucht tot de fransche schryvers nemen moeten; mits zy in eene maend, gemakkelyk alle aengename vlaemsche schriften gelezen hebben - en diensvolgens hunne verbastering onschuldig zyn.'

Hoe was het bedelarme, uit den dienst teruggekeerde sergeantmajoorke, dat sedert al dien tijd vruchteloos op den uitkijk stond naar eene betrekking, hoe nederig ook, er op eenmaal toe gekomen met eenen roman voor den dag te treden, en zijn zwakken eersteling nogal in prachuitgave het licht te laten zien? Een boek, daarenboven, dat niet op rijm geschreven was, niet met de aanroeping der Muzen begon, niet in zwaarstappende alexandrijnen, ten spijt van alle bestaande, erkende en geijkte gebruiken?

Toen Conscience nog bij het leger was, had hij eene drukke briefwisseling gevoerd met zijn ouden speelmakker Jan De Laet,

die er op dat oogenblik bijzonder veel werk van maakte Fransche verzen te schrijven. Op zijne beurt was onze held aan 't rijmen gevallen, mede in 't Fransch, en zijn spotversjes schijnt het bij de kameraden niet aan bijval te hebben ontbroken. Zelfs had hij, op het einde van 1835, op aansporing van Door Van Ryswyck, al eens zijne krachten beproefd aan een Nederlandsch stukje. Na zijnen terugkeer te Antwerpen, wenschte hij opgenomen te worden in eene Rederijkkamer, waar Smolders, Mertens, Verspreuwen, Nelis, De Wolf, Suremont met De Laet en Van Ryswyck de voornaamste leden van waren. Om 't lidmaatschap te verwerven, moest hij een proefstuk aanbieden: een opstel in de moedertaal.

De Antwerpsche beeldenstorm ten jare 1566 scheen hem geschikte stof op te leveren. Na zich vruchteloos afgetobd te hebben om het ding eerst in 't Fransch klaar te krijgen, met het inzicht het daarna te vertalen, trof hij op eenmaal den rechten toon, en zelf verbaasd over het gemak waarmede de eene Vlaamsche volzin den anderen onder zijne pen verdrong, hield hij niet op vooraleer de drie eerste hoofdstukken voltooid waren. 'Dat moet gedrukt worden!' meende De Laet, wien hij het geschrevene liep voorlezen. Zoowel in het gezelschap der jonge schilders, welke in het *Paerdeken* hunne jolige bijeenkomsten hielden, als in den schoot der deftige Rederijkkamer, genoot het proefwerk uitbundigen bijval. 't *Wonderjaer* moest gedrukt! Elk zou zijn best doen. En 't boek kwam van de pers. De jonge Rubensen hadden er een heel stel plaatjes voor geteekend; maar de drukkosten bleken, ten slotte, met 500 fr. de opbrengst te overtreffen, en vader Conscience, die volstrekt niet ingenomen was met dat schrijven, had zijnen zoon de deur uit gewezen.

Gelukkig dat een vriend zich zijner aantrok en hem onder dak bracht; gelukkig mede dat Wappers' tusschenkomst hem een onderhoud met den Koning bezorgde, die eene toelage van 400 fr. schonk.

De taal van het *Wonderjaer* was uiterst gebrekkig. 'Het moet zijn,' - bemerkt Max Rooses, - 'dat er in den jare 1837 geen mensch in Antwerpen meer was, die nog betamelijk Nederlandsch kende, want, zooals de schrijver het ons verzekerde, het boek was overzien door de sterkste taalkundigen der Rederijkkamer, die geen aanstoot vonden aan al die kreupele uitdrukkingen'⁽¹⁾.

(1) *Ibid.*: blz. 298.

Hoe gaarne men ook eenige goede eigenschappen aan het boek te prijzen zou vinden, nauwelijks is dit mogelijk: 't is 'een samenraapsel van gemeenplaatsen, nu tot op den draad versleten, en toen zelfs niet nieuw meer⁽¹⁾.' Daarenboven ontbreken zoowel eene gesloten en geleidelijke handeling, als vastgeteekende, zelfstandige karakters, terwijl de opgeschroefde toon al dadelijk het genot vergalt, dat ons enkele zeldzame plaatsen verschaffen, welke Conscience's aangeboren voorstellingsgave laten doorschemeren⁽²⁾.

Het *Wonderjaer* was in den loop der maand April van de pers gekomen. Zes maanden nadien verscheen een tweede boek⁽³⁾, met een nóg hoogdravender 'voorwoord'. Het haalde op bij den Romeinschen overwinnaar, 'die de eerste als een roofgier, zyne klauwen in den bodem onzes schoonen Vaderlands sloeg', riep schande over de bastaarden, de aterlingen, welke door lage baatzucht gedreven, en om de uitheemsche meesters te vleien, hunne moedertaal verzaken, en voorspelde hun dat ze niet te min nimmer zouden slagen in hunne pogingen. 'Wy teutonen, wy kinderen van het noorden, wy hebben den steen van het graf

(1) *Ibid*: blz. 297.

(2) Het verlangen zijne boeken aangenomen te zien voor de bibliotheken der gevangenen, deed er, in 1840, Conscience toe besluiten zijn *Wonderjaer* grondig te wijzigen, en de nieuwe uitgave, welke in 1841 verscheen, kan niet anders dan eene omwerking worden genoemd. Van het laatste hoofdstuk der eerste uitgave is er geen regel blijven staan: een gansch nieuw hoofdstuk is in de plaats getreden. Overal, het boek door, is er naar gestreefd de Spanjaarden minder hatelijk voor te stellen. Pater Franciscus, die aan het slot van 't boek eene nogal onbeduidende rol te spelen had, wordt nu als 't ware de hoofdpersoon, die er in gelukt Godmaert, den aanvoerder der Antwerpsche Geuzen, en diens volgeling Lodewijk van Halmael, van hunne partij los te scheuren, nadat hij hun had doen inzien hoe zij de Hervorming in de hand werkten en het geloof in gevaar brachten. Er dient echter opgemerkt te worden, dat ook in de eerste bewerking Godmaert en Lodewijk enkel handelden uit haat tegen de Spaansche dwingelandij en hunnen voorvaderlijken godsdienst getrouw bleven. Zelfs pater Franciscus was, in de eerste uitgave, in denzelfden zin opgevat. - Taal en stijl hebben bij de omwerking bitter weinig gewonnen.

Nadere bijzonderheden over de toegebrachte wijzigingen, welke eenige jaren later den schrijver tot een zoo bitter verwijt zouden worden gemaakt, bij Max Rooses, (*Nieuw Schetsenboek*, blz. 314-318) en bij Mertens (*Nederl. Dicht- en Kunsthalle*, 1883, blz. 177-183).

(3) 'Phantazy door Hendrik Conscience, schryver van het Wonderjaer. Antwerpen, ter drukkerij van L.-J. De Cort op de Paddegracht, 1837.'

onzer Ouders opgetild: het gewyde gebeente, de heilige naem en krachtige tael er uitgehaeld; en als een' standaert boven de volken opgestegen. Duizenden onzer broederen hebben dit zegeryke teeken erkend en met liefde ontvangen.' Nog bracht de jonge schrijver hulde aan Wappers, die hem gesteund en getroost had.

MATH. VAN PEENE, VROUWE L.-F. DAVID
(1829-1885)

‘De Phantazy’, - voegde hij er waarschuwend bij, - ‘is zamengesteld van stukken, die ik terwyl men het Wonderjaer drukte, gemaakt heb. Om van dit werk zooveel mogelyk te verschillen, heb ik het in den luimigen of phantastischen trant gehouden. Men spreke niet van de onmogelykheid der aengehaelde gebeurtenissen; die zyn ook juist zoo niet geschied.’

Benevens een aantal zeer zwakke gedichten bevatte *Phan-*

tazy drie verhalen: *De Godswraek* (1467), dat de schaking van een beeldschoon meisje, haren moord, en ten slotte de straf van den wulpschen Giovanni schildert, dien een spook naar 't kerkhof lokt, waar op klokke twaalf de bodem openscheurt onder zijne voeten, en de helle hem levend verslindt; - *De Lange Nagel* (1571), 't verhaal hoe een verijdelde aanslag op Alva's leven door een jongen Vlaamschen edelman, dezen op 't schavot brengt; - *Godsgenade* (1456), de geschiedenis van een wanhopigen verliefde, die zijne ziel aan den *Langen Wapper*, den Antwerpschen kwelgeest, verkoopt, maar door zijne geliefde gered wordt.

Door de uitgave van dit weeral zeer onbeholpen werk, werd de toestand van den jongen schrijver nog neteliger; want het viel geenszins in den smaak van het publiek. En wat hij zich eerst ontveinsd had, misleid door de uitbundige lofspraak zijner al te geestdriftige vrienden, namelijk dat hij met zijne tweede pennevrucht al verder en verder op een dwaalspoor was geraakt, werd hem klaar en duidelijk: 'De stukken, welke de *Phantazy* bevatte', erkende hij zelf, later, in de *Geschiedenis mijner Jeugd*, 'waren opgesteld onder den invloed der jonge schilders, met wie ik dagelijks verkeerde. Het was alsdan, tusschen de aanhangers der romantische school, de gewoonte door warme woorden, klinkende machtspreuken en de meestgewaagde kunstbegrippen, elkander tot opgewondenheid aan te vuren. Men liep aldus gevaar van in overdrevenheid te vervallen en het schoone verre voorbij de waarheid te gaan zoeken. Alhoewel ik mij niet ontveinsde, dat in deze koortsige overspanning der denkbeelden iets valsch en onnatuurlijk lag, toch had ik zonder het te gevoelen den invloed der algemeene gemoedsstemming ondergaan; en de verhalen der *Phantazy* droegen er de onmiskenbare en zeer nadeelige sporen van. Wat de erin opgenomen dichtstukjes betreft, deze getuigden dat ik mij niet genoeg in dit vak had geoefend, en waren nog gebrekkiger dan de verhalen.'

En nu rees in zijnen geest het voornemen op, om boete te doen voor dat onbesuisde uitgeven van de *Phantazy*, - door het inspannen van al zijne krachten tot een groot werk: een vaderlandschen heldenroman ernstig voorbereid, lang en rijp overwogen, ditmaal met de grootste zorg opgesteld en dat over zijn lot zou beslissen; mislukt hij nogmaals, na thans het hoogste te hebben geleverd wat hij kon, dan zal hij zijnen droom - een schrijver

voor zijn volk te worden - voorgoed laten varen. Eindelijk bleef zijne keus gevestigd op den strijd, die in 1302 uitliep op de zegepraal der Vlaamsche gilden tegenover de Fransche kroon, in den Guldensporenslag. Geene moeite werd ontzien om de uitvoering waardig te maken van het grootsche onderwerp. Op enkele weken was het geraamte der verschillende tafereelen voltooid. Met De Laet onderneemt hij eene korte reis door West-Vlaanderen, ten einde de landschappen, steden en gebouwen die in zijn werk zouden voorkomen, naar de natuur te kunnen schilderen. Oct. Delepierre, destijds bibliothecaris der stad Brugge, verschaft hem kostelijke inlichtingen, en slaat hem den titel voor, dien het nieuwe werk zal voeren: *De Leeuw van Vlaanderen*.

En nu, aan 't schrijven! Op twee weken tijds waren de drie eerste hoofdstukken af. Met de volgende kan het echter niet zoo vlug vooruitgaan; op Wappers' voorspraak is Conscience als vertaler bij het provinciaal Bestuur aangesteld geworden, met eene voorloopige jaarwedde van 500 frank. Den tijd dien hij aan dat ambtelijk werk moet besteden, wil hij nochtans inwinnen, en hij schrijft niet zelden gansche nachten door. In zulke omstandigheden worden nagenoeg de twee eerste deelen van het verhaal voltooid. Toen echter begaven hem zijne krachten, en, na een paar weken treuren en mijmeren, liet hij, met Wappers' goedvinden, zijn vertalerspostje varen, en nam hij tevens zijnen intrek bij den trouwen De Laet.

‘Met mijnen vriend arbeidde ik nu in dezelfde kamer, en des avonds bij hetzelfde licht,’ - teekende hij later op in de *Geschiedenis mijner Jeugd*. - ‘Terwijl hij aan de eene zijde der tafel bezig was met het vervaardigen van een gedicht of een dagblad-artikel, zette ik de hoofdstukken van den *Leeuw van Vlaanderen* voort, en wel verre dat zijne tegenwoordigheid mij zoude gestoord hebben, was zij integendeel voor mij eene bron van durende begeestering en klaarheid der opvatting. Zoohaast ik in twijfel geraakte over den gang of over den stijl van mijn opstel, waren eenige woorden, met hem gewisseld, toereikend om mijn oordeel te vestigen en mij met krachtgevende zekerheid de pen te laten hervatten.’

Nog eer het jaar verstreken was, mocht Conscience niet alleen de voldoening smaken zijn handschrift voltooid te zien, - maar ook gedrukt.

‘De verschijning van den *Leeuw van Vlaanderen*,’ bemerkt

Max Rooses, 'is de merkwaardigste gebeurtenis in de geschiedenis der Zuidnederlandsche letterkunde sedert 1830 en in het leven van Conscience. Hij had zijn woord gehouden; zijn nieuwe roman was een meesterstuk, en bleef, alles te zamen genomen, zijn bijzonderste werk. Het staat op een onmetelijken afstand boven zijne twee vorige schriften. In plaats van broksgewijze samengeraapt te

JAN VAN BEERS
1821-1888

zijn als het eerste, of buitensporig phantastisch als het tweede, is de handeling hier gezond en grootsch, de ontwikkeling geleidelijk en streng samenhangend; in plaats van de kreupele taal en den valschen toon van vroeger, is de stijl vloeiend en kernachtig, hier en daar wel wat opgeschroefd, maar overal vol warmte en gloed.'

Evenals het *Wonderjaer*, was het nieuwe boek aan Wappers opgedragen⁽¹⁾, die er eene zinnebeeldige plaat met brullenden leeuw voor geteekend had. En ook ditmaal kwam nog eerst een 'voorwoord,' dat de oorzaken blootlegt om dewelke, volgens den

(1) Deze opdracht is gedagteekend van 18ⁿ December 1838.

schrijver, ons volk van zijn ouden roem vervallen is; duidelijk roept dit stuk ons op meer dan eene plaats den geest te binnen van 't oorspronkelijke *Wonderjaer*. De 'bloedige Inquisitie, van gevloekter gedachtenis', de Censuur, en de Spaansche dwingelandij krijgen wat te hooren! Spoedig wordt echter dit voorbericht

Van 't Merelnestje

*Groetingsgeden liet in 't koninkken,
Dat al zijn ~~straten~~^{gaten} door 't venster goot,
Met Pauken en klein Jannetken,
Geklaagd op haren schoot.*

*Dat ging er meer van vertellen!
Et was re. och arme 'den adem Ringt,
De plagende Brachet-bollen
En besen haar geen reopyt.*

*Doe de Kingt reeds was 't Varken
Gekomen met synen langen ~~de~~ snuit,
En loch was 't wimmer: "Och, Grootje
Nag centjen! en dan is tucht!"*

*Maar, — goet vaer Grootje! iets ander,
Was er, dat plots hunne aandacht troef.
"Kie! kie! wat groote vogel,
Daar buiken in vuren hof!"*

een alarmkreet tegen de steeds veld winnende verfransching van Vlaanderen, waartoe van Regeeringswege zoo ijverig wordt meegewerkt. Doch Goddank! daar tegen schijnt eindelijk krachtdadig verzet te zullen opdagen: 'Veel letterkundigen, aen het hoofd der welke de heer Willems met zyne hooge verdiensten prykt, spannen te saem om het volk uit den slaep te wekken en hebben hunne poogingen ten deele reeds zien gelukken.' Wil men een

bewijs? - 'Zie hier tot eene proef van de vermeerdering der taelminnaren het getal der inschryvers welke ik voor myne drie werken bekwam: Het Wonderjaer 241, de Phantazy 279, en de Leeuw van Vlaenderen, alhoewel op eenen hoogen prys gesteld⁽¹⁾, 480. In twee jaer tyds is het eerste getal verdubbeld.'

Geen koninklijker geschenk had men ons volk en onze letterkunde op dat oogenblik kunnen aanbieden.

Dat was nu eindelijk een boek, het eerste dat tot het hart en de verbeelding van het volk sprak over zaken en gebeurtenissen en menschen, waar het nooit had hooren van gewagen; een verhaal vol vuur en leven; eene verheerlijking van al het goede, dat jaren en eeuwen in de volksziel sluimeren kan, om zich eensklaps te uiten in hooge daden van moed en geestdrift; een boek met mannen uit het volk als helden, uit Vlaenderen's bewogen verleden gebeiteld tot reuzen, schier halve goden van deugd en kracht; een epos met eene zinnebeeldige beteekenis, die den eenvoudigsten lezer niet ware ontgaan, al had ook de schrijver er niet uitdrukkelijk zijne aandacht op gevestigd in het voorbericht, en hem aan het slot niet toegeroepen: 'Gy Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg by de roemryke daden welke hetzelfde bevat, wat Vlaenderen eertyds was - wat het nu is - en nog meer wat het worden zal indien gy de heilige voorbeelden uwer Vaderen vergeet!'

Om te beseffen wat de *Leeuw van Vlaenderen* voor Conscience beteekent, hoeft men maar te bedenken welk een afstand er ligt tusschen de opvatting, den stijl, de taal hier, en die van *Wonderjaer* en *Phantazy*, zoo kort geleden nog. Niet dat de taal onberispelijk mag heeten; tot het schrijven van zuiver Nederlandsch heeft Conscience het zijn leven lang niet gebracht, en het valt niet te ontkennen, dat hij door zijne zorgeloosheid in de keuze van het juiste woord, zijn onvasten zinbouw en het gebruik van oneigen uitdrukkingen en vormen, kortom, door zijn gebrek aan grondige taalkennis, een ongunstigen invloed heeft uitgeoefend tot in deze laatste tijden. Doch hoe levendig weet hij schilderen, met welke verfijnde kunst telkens de aandacht opnieuw te spannen, den lezer te ontroeren, hem mede te slepen, en in zijn hart de geestdrift over te storten die hem zelve bezielt.

Het past niet hier die reeks van grootsch aangelegde tafereelen

(1) Acht frank. - Het *Wonderjaer* was uitgegeven geworden tegen 4 fr.

uit den *Leeuw van Vlaenderen* te ontlede, noch te verwijlen bij de ideaal-edele beelden van den geheimzinnigen Zwartten Ridder, - Robrecht van Bethune, - den sluwen en trouwen Diederik de Vos, den onversaagden monnik van ter Does, die in 't heetste van den strijd optreedt; evenmin bij de teedere Machteld en den smachtenden Adolf van Nieuwland; zelfs niet bij het hoofdfiguur: de tweeeenheid Jan Breidel en Pieter de Coninc, al zijn ze tot heden, van elkander onafscheidbaar, de lievelingshelden van ons volk gebleven; al leven ze voort in de verbeelding der menigte, juist zooals Conscience ze in zijnen geest heeft geboetseerd: den deken van de wollewevers, als type van den denkenden leider, van de kalme wijsheid; den Brugschen beenhouwer, als het zinnebeeld van den wreken arm, van de wilde en ontembare kracht.

Tot de belichaming van den vechtenden Breidel en van den schranderen Éenoog, had Conscience in oude kronijken en jaarboeken enkel dorre geraamten aangetroffen: ten hoogste een paar nuchtere zinsneden, schrale lijnen, die hij aanvult en op grootere schaal uitbreidt, tot reuzengestalten verwerkt, en met de warmste verven zijner rijke phantazie weet te kleuren.

Geen wonder, derhalve, dat het boek ongemeen opgang maakte. Honderdduizenden zouden het lezen; voor de jeugd, zou de *Leeuw van Vlaenderen* eene bron van vlaamschgezindheid en van liefde voor vaderland en vrijheid worden.

Na dit machtig stuk werk te hebben voltooid, en in weerwil van den bijval, dien hij allerwegen genoot, zou Conscience nog menige treurige dagen slijten.

Opbruisend als zijn Breidel, en begaafd met eene natuurlijke welsprekendheid als zijn de Coninc, had hij, in eene openbare volksvergadering, den 6ⁿ Februari 1839, tegen den afstand van een deel van Limburg en Luxemburg aan Holland eene geweldige redevoering uitgesproken, tengevolge waarvan oploopjes hadden plaats gehad. Conscience werd algemeen als een oproerstichter uitgekreten. De vredelievende burgers keerden hem den rug toe, en verscheidene van zijne vrienden takelden hem en zijne werken deerlijk af. Gansch ontmoedigd, nam hij het besluit het schrijven op te geven. Eenige maanden hield hij 't vol, zijn brood te verdienen als helper in de bloemkweekerij van zijnen vriend Karel Van Geert. Maar het jaar was nog niet ten einde, of vier jonge

schilders kwamen hem verzoeken eene Vlaamsche lijkrede uit te spreken op het graf van Matthijs Van Bree, den bestuurder der Academie van Beeldende Kunsten. Hij stemde toe; en zijne redevoering bracht op alle aanwezigen eenen overweldigenden indruk teweeg. Weinigen tijd nadien wist Wappers voor zijnen beschermeling van de Regeering de opdracht te bekomen tot het schrijven eener geschiedenis van België, welke eenige jaren later, in 1845, verscheen. In den loop van 1841 werd Conscience daarenboven tot griffier der Antwerpsche Academie benoemd.

Eerst tien jaren later zou Hendrik Conscience het beproeven ons eenen tegenhanger van zijnen *Leeuw van Vlaanderen* te schenken: *Jacob van Artevelde* dagteekent van 1849.

Middelerwijl liet de jeugdige schrijver, die zich door zijn meesterstuk opwaarts had gewerkt, zoodat hij dadelijk aan het hoofd was gaan staan van de schaar onzer letterkundigen, zijne pen niet rusten. Rijkelijk droeg hij zijn aandeel bij om *Noordstar* en *Taelverbond* en *Jaerboekje* recht te houden en belang bij te zetten. Zijne zwierige en dichterlijke phantazij *De Pelgrim in het Oosten*, - jammer genoeg sedertdien niet meer herdrukt, - opent den eersten jaargang van eerstgenoemd tijdschrift (1840). Snellaerts' *Kunst- en Letterblad* prees het als het juweeltje der verzameling, 'hetwelk van zooveel dichterlyke schoonheden overvloeit, dat wy het boven menig berymd dichtstuk van zeer beroemde dichters onzer eeuw stellen, en dat kunstkenner by eene eerste lezing, het voor de vertaling van een uitheemsch gedicht hebben gehouden'⁽¹⁾. Verder bracht de *Noordstar* o.a. eene reeks Antwerpsche verhaaltjes als *Het Beulenkint* (1507), welks uiterst romantische opvatting veel gemeens heeft met die van stukjes uit den mislukten bundel *Phantazy*; ook de beroemde en aangrijpende schets *Wat eene Moeder lyden kan*, welke zoo menige brave ziel tot tranen heeft bewogen en veler hand tot weldoen geopend; tevens *de Dorpsschoolmeester ten tyde van Maria-Theresia*, een tooneeltje, vol heerlijken humor, en het niet minder vermakelijke keldermond-verhaal in Antwerpsch dialect, *De Geest*.

In Rens' *Jaerboekje* treffen wij hem voor het eerst als medewerker aan met eene bespiegeling *Weethust en Geloof* (1838) die, evenals *Het Oordeel Gods* (1839), geschreven schijnt in den tijd,

(1) *Kunst- en Letterblad*, I, bl. 59.

toen hij nog naar Fransche modellen werkte. *De Nieuwe Niobe* (1842) laat zich beter lezen, en *Striata Formosissima of de Dahliakoorts*, in den jaargang van 1844, is een geestig schetsje.

Vele der kleine vertellingen, welke hij kwistig had rondgestrooid, verzamelde hij tot den bundel *Avondstonden* (1846). Het

Plaat uit *Rijzende Blaren* van JAN VAN BEERS

eerste zijner boeiende heideverhalen was het frissche *Rikke-Tikke-Tak*⁽¹⁾. Daarenboven waren afzonderlijk verschenen het bekende, door en door Antwerpsche *Hoe men Schilder wordt* (1843), *Siska*

(1) In het *Taelverbond* (1845), waarin insgelijks verschenen: het zwakke *De Engel des Goeds en de Geest des Kwaeds* (1845) en *De Brandende Schaepherder* (1847).

Van Roosemael, een kranig pleidooi tegen de verfranschte opvoeding onzer burgerskinderen (1844). *De Geschiedenis van Graef Hugo van Craenhove en zyn vriend Abulfaragus* dagteekent van 1845. Deze uitgebreide dubbelroman, - een heideverhaal uit de middeleeuwen, - is met ongemeene zorg bewerkt, en behelst natuurtafereelen zooals er in geheel onze letterkunde geene heerlijker voorkomen, tenzij wellicht in de bezielde *Eenige Bladzyden uit het Boek der Natuer* (1846), die het welsprekend getuigenis afleggen van Conscience's bewondering en liefde voor de schoonheden der Schepping⁽¹⁾. De beroemde Alexander von Humboldt schreef hem daarover een uiterst vleienenden brief, Koning Lodewijk van Beieren vereerde hem met de orde van den H. Michaël en Frederik Willem IV van Pruisen met die van den Rooden Adelaar.

Nagenoeg terzelfdertijd als Conscience met het *Wonderjaer*, had zijn dichterlijke stadgenoot en makker Theodoor van Ryswyck het gewaagd met een bundel gedichten op te treden. De titel *Eigenaerdige Verhalen* was treffend gekozen. Het berijmde Voorbericht steekt al dadelijk den draak met de gehuichelde zedigheid der schrijvers, die zich aanstellen of men ze had moeten bidden en smeeken om hunne geesteskinderen in 't licht te laten komen:

O! wel hondert duizend keer,
 Voor het minst, misschien nog meer!
 Kwamen my myn vrienden plagen,
 Kwamen my myn burens vragen,
 Waarom ik niets drukken liet.

De dichter valt echter zich zelf in de rede:

‘Welke vrienden, welke magen?
 (Hoor ik daer al iemand vragen),
 Hebben u zoo zeer gepraemd
 Deze verzen uit te geven?...
 Dichter! zyt gy niet beschaemt
 Zulke logens zaem te weven.
 All' uw vrienden, all' uw neven,
 All' uw burens, heel de boel,
 Hebben voor de tael der vaders
 Zoo geen gloeiende gevoel.

(1) Eene reeks uittreksels waren het jaar tevoren in het *Kunst- en Letterblad* (VI, 1845) verschenen.

Kom hen met geen Neêrduitsch nadren
 Dit 's den Belgen veel te koel;
 't Vreemde bloed zwelt hen in de adren.
 Dichter, om een dorren krans,
 Grypt gy thans
 Helm en lans;
 Berg uw verzen, scheur uw bladen;
 Juffers minnen spel en dans.
 Buer en vrienden minnen fransch.'

In afwisselend jokkenden en ernstigen toon spot of jammert hij over de verbastering, hemelt ter loops en zeer onverwacht Helmers, Tollens en Feith op, en wijst, zeer schalks, den 'goedwilligen' Lezer terecht omtrent het kunstgenot, dat hij hem bereiden wilde:

Echter gy die 't Neêrduitsch acht,
 Als de tael van 't voorgeslacht,
 Zult na waerden
 Myn gezang in dank aenvaerden.
 Hy, die REMBRANDTS wondren eert;
 RUBENS als een god waerdeert,
 Die door tyd en eeuwen heen
 Voor den roem zyns lands zal leven;
 Zal ook licht een oogslag geven,
 Op de grappen van JAN STEEN.

Theodoor Van Ryswyck, - 'de Door' zooals hij heette bij zijne makkers, en weldra door heel de stad in den dagelijkschen omgang vertrouwelijk zou worden omgedoopt, - was zoowat anderhalf jaar ouder dan Conscience, en evenals deze een echt Antwerpsche volksjongen. Jan Cornelis, zijn vader, won zijn brood als hulponderwijzer, nadien als verwer, en later nog als bestuurder van het knechtjeshuis. Hij mocht zich in een talrijk kroost verheugen: vier jongens en drie meisjes. Theodoor, geboren den 7ⁿ Juli 1811, was de oudste, Jan-Baptist, die later als dichter en dagbladschrijver eveneens eene belangrijke rol zou spelen in de geschiedenis van onze letteren en van onzen taalstrijd, was verscheidene jaren jonger (geb. den 14ⁿ Dec. 1818). Bij dergelijke omstandigheden valt het licht te begrijpen dat het voor den jongen Theodoor, zoodra hij de eerste Communie achter den rug had, met het schoolgaan gedaan was. Beurtelings vinden wij hem in de leer bij een beeldhouwer, die hem doorzendt, en een decoratie-schilder waar hij

't ook niet kan uithouden. Eenigen tijd nadien, in October 1830, toen de omwenteling was losgebroken, sluit hij zich aan bij de opstandelingen, en laat zich voor drij jaren bij het Belgisch Vrijwilligersleger inlijven. 'Dat Van Ryswyck een dapper krijgsman geweest is en zijnen soldatenplicht gewetensvol vervulde, moet ontkennend worden beantwoord; integendeel! hij aanzag dit alles veeleer als eene grap, en lang nadien vertelde hij nog, het zeer flauw gevonden te hebben, dat de Hollanders met kogels schoten. Hij was er zoo zeer voor beducht geweest, dat hij er het "kiekenvleesch" van op het lijf kreeg en, bij bovengemelde nederlaag te Leuven, het met eenige zijner strijdmakkers, even "kloekmoedig" als hij, op een loopen zette en in eenen adem tot Mechelen voortliep, altoos vol angst dat de gevreesde Hollanders hem op de hielen zaten.'⁽¹⁾

Den 28ⁿ October 1835 wordt Th. Van Ryswyck bijklerk in het Pandhuis of den zoogenaamden Berg van Barmhartigheid te Antwerpen. Dit was en bleef een schraal postje, ook nadat onze dichter den 11ⁿ Juli 1836 tot derde klerk was benoemd⁽²⁾; en 't zal ongetwijfeld voor den levenslustigen jongen telkens een gelukkig buitenkansje zijn geweest, zoo dikwijls hem de bestelling van een of ander gelegenheidsvers daarbuiten iets te verdienen gaf.

Stof tot rijmen vond hij overal en in alles. Geen wonder, derhalve, dat zijne vrienden en makkers veel met hem ophadden. Toen Conscience, - naar deze in de *Geschiedenis mijner Jeugd* verhaalt, - ten jare 1835 nog te Dendermonde in garnizoen liggende, voor de eerste maal, en wel op De Laet's aandringen, beproefd had in de moedertaal eenige verzen te maken, liet hij ze, door toedoen van zijnen vriend, aan Van Ryswyck onderwerpen, die ze heel slap vond, hem de lezing van Tollens en Bilderdijk op het hart drukte, en in een drietal strophen tot volharding aanmoedigde; dat was de kiem van de hartelijkste vriendschap tusschen den jongen

- (1) J. Staes: Volledige werken van Theodoor Van Ryswyck voor de eerste maal in den oorspronkelijken tekst en volgens tijdsorde gerangschikt, opnieuw uitgegeven, met ophelderingen en een Levensbericht van den Dichter. Antw., L. Janssens, 1884. D. III, bl. 365. - De twee eerste deelen bevatten de afzonderlijk uitgegeven, het derde deel de verspreide gedichten en een zeer leerrijk uitvoerig levensbericht.
- (2) Van 1837 tot 1839 bedroeg zijne jaarwedde, volgens J. Staes, niet meer dan 410 fr.

AUGUST SNIEDERS
1825

romanschrijver en den gevierden zanger, wiens geestig vernuft bewonderd werd door de artisten en letterminnaars, die in *het Zwart Paerdeken* hunne luidruchtige samenkomsten vierden. Van de lach- en spotlustige stemming, welke in die vergaderingen heerschte, vernemen wij eenen weerklank in Van Ryswyck's *Eigenaerdige Verhalen*. Zelfs in het eerste stuk, de romantische spookgeschiedenis *De Geest*, laat de schrijver geen gelegenheid ontsnappen om door de dolste invallen, den lezer tot glimlachen te dwingen. Tot het grappig vak behooren overigens al de andere verhalen. Mag daarin de goede smaak soms aanstoot lijden, levendige tooneeltjes als de geestig vertelde *Torenbrand* en de door-en-door Antwerpsche *Quinten Metzys* hebben, ook thans nog, hunne aantrekkelijkheid behouden.

't Vergt erkenning, dat de lustige Door bij poozen den bezielenden toon wist te treffen, en dat zijne godsdienstige gezangen heerlijke brokken van verheven poëzie te genieten geven. Hooggestemde epiek lag echter buiten zijnen aard, al vereerde hij Helmers als een afgod. Broeden en phantazeeren over grootsche onderwerpen kon niet samengaan met zijn joligen levenswandel, die waarschijnlijk een deel der schuld moet dragen van de weinige ontwikkeling, welke in den Door's jaar op jaar verschijnende bundels te betreuren valt.

Was de critiek in 't geheel niet gunstig voor de *Eigenaerdige Verhalen*⁽¹⁾, voor zijne berijmde legende *Eppenstein*, tien zangen vol nuchter vertelde wonderavonturen, die een drietal jaren nadien het licht zag, werd zij ongenadig. Van Kerckhoven besteedde niet minder dan twaalf dichtgedrukte bladzijden van zijne *Noordstar* om er de 'plompe ongerymdheden' van te doen uitschijnen, en in David's *Middelaer* werd te recht geklaagd over den gebrekkigen versbouw en over de verwaarloosde taal. Jammer, dat de dichter zich aan dat alleszins gegrond verwijt niet heeft gestoord.

Hij zou evenwel, in zijn *Antigonus of de Volksklagen*, op het einde van 1841 verschenen, door een paar boosaardige toespelingen Van Kerckhoven zijne handelwijze betaald zetten; maar de verbitterde recensent nam bloedige weerwraak in zijne bespreking van 't nieuwe gedicht, in de *Noordstar*.

(1) Wij verwijzen o.a. naar Pr. Van Duyse's opstel in *Bydragen der Gazette van Gend voor Letteren, Kunsten en Wetenschappen*, 2^e jg., XXXVIII, blz. 98.

Van Ryswyck had op onbetwistbaar geestige wijze de sage van Druon Antigoon en den reus Brabo tot eene vinnige politieke allegorie op het bestuur van Napoleon, van koning Willem en koning Leopold weten te gebruiken, en scherp, benevens de verfransching, ook de verwaarloozing van de stoffelijke belangen der Vlaamsche gewesten gehegeld. Zijn tegenstrever verklaarde bot en boud weg dat men geene verstandige bemerking, geene redeneering, geen gezond oordeel in de voortbrengsels van den schrijver mocht zoeken; ‘dat er geene enkele strael van onderrigting, van zedelykheid in zyne gewrochten te ontdekken is!’

Dit monstertje van critiek diene hier om eenig licht te werpen over de verdeeldheid en de persoonlijke twisten, welke de pogingen van de jonge Antwerpenaars geruimen tijd verlamden.

De Door liet zich niet ontmoedigen. Achtereenvolgens gaf hij uit in 1842: *Poëtische Luimen* en *Dichterlyke Bespiegeling op het Onze Vader*; in 1843 *Balladen*; in 1844 *Godgewyde Gezangen* en tevens *Politieke Refereinen*; in 1846 *Volksliedjes*; terwijl nog van 1843 tot 1848 het *Muzen-Album*, - een letterkundig jaarboekje, dat hij met D. Sleeckx had gesticht, - door hem bestuurd en uitgegeven werd. Onbeduidend zijn *Karel de Stoute* en *Jacob van Artevelde* (1845), ‘twee onbekroonde dichtstukken uit de pryskampen van Antwerpen en Gent’, zooals de schrijver bij de uitgave vermeldde, als verzet tegen de bekroning van Van Kerckhoven. Onbegrijpelijk mag het heeten, dat de dichter van zoo menig puik lied, dat de onnavolgbare geestige verteller van zoo menige voortreffelijke boerde, illusies kon voeden ten opzichte van zulk rhetorikaal opgeschroefd knoeiwerk. Gemis aan goeden smaak, wij herhalen het, ontsierde niet zelden zijne beste stukken.

De *Poëtische Luimen*, een tegenhanger der *Eigenaerdige Verhalen*, bevatten veel grappigs: hekelliedjes, punt- en gelegenheidsgedichten, zedespreuken op zijn vader Cats; de verhalen winnen het bepaald bij de vroegere, en de schalksche woord- en zinspelingen, de flinke zetten, soms ook de bijtend satirische uitvallen bieden zooveel verrassends, dat men den dichter ongaarne lastig valt om al hetgeen nog aan taal en vorm blijft haperen. Naar aanleiding van dezen bundel begroette de jonge J. Nolet de Brauwere den Door volmondig als een dichter om ‘zijn genie en vinding’⁽¹⁾.

(1) *Middelaer*, 2^e jg.; blz. 602.

Dat was hij inderdaad. Op de *Poëtische Luimen* liet hij dadelijk een werk volgen, gansch verschillend van toon en aanleg: zijne *Bespiegeling op het Onze Vader*. Al mogen de zangen, op elk der zeven onderdeelen van het dagelijksch Gebed niet dezelfde waarde bezitten, sommige verzen en strophen niet veel meer zijn dan berijmd proza, toch treft het ons, hier een gansch anderen Van Ryswyck zijn volle kinderlijk-geloovig gemoed te hooren uitstorten.

Wat zyn wy, trotschen dezer aerde,
 Op eigen wil en krachten stout,
 Wat steunen wy op rang en waerde
 Op kostlykheên en blinkend goud...
 Wat staen wy brallend rond te staren,
 Als of wy halve goden waren,
 Aen wie noch tyd noch lot gebiedt?
 En ach! wat zouden wy vermogen,
 Gaeft Gy, o Heer! uit mededoogen,
 Ons allen 't daeglysch broodje niet!

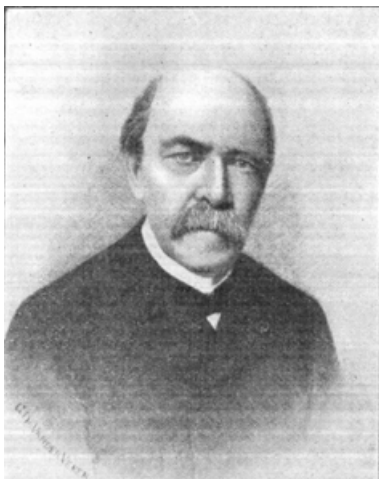
Aldus, met een krachtigen aanhef, voert hij den vierden zang in de hoogte. Niet zelden rukt hij ons mede in zijne stoute vlucht, zoodat, evenals bij de lezing van zijne *Godgewyde Gezangen*, wij ons gedwongen voelen te vragen hoeveel heerlijken aanleg in dezen rijkbegaafde is te loor gegaan door zijn vroegen dood, en meer nog door zijn treurige levensomstandigheden; immers, al mogen vele dier *Gezangen* bloot rijmwerk zijn, - als edelgesteenten schitteren gedichten als *Allerzielendag*, *Dies Irce*, *De Regenboog*.

In de *Balladen* kunnen sommige stukken geen aanspraak maken op die benaming, en niet alle zijn oorspronkelijk. Toch zouden enkele, als *Weerwraek*, *Twee Broeders*, *De Oude Schipper*, *De Watergeuzen*, en meer dan een aangrijpend en krachtig tafereel uit *De Dood van Generael van Merlen* volstaan, om Th. Van Ryswyck eene eereplaats te verzekeren onder de schrijvers uit onzen romantischen tijd. Geheel de eerste helft van den vierden zang aan van Merlen:

Daer stonden zy door d'arbeid afgemat,
 Tot aen de kniën in bloed en moddrig nat,
 Schier ademloos op roer en lans gebogen....

is in onze letteren een onovertroffen lied van Waterloo.

Antwerpen's, Vlaanderen's *volkszanger* te zijn geweest, is in de oogen van de latere geslachten Th. Van Ryswyck's hoogste roem gebleven. Wat de burgerij uit de Scheldestad dacht en gevoelde; wat zij in 's Lands bestuur niet billijken kon of laakbaar vond; wat haar stof gaf tot spotten of klagen, vertolkte hij op de levendigste wijze in zijne *Politieke Refereinen* en zijne *Volksliedjes*.

E.-E. STROOBANT
1819-1889

Geen voorval, in schijn nog zoo onbeduidend, of hij vond er aanleiding in om zijn sarrend referein het verfranschte Landsbestuur naar het hoofd te slingeren, en de Vlamingen tot verzet op te wekken. Telkens men te Antwerpen voor het venster van eenen uitgever aangekondigd vond: 'Vandaag, om...uren, zal hier een lied van T.V.R. over....verschijnen', stonden de burgers tegen het gestelde uur op rij, om het vers te bekomen, en zoo werden soms al de afdruksels op staanden voet verkocht⁽¹⁾.

'*Allez au diable!*' had graaf de Merode tot minister Nothomb in de Kamer geroepen. Ja, loop maar henen, roept dadelijk de Door hem na:

(1) *Noord en Zuid*, 3^e jaarg. (1864), blz. 305. (*Theod. Van Ryswyck, - Conferentie door M.H. Sermon.*)

Ja, loopt maer henen, wy zullen niet klagen,
 Dan werd het denklyk een betere tyd;
 Maer 'k zie nog niet dat het een er zal wagen...
 Loopt naer den duivel! dan zyn wy u kwyt.

Hoe hij den volkston wist te treffen, bewijst o.a. zijn *Miserielied*:

Dichter, met uw steeklig rietje,
 Sprak myn buer eens goed gezind,
 Wat beduidt dat heeklig liedje
 Tegen 't waelche staetsbewind!
 Is er weêr wat vreemds geschied? -
 Miserie, Miserie!
 De Wael aen 't Ministerie,
 Dat deugt voor Vlaendren niet.

Hetzelfde thema behandelt *De Polka*:

Maer welk verlichte Vlaming lacht er
 Die fransche nieuwigheid niet uit!
 Eén stap voorop en twee naer achter,
 Zie daer al wat die dans besluit!
 Meent ons Parys dit nu te leeren?
 Wel! dat is zeker toch niet waer;
 Gy zyt bedrogen, fransche heeren,
 Wy dansen zoo al veertien jaer.

‘De arme liereman,’ - wiens heerlijke uitboezeming *Voor Vlaendrens gouden kusten*, op medeslepende wijze door Richard Hol getoondicht, eene volkshymne is geworden, - zong nog in 1845:

Luid de waerheid op te zingen
 Met een vaderlandsch gevoel,
 Bleef op aerd myn eenig doel;
 Zag ik my daerom verdringen,
 Huichlen kon ik echter niet;
 Velen heeft er 't goud bewogen,
 Maer, bezit ik geen vermogen,
 Ik bezit de gaef van 't lied.

Met dezen zang sluit de laatste dichtbundel, dien Van Ryswyck zijn volk zou nalaten. Allengs overtoog een nevel het heldere verstand; den 28ⁿ November 1848 voerde men den eens zoo lustigen

zanger, wien het aan de noodige karaktersterkte had gefaald om zich aan de herberggenooigens te onttrekken, als armen krankzinnige ter verpleging naar de Cellebroeders te Lier. Hij werd eenigen tijd nadien naar Antwerpen teruggebracht, en overleed er, nog geen volle 38 jaar oud, den 7ⁿ Mei 1849.

Op korten afstand van de plaats waar zijne nederige geboortewoning eens stond, rijst thans zijn marmeren beeld.

Naast Conscience en Van Ryswyck neemt, gedurende het eerste tijdperk der Antwerpsche romantiek, de begaafde en geestdriftige Johan-Alfried De Laet eene belangrijke plaats in. Met Conscience was hij bevriend van uit den onvergetelijken kwajongenstijd op den *Groenen Hoek*. Welken invloed hij op Conscience heeft uitgeoefend, hebben wij gezien. Ofschoon hij een drietal jaren jonger was dan de schrijver van 't *Wonderjaer*, zag deze tot hem op als tot zijnen meerdere. Als kind van gegoede burgers had De Laet het voorrecht genoten te mogen studeeren; hij bracht het nochtans niet verder dan tot chirurgijn ten platten lande (1839), wat eigenlijk niet zeer veel te beduiden had⁽¹⁾; het duurde overigens niet lang of hij gaf de practijk op, en zocht zijn heil in het journalisme. Zijn eerste optreden als letterkundige dagteekent uit het jaar 1834, toen een Brusselsch kunstblaadje, *l'Artiste, revue des Arts et de la Littérature*, een paar Fransche versjes van hem had opgenomen. Doch een paar jaren later zocht hijzelf reeds Conscience tot de beoefening der moedertaal te bewegen, namelijk toen hij hem te Dendermonde zijn eigen eerste proeve van Vlaamsche verzen was gaan voorlezen.

Met zijn roerend gedicht tot aandenken van Frans-Hendrik Key, een vroeggestorven veelbelovenden leerling van Wappers⁽²⁾, nam hij dadelijk plaats onder onze beste toenmalige letterkundigen. Zijn forsche oproep *Aen de Dichters* vestigde zijnen naam voorgoed. Wie dien ontluikenden roem begrijpen wil, leze dat stuk, niet in De Laet's verzamelde dichten, waar het aan het hoofd prijkt, maar in het *Jaerboekje* van vader Rens (1839), waar het de bijdragen van vrouwe Van Ackere, Coninckx en Blicck in de schaduw stelt, schittert boven die van Blommaert, Dautzenberg en Nolet, en

(1) Dr R. Moroy: *Jan De Laet als Letterkundige* (Belfort, 1898, bl. 615-621).

(2) In Rens' *Jaerboekje* voor 1838.

Ledeganck's overgevoeligen *Fritz*, ja Van Duyse's *Schepping der Vrouw* vergeten doet.

Onze Oudren waren groot! en wy? - wat zyn wy heden? -
 Een moedloos volk, dat steeds door vreemden voet vertreden,
 Zyn leeuwenhals gedwee en siddrend nederbukt!
 Zyn wy het nakroost van die yzeren Teutonen?
 Kent AMBIBORIX nog de kindren zyner zonen
 In schandekluistren vastgedrukt?

Aldus zong De Laet. En hij sprak tot de Dichters: Mag het ook een hopelooze onderneming schijnen, toch blijft het uwe taak ons diep gevallen volk omhoog te voeren tot het licht!

Denkt aen JOHANNES die van uit de wildernissen
 De langmiskende tael van Gods geheimenissen
 Deed hooren aen het blind en doof Hiernsalem
 Denkt aen den arend die by 't woeden der orkanen
 Stygt hooger in zyn vlucht hoe meer de donder grolt,
 En by die hemelreis het spoor kent van de banen
 Waer nooit het bliksemvuer aen Godes hand ontrolt!
 Want Gy, ô Dichtren! zyt de tolken
 Die 't woord des hemels aen de menschen overgeeft,
 En uwe vuer'ge ziel bewoont de donderwolken
 Waer zy als de arend zweeft.
 ô Broedren! aerzelt nooit uw zangen te doen hooren,
 Al klinkt uw harpentoon nog in de woesteny;
 JOHANNES sprak weleer in 't woeste zooals gy -
 En evenwel geen woord ging uit zyn' mond verloren....

De groote verwachtingen, welke men van dezen dichter mocht koesteren, zou hij aanvankelijk niet beschamen. Zijn vers *Aen een meisje, dat zich ter beoefening der poëzy begeven wilde*⁽¹⁾, blijft, in weerwil van het lamme opschrift en enkele vlekjes, een juweeltje onzer jonge letteren; het kenmerkt voortreffelijk den dichter, welke niet schitterde door de verbeelding, maar die bij hoogen geestesadel en blakenden ijver voor het schoone en het goede, zich onderscheidde door een scherpen zin voor het wezenlijke.

De Laet's kleinere gedichten zijn niet talrijk, maar eigenaardig, en zijn *Diva Pax*, ten jare 1847 aan Ledeganck opgedragen, is eene heerlijke beschouwing van Woud en Meer, Berg en Heide

(1) Zie het *Jaerboekje* van 1841.

Bij eene enkele poging tot het berijmen van uitgebreide verhalen, heeft hij het wijselijk laten blijven⁽¹⁾.

Met een paar proeven van romantische proza-vertellingen is hij weinig beter geslaagd. Zijne destijds hooggeprezen novelle *De Vloek*⁽²⁾, met haar bloedig tornooi en vermomden zwarten ridder,

G.-J. DODD
1828-1888

hare schaking en vaderlijke vervloeking, en ten slotte hare huiveringwekkende wraakneming door den afgewezen minnaar, die zich in monnik heeft verkleed, is evenals vele andere voortbrengselen van dien aard, sedert lang tot stof en assche vergaan.

Het Huis van Wesenbeke, een roman van 320 bladzijden (1842) staat veel minder verwijderd van 't *Wonderjaer* dan van Conscience's meesterwerk, hoezeer de Antwerpsche vrienden van den schrijver het mochten begroeten als 'het schoonste, het oorspronkelijkste,

- (1) DE KRUISVAERDER, *eene legende, 1095-1100*. Deze zeven zangen verschenen in den eersten jaargang van *De Noordstar*, en vonden, benevens eenige kleinere stukjes, geene genade bij De Laet zelf, toen hij zijne gedichten tot een keurbundeltje bijeenlas.
- (2) *Noordstar*, 1840, 2^e deel.

het lezenswaardigste, dat na den *Leeuw van Vlaenderen* in het licht is gekomen', en het als een 'puikstaal' roemden, 'dat hem onder de belgische lettergeleerden den eersten rang zal verzekeren⁽¹⁾'. Kanunnik David veroordeelde kort en klaar dit werk⁽²⁾, waar het geusgezinde broederpaar Laurens en Norbrecht van Wesenbeke,

P.-J.-N. HENDRICKX
1822-1879

met Norbrecht's bruid, de deugdzame Anna van Pellenberch, en de verleidelijke Suzanna de Candore, eene Spaansche en een monster van boosheid, de hoofdrol in spelen, en dat uitloopt op eenen brandstapel, waar beide broeders, met hunnen vader en Norbrecht's bruid, een jammerlijk einde vinden. De Leuvensche hoogleeraar deed uitschijnen hoe lichtzinnig met de geschiedenis wordt omgesprongen, en hoe samenstelling, taal en stijl zijn streng afkeurend oordeel wettigden.

August Snieders noemt *Het Huis van Wesenbeke*, - dat lang na zijne verschijning, en enkel met het oog op latere bemoeienissen

(1) *Noordstar*, 1842, 1^e deel, blz. 260-268. Beoordeeling door N.D.C(uyper?)

(2) *Middelaer*, II, blz. 448-463.

en lotgevallen van den schrijver, als eene bibliographische zeldzaamheid werd opgezocht, - 'de zwakke greep van een jong en onervaren man. Over de warme en dichterlijke verbeelding van De Laet waait in dit werk een koele, zelfs een ijzige adem; de boeiende natuurbeschrijving wordt in het verhaal gemist; de karakters zijn los en wild geschetst, wel te verwonderen voor iemand gelijk De Laet, die een zoo helderen oogslag in de harten wist te werpen'⁽¹⁾.

Noch de korte Antwerpsche vertelling *Herman de Schaliedekker*⁽²⁾, noch de zeer romantische en kreupel opgebouwde verhalen *Doctor van Droomenveldt*⁽³⁾, en *Eene Bruiloft in de XVIe eeuw*⁽⁴⁾, dienen aan de vergetelheid onttrokken te worden: zij staan zelfs beneden Conscience's *Phantazy*. Daarentegen zou *Het Lot*⁽⁵⁾, een dorpsverhaal, opgeteekend naar herinneringen uit zijn kortstondig verblijf te Ranst, desnoods volstaan om den naam van De Laet als letterkundige te redden, zóo boeiend weet de schrijver eene oude pachtster op zijn Kempisch te laten vertellen van de rampen, die haren zwager ongelukkig hebben gemaakt, en die ze wijt aan de boosheid eener dorpsheks. In *Het Lot* is niets conventioneels en treden geene dweepende, romantische boeren op; wel menschen die, naar het woord van Snieders, voor onze oogen wandelen en handelen, en in vreugde en in lijden, in voorspoed en tegenslag, met de voeten op den grond staan.

De Vlaamsche Beweging had echter al vroeg De Laet's beste krachten in beslag genomen; hoe hij zich opofferde om, in 1844 met Slegecx en Van de Velde, *Vlaemsch België*, het eerste dagblad in onze taal te Brussel, te gaan stichten, en wat een dergelijk waagstuk te beduiden had, vindt men elders in 't lang en in 't breed verteld⁽⁶⁾; later zou hij als strijd lustig politiek man scheep gaan.

Met eene keuze uit zijne verspreide gedichten, ten jare 1848,

(1) Johan-Alfried De Laet, door Dr. August Snieders (*Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie*, 1892. blz. 67-102).

(2) Naast stukjes van A. Snieders en van de beide Van Ryswyck's verschenen in VAN ALLES WAT, *een dagwyzer ofte volksalmanak voor 1847*.

(3) *Taelverbond*, 1845, blz. 165-196.

(4) *Taelverbond*, 1847, blz. 449-488.

(5) *Taelverbond*, 1846, blz. 23-77.

(6) *Zie Kunst- en Letterblad*, 5^e jaargang, (8^e aflevering).

trekt hij zich voorgoed en vastberaden uit den kring der Vlaamsche letterkundigen terug⁽¹⁾.

Door zijn optreden als bestuurder van de *Noordstar*, in 1840, stelt zich, met zijn twee en twintig jaar, de vruchtbare P.-F. Van Kerckhoven, nevens den letterkundigen trits Van Ryswyck-Conscience-De Laet.

Zijn eerste stukje, *Verrukking en Verbeelding*, was met het onderschrift 'Bologno in Italië, 1836' in Rens' Jaarboekje het jaar te voren verschenen. Het onbeduidend versje had den braven Rens buitengewoon goed aan 't harte gedaan - omdat het van zoover kwam, - en hij knoopte er den wensch aan vast 'in het vervolg iets uitgebreiders, iets wezenlykers van dien yverigen Landgenoot te zullen kunnen mededeelen'. Aan werklust zou het den jongen Vlaming tot op zijnen sterfdag niet ontbreken; jammer maar, dat de ziekelijk verbitterde Van Kerckhoven, eenige jaren nadien zoovele en zware schuld zou dragen aan de treurige verdeeldheid onder de Antwerpsche letterkundigen en vlaamschgezinden. De gansch niet edele gevoelens, welke hij de tien laatste jaren van zijn leven (hij overleed den 1^{en} Augustus 1857) tegen Conscience koesterde, zoodat hij de minste gelegenheid te baat nam om dezen te vernederen, hebben echter het eerst en het meest Van Kerckhoven zelf geschaad.

Evenals De Laet had hij zich aanvankelijk op de studie der geneeskunde toegelegd. Met Sleeckx was hij van op de banken van het Athenaeum nauw bevriend; beide waren in hetzelfde jaar, 1818, geboren, en even geestdriftige lezers van Hugo, Lamartine, Dumas, Soulié en de overige toenmaals populaire Fransche schrijvers. Een vierjarig verblijf in Italië, waar hij van 1836 tot 1839 op het Jacobs-College te Bologne zijne studiën ging voortzetten, oefende op zijn letterkundige vorming grooten invloed uit; met voorliefde zou hij later Italië tot schouwplaats kiezen voor zijne doorgaans zeer dramatische verhalen. Hij voltooide echter zijne studiën niet, en nadat hij eerst nog te Antwerpen een paar jaar de lessen was blijven volgen aan het St. Elizabeths gasthuis, liet hij ze varen, werkte eenigen tijd op het handels-

(1) Gedichten van J.A. De Laet, Antwerpen. P.-F. Janssens, 1848. - Eene tweede uitgaaf, met een drietal stukjes van later vermeerderd, verscheen in 1883 te Antwerpen, in den Boekhandel P. Kockx, (A. De Decker).

kantoor van zijnen vader, en verliet ook dit, in 1849, voor eene plaats van klerk op het Antwerpsch Gemeentehuis te aanvaarden.

Uit het oogpunt der vruchtbaarheid en der veelzijdigheid kan geen enkele der jonge Antwerpsche letterkundigen het bij hem halen. De drie jaargangen der *Noordstar* bevatten vijf verschillende

H.-J. VAN PEENE
1811-1864

novellen van zijne hand, benevens een aantal schetsen en gedichten, en vele boekbesprekingen. De krenkende wijze waarop de beoordeelaar bij voorkeur de gebreken in het licht stelt, schijnt er meer op aangelegd om de schrijvers te ontmoedigen dan om ze aan te wakkeren tot hooger streven. Reeds in den eersten jaargang van het tijdschrift is ontleding enkel een voorwendsel om de *Gedichten* van Rens, de *Bloemen myner Lente* van Ledeganck, Blicck's *Mengelpoëzy* en Van Duyse's tooneelspel *Rubens' Menschlievendheid* allerongenadigst in stukken te houwen. Daarop volgde het bekende grievend overzicht van Th. Van Ryswyck's *Eppenstein*. Zeer juist, naar ons voorkomt, heeft de schrijfster van het belangrijk werk *Von der Schelde bis zur Maas*⁽¹⁾ Van Kerckhoven's wijze van beoordeelen gekenmerkt, wanneer

(1) *Von der Schelde bis zur Maas. Das geistige Leben der Vlamingen seit dem Wiederaufblühen der Literatur.* Biographien, Bibliographien und Proben von Ida von Düringsfeld. Leipzig-Brüssel, 1861, 3 deelen.

zij, zonder zijnen aanleg te kleineeren, betreurt dat hij andermans verdienste niet wist naar waarde te schatten.

De scherpe toon zijner kritiek mag ons te meer bevreemden daar in den beginne zijn eigen verzen zoowel als zijn proza niet hoog staan. Zijne verhaaltjes *Hildame de Gitana*, *Marietta en Leonardo*, *Graef van Steenburg*, en *Professor Severius*⁽¹⁾ kunnen geene aanspraak maken op bijzondere verdienste. Uit de vreemdsoortige, vergezochte onderwerpen blijkt ten zeerste armoede aan vinding en gevoel. Toestanden, verwikkelingen en ontkenningen zijn enkel herinneringen van reeds bekende. En zoo wij soms blijven toekijken, nergens toch worden wij geroerd, nergens spreekt het gemoed. Schakingen, hinderlagen, gif, moorden, kerkers, brandstapels, en wat dies meer, maken het werk meestal ongenietbaar, en de taal is doorgaans even onnatuurlijk als de bovenmenselijke daden van zijne zigeuners, zijne ridders of zijne martelaars der hervorming.

Minder onbeduidend is het 'historisch verhael' van *Fabricius en de lange Margriet*⁽²⁾. De held is een weggelooopen monnik, die te Antwerpen in 't geheim de hervormde leer predikt. Door de lange Margriet bemind, verstoot hij hare liefde, en zij wreekt zich door hem te verraden. In de gevangenis komt Margriet tot hem. Zij heeft den cipier omgekocht, en wil hem redden. Hij weigert en onderstaat kloekmoedig verhoor en foltering. Nadat hij tot den brandstapel is gedoemd, beramen zijne aanhangers eenen opstoot om hem te verlossen. Deze poging mislukt en loopt uit op een nutteloos bloedbad. Rika, Fabricius' zielsgeliefde, bevindt zich onder de gesneuvelden. Margriet wordt door het opgewonden volk doodgesteenigd. - Wie denkt hier niet terug aan 't *Wonderjaer* van Conscience?

Van 1843 tot 1846 leverde hij vele kleine bijdragen in *Muzenalbum*, *Letterbode*, *Jaerboekje*, *Taelverbond* en *Vlaemsche Stem*; en in 1845 werden twee zijner gedichten met goud bekroond: *Karel de Stoute* en *Jacob van Artevelde*, beide opgenomen in zijne *Gedichten en Balladen* (1846).

Onder de best geslaagde verhalen van Van Kerckhoven, mag *Eene Schaking in Venetiën*⁽³⁾, als typisch in zijne soort, worden vernoemd. Alles gaat er om het geheimzinnigste toe: de

(1) Zie *Noordstar* (1840-1842).

(2) *Noordstar*, 1841.

(3) De *Vlaemsche Stem*, 1846.

ontvoering van een uitermate schoon jodinnetje vooreerst, de vergeefsche poging om ze te redden, het opvisschen van haar lijk en ten slotte de wraakneming over den schaker; doch, ongelukkig genoeg, zit de aantrekkelijkheid alleen in de verwekte spanning: tot het hart dringt de verhaler niet door.

Zijn veelgelezen *Fernand de Zeeroover* (1845), ofschoon flink geschreven bladzijden behelzend, is gebrekkig opgebouwd: hij kan als geheel, en hoe toegevend men ook zij jegens Van Kerckhoven, niet voldoen, evenmin als de twee onsamenhangende zedenromans: *Jaek of een arm huisgezin* (1842) en *Daniel* (1845).

Hooger staan de flink geschetste en naar de werkelijkheid gemaalde tafereeltjes uit het leven van den Antwerpschen *Koopmansklerk*. De humor is niet altijd fijn; de taal niet te best verzorgd; een paar hoofdstukken zou men liever missen; doch Van Kerckhoven schonk ons hier, met sobere trekken en vaste hand geteekend, eene reeks kleurige, levendige beelden en groepen. In dit opzicht en in dit werk moest hij niet wijken voor Conscience. Wie den *Koopmansklerk* nog heden ter hand neemt, is tevens verrast en geboeid.

Dit is niet het geval met al hetgeen wat Van Kerckhoven in gebonden stijl heeft laten drukken: geen gloed bezielt zijne verzen. Uitzondering maken enkele stukjes, zooals de ballade *Mystieke Lelie*. Een paar proeven eener berijmde vertaling van Dante's *Inferno* doen niet verlangen naar het overige, en het uitgebreid gedicht *Gozewyn, graef van Stryen*, (1841), ofschoon beter verzorgd dan Van Ryswyck's *Eppenstein*, was lang nog geene schepping, welke Van Kerckhoven het recht kon geven, zijn mededinger in het vak van het berijmd romantisch ridderverhaal zoo driest te lijf te gaan.

Het uitgebreid gedicht *Oud België* (1842) bevat twee stukken, waarvan het eerste eene reeks tafereelen beschrijft uit den strijd der Menapieren tegen den Romeinschen veroveraar; de woedende slag, waarin Roma's adelaren het onderspit delven, is met groote levendigheid geschilderd. Het tweede stuk staat hooger. Konrad, een jonge krijger, die den heidenschen godsdienst afgezworen heeft voor de leer van Christus, en zijne heidensch gebleven geliefde, Reta, zijn de helden: de vreeselijke vervloeking van den bekeerde door den ouden wichelaar, de bloedige zoenplechtigheid 's nachts in het woud, waartoe Reta door het lot als slachtoffer

wordt aangewezen, zijn buiten kijf verdienstelijk werk; het slottaferaal, waar Konrad zijne jonge bekeering vergeet bij het zicht van den brandstapel en zich in het vuur stort naast Reta's lijk, is echt aangrijpend.

Met het vooral tegen Conscience gemunte smadelijk vlugschrift over *De Vlaemsche Beweging* (1847) en de overneming van den *Vlaemschen Rederyker*, dien hij tot zijnen dood zal blijven besturen, begint een nieuw tijdperk in Van Kerckhoven's letterkundige werkzaamheid⁽¹⁾.

Hoe zeer de jong-Antwerpsche romantiek trotsch mocht wezen over hetgene door haar op zoo korten tijd was tot stand gebracht, bleef nochtans voorloopig, buiten de Scheldestad, de oudere School het meeste aanhangers tellen. Aan het hoofd der verdienstelijksten staat Van Duyse, de vruchtbaarste en veelzijdigste van al de dichters, op welke onze nieuwere letterkunde mag bogen. Tot de bekendsten behoort de jonge Nolet, Noord-Nederlander van geboorte en nationaliteit, doch sedert zijne kinderjaren in België gevestigd. Voornamelijk door deze beiden wordt eene schakel gelegd tusschen de letteren van Noord- en die van Zuid-Nederland.

Heeft echter Van Duyse zich zijn leven lang onverdiende miskenning moeten laten welgevallen, bij Nolet daarentegen is het moeilijk uit te wijzen of de letterkundige titels alleen toereikend zijn om het aanzien te verklaren, waarin hij zich van den beginne mocht verheugen, en al de eereblijken en onderscheidingen te rechtvaardigen, welke hem zoo vroeg, en zoo mild te beurt vielen.

Jan-Karel-Huibrecht Nolet de Brauwere van Steeland was waarlijk een gelukskind. Te Rotterdam geboren den 23ⁿ Februari 1815 werd hij, op zijn tiende jaar, naar België ter school gezonden, eerst te Doornik, later te Brugge. Na de omwenteling was hij gedurende een paar jaren naar het ouderlijk huis teruggekeerd, zijn tijd doorbrengend met de studie der Latijnsche klassieken en het lezen der beste Nederlandsche schrijvers. Aan de hoogeschool te

(1) De meeste van Van Kerckhoven's romans, gedichten en tooneelstukken zijn, in 13 deelen, onder den onnauwkeurigen titel 'Volledige Werken', van 1869 tot 1873 bij J.W. Marchand en Cie te Antwerpen en W. Rogghé te Gent opnieuw uitgegeven geworden.

Gent vinden wij hem terug als student in de rechten. In 1835 verwerft hij met onderscheiding den kandidaatstitel.

Reeds in 1834 was een luimig gedichtje van hem, *Godentwist*, in Rens' *Jaerboekje* verschenen, onder wiens trouwste medewerkers hij voortaan plaats neemt. Hij zegt de Rechten vaarwel en trekt

D. DELCROIX
1823-1887

naar Leuven, waar Prof. David hem levendige belangstelling betoont en de hartelijkste vriendschap toedraagt. Met geregelde studie wil Nolet niets meer te maken hebben: hij leeft nog enkel voor de letterkunde. De eenzijdigheid van zijn aanleg miskennend, wil hij niet alleen als luimig en als hekelend dichter bijval oogsten, maar tevens als verheven zanger roem behalen. *Noami* in twee zangen, geeft reeds in 1840 een voorsmaak van wat komen zal. De bekende bijbel-idylle der schoone Ruth wordt hier in deftige, plechtige, stijve alexandrijnen opnieuw verhaald. Keurig is de taal; doch tweeërlei ontbreekt: frissche verbeelding en innig gevoel. Die twee hoedanigheden zoekt men insgelijks te vergeefs in het groot werk, den epischen *Ambiorix*, dat in 1841 verschijnt en aldus aanvangt:

Verhef u, Zangster, die myn elpen citer spant!
Ik roer het snarenspeel voor 't dierbaer Vaderland,
En zing het heldenfeit der dappere Eburonen;
Den stryd, gestreden door Germanjes waerde zonen,

GUIDO GEZELLE
1830-1899

Groot, als verwinnaers, door d'ontembren leeuwenmoed;
 Verwonnen, grooter nog, by 't plengen van hun bloed.
 Ontrol, geschied'nisboek, uwe onbevleete blaëren:
 Toon der nakoomlingschap de ontelbre legerscharen
 Van 't voorgeslacht; toon haer hoe men verwint of sterft,
 En, zelfs by nederlaeg, ook heldenroem verwerft.
 Dael, schoone hemelmaegd, van 't rein gestarnde Noorden;
 Begeester my; geleid myn strenge harpakkoorden;
 Ontsluyer my 't voorheen! Stort in myn jeugdig hart
 Den eedlen driftstroom van Germanjes gryzen bard;
 Giet in myn ziel een sprank van 't aedlyk dichtvuer over!
 En dat ik, deelgenoot in 't onverwelkbaer loover,
 (Voor wie het feit bestond en wie 't bezong, één kroon,)
 My waerdig zanger van der vaed'ren roem betoon!

Zóo de aanhef, zóo het gedicht. Ronkend en ratelend rollen de alexandrijnen, hoogdravend, vijf zangen lang. Meesterschap over de taal bewijzen zij ruimschoots en ook rijke belezenheid.

‘Voor eene epische proeve,’ - meende Snellaert, die het stuk breedvoerig en scherpzinnig besprak⁽¹⁾, - ‘moest welligt de vinding niet ryker wezen, al hadden wy toch liever gezien, dat van alles wat meer reden gegeven ware, en de heldendaden van Ambiorix zich niet enkel bepaald hadden tot de hinderlage voor Atuatica en den jongsten stryd, waerin hy, als een regte romanheld, gansche romeinsche benden den kop verbryzelt. Voorby het ideale valt men in de wereld van overdrevenheid, waer het belachelyke reeds in omwemelt....Ook stemt het weinig met het karakter van eenen held overeen, dat hy nu moedeloos spartelt en stuiptrekt voor 't gezicht van een spook, dan als een baerdellooze jonker smoorlyk verliefd geraekt en avonturen waegt, op het oogenblik dat het Vaderland deszelfs volle geestkracht behoeft, en by elke gelegenheid den grond, dien hy verdedigen moest, wil ontvliesen. Zulk een persoonadje is evenmin geschikt belang aan den lezer als liefde aen de vrouw in te boezemen.’

‘Schoonheden van *détail*,’ - schreef hij verder, - ‘zyn de kwade en de goede zyde tevens van onze letterkunde.’ En hij wees op het optochtslied der barden in den derden zang:

(1) *Kunst- en Letterblad*, 1841, Blz. 41.

Moedig Germanje, te wapen! te wapen!
 Gord u het reuzenrappier om de leên,
 't Pantser om 't lyf en 't helmet om de slapen!
 Moedig Germanje, de vyand verscheen:
 Op dan, en grysaerds, en mannen, en knapen!
 Zonen van 't Noorden in helden herschapen,
 Sluit uw gelederen duchtig in een!

Op het schoone van andere bladzijden vestigt hij insgelijks de aandacht: ‘echt Bilderdyksch’ roemt hij de vergelijking van den vrijen noordman met het ongetemde ros:

Daer ligt het Noorde met de starrenkrans om 't hoofd:
 Hy heeft den stouten kreet der vryheid niet gedooft,
 Noch zich in 't slaefsch gareel den vreemd'ling prysgegeven;
 Maer ademt reiner lucht en leidt het zwervend leven,
 Hem, Titanszoon en teelt van 't reuzenvoorgeslacht,
 Als ouderlyk gebruik, door de eeuwen aengebragt,
 En heilig voortgeplant in 't hart van echte telgen.
 Vry, mag zyn breede borst den frischen aêmtogt zwelgen;
 Want, even als het ros, dat fier en ongetemd,
 Wen nog geen yz'ren band zyn snelle hoeven klemmt,
 Geen toomen, digt gesnoerd, zyn forsch gebit beteugelen,
 Het veulen op de zy, gedreven op de vleugelen
 Des winds, in pylenvaert het open vlak doorrent,
 De gryze stofwolk splyt en dwarlend opwaerts zendt,
 En, onverbasterd kroost van sterkgespiede draveren,
 Stampvoetend, in zyn vlugt den hollen grond doet daveren,
 De lange stralen vuers uit kei en steenklomp kaetst,
 Den breedten luchtstroom uit het wyde neusgat blaest,
 De manen vrolyk schudt by 't uchtendschemerklimmen,
 En dankbaer ginnikt by het avondzonneglimmen,
 Zoo is de Noordman ook, en even fier en vry!

Naar Snellaert's gevoelen zijn de alexandrijnen een hinder voor onze poëzie. ‘Maer indien de zesvoetige verzen in de letterkunde voortdurend den scepter moeten zwaeyen, aersel ik niet’, gaf hij toe, ‘den *Ambiorix* ter bestudeering aen te bevelen; de beste onder onze vlaemsche dichters zullen er nut kunnen uit trekken’⁽¹⁾.

(1) De beoordeeling in het Noordnederlandsch tijdschrift de *Vaderlandsche Letteroefeningen* wijst enkel terloops op de zwakheden, op de ‘vlekjes’, om des te vrijgeviger ‘deze galery van schoone tafereelen’ lof toe te zwaaien. Het opstel werd in zijn geheel overgedrukt door den *Middelaer* (2^e jaarg., blz. 68-76).

Evenmin schijnt prof. David's boezemvriend en ambtgenoot, Bormans, hoog te hebben opgelopen met Nolet's epische proeve⁽¹⁾, en de dichter zelf, al werd hem, naar aanleiding van zijn *Ambiorix*, de titel van *Doctor honoris causa* door de Leuvensche Hoogeschool vereerd, was te zeer om zijn letterroem bezorgd, opdat hij geene tweede proeve in het vak wagen zou. *Het Graf der twee Gelieven*, dat hij in 1842 liet verschijnen, is immers geen episch vers, wèl eene keurig geschrevene - zooals alles wat Nolet's handteeken draagt, - en vloeiend berijmde devote legende.

De genietbare Nolet, de verdienstelijke Nolet, ook de puntige, de bijtende Nolet, leert men het best en volledigst kennen uit zijne verzenbundels: *Dichtluimen* (1842) en *Ernst en Boert* (1847). Deze laatste zag het licht te Brussel, waar de dichter zich na zijn huwelijk (18 Juni 1844) metter woon had gevestigd en als lid van het *Tael- en Letterkundig Genootschap* veel vlijt aan den dag legde.

Inzonderheid in de *Dichtluimen* viert Nolet's eigenaardig slag van humor zijn triomf. Zijne ongeëvenaarde kunstvaardigheid met rijm en maat, stelt hem in staat, waar hem dat lust, zijn vers de grappigste bokkesprongen te laten maken, waarbij hij zelf veelal een zoo goedsmoedig onschuldig gezicht zet, dat het

- (1) Toen in 1846, te Brussel, eene tweede uitgave van *Ambiorix* verscheen met, tegenover den tekst van Nolet, eene Fransche vertaling door P. Lebrocquy, werd daaraan eene merkwaardige beoordeeling gewijd in Kersten's *Journal historique et littéraire* (XIII, blz. 366-377). Bij die gelegenheid schreef Bormans aan David (11 December 1846):

‘Vous avez probablement vu dans le Journal Hist. de M. Kersten la critique de l'*Ambiorix* de notre ami Nolle? Il reste peu de chose du poëme, surtout du poëme épique, mais ce mal est moindre que le bien que produirait cette critique, s'il nous était permis de souhaiter qu'elle fût généralement connue. Combien aurions nous de fine fleur de poésie si tous les vers de nos poètes flamands étaient passés par ce crible? en resterait il pour compléter une omelette? ô Bilderdyk! Bilderdyk! Un jour, j'espère, ils y passeront, s'ils vivent encore, car le papier d'aujourd'hui, blanchi au chlore, a peu de consistance. - J'ai dernièrement engagé M. Nolle à cultiver surtout son talent pour la poésie légère; là il excelle et peut se faire une réputation durable. Tout ce que nous avons en ce genre est lourd en comparaison de ce que j'ai lu de M.N. Il est, lui, en qq. sorte franç. en flam.; Lafontaine et toute la troupe légère du Parn.-franç. ne badinent pas plus finement ni plus plaisamment que lui. J'ose vous engager à lui répéter ce conseil à l'exécution duquel lui et notre litt. gagneront infiniment.’

grijnzende trekje om den mond en de ondeugende flikkering achter de brilglazen aanvankelijk niet eens bemerkt worden.

Zie hier een telg uit Rotterdam
Moge op die gulle wezenstrekken,
Zoetaerdigheid uwe aendacht wekken,
Hoor wat ik achterbaks vernam:
Al kijkt hij goedig als een lam,
Geen lammetje is hij zonder vlekken.

Zoo rijmde hij zelf later bij het portret door Tuerlinckx geteekend, dat in 1859 aan het hoofd van zijne verzamelde gedichten verscheen⁽¹⁾.

Fijngevoeligheid was echter aan Nolet niet gegeven, en, jammer genoeg, het mangelt hem wel eens aan kieschheid⁽²⁾.

Vieze stukjes als *Het glazen Oog*, *Het Hollandsch Overlijdensbericht* en *Het Evangelie van den Dag* leveren ten volle het bewijs dat hij het rechte besef niet had van hetgeen binnen of buiten de perken van den goeden smaak ligt, terwijl de bitterheid van zijn sarcasme tegenover andere schrijvers zeer dikwijls tot onbillijke krenking ontaardt.

Niettemin is meer dan een zijner gedichten, in zijn soort, een meesterstukje. Aldus zijn bijzonder gemoedelijke epistel aan Rens: *Het Estaminet*, en die aan Delgeur: *Het Bed*, waarmede de *Dichtluimen* beginnen. Onverdeelde lof verdienen ook *de Doggersbank*, en *de Vijf Winden*. - *De Snuij*, met boos plezier gewijd 'Aen mijnen vriend F.A. Snellaert' tintelt van geest.

In *Ernst en Boert* behoort de trits overmoedig jokkende gedichten, met het huwelijk tot onderwerp, *Huwelijksraed aen een zoekenden vriend*, - *Ja of Neen*, - *Huwelijkszang*, tot het genietbaarste, wat ooit uit Nolet's pen is gevloeid.

Een zeer boosaardig ding in de *Dichtluimen*, is de rijmepistel

- (1) Ook na zijnen dood in het Jaarboek der Koninklijke Belgische Academie (1889) bij zijn Levensbericht door prof. L. Roersch. Blz. 497-518.
- (2) Zijn zwak voor het wansmakelijke straalt in hooge mate door in menig tafereeltje van zijn prozaverhaal *Een Reisje in het Noorde* (Leuven en Rotterdam, 1843). Het vertelt op vernakelijke wijze de zeer burgerlijke reisavontuurtjes van den Schrijver en zijn vriend den Professor op hunnen tocht te land en te water, over Amsterdam, Hamburg, Lubeck, Kopenhagen, Stockholm, tot Moskow toe.

Begeestering, spottend-hoffelijk 'Aen den dichter Van Duyse' opgedragen. Maar de hagel spitse schichtjes, welke daarin worden afgeslingerd op dezen wondergevatten kunstenaar, vermogen niet dezen te letten noch te hinderen.

... O, di lieve bejender, welke va eeuw
tot eeuw voortleven, vaak vermindt, bekoert
oot vermaerd, maar niet altijd onbekend,
en die over 't hart steele van jong en oud!

In het ijdel en verwaand getommel der
Steden gaat zij allang en al meer verloren, want
de geest der tijd, die meent het verstand in pacht
te hebben. Het kritisch onet u: zij zijt voor hem
te kinderlijk - dom!

Daarom, schuicht en bloot als zij zijt,
hebt gij ^{de} wijkt gersonne naar het dorp, zweef
in de wijde en frissche natuur, in het geharnizing
flinterend bosch, in het eenzaam ~~bevoorrecht~~
water, in de tronkelende rookwalmen van den
leas...

Welke, ruwe, betvolgende volkspoezie
na jaren e eenen onsenhangende gewende,
cheek vaak voortbrokter van dien liefly'ken
en beminnelyken geest van het vangebaet.....

(Scherpenheuvel).
Zamman 1844

de lug Liedert

Prudens Van Duyse was een edel mensch. Hij zag het levenslicht te Dendermonde, den 17ⁿ September 1804, en genoot eene uitstekende opleiding. Hij was een geboren dichter: reeds op zijn twaalfde jaar vereerde hij zijnen vader met een naamdagversje van eigen fatsoen. De studie der Hollandsche dichters, inzonderheid van Bilderdijk en Helmers, oefende op de ontwikkeling van zijn talent overwegenden invloed uit.

Wij wezen reeds op zijne lotgevallen vóór en na de Omwenteling; op zijne poging tot loutering van den smaak der 'vlaamsche redeconstgezellen'; op de talrijke lauweren welke hij plukken mocht in dichtwedstrijden.

Tot opbeuring van taal en letteren, zagen wij hem worstelen, in de hachelijkste omstandigheden, aan de zijde van J.-Fr. Willems. Hoe hij het heilig vuur, dat hem bezielde, aan iedereen wist mede te deelen; hoe de meesten hier te lande, die hij aanmoedigde, dankbaar en eerbiedig naar hem opzagen (de namen van Maria Doolaeghe en Dautzenberg zeggen genoeg), en hoe men hem overal en in elke gelegenheid onder de eersten, de offerv aardigsten en de krachtdadigsten aantreft (men denke even aan Rens' *Jaerboekje* en aan den spellingtwist), dat alles werd in deze Geschiedenis te voren aangestipt.

Het gemak waarmede Prudens Van Duyse gedichten schreef en voor de vuist in verzen sprak, behoort tot het wonderbare.

Geene plechtigheid, 't zij blijde 't zij droeve, of dagbladen en tijdschriften brengen eene hymne, een treurdicht, een hekelpers, waarin hij zijn gemoed lucht geeft. Geen feest voor de Vlamingen, geen rouw voor de Vlaamsche Letterkunde, of hij treedt op, en stort in ongedwongen rijmen de gevoelens uit, welke zijn hart doen medejuichen of medetreuren. En kwam men hem bij welke gelegenheid ook, waarin de Vlaamsche Beweging betrokken was, ergens om een lied of koorzang verzoeken, dadelijk was Van Duyse daarmede klaar; soms, in plaats van één, bracht hij er twee of drie⁽¹⁾.

Toen de aloude *Fonteinisten*, die bij prijskaart van 1ⁿ Mei 1841 een grooten tooneelwedstrijd hadden uitgeschreven, op 28 Maart van het volgende jaar met buitengewonen luister⁽²⁾ en onder J.-F.

- (1) Max Rooses' studie, in 't *Nederlandsch Museum* van 1887, naar aanleiding der uitgave in 10 deelen, van *Prudens Van Duyse's Nagelaten Gedichten* (door Florimond Van Duyse; Roeselare, de Seyn-Verhougstraete, 1882-1885) legt zeer grooten nadruk op Van Duyse's improvisatorstalent, en doet den dikwijls ongunstigen invloed uitschijnen, welke deze gave heeft uitgeoefend op zijne poëzie. Bedoeld opstel werd opgenomen in Max Rooses' bundel *Letterkundige Studiën*, Gent, A. Hoste en Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1894 (blz. 27-74.)
- (2) Zie: 'Herinnering aen den Gentschen Pryskamp, bevattende: *Alva's Geheimschryver of de Burger van Gent*, heldenspel in vyf bedrijven, vrye navolging, - de *Bekroonde Verwachtingen*, gelegenheidsblyspel, - en een *Verslag over den tooneelkundigen wedstryd*, geopend te Gent in 1841, door de Maatschappy van rhetorica, gezegd de Fonteinisten. Door Ed. Ter Bruggen, Antwerpen, 1842.'

Willems' voorzitterschap de uitreiking der prijzen vierden, las Van Duyse een levendig gedicht, *de Gentsche Fontane*; van een der uitgevoerde koren was door hem de tekst vervaardigd. En toen de verwinnaars hun lauwer kwamen ontvangen, was hij daar weer om hun beurtelings met eenige dichtregelen voor de vuist hulde toe te zwaaien.

O Boudewyn, 'k mogt u zien en uwe kunst bewondren,
Myn ziele zong u 't lied, nu door myn tong herhaeld,
Maer flauw, maer krachteloos, als 't stervend nageflonker
Der zon, reeds in de kim gedaeld.

Aldus begon de rijmgroet, in zeven strophen, aan den Heer De Kroone, uit Antwerpen, als besten tooneelspeler. Mag ook bij de kalme lezing van het stuk de vraag oprijzen of de vervoering soms den improvisator niet te zeer opjaagt en doet hollen, toch is de geestdrift echt, en waardig van eenen dichter⁽¹⁾.

Naar Max Roose's woord, hebben zeer vele onder de stukjes, door Van Duyse aan tal van jaarboekjes, almanakken en tijdschriften ter opname ingezonden, geene andere verdienste dan dat ze den dichter weinig moeite hebben gekost. Al loopt er ook goed graan onder dat kaf verloren, voor zijne talrijke gelegenheidsverzen geldt, wat Van Duyse zelf, als verzamelaar van D'Hulster's lettervruchten, vergoelijkend verklaarde: 'gelegenheidsverzen wellen maer

(1) Over Van Duyse als improvisator verwijzen wij mede naar *De Eendragt* van 25ⁿ December 1853. Hij had in de *Gentsche Letterkundige Maetschappij* eene voordracht gehouden over *Het Dichten voor de vuist*:

‘Als de conferencie geëindigd was, verzocht het publiek hem zelf eene proef te geven in het vak der Dichtkunst dat hy zoo meesterlyk had geschetst. De spreker stemde hierin gereedelyk toe, en nu leverde hy zich over aen eene reeks van afgewisselde improvisatiën, eindrymen in den vorm van een sonnet; een zestigtal achtereenvolgende eindrymen vulde hy lezenderwijze in. Twaelf onderwerpen ter dicht-improvisatie werden den dichter voorgesteld. Met een wonderbaer gemak behandelde hy het door het publiek uitgekozen onderwerp: *Gent*. In een honderdtal verzen, in verschillende maet volgens den aert der tiraden, bezong de dichter de aloude vaderstad, nu eens met eene medeslepende gemoedelykheid, dan met eene begeestering waeraen hy het publiek wist deelachtig te maken’.

Zie ook de *Eendragt* van den 19ⁿ Maart 1854 en van 4ⁿ Maart 1885 (*Mengelingen*).

In het Brusselsch tijdschrift *De Vlaemsche Stem*, 1846, blz. 366, wordt daarentegen bijzonder scherp uitgevaren tegen onzen dichter, om zijn improviseeren op het feest van het *Zangverbond*.

zelden uit het harte op: het zyn ligtverslenste feestbloemen, geene lettervruchten, en behooren er niet onder opgenomen te worden^{'(1)}.

Maar die verspreide stukjes zijn het eenige niet waar de Dendermondsche dichter tijd en talent aan verspild heeft, of, beter gezegd, waar hij zonder baat voor de Kunst of voor zijn eigen roem, aan

L.-L.-DE BO
1826-1885

zijn schrijflust heeft toegegeven. Verscheidene tooneelstukken en vertalingen zijn in dat geval, alhoewel onder deze laatste eene uitzondering dient gemaakt te worden voor de geestige vrije bewerking van *Groentje*, eene navolging van Gresset's *Ver-Ver*^{'(2)}.

Zijne drie bundels *Vaderlandsche Poëzy*, zijn *Godfried*, zijne

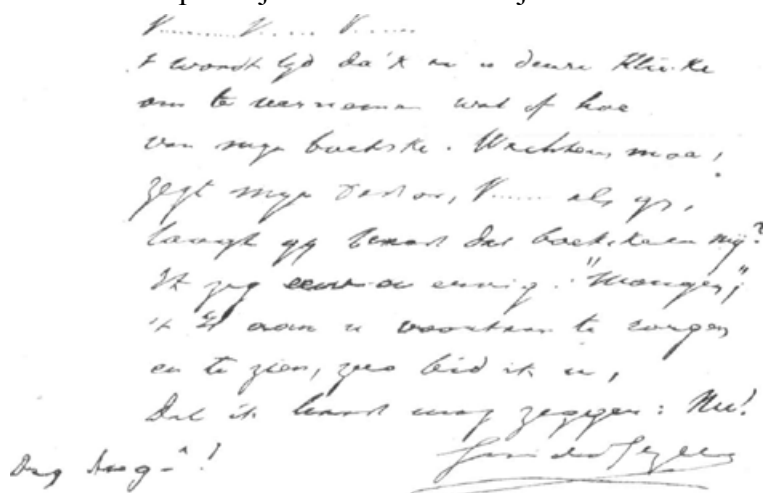
(1) 'D'Hulsters lettervruchten, uitgegeven door Prudens Van Duyse. Gent, C. Annoot-Braeckman, 1845.' Blz. XVII van het Voorbericht.

LEO D'HULSTER, in 1784 te Thielt geboren, was aan 't Athenaeum van Gent eenigen tijd Van Duyse's Collega geweest; hij overleed te Gent den 15ⁿ Mei 1843. Uit het dunne bundeltje zijner verspreide dichtstukjes, waarvan de inhoud nagenoeg geheel dagteekent van vóór 1830, leert men hem kennen als een voor zijn tijd keurig schrijver, en als een bescheiden en ontwikkeld man. Een letterkundige rol heeft hij na 1830 niet meer gespeeld; als lid van de spellingcommissie liet hij in 1838 zijn verslag tegen het stelsel van Behaegel, mede van Thielt, verschijnen.

(2) 'Groentje, in vier zangen, met andere luimige gedichten na Gresset, door Prudens Van Duyse, Antwerpen, K. Oberts, 1843.' - Met deze andere luimige gedichten worden bedoeld de twee 'goede boerden': *De levende Boeklessenaer* en *De korte Vasten*.

Natalie, benevens het reeds besproken heldendicht op den *Spellingsoorlog*, plaatsten Van Duyse naast den keurigen en sierlijken Ledeganck aan het hoofd der Vlaamsche dichters.

De eerste indruk, wanneer men de *Vaderlandsche Poëzy*⁽¹⁾ doorbladert, is verbazing over de onuitputtelijkheid van den schrijver.

Ik woude g'd da't m' u denre klieke
 om te vernemen wat of hoe
 van myn buchte. Wachten, moa!
 Zegt myn d'oor, k'... als g's,
 laucht g' beaat dat bachtelen my?
 It g'g een-oe eenig: "Mengen!"
 't Is aan u voortaan te zingen
 en te zien, g'ed bid ik u,
 dat ik haast may zeggen: Me!
 Dag Haag - 1! *Guido Gezelle*

Handschrift van GUIDO GEZELLE

Maar bij het lezen gaat men allengs betreuren dat hij zijne dichtader zóo overvloedig en onstuimig heeft laten stroomen, en is men geneigd een aantal stukjes en stukken weg te denken, en weldra heele bladzijden te weren om, ten slotte, het werk op de helft of een derde te laten slinken. Men gevoelt dat deze lieveling der Muzen, die zóoveel te zeggen en te zingen heeft, zich geenen tijd gunt tot kiezen en keuren, geen geduld tot zuiveren en ziften. Zijn rijkdom

- (1) *Vaderlandsche Poëzy* door Prudentius Van Duyse. Gent, L. Hebbelynck, 1840. 3 Deelen van over de 200 blz. elk. Het eerste deel behelst twee afdelingen: Legendes en Sagen, - Romancen en verhalen; D. II is verdeeld in Heldenroem, - en Balladen, - en bevat daarenboven eene navolging van Lesbroussart's *Les Belges*, in twee zangen, alsmede het uitgebreide gedicht *De Dood van Egmont*, in zes zangen; D. III begint met *De Belgen, beoefenaers van Kunsten en Wetenschappen*, in twee zangen; waarop volgen *Cats*, in twee zangen, eene reeks stukjes onder den titel *Kunstroem* bijeengeplaatst, en ten slotte een aantal gedichten van uiteenloopenden aard, als *Mengelingen*. - In 't werk van Micheels worden aan ontleding en bespreking van *Vaderlandsche Poëzy* over de dertig bladzijden besteed (blz. 123-154).

bedwelmt hem. De gevleugelde rijmen zwermen en gonzen om hem henen waar hij gaat of staat, en met volle grepen klinkt hij ze vast tot uitdrukking van alles wat hij zint of gevoelt. Zelfs de taal, die hij grondig kent, wil hij streng gebieden: waar zij hem hindert wordt ze tot de onoogelijkste woordkoppelingen gesmeed En aldus, door voortdurende afwisseling van hooge, bezielde poëzie, en van rijmwerk, ontstemt hij niet zelden zijnen lezer, die echter niet blind is voor het goede, het vele schoone, dat in de drie deeltjes *Vaderlandsche Poëzy* rijkelijk besloten ligt.

Onder de legenden is *Het Gentsch Beggijntjen* van zeldzame bekoorlijkheid. Reeds bij den aanhef is men ingenomen door den eenvoud en de frischheid:

Er was eens een beggijntjen,
 Godvruchtig, jong en jent,
 Die stil en eenzaam leefde
 In de oude vest van Gent.

Zoo vriendlijk als het maentjen
 Dat aen de kimmen daegt,
 En op de golven blikkert,
 Zoo vriendlijk was de maegd.

Ook de *Monnik van Afflighem* mag, ofschoon niet vrij van gewaagde woordvorming, mits weglating van enkele overtoollige strophen, uitstekend genoemd worden. 't Is het verhaal van den monnik die in 't bosch verloren, een stond is blijven luisteren naar het gezang van eenen wondervogel. Wanneer hij aan het klooster weer komt aankloppen is er niemand meer die hem herkent; alles schijnt hem zoo vreemd toe: drie volle eeuwen was hij afwezig geweest.

Micheels overdrijft niet wanneer hij het tafereel der ontwakende natuur, bij het intreden van het woud, verrukkelijk noemt:

De dauw heeft zode en loof bespat;
 De scheemring danst op stam en blad
 Met steeds verhoogden gloed;
 Het woud herleeft: 't gepiep, 't gejoel,
 't Gefluit, 't gekwetel en 't gewoel
 Wint veld: de vooglenstoet
 Begint de hymne der natuer,
 En heerlijk glanst het morgenuer!

Daer zwijgt op eens 't gewiekte heir.
 Een nachtegael, uit hooger sfeer
 Gedaeld, zweeft, neurend, aen:
 En zet zich op den naesten stam,
 Waerby de monnik, peinzend, kwam;
 En onder 't wulft der blaën
 Verheft hy 't liefelyke lied,
 Dat over 't vooglenchoor gebiedt.

't Verzwakt en zwelt; het stygt en daelt,
 Altyd verwisseld, nooit herhaeld,
 Met harpemelody;
 Nu traeg en slepend, als de beek,
 Die murmlend, morrend, suisend, week,
 Van wind en wieling vry;
 Dan vlot en vluchtig voortgespoed,
 Als golven van d'onstuimen vloed.

Het gebeurt weleens dat Van Duyse zeer ver afdwaalt of zich rhetorikale buitensporigheden veroorlooft, zooals met het stukje *Broeder Willem van Renesse*, uit de groep der Romancen en Verhalen:

'Te wapen! te wapen (weêrgalmde het luid
 Uit Kortryks woeligen wal)!
 Men wreke Vlaendren en Eduards bruid,
 (Weêrgalmde 't by wapengeschal)!'
 En men hoorde de kloostergewelven en zalen
 Van ter Does: 'Te wapen! te wapen!' herhalen.

Dit schokte een leekebroër van dit gesticht,
 En stelde zyn boezem in gloed.
 Hy tobt en hy zwoegt en hy zweet daer hy ligt
 Te sluimren met bruischenden moed;
 En nauw gelukt het hem in te slapen,
 Of hy schiet uit zyn droom, en gilt woest: 'Te wapen!'

Nog negen strophen lang briescht en buldert zoo de dichter voort. De aard der bezongen onderwerpen droeg overigens bij om Van Duyse tot gepronk met brommende woorden en krachtspreuken te verleiden.

De tweede en derde bundel zijn niet minder afgewisseld en ongelijk. *De Dood van Egmont*, soms wel wat conventioneel van samenstelling, is net afgewerkt, en bevat veel schoons. Als kenschetsend voor 's dichters nationaal gevoel en nationalen trots

dient gewezen te worden, in het tweede deel, op *Groeninge, Willem I, Nassau's Schim*, en in het bijzonder op het gespierde lied *de Waterlooosche Leeuw*, - op de *Legers op de grenzen*, - op het krachtige *Zuid en Noord*:

FELIX VAN DE ZANDE
1824-1890

Ik heb den twist uit d'afgrond op zien breken.
En zwaaien hier de roode fakkel om.
Ik heb geweend, wanneer zy, opgesteken,
Vernielend vloog door 't liefdeheilgdom.
Maer, Gode dank! weer waeit de vredestander,
En overdekt het eens gescheiden land.
O Zuid en Noord, verbreedert met elkander,
En leve Nederland!

Als de Oppermacht, in langervlogen dagen,
Hier stroomen vormde, en bosch, en berg en dal,
Sprak hy het oog op onzen grond geslagen:
't Is Nederland, dat men u noemen zal!
Zyn woord staet vast, wat met den tyd verander':
't Omvlocht u zelf met onverbreekbren band.
O Zuid en Noord, verbreedert met elkander,
En leve Nederland!

Een ander staf moge over Belgie zwieren
 Dan die de wieg van Ruiter overzwiert,
 Wat geeft die staf? Op onze krygsbanieren
 Blinkt de eigen Leeuw, dien 't heldenharte viert;
 In de eigen tael bidt ieder vaderlander:
 'Beschut, o Heer! ons-beider welvaertstand.'
 O Zuid en Noord, verbroedert met elkander,
 En leve Nederland!

P.-C. VERHULST
 1835-1873

Het derde deel is hoofdzakelijk gewijd aan 's Lands kunstroem: Van Eyck, Rubens, Van Dyck, Teniers, Vondel, Cats, Helmers en anderen meer worden op waardige wijze gehuldigd. Het geestige Sonnet op Teniers is een echt kabinetstukje. De lierzang op Vondel schittert uit door verhevene vlucht en zeldzamen zwier. - De ode op *Waterloo's vyf en twintigste verjaring* is onbetwistbaar een der beste gedichten, onder de vele door Van Duyse gewijd aan de verheerlijking van den Waterloo'schen reuzenkamp.

Godfried, of de Godsdienst op 't Veld, in vijf zangen, verscheen in 1841, als een vervolg op de *Vaderlandsche Poëzy*. - 'Onlangs heb ik myn vaderland bezongen,' - heette het in het voorbericht, - 'thans breng ik den Heere myn offer toe. - God, en

de waerheden uit die bronwel des geloofs voortvloeiende, vormen den kring, waerin zich de zedeleer beweegt, en zyn de spil, waerop myn leerdicht draeit. - Godfried zy dus een aenhangsel myner *Vaderlandsche Poëzie*, zoo niet in den vorm, dan toch in de gedachte, die my tot het scheppen dier gewrochten aenspoorde.'

Met dit gedicht, naar Micheels' getuigenis, was Van Duyse hoog ingenomen, en hij hield het voor zijn beste werk. Blijkbaar is aan het afronden van de meeste tafereelen buitengewone zorg besteed; maar de beproefde Godfried, die het stadsgewoel ontvlucht om in de landelijke eenzaamheid troost en verkwikking te zoeken, alsmede zijn zoon, dien hij opleidt in de beschouwing van Gods wonderen, blijven het gansche gedicht door afgetrokken wezens, waarvan de Schrijver zich bedient om de natuur en het veldleven in de afwisseling der jaargetijden te schilderen en zich in poëtische beschouwingen te vermeien over de innigheid en den eenvoud van godsdienst en godsdienstige gebruiken te lande⁽¹⁾.

Samenstelling en bouw zijn niet gelukkig. Spanning ontbreekt teenemaal, en bij al de sierlijkheid der beschrijvingen bespeurt men te dikwijls, dat de dichter zich heeft laten leiden door litteraire herinneringen. Tinten en tonen missen wel eens persoonlijk karakter, oorspronkelijke frischheid en scherpte; hoe sierlijk ook de trekjes, hoe keurig de kleurtjes, het conventioneele kunnen ze niet altijd verbloemen. Aan prachtige bladzijden en bekoorlijke tafereelen ontbreekt het evenwel niet; des dichters volle, door geen zijner tijdgenooten overtroffen meesterschap over de taal, schittert overal uit, en de korte slotzang werd niet zonder reden als 'echte hemelval van Godentaal' geroemd:

O gy, wiens naem alle eeuwen stamelen,
O aller zonnen bovenzoon,
Wier licht geen brandglas kan verzamelen,
O aller wezens eeuwge bron,
Wien 't koor, dat voor uw troon mag zwieren,
Op zilvren wiek, by gouden lieren,
Het driemael Heilig! daevren doet;
Maer die het lied ook uit doet golven
Van ons, nog in den nacht bedolven,
Tot 's beter levens morgengloed!

(1) Zeer hoog geprezen door Micheels, welke het leerdicht op blz. 154-174 ontleedt, en een aantal der schoonste bladzijden in uittreksel mededeelt.

Onnoemlyk, onbegryplyk wezen!
 Die my een ziel, my zangen schonkt;
 Wiens naem 'k in vlamvend schrift mag lezen,
 Wen 's nachts uw luchtpaleis ontvonkt;
 Wiens naem ik zacht my toe hoor suisen
 Waer windjes lisplen, vliedjes ruisen,
 Langs de akkers, die ze in prachtkleed dost;
 Wiens hand my, zalig opgetogen,
 Voert in den glans der starrenbogen,
 Van 't kerkerslot des lyfs verlost!

O Heer, die in de zonömwieling,
 In 't maengeglim ons tegenblinkt;
 O 's levens adem, breinbezieling,
 Gy, wien myn stemme tegenklinkt,
 Om 't licht van morgen, 't brood van heden,
 Aenvaerd myn toonen voor gebeden,
 Myn dankbaerheid voor wierookwolk,
 En laet, na 's ballings korte dagen,
 Die toonen, is 't uw welbehagen,
 Beklyven voor het Neêrlandsch volk!

Als 't plechtig rekeningsuer zal naken,
 En, zwygend, uw gezant my wenkt,
 En 'k inslaep om verrukt te ontwaken,
 Of...vreeslyk of!...dan nog, dan schenkt
 't Herdenken aen deez' reine zangen,
 Wat loodzwaer my het hart moog' prangen,
 Veraedming in den jongsten stryd.
 't Zal, hoe bezoedeld, kalmer kloppen.
 Ja, 't denkbeeld koelt myn doodzweetdruppen:
 'k Heb d'Eeuwige myn lier gewyd.

Eene gansch afgezonderde plaats komt, te midden der menigvuldigheid van Van Duyse's dichterlijke uitboezemingen, aan de twee elegiëen toe, welke hij in 1842 te Gent liet drukken, onder den titel *Natalia*, - twee zangen vol diep gevoel, gewijd aan eené teederbeminde zuster; voornamelijk de tweede, gedagteekend van 1841, is uit het hart gevloeid. Voor de innigheid van het zielewee en de dichterlijke schoonheid der uitstorting, kan men niet aarzelen, dit heerlijke klaaglied gelijk te stellen met Ledeganck's aandoenlijken treurzang: *Het Graf myner Moeder*.

Treffend werd reeds toenmaals, in eene merkwaardige studie over de Vlaamsche Beweging en de Vlaamsche Letterkunde ten

jare 1846⁽¹⁾, door J. Stecher, op het onderscheid gewezen tusschen de vaak gezwollen en gewrongen verhevene poëzie van Van Duyse, ‘wiens flikkerend en spiegelend episch vers zelden licht verspreidt’, en zijn innemend talent wanneer hij in helderen, gemoedelijken trant als een uitmuntend verteller optreedt, of op de aandoenlijkste wijze spreekt van zijn eigen lief en leed.

- (1) *Le Mouvement Flamand*, in *La Flandre Libérale, Revue politique, littéraire et scientifique*, 1re année (blz. 81-107 en 190-217). De toon dezer studie is scherp en vinnig; ofschoon partijdig, zijn het niettemin zeer belangrijke beschouwingen welke de schrijver aan de ontwikkeling onzer letteren en aan het streven der Vlaamsche Beweging vastknoopt. Willems, Van Ryswyck, Van Duyse, Nolet, David, vooral Conscience en Ledeganck worden er uitvoerig besproken.

J. DE GEIJER
1830

[Dichters, prozaschrijvers, geschiedschrijvers, taalgeleerden.]

F.-J. Blicck. - Maria Van Ackere, geb. Doolaeghe. - F. Rens. - K.-A. Vervier. - Jh^r Ph.-M. Blommaert. A. D'Huygelaere. - Maria Verwee, geb. D'Huygelaere. - A.-C. Meynne. - Th. Van Loo. - P.-J. Ceulemans. - P.-J. Bellens. - D. Cracco. - C.-F.-A. Duvillers. - S.-M. Coninckx. - P.-J. Renier. - F. De Vos. - Vr^e Courtmans. - F. Van Arenbergh. - K. Van den Nest. - J.-F. De Hoon. - B.-J. Boucquillon. - H.-B. Peeters. - E.-E. Stroobant. - A. Snieders. - J. Heremans. - A. Van Hasselt. L. Gerrits. - S.-P.-A. Blereau. - P.-J. Van Delen. - J. Ronsse. - P. Ecrevisse. - J. de Saint-Genois. J.-B. David. - F.H. Mertens en K.-L. Torfs. - V.-H. Delecourt. - F.-A Snellaert. - C.-P. Serrure. - J.-H. Bormans.

Destijds had Jong-Antwerpen's wakker optreden reeds ingewerkt op de jongeren en zelfs op de ouderen buiten de Scheldestad. Conscience en Van Kerckhoven met hunne prozaverhalen, De Laet en Th. Van Ryswyck met hunne warme verzen, hadden beantwoord aan eenen drang naar nieuwe vormen en nieuwe geluiden. In het *Nederduitsch Jaerboekje* kan men nagaan hoe de letterkunde niet langer meer wordt beschouwd als sleurwerk, maar als de krachtige uiting van hooger en edeler geestes- en zieleleven.

Zelfs den aard en de strekking van de wedstrijden der Rederijkers zien wij langzamerhand gewijzigd. Het stijve formalisme

neemt af. 'België is te zeer ontwikkeld' - schrijft Snellaert in zijn kritisch opstel *Rhetoryken en Rhetorikael*⁽¹⁾, - 'en Europa beweegt zich te vrymoedig rondom ons, dan dat wy nog op de oude baen, in den nauwen rhetorikalen bolderwagen ons zouden laten voortslechteren.' En geestig steekt hij den draak met het uitschrijven van prijskampen, waar een antwoord in zoo en zooveel heldenverzen, of een lierzang van zoo en zooveel strophen op het gestelde onderwerp wordt ingewacht.

Wel is waar hadden de gouden en zilveren eermetalen voor velen nog immer aantrekkelijkheid behouden; doch onder de jongeren was de belangstelling voor dat liefhebberien zeer verzwakt, en in de oogen van de meest begaafden had het pronken met rijmkunstvaardigheid nagenoeg alle waarde verloren.

Voornamelijk in Oost- en West-Vlaanderen hield het prijskamp-uitschrijven nog geruimen tijd stand. Rens draagt er zorg voor in ieder zijner jaarboekjes een overzicht te geven van de dicht- en tooneelwedstrijden. Met Blicck, D'Huygelaere, Maria Doolaeghe en een onnoembaar aantal andere 'lievelingen Apollo's' dong hij menigmaal naar 't borstsieraed'.

Het zou onbillijk wezen geen gunstig oordeel te vellen over Blicck als dichter. De bundel *Mengelpoëzy*, dien hij in 1839 te Kortrijk liet verschijnen, versierd met een prachtig door Brown gestoken portret, behelst wezenlijk schoone stukken, en van de zeer gekuischte taal moet erkend dat ze doorgaans door zoetvloeiendheid uitmunt⁽²⁾.

Het jaar nadien volgden de *Madelieven* door Vrouwe Van Ackere, geb. Doolaeghe. - 'Niemand - lezen wij in de Voorrede. - 'verwachte hier volgeurige bloemen; 't zyn nederige Madelieven, zoo als men er in 't veld plukt, en die men somtyds bewaert na ze tusschen de bladeren van eenig lievelingsboek geleid te hebben.'

(1) *Kunst- en Letterblad*, 1843, blz. 25-27.

(2) De Werviksche dichter (1805-1880) gaf een tweeden bundel *Mengelpoëzy* uit in 1850 en een derden in 1863. Deze bundels, evenals zijne *Berymde Parallellen van het Psalmboek* (1854), staan nagenoeg op dezelfde hoogte als die van 1839. Zwak daarentegen is het *Lentetuiltje* (1874), waarin de oude dichter zich verlustigt met herinneringen uit zijne jeugd in naïeve, doch veelal dorre rijmpjes op te halen. - P.-P. Denys schreef een levensbericht in het geïllustreerd weekblad *Vlaamsch en Vrij*, 17 November 1895, en liet in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* (8^e jg., 1887, blz. 363 en vlg.) verschijnen: *De Laatste Rederijkers*, uit een nagelaten handschrift van F.-J. Blicck; het verval der dichterlijke wedstrijden wordt in dit opstel goed geschetst.

Uit die voorrede, meer nog uit een gedicht aan Van Duyse, en overigens uit taal en trant van den geheelen bundel, blijkt duidelijk hoezeer het talent van de Diksmuidsche Zangeres zich had ontwikkeld onder de leiding van den bevrienden dichter. Het genietbaarst zijn de stukjes waarin het vrouwelijk gemoed zich uitstort: de vele opgeschroefde en holklinkende vaderlandsche verzen die het meest plaats innemen, wegen lang niet op tegen het lieflijk tweetal: het innige *De zwangere Gade* en het roerende *Moederangst*.

Tot in haren hoogen ouderdom zal Mevr. Van Ackere (1803-1884) met onverzwakten ijver de snaren blijven tokkelen; tallooze gelegenheidsverzen schrijven; verscheidene welgeslaagde proeven van volksliederen leveren in haren tweeden bundel *De Avondlamp* (1850); *De Schoone Kunsten in België* loven in een zwierig, te Gent met goud bekroond gedicht (1857); hare *Winterbloemen* (1868 en 1873) en *Najaarsvruchten* (1869) opluisteren met bladzijden of dichterlijke brokken, Helmers en Tollens niet onwaardig, en de eer genieten dat sommige van hare gewrochten overgebracht worden in het Fransch, het Hoogduitsch en het Engelsch⁽¹⁾.

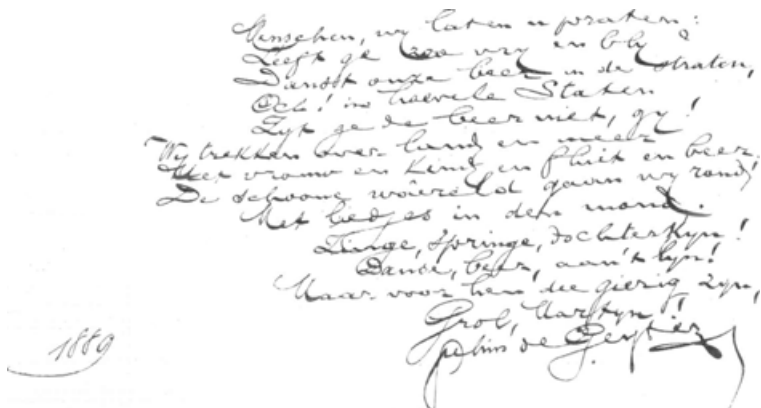
De volledige werken van deze door Vlaanderen, om hare verknochtheid aan taal en kunst, gehuldigde vrouw, zullen in 1876 te 's Gravenhage worden uitgegeven, met eene inleiding van Dr. Wap.

Oneindig minder vruchtbaar was haar tijdgenoot en bewonderaar Rens⁽²⁾. Zijn bundel *Gedichten* zag het licht te Gent in 1839. Kort daarop volgden, onder den bescheiden titel *Letteroefening*, de verzamelde versjes van Vervier⁽³⁾. Zoo veel arbeid er ook door beiden mag besteed geworden zijn aan het glad en vloeiend berij-

- (1) Zie *Onze Dichters 1830-1880. Eene halve eeuw Vlaamsche Poëzie...*, eene bloemlezing... door Th. Coopman en V.-A. Dela Montagne. Antwerpen 1880. 2e uitgave, Roeselare 1881. Zie insgelijks de biographische studie: *Poësies de Madame Van Ackere, née Marie Doolaeghe. Étude biographique par Debreyne-Dubois, avec une traduction flamande de N. Destanberg* (1867), en een opstel van Frans Vanden Weghe, in *De(n) Vlaamsche(n) Kunstbode* van 1894 (*Dubitade*, blz. 24-36).
- (2) Frans Rens (1805-1874) was achtereenvolgens controleur der waarborg van goud- en zilverwerk, te Gent, en opziener van het lager onderwijs voor het schoolgebied Lokeren. Zijne *Bladeren uit den Vreemde* verschenen te Gent, 1855, en *Al de gedichten van Frans Rens, verzameld door Lod. De Vriese, met portret van den dichter en eene inleiding van Em. Hiel*, in 1875.
- (3) Zie over dezen 'Nestor der Vlaamsche dichters' (1789-1871): *Gedichten van Karel August Vervier*, verzameld door Karel Bogaerd, Dendermonde (1873).

men van hunne stukjes, het ontbreekt hun, evenals de Vaderlandsche zangen van J.-A. De Jonghe (1797-1861), aan dichterlijken gloed en verheffing.

Jonkheer Blommaert (1809-1871) daarentegen, die als uitgever der oude monumenten onzer letterkunde een der eersten zich door

Handschrift van J. DE GEYTER

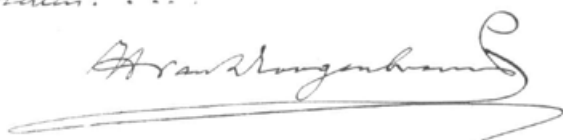
den loffelijksten ijver onderscheidde⁽¹⁾, heeft stoute grepen, en de gedichten welke hij van den beginne bijdroeg tot het *Nederduitsch Jaerboekje*, behooren tot de beste van deze verzameling. Een forsche, gespierde toon is hem eigen. Bij de keuze zijner onderwerpen ontwijkt hij de gebaande wegen, en wijlt met zijne phantazie het liefst bij de kloeke daden en krachtige gestalten uit den oudgermaanschen voortijd. Reeds in 1834 dichtte hij *Liederick de Buck*, drie zangen; in 1842 gaf hij met von Vogt, een bundeltje *Knopjes en Bloemen* uit, - 'liederen en andere kleine gedichten, in den hoog-

- (1) Wij herinneren enkel aan de uitgave van *Theophilus*, reeds in 1836; van de drie deelen *Oudvlaemsche Gedichten* (1838, 1841, 1851); van Ph. de Kempenare's *Vlaemsche Kronyk* (1839), van de gedichten van *Jacob van Zevecote* (1840), van Gillis de Wevel's *Leven van Sint Amand* (1842-1843) enz. Bij de hoogverdienstelijke *Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen*, bekleedde Blommaert het ambt van secretaris. Belangrijke bijdragen verschenen van hem in het *Taelverbond* en het *Belgisch Museum*; in het *Kunst- en Letterblad* schreef hij over de *Nevelingen* en de *Edda*. Voor de geschiedenis onzer letterkunde leveren zijne levensberichten: *De Nederduitsche Schrijvers van Gent* (1862), nog immer belang op.

en nederduitschen tongval, ter vergelyking beider nevens elkander gesteld.’ Eerst in 1853 vereenigde hij zijne verspreide stukjes in eenen bundel *Gedichten*, grootendeels uit de bijdragen in het *Jaerboekje* bijeengelezen.

De *Nationale Poëzy* van A. D'Huygelaere⁽¹⁾ en de bundels

de blijdschap ontpleitke bij: dijn gezicht
 gelijk de blaas bij het licht! – Bij elk uchtend
 bloemen – myn Gods zegen di bedauwen! –
 Dat di het leven vrij van buet en pijn zij, –
 en elke ademtucht di: zachte rozen zij! –
 Gelyk de zon op de boren blikker – en de
 zee de zonne meerflikker, myn Gods liepke
 op dij nederhalen – en dijn liepke tot God
 wederhalen!

Handschrift van J. VAN DROOGENBROECK.

Poëzy van Adriaan Meyne-Vande Castele⁽²⁾ gaven nog ruimschoots echte rederijkersrijmen. Geschat naar tijd en soort, mochten zij verdienstelijk heeten, al bevatten zij weinig of niets dat kon vergeleken worden met den lof van Vondel, een brok uit de lijvige *Vlaemsche Dichtkunst*⁽³⁾ waarmede, nog in 1842, de eergierige Thomas Van Loo (1778-1851), eene oude kennis uit den spellingsoorlog, naar de waardigheid van wetgever op den Parnassus meende te mogen dingen. Alhoewel de keurige Schrant hem niet vergat bij

- (1) Sint-Nicolaas, 1844. - D'Huygelaere, geboren te Deinze in 1774, overleed te Oudenaarde in 76-jarigen ouderdom, als gepensionneerd rijksontvanger. Ook zijne dochter Maria (later Mevr. Verwee), die in 1873 eenen bundel *Oudenaardsche Meerschbloemen* zou uitgeven, leverde sedert 1841 talrijke stukjes in het Jaarboekje.
- (2) (1785-1867.) - De verzameling *Poëzy* van den 'Oud Burgemeester van Mannekenvere', alhoewel sedert 1843 aangekondigd, verscheen eerst in 1852 te Brugge, bij De Moor.
- (3) 'In vier zangen, in heldenverzen beschréeven, en verrijkt met geschieden letterkundige aenteekeningen, gevolgd door de Vlaemsche Prosodia'.

het samenlezen van zijne *Dichtproeven uit zeven eeuwen*, en hij zijn *Lof der Nederlandsche Tael* had zien opnemen in Willems' *Belgisch Museum*⁽¹⁾, moest Van Loo het beleven, dat Snellaert zijn hoofdwerk uitkreet als 'een *nagelaten* gedicht, hetwelk, bij gebrek aan inschryvers, het vierde eener eeuw in de doos (was) blyven liggen'⁽²⁾, en bij die gelegenheid den bombast der oudere school verketterde: 'de rederykers hebben ons verarmd', - schreef de ontstemde beoordeelaar, - 'niets, volstrekt niets hebben zy in vyftig jaren nagelaten, wat wy zonder blozen den vreemdeling kunnen toonen; want waer plan en gedachten soms goed waren, bleven tael en uitdrukking beneden de waardigheid eener beschaefde natie'. Aan technische kennis ontbrak het Van Loo in geen deele: hij en zijne geestverwanten waren er echter toe gekomen de poëzie te doen bestaan in het angstig toepassen van een aantal 'traditioneele practyken'.

Onder de medewerkers van Rens' *Jaerboekje* en Van Ryswyck's *Muzen-Album* treffen wij er aan, wier meerdere of mindere verdienste niet kan betwist worden, zooals de beide Liersche gelegenheidsdichters Ceulemans (1771-1881) en Bellens (1800-1858); zooals mede de priesters S.-M. Coninckx (1750-1839), den luimigen Sint-Truidenschen puntdichter⁽³⁾, en C.-F.-A. Duvillers (1803-1885), den ronden pastoor van Middelburg, genoeg bekend om zijne onbeschroomd hekelende *Fransquiljonnade, of dichtproef op de verbasterde Belgen, de Fransquiljons en Cie* (Gent, 1842)⁽⁴⁾; zooals gansch in het bijzonder Van Duyse's zwaarbeproefden vriend, den geleerden en begaafden vertaler der Ilias, D. Cracco (1791-1860) uit Roeselare⁽⁵⁾.

(1) Deel I, blz. 304.

(2) Kunst- en Letterblad, 1842, blz. 93.

(3) Coninckx' *Punt- en Kleine Mengeldichten* (Sint-Truiden, 1837) geven menig pittig vers te genieten. Over dezen dichter kan verwezen worden naar de inleidende studie door E. Govaerts, in de uitgave der *Fabelen en Gedichten van Coninckx* (Davidsfonds, 1889), en naar een opstel in het *Belfort* (1889, II, blz. 266).

(4) Zie over den snaakschen volksdichter: *De Vlaamsche Wacht* (Gent. 7^e jg., 5 April 1885, blz. 163). Duvillers gaf, in de jaren '40 en '50, verscheidene bundeltjes volksliedjes voor den buitenman uit, en schreef ook eenige kluchten en zedelijke blijspelletjes.

(5) Over Cracco's leven en werken, zie voornamelijk Van Duyse's opstel in *De Vlaamsche School* (1855, blz. 43, portret), dat van Baron de Saint-Genois in *De Eendragt* (VII, blz. 33), en de necrologische artikelen in beide deze tijdschriften (*Vlaamsche School*. 1860, blz. 47; - *Eendragt*, 1860, blz. 76-80).

Cracco overleed krankzinnig. Zijne verspreide en nagelaten gedichten zouden wel verdienen verzameld te worden. Zie daarover Frans de Potter, in het *Belfort* (1895, II, blz. 336).

Fragmenten van zijnen levensarbeid, de vertaling van de Ilias, komen voor in *Het Taelverbond* (1847, blz. 333-341), en in de *Handelingen van het eerste Nederlandsch Congres* (1849).

Echt aangrijpende stukjes leverde hij in Rens' *Jaerboekje* en in 't *Muzen-Album*; andere werden opgenomen in *Rond den Heerd* (jg. VI, VII en VIII).

Mocht Coninckx veel opgang maken met zijne stukjes naar Lafontaine en anderen, die nog immer bij het samenstellen van bloemlezingen voor de lieve jeugd een plaatsje ingeruimd krijgen, ook met de *Fabelen* van den drieëndertigmaal in dichtwedstrijden gelauwerden kostschoolhouder P.-J. Renier uit Deerlijk (1795-1859), was dit het geval: het bundeltje, telkens vermeerderd, mocht in 1853 zijne negende uitgave beleven⁽¹⁾. De fabelen van den medestichter van het *Jaerboekje*, den reeds vroeger vermelden *Frans De Vos* (1792-1859), bleven daarentegen links en rechts verspreid liggen⁽²⁾.

Nog dient de aandacht gevestigd op de prijsverzen en jaarboekgedichtjes van Vrouwe Courtmans, welke geenszins lieten vermoeden, dat zij jaren later met hare dorpsverhalen in proza zooveel bijval zou oogsten; op de godsdienstige bespiegelingen van den al te vroegtijdig ontslapen Leuvenschen priester Frans Van Arenbergh (1811-1846)⁽³⁾; op de zorgvuldig bewerkte, doch aan ware bezieling mangelende *Godsdienstige Gedichten* (1843) van een anderen priester uit het Aartsbisdom, den Antwerpenaar K.-J. Van den Nest (1808-1871); op de weinig talrijke, maar keurig gestelde balladen en prozaschetsen van Ledeganck's en Heremans' schoonvader, den Kaprijkschen geneesheer J.-Fr. De Hoon (1787-1867), in 1859 door Heremans' zorgen, onder den titel *Novellen en Gedichten* verzameld; en zeker niet het minst op de lieve liederen, balladen en legenden

- (1) Het bundeltje *Vlaemsche Mengeldichten* van P.-J. Renier (Kortrijk, 1843) bevat verscheidene van 's mans prijsverzen, enkele oorspronkelijke fabelen en vele gelegenheidsstukjes.
- (2) Rens wijdde zijn ouden vriend een uitvoerig levensbericht in het *Jaerboekje* 1860). De Vos, die, 'wellicht om zijne gevorderde staatkundige denkwijze', als Rijksontvanger uit Ninove was verplaatst geworden, nam een onbepaald verlof en vestigde zich verscheidene jaren te Parijs; later kwam hij in het land terug. - Hij schreef insgelijks een paar tooneelspelen.
- (3) Zie *Gedichten van Frans van Arenbergh* (Leuven 1861). Deze uitgave werd bezorgd door den vriend des afgestorvenen, L.-W. Schuermans, die ze inleidde met een levensbericht. Bij misgreep werd in dit bundeltje het verdienstelijk gedicht van Blicke over de H. Dymphna opgenomen.

van den Kortrijzaan Bruno Boucquillon (1816-1878), die te Antwerpen naam verwierf als kunstschilder en etser, en wiens poëzie het kenmerk draagt van een zeer verfijnden smaak⁽¹⁾.

Menig bevallig stukje, nagenoeg in Boucquillon's trant, bevat het bundeltje *Meibloesem* (1847) van Hendrik-Barthel Peeters, geboren

EMMANUEL VAN DRIESSCHE
1824-1897

te Antwerpen in 1825, een der ijverigste medewerkers van het *Taelverbond*, dat hij gedurende eenige jaren bestuurde, en voor hetwelk hij een paar goede geschiedkundige verhalen schreef: *De Bevelhebber van Vlissingen* (1847) en *Willem de Gek* (1848). Meer echter, vooral in den avond van zijn leven, zou hij zich onderscheiden als een vruchtbaar tooneelletterkundige.

(1) Tot de zeldzaamheden behoort het bundeltje *Westvlaamsche Gedichten en Balladen*, dat Boucquillon, het jaar vóór zijn afsterven, voor eenige zijner vrienden op 10 exemplaren liet drukken.

E. Stroobant (1819-1899), de schrijver van het boekje verzen *Myne eerste Vlerken* (Turnhout, 1842), van de trits phantastische volksverhalen *Een Winteravond in de Kempen* (1844), de vertaler van Victor Hugo's *Balladen* (1845), zou naderhand 'de lier aan de wilgen hangen'. Als ijveraar voor het Vlaamsch tooneel in de hoofdstad, zou de voortaan zwijgende dichter eveneens ruimschoots vergoeden wat hij onze poëzie onthield⁽¹⁾.

Medegesleept door de luim van Door Van Ryswyck, droomde ook August Snieders een tijdje van dichterlauweren. Zijne geestige versjes in 1848 gedeeltelijk te zamen gebracht onder den titel *Myne eerste Zangen*, baarden opzien genoeg. Zóo aanstekelijk, overigens, scheen te dien tijde in de Scheldestad, voor de jongeren, het liederendichten geweest te zijn, dat zelfs Heremans, de ongenadige beoordeelaar van Snieders' eersteling, zich niet weerhouden kon herhaaldelijk, in tijdschriften en jaarboekjes mede te helpen, om 'in gloeiende verzen de Vlamingen uit hunnen sluimer op te wekken'⁽²⁾. Bij de stichting van *Het Taelverbond* in 1845, nam hij de destijds zeer netelige taak van boekbeoordeelaar op zich, en het eerste opstel dat hij leverde: *Hoe wy de letter kundige kritiek verstaen* is kenschetsend voor de zelfbewustheid van zijn optreden.

Onder de nieuwere dichters van ingrijpende beteekenis, verwijlt men echter het liefst bij Jan Van Beers, wiens eerstelingen⁽³⁾ het hoogste beloofden, en bij den keurigen Johan Michaël Dautzen-

(1) In het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie voor 1898 (blz. 143-177), verscheen een uitvoerig levensbericht van Stroobant, door Kanunnik J. Muyldermans.

(2) Hoogleraar L. Roersch, in zijne levensschets van Heremans (*Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, 1886, blz. 229-256) geeft een overzicht van deze bepaald zwakke stukjes.

Geboren te Antwerpen den 28^{en} Januari 1825, werd Heremans als negentienjarig jongeling tot leeraar benoemd aan het Stadscollege te Mechelen. Vandaar ging hij over naar het Gentsch Athenaeum; eenige jaren later werd hij met den leergang van Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde aan de Hoogeschool belast.

Door vertalingen uit het Hoogduitsch, de uitgave van de *Nederlandsche Dichterhalle* (1858-1868), eene grootsch aangelegde bloemlezing, enkele levensschetsen, verscheidene taalkundige schriften, opstellen van letterkundige critiek, ook als bestuurder van de tijdschriften *Het Leesmuseum* (7 dln., 1856-1859, met P. De Baets en Edw. Campers) en het *Nederlandsch Museum* (1874-1884); vooral echter door zijnen invloed op zijne leerlingen, heeft prof. Heremans naderhand aan onze taal- en letterkunde gewaardeerde diensten bewezen. Hij overleed in 1884.

(3) In het Jaerboekje, *De Letterbode*, *Het Taelverbond* en het *Kunst- en Letterblad*.

berg, die met A. Van Hasselt (1806-1874)⁽¹⁾, Limburger als hij, en evenals hijzelf sterk beïnvloed door de poëzie van Duitschland, een overtuigd voorstander bleek te zijn van de metrische dichtvormen, welke hij op uitstekende wijze beoefende tot het bezingen van de Kempische natuur of het schilderen van gemoedelijke, huiselijke tafereeltjes.

Wat nochtans de jongere School hoofdzakelijk kenmerkt, is hare vooringenomenheid met het proza. Tot uitdrukking van eigen aandoeningen, neemt zij hare toevlucht tot de lyrische poëzie; om te verhalen geeft zij de voorkeur aan de ongebonden rede. Edoch, van de velen die, op het gebied van den roman en de novelle, in hun jeugdigen overmoed zich geroepen achtten om het spoor van Conscience te drukken, zullen weinigen met Van Kerckhoven, Zetternam, Sleeckx, Renier en August Snieders den steilen weg der faam opgaan.

Pas negentien jaar oud, schilderde een geestdriftige Antwerpsche volksjongen, Lodewijk Gerrits (1827-1873), in het *Taelverbond* van 1846 eene sterk gekleurde schets: *Bogdowad. Een Belg te Rome*. Hij zou meer aanleggen en vlijtig bewerken⁽²⁾; met veel inspanning, doch vruchteloos, eene eigen karakteristieke richting zoeken, en eindelijk zich onverdeeld wijden aan de politiek en den Vlaamschen taalstrijd.

Korter van duur was het letterkundig leven van Stanislas Blereau (1841-1877), notaris te Kapellen, eenen der medestichters van *De Noordstar*. Zijne zeven stukken, waaronder *De echte Sinjoor*⁽³⁾, doen hem stellig geene oneer aan. Mits volharding, zou hij als

- (1) Van Hasselt heeft vooral in het Fransch geschreven. In 1845 verscheen van hem een bundel lieve kindergedichtjes: *Het Gouden Boekken*.
- (2) *De Zoon des Volks*, eene verwarde en door veel onwaarschijnlijkheid ontsierde proeve van geschiedkundigen roman (1847), *De Liefde eens Ryken* (1849), *De Godverzaker* (1852); twee jaar later *De Oude Belgen*, geschiedkundige tafereelen, en *Vertellingen*. In 1856 gaf hij uit *Eliza de Vries*, tafereelen uit onzen tijd. Zijne volledige werken zagen het licht te Antwerpen in 1884. Voor de levensbijzonderheden van dezen onverschrokken voorwerker der Vlaamsche Beweging te Antwerpen, zie de levensschets door Rens in het *Jaerboekje* voor 1874, en die door August Snieders (Antwerpen 1873; ook opgenomen in Snieders' bundel van 1877: *In 't Vervallen Huis*).
- (3) In den *Muzenalmanak* (1843). Op een paar uitzonderingen na verschenen de overige in *De Noordstar* (1840-1844).

novellenschrijver, ongetwijfeld een hooger en graad van ontwikkeling hebben bereikt dan de Antwerpsche uurwerkmaker P. Van Delen, (1819-1890), die niet zóo spoedig was uitverteld⁽¹⁾, maar wiens erg romantische schetsen en verhalen min of meer verbleekte bladzijden waren uit Van Kerckhoven.

Waardeering en lof verdient Jozef Ronsse, in 1806 geboren te Oudenaarde, en als vrederechter te Dendermonde overleden in 1862.

Reeds in 1841 vond zijn historische roman uit den Geuzentijd, *Kapitein Blommaert*, niet weinig aandachtige lezers. Het volgende jaar viel aan *Pedro en Blondina*, eene schets uit de XVIe eeuw, een bijna even gunstig onthaal te beurt; doch vooral zijn derde en laatste werk, *Arnold van Schoorisse*, een verhaal in vier deelen, waarin de Gentsche volksleider Frans Ackerman eene hoofdrol vervult, en dat in 1890, vijf en veertig jaar na zijne verschijning, voor de derde maal zou herdrukt worden, doet betreuren dat deze schrijver, wiens historische kennis gepaard ging met eene levendige verbeelding, tegen alle verwachting in, zich geene baan heeft gebroken op het gebied der letterkunde⁽²⁾.

De avontuurlijke bandietenverhalen van zijn Eekloo'schen ambtgenoot Pieter Ecrevisse (1804-1879), die, evenals Ledeganck en Ronsse, lid is geweest van den Oostvlaanderschen provincieraad, behooren nog heden tot de meestgelezen werken onzer volksliteratuur. Ecrevisse zag het levenslicht te Obbicht, bij Sittard. Hij was leeraar aan het Athenaeum te Charleroi, toen de omwenteling losbrak. Zijne vrije uren wijdend aan de studie van het recht, promoveerde hij in 1832. Ten jare 1845 liet hij niet minder dan drie romans drukken: *De Drossaerd Clercx*, eene omwerking van de *Teuten in de Limburger Kempen*, een historisch verhaal, dat hij het vorige jaar had uitgegeven; *De Verwoesting van Maestricht*, alsmede de alombekende en werkelijk boeiend geschreven rooversgeschiedenis: *De Bokkenryders in het land van Valkenberg*. Alhoewel geen dezer werken, evenmin als zijne latere⁽³⁾, - met uitzondering

- (1) Zijne novellen komen voor in *De Noordstar*, *Muzenalbum*, *Taelverbond* enz. Zijne tafereelen uit de joden vervolging in de middeleeuwen, *Ridder van Ruusbroec* (*Taelverbond*, 1850) werden in 1891 in de *Goedkoope Volksbibliotheek* van Alf. Janssens herdrukt. In 1875 zagen in de verzameling *De Familiekring* nog een paar verhalen van den bescheiden man het licht, *de Dochters der Gevangenen*, *Joseph de Vondeling*.
- (2) Levensbericht in Rens' Jaarboekje voor 1863.
- (3) *Egmond's einde* (1850), *De Vadermoorder*, *Venetië in 1848*, *De Gemzenjager* (1859), *Patrik de Walvischvaerder* (naar Gerstacker), *Norbertina*, *De Gebroeders De Witt* (1859), *De Stiefzoon* (1861), *De Nicht uit de Kempen* (1864). Tweemaal, in 1870-80 en in 1884, verscheen bij Lod. Janssens, te Antwerpen, eene volledige uitgaaf van Ecrevisse's romantische werken. Enkele dezer verhalen zijn bewerkt naar het Duitsch. Ida von Düringsfeld deelt over het eerste letterkundig optreden van Ecrevisse ettelijke bijzonderheden mede (I, blz. 345 en vlg.).

wellicht van de lieve Limburgsche zedenschets *Het Meilief van Geleen* (1858), - aanspraak kan maken op aesthetische waarde, werden zij niettemin herhaaldelijk herdrukt en gretig gelezen.

Met één woord zij hier ten slotte nog melding gemaakt van een warmen voorstander der Vlaamsche zaak, den geleerden en

PIETER GEIREGAT
1828-1902

beminnelijken bibliothecaris der Gentsche Hoogeschool, Baron Julius de Saint-Genois (1813-1867), die ten jare 1844, nadat hij reeds sedert 1835, met bijval, een drietal in het Fransch geschreven historische romans had uitgegeven, een' oorspronkelijken in onze taal gestelden roman, liet drukken: *Anna*, een tafereel uit de geschiedenis van Vlaanderen tijdens Maria van Burgondië⁽¹⁾.

- (1) Verscheidene Fransche verhalen van de Saint-Genois verschenen naderhand, vertaald, in het *Taelverbond*, en ook afzonderlijk.
P. De Decker, de oud-studiemakker en boezemvriend van de Saint-Genois, schreef dezes levensbericht in het *Annuaire de l'Académie royale de Belgique* voor 1868.

Wij mogen het tijdvak tot 1847 niet besluiten zonder aan te stippen dat, zoo de poëzie der jongeren van merkelijken vooruitgang getuigde, de ongebonden stijl van de meeste roman- en novellenschrijvers, daarentegen, met zijne Fransche wendingen en onvlaamsche uitdrukkingen, zeer ongunstig afstak tegen het heldere woord en den stevigen zinsbouw van J.-F. Willems. Na dezen, stelt kanunnik David zich aan de spits met zijn zorgvuldig bewerkt, gemoedelijk en gemakkelijk proza. Zoowel zijne kleinere bijdragen in den *Middelaer*, als zijne breed aangelegde *Vaderlandsche Historie*, waarvan het eerste deel in 1842 verscheen⁽¹⁾, zijn Commentaar op Bilderdijk's *Geestenwareld* (1842), zijne keurige vertaling der *Navolging Christi* (1843), zijne *Geschiedenis van St-Albertus van Leuven* zullen niet zonder invloed blijven op de ontwikkeling onzer prozaïsten. Al mogen deze, ten gevolge van het verfranscht onderwijs, nog vele jaren onder den knellenden druk liggen van het gallicisme, naar David's voorbeeld zullen zij stilaan hunnen stijl louteren en het eigenaardige kleurige woord niet langer versmaden⁽²⁾.

- (1) Wat de plaatselijke historie betreft weze hier aangestipt, dat reeds in 1845 het eerste der acht deelen het licht mocht zien, waarin de Antwerpsche stadsbibliothecaris F.-H. Mertens (1796-1856) en zijn halfblinde vriend, de gemoedelijke K.-L. Torfs (1806-1868) de geschiedenis hunner vaderstad zouden behandelen. - De bescheiden proeven op historisch gebied van den strijdzamen Michiel Van der Voort (1812-1867), dezen 'Schildwacht der Vlaamsche beweging' in de hoofdstad, - in 1847 verscheen van hem eene tamelijk uitgebreide verhandeling over Maria van Burgondië, - mogen hier, terwille van zijne andere, heel wat aanzienlijker verdiensten, terloops in herinnering gebracht worden.
- (2) In dat opzicht mag de uitgave van de *Tael- en letterkundige Aenmerkingen* (1856), - hoeveel opspraak deze bescheidene proeve van taal- en stijlzuivering in ons toenmalig letterwereldje ook verwekt mag hebben, - een koen bestaan geheeten worden: een bundeltje beredeneerde en onverbiddelijke critiek, naar aanleiding van losse bladzijden uit de werken van levende schrijvers. - Van David's dweepen met Bilderdijk legt de zwaarlijvige commentaar op dezes *Ziekte der Geleerden* (1848) overvloedig getuigenis af. - De *Vaderlandsche Geschiedenis*, waarvan in 1864 tien deelen afgewerkt en verschenen waren, - tot aan den dood van Requesens, - moest door David's dood in 1866 onvoltooid blijven; de zorg waarmede de schrijver streeft naar eenvoudige, bevattelijke en zuivere taal en een helderen stijl is niet de geringste verdienste van het omvangrijke werk. - Voor de Koninklijke Academie bezorgde de onvermoeibare geleerde daarenboven de uitgave, in 3 deelen, met voorrede, aantekeningen en glossarium, van Maerlant's *Rymbybel* (1858-61), en voor de Vlaamsche Bibliophilen die, in 6 deelen, van de werken van Ruusbroec. Het eerste deel verscheen in 1858; het laatste, eerst na David's dood, en door de zorg van Snellaert, in 1868. Snellaert was het mede, die in het *Annuaire* der Academie voor 1867, aan David's groote en veelzijdige verdiensten hulde bracht, en zijn levensbericht opstelde. Prof. P. Willems, David's opvolger als voorzitter van het studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt*, gaf in 1869 een' bundel 'Nederlandsche gedichten, met taal- en letterkundige aantekeningen van wijlen hoogleeraar J.-B. David' in het licht, en leidde dit werk door eene uitgebreide voorrede in. David's verdiensten werden daarenboven in het licht gesteld door pastoor H. Claeys, in eene feestrede, opgenomen in het *Belfort* van 1890.

Ook de studie, welke enkele geleerden aan de taal en de schrijvers uit vroegere eeuwen wijden, zal daartoe het hare bijdragen. Degene, weliswaar, die - ofschoon Waal van geboorte - aangelegd scheen om de eerste te worden onder de beoefenaars onzer historische taalstudie, Victor Hubert Delecourt, voorzitter in de rechtbank van eersten aanleg te Brussel (1806-1853, zou door een al te vroegen dood de hoop teleurstellen die zijne bijdragen in de *Broederhand* en in andere tijdschriften van hem hadden doen opvatten⁽¹⁾.

Overigens, al kan men ten huidigen dage meest niet dan met meewarigen blik den arbeid aanzien, welken Willems en Blommaert, Snellaert⁽²⁾ en Serrure⁽³⁾, David en Bormans⁽⁴⁾, als

- (1) Zijne opstellen in onze taal verschenen onder den verdichten naam Hubert Van den Hove. Men zie over hem de levensschets door Van Duyse, in Rens' Jaarboekje voor 1854. In het laatste gedeelte van zijn leven had hij zich voornamelijk op de studie van den Heliand toegelegd en eene vertaling ervan ondernomen.
- (2) Dr Snellaert (1806-1872), die in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging eene zoo aanzienlijke rol speelt, en ten opzichte onzer onervaren letteren door zijne critische opstellen zeer verdienstelijk werk heeft verricht, had, als geleerde, reeds in 1838 zijne bekroonde 'Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst in België, sedert hare opkomst tot aan de dood van Albert en Isabella', in de *Mémoires* der Koninklijke Academie zien opnemen. Voor Willems' *Belgisch Museum* bezorgde hij ettelijke uitgaven en studiën over letterkundige geschiedenis; zette, na Willems' dood, de pas aangevangen uitgave voort der *Oude Vlaamsche liederen*, en liet in 1850, zijne herhaaldelijk herdrukte 'Schets eener geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde' verschijnen. In 1860-61 gaf hij, voor de Koninklijke Academie te Brussel, Alexanders geesten van Maerlant uit, en in 1869 den bundel 'Nederlandsche Gedichten uit de veertiende eeuw, van Jan Boendale, Hein Van Aken en anderen'. Men raadplege over hem, o.a. de levensschets door Conscience in het *Annuaire de l'Acad. de Belgique* voor 1873, en J. Boucherij's opstel, bl. 43-55 van het 'Jaarboek der letterkundige Vereeniging Jan Frans Willems' Antwerpen 1879; ook Mr. J. Obrie's verhandeling in de *Verslagen en Mededeelingen* der Koninklijke Vlaamsche Academie, 1895, blz. 360 en vlg.
- (3) C.-P. Serrure (1805-1872), die prof. van Geschiedenis was aan de Hoogeschool te Gent, bezorgde voor de Vlaamsche Bibliophilen verscheidene uitgaven van oude teksten. De uitgave van zijn tijdschrift het *Vaderlandsch Museum* (1855-63) werd reeds hooger, blz. 99, aangestipt. - Korte levensschets in Rens' jaarboekje voor 1873.
- (4) J.-H. Bormans (1801-1878) was een onzer vlijtigste uitgevers. Zijne 'Notae in Reinardum Vulpem ex editione F.J. Mone' dagteekenen van 1836-37. Reeds in in den eersten jaargang van den *Middelaer* (1840-41) maakte hij een begin met zijn relaas over de ontdekking en met de beschrijving van het Hs. der levens van S. Lutgardis en van S. Christina. Het leven dezer laatste verscheen in prachuitgave in 1850; dat van S. Lutgardis werd gedrukt in de *Dietsche Warande* van 1857. In ditzelfde jaar 1857 verschenen tegelijk D.I. van Maerlant's gedicht der Naturen bloeme, als uitgave der Kon. Acad. en Veldeke's Legende van S. Servatius, als uitg. der *Société Archéologique de Maestricht*. Verscheidene andere uitgaven meer (Ouddietsche fragmenten van den Parthonopeus van Bloys, 1871, Spieghel der Wijsheid van Jan Praet, 1872, enz.) werden nog door Bormans in opdracht der Kon. Academie ondernomen. Levensbericht door Prof. P. Willems in het *Annuaire* der Academie voor 1881.

uitgevers van middeleeuwsche schriften hebben volbracht; al kenden zij, bij het vervullen van die taak, de twijfelingen of aarzelingen niet van den waren wetenschappelijken geest, het ware onrechtvaardig hun pogen niet te huldigen: zonder den ontdekkingswedijver en de uitgevers-drift dezer enkele mannen, die aan geene hoogeschool de oudere taal en het middeleeuwsch geschrift hadden kunnen bestudeeren, zouden talrijke teksten nog vele lange jaren onbekend en onbenuttigd zijn gebleven.

[Toneelletterkunde]

Tooneelletterkunde: J-B. Stips - J. Kats. - E. Rosseels. - Pr. Van Duyse. - H. Van Peene. - K. Onderleet. - J.-J. Steyaert. - J. Berlant. - P.-J. Bellens. - A. Liebaert. - E. Zetternam. - J.-F. Roelants.

Toen onze tooneelschrijvers na 1830 de pen opvatten, teerden nagenoeg alle Vlaamsche Rederijkerskamers op uitheemsch goed. Als vóór de omwenteling, viel het Fransch werk van Ducange, Ducis, Pixerecourt, Pelletier, Volmeranges en van anderen meer, bijzonder in den smaak. Kotzebue had men niet minder lief. Zijn *Menschenhaet en Berouw* lokte steeds volle zalen. Enkele Kamers durfden het wagen met Molière en Voltaire op te treden of met door Fransche schrijvers deerlijk verminkte gewrochten van Schiller en Shakespeare; maar de vertaling en de vertolking van al die stukken lieten doorgaans alles te wenschen over.

Te Antwerpen behoorde, nevens de *Rhetorica* met kenspreuk *Jong en Leerzuchtig*, de Kamer *De Hoop*, nog immer tot de bloeiendste. Evenals elders werden er herbergen met ruim lokaal tot spelen gebruikt. In *Het groot Wafelhuis* hadden elken winter een zestal vertooningen plaats, en de liefhebbers legden er zich bijzonder toe op de zuiverheid van uitspraak. Maar dit was ook alles; op het overige werd zoo nauw niet gelet, en niemand bekreunde zich om de verfijning van 's volks aangeboren kunstzin.

In Oost-Vlaanderen schitterden *Voor Eer en Kunst* te Geeraardsbergen, de eeuwenoude *Witte Waterbloem* te Ninove, de

JAN VAN DROOGENBROECK
1835-1902

Rhetorika te Zottegem, en de *Vlaamsche Ster* te Temsche. Geene kon het echter halen bij de Gentsche *Fonteine*, op wier kerstenbrief het jaartal 1448 prijkt, en welke Willem I den 26ⁿ Juli 1819 tot *Koninklijke Maatschappij* had verheven.

Zooals vroeger onder het Fransch bewind en den ‘Hollandschen

NAPOLEON DESTANBERG
1829-1875

tijd’, gaf zij hare vertooningen in *Parnassus* op de Houtlei. De Vlaamsche burgerij, niet de op het Fransch verslingerde hoogere stand, stroomde daar wekelijks heen. Ongelukkig genoeg, offerden de uitstekende *Fonteinisten* insgelijks en al te overmatig aan het uitheemsche, en bewonderden zij Kotzebue als den meester der meesters.

Het ware onbillijk hun die vereering voor den schrijver van *De Lasteraers*, - een stuk, dat zij den 11ⁿ Ventose, 8^e jaar der Fransche Republiek, in dezelfde zaal speelden en eene halve eeuw op hun repertorium behielden, - als eene grief aan te rekenen. Men bedenke toch, dat ‘de Nederlandsche stukken zoo dun gezaaid en daarbij zoo onbeduidend (waren), dat de Kotzebuërs wel niet gansch ongelijk hadden zich vast te kleven aan de verouderde en meermaals vervelende, maar toch verdienstelijke werken van den

vruchtbaarsten en scherpzinnigsten der Duitsche tooneeldichters van 't begin dezer eeuw⁽¹⁾.'

Eerst in de jaren '40, nadat jongere leden der *Fonteine*, die geenen zin meer hadden in den pruikerigen smaak of den rederijkerstrant der ouderen, een afzonderlijk genootschap hadden gesticht onder kenspreuk *Broedermin en Taelyver*, betrad zij stilaan onder de leiding van J.-F. Willems, een eigen, vaderlandsch spoor, zoodat vader Rens, ten jare 1842, in dezelfde plechtigheid, waar Pr. Van Duyse als improvisator optrad⁽²⁾, den juichtoon mocht aanheffen, in zijne *Opwekking aen de Gentsche Tooneelgenootschappen*:

Uw eerdienst gaet te niet, vergode Kotzebue!
Reeds wanklen, oud en zwak, de pylers van uw' tempel;
Zyn timmer neigt ten val op 't onberaden hoofd
Van hem, wiens voet nog trapt op d'afgesleten drempel.

Wij knielden reeds te lang voor uw vermolmd altaer;
Te lang mogt vreemde kunst onze offereer ontvangen:
De telg des vlaemschen gronds eischt vlaemsche zedenschets:
Voortaan zal 't Vaderland alleen onz' hulde erlangen⁽³⁾.

Enkele schrijvers hadden reeds al wat beproefd tot opbeuring van onze tooneelletterkunde.

Aan het hoofd der chronologische rij staan drie Antwerpenaars: J.-B. Stips (1777-1846) die na 1830 een drietal onbeduidende stukjes liet drukken; Jacob Kats (1804-1886) die met Felix Van de Sande mag beschouwd worden als de grondlegger van het Nederlandsch tooneel te Brussel⁽⁴⁾; maar wiens eerste werken sedert lang vergeten zijn, alhoewel zij in de jaren dertig hoog geprezen werden door allen die in de hoofdstad iets over hadden voor de beginselen van den vurigen democraat en dagbladschrijver. Zijne

- (1) *Gedenkbladen van Willem Rogghé*, met eene inleiding door Max Rooses, blz. 156. - (Uitgave van het Taalverbond, n° 14, Gent, J. Vuylsteke, 1898.) Deze gedenkbladen bevatten een zeer lezenswaardig hoofdstuk over *Het Vaderlandsch Tooneel te Gent*.
- (2) Zie blz. 151 dezer Geschiedenis.
- (3) Kunst- en Letterblad, 1842, blz. 26.
- (4) Hij stichtte, met F. Van de Sande, *Het Tooneel der Volksbeschaving* dat wekelijks éene, weldra twee vertooningen gaf in den Parkschouwburg te Brussel.

machtspreuk *Verlichting!* prentte hij in de titels van drie zijner stukken⁽¹⁾.

De derde Antwerpenaar is Emmanuel Rosseels (geb. 1818), de thans vier en tachtig-jarige beheerder van het Plantyn-Museum. Reeds als kind gevoelde hij lust en liefde voor het spel-spelen. Een huisvriend, de onderwijzer en rederijker Silgens, moedigde den knaap aan, en door zijn toedoen verscheen de jonge Rosseels in *De Hoop* om er een stukje voor te lezen, dat hij voor vaders naamdag had vervaardigd. 't Werd opgevoerd in de scholen en herhaalde malen voor het groot publiek in de herberg *De Konynenpyp*.

Alhoewel hij zeven jongelingsproeven en vertalingen uit het Duitsch en het Fransch ongedrukt liet, beslaan zijne overige werken niet minder dan zes deelen⁽²⁾.

Rosseels is de eerste, die tegen de vreemde mode ingaat en poogt volksch en Vlaamsch te zijn. Om fijne kunst is het hem niet te doen: hij wil 'vermaken en leeren'; hij streeft naar eenvoud en natuurlijkheid, verwerpt alle ingewikkelde toestanden, en beoefent met voorliefde het blijspel, dat hij niet zelden kruidt met uit den mond des volks opgevangen geestige woorden en spreuken.

In het stukje *De verfranschte Landmeisjes* (1841) geeselt hij de ontvlaamsching onzer jeugd. Later schilderde hij in *De Duivenmelker*

- (1) *Klaes Lyden*, tooneelspel ter bevordering van de verlichting (1835); *Den verlichten Boer*, blijspel met zang in een bedrijf (1835); *De vyanden van het licht of de tegenwerkingen van de Maetschappy der Verbroedering*, Historisch bly- en tooneelspel in twee bedrijven, gedrukt te Brussel, by P.A. Parys, Laekenstraat, 57, in 1836.

Hij schreef insgelijks: *Het Aerdsch Paradys of den zegepraal der broederliefde*, zedelijk tooneelspel met zang in twee bedrijven. Ter drukkerij van M. Ratinckx op de Groote Markt, Antwerpen, 1836. - *Peerlala*, Letterkundig Hekelschrift over de mannen en de zaken in België, drukkerij van J.H. De Hou, Gootstraat, 4, Brussel, 1838. Later zou hij voor zijn tooneelgezelschap leveren: *Pier-la-la*, kluchtspel met zang in één bedrijf, gedrukt te Brussel bij J.H. De Hou, Groot-Eilandstraat, 1854; - *De Belgische Natie*, dramatische feesttafereelen in twee bedrijven en vier tooneelveranderingen, gedrukt bij Karel Lelong, Koninklijke straat, 138, 1856. - Zijn laatste stuk *De Vrek*, blijspel met zang in een bedrijf, bleef ongedrukt. Het handschrift berust thans in de boekerij van den heer P. Defreyn, voorzitter van *De Noordstar*, te Brussel.

- (2) *Dramatische werken*. Mertens, Antwerpen, 1879. In deze uitgave is niet opgenomen: *Julia en Liefde*, een stuk dat, volgens Ida von Düringsfeld (D. II, blz. 168), reeds in 1833 met bijval werd opgevoerd. In strijd met hare meening, werd het gedrukt te Antwerpen, bij P. Van Bouwel. 1835 (8°, 50 blz).

(1854) de treurige gevolgen van eene liefhebberij, die al te dikwijls in speeldrift ontaardt en onheil sticht. Dit volksdrama in één bedrijf werd jaren lang en wel duizendmaal opgevoerd in stad en dorp.

Met den dichter P.-J. Van Kerckhoven schrijft hij (1846) het

Dr CONSTANT-JACOB HANSEN
1833

groot historisch drama *Richilde*, dat te Brugge met goud wordt bekroond⁽¹⁾.

Theodoor Van Ryswyck⁽²⁾ en *Twee Broeders* (1857) behooren tot de eigenaardigste van zijne latere kleinere werken, wier eenvoud soms verlept tot kleurloosheid, meest in het zangspel, dat veelal onbeduidende versjes biedt, alhoewel de schrijver ze niet zelden weet te redden door een pittigen zet in het slotrijm.

De betrekkelijke zuiverheid zijner taal valt te waardeeren; in dat opzicht steekt hij boven vele zijner tijdgenooten uit.

- (1) In den wedstrijd, uitgeschreven ter gelegenheid van de Simon Steven's feesten. Naar ons weten, nam Rosseels aan geen anderen prijskamp deel.
- (2) Voor de eerste maal vertoond te Antwerpen den 6ⁿ Februari 1851. In het Hoogduitsch vertaald door Ida von Düringsfeld (Dl. II, blz. 169) en in 1852 herdrukt onder den titel *Dichter en Soldaet*.

Op zooveel tooneelkennis als Rosseels kon Pr. Van Duyse geenszins bogen. Deze liet in 1836 het treurspel *Willem Tell* verschijnen⁽¹⁾, een door hem verbeterd en gedeeltelijk omgewerkt stuk, dat de in 1832 te Vilvoorden overleden houten-plaatsnijder Jan-Valentijn Wouters, uit Lier, in handschrift had nagelaten.

FRANS DE POTTER
1834

Zijn *Tooneelbundeltjen*, dat in 1838 het licht zag⁽²⁾, bevat vier stukjes, waaronder *De Waerzegger* gansch niet onaardig is. Edoch, Van Duyse's aanleg was allerminst voor het tooneel; wat de uitmuntende dichter ook beproeven mocht op dit gebied, hij slaagde er niet in iets boeiends te leveren. Zijn tooneelspel *Rubens' menschlievendheid* (1 bedrijf, 1840) is vrij gerekt en hoogdravend, en zijne blijspelen *Antoon Van Dyck* (1843) en *Philips de Goede en de Dronkaerd* (1845) getuigen van weinig oorspronkelijkheid of vinding. Evenmin als J.-F. Willems, - die nog ten jare 1844, op verzoek

- (1) *Willem Tell*, treurspel in vijf bedrijven, door Mr Prudentius Van Duyse. Antwerpen ter drukkerij van de W^e J.S. Schoesetters, 1836. Zie over de onaangenaamheden, welke Van Duyse met deze uitgave beleefde: Micheels. blz. 63.
- (2) *Tooneelbundeltjen* van Mr. Prudentius Van Duyse, Gent, drukkerij van L. Hebbelynck, Spanjaerds- Kasteel 1838.

der *Fonteinisten*, zijne kracht wijdde aan het vervaardigen van een blijspel, *Pasquyn, doctor en astrologant*, - had hij eenig begrip van de kunst van samenstelling, eene eigenschap, welke Hippoliet-Jan Van Peene in bijzonder hooge mate bezat.

Deze vruchtbare schrijver, - de dichter van het volkslied *De Vlaamsche Leeuw*⁽¹⁾, - was geboren den 1ⁿ Januari 1811 in het Oostvlaandersche dorp Kaprijk, waar in vroeger tijd eene kamer van Rhetorica bloeide met kenspreuk: *'t Es al in 't herte*.

Zijn vader die geneesheer was, rijmde gelegenheidsverzen, en zijn oom Jan-Baptist, onderwijzer te Bouchaute, stichtte daar in 1823 eene Maatschappij van Rhetorica en eenen Schouwburg, 'ter bevordering der moedertale en der Nederlandsche Letteroefeningen'⁽²⁾ Geen wonder derhalve dat Hippoliet van kindsbeen aan 'en midden ernstiger studiën door', - evenals zijn vader en grootvader zou hij geneesheer worden, - 'zich onledig hield met het verveerdigen en met het spelen...van wonderlijke en nooit gehoorde historiën voor marionnetten of poesjenellen'⁽³⁾. In zijne *Gedenkbladen*⁽⁴⁾ schildert Willem Rogghé op geestige wijze Van Peene's 'eerste stappen in de tooneelwereld'⁽⁵⁾. De jonge student bespeelt de fluit in het orkest van *Iver doet leeren*, een liefhebberskringetje dat vertooningen geeft in *De drie Hoefyzers*, eene verafgelegene herberg aan Mariakerkebrugge buiten Gent; weldra treedt hij op, zelfs in vrouwenrollen, als lid van eene vereeniging die, in weerwil van haren tweetaligen naam *Les vrais Amis, De ware Vrienden*, meerendeels Fransche stukjes vertolkt. Hij zelf schrijft *La Vieillesse de Stanislas*, eene vaudeville die op 22 Januari 1835 voor het voetlicht komt; andere meer, welke hij opdraagt aan eene begaafde jonge liefhebster, Mej. Virginie Miry, alhoewel zij destijds geen armzalig woordje Fransch begreep. Al naar het past, is hij tooneel- of orkestmeester, schrijver of zanger, fluitist, violist of tooneelist. Voor niets schrikt hij terug, en acht het zelfs niet onmogelijk Mej. Miry de hoofdrol te laten vervullen in het Fransche

(1) Zie over de wording van dit lied: *Mijn Gedenkboek*...door Edmond Lauwers, Dendermonde, Snelpersdruk. Aug. De Schepper-Philips 1888. Blz. 94.

(2) *H. Van Peene en zijne werken*, door Nap. Destanberg. Bekroonde verhandeling, Gent, F.-L. Dullé-Plus, Hoogpoort, 27. - 1865.

(3) *Idem*. blz. 8.

(4) Zie Willem Rogghé, blz. 169 en vlg.

(5) *Idem*. blz. 170.

zangspel *Adolphe et Clara* dat zij, onder zijne leiding, woord voor woord van buiten leert, en waarmede zij niet weinig bijval behaalt!

Eene gestrengte vermaning uit Kaprijk brengt den jongen *impressario* tot bezinning: hij zegt *De ware Vrienden* vaarwel, ontvlucht den schouwburg, studeert onvermoeid, verwerft het doctoraat in 1837, en vestigt zich voorgoed te Gent na een kortstondig verblijf in het geboortedorp. Hij bewijst hart te hebben voor de practijk, en heeft geen oor naar de lokstem van sommige vrienden uit den studententijd, die hem graag zouden winnen voor *Broedermin en Taelyver*, en die hem ten slotte evenals zijne echtgenoot, - hij was middelerwijl in het huwelijk getreden met Mej. Virginie Miry, - verloren achten voor het tooneel. Een gesprek met Pr. Van Duyse, in de boekerij der hoogeschool, drijft er hem, gansch onverwacht, weer naartoe. Van Peene uitte de meening, dat het door zijnen vriend berijmde sprookje van Keizer Karel met den boer en de lantaarn, - eene in Vlaanderen alom gekende klucht, - bijzonder geschikt was voor een lachverwekkend tooneelstukje. 'Dat kan niet! - zei Van Duyse - het sprookje schijnt mij zoo al te....ja! hoe zal ik het zeggen? In de poëzie kan het er nog door: men kan verbloemen, maar op het tooneel!...Neen, mijn beste, dat gaat niet.' - 'Dat gaat wel, antwoordde Van Peene. Ik wed dat ik er een stuk op maak. - 'Ik wed het tegendeel.' - 'Uwe hand daarop.' - 'Ziedaar⁽¹⁾'.

Acht dagen nadien kreeg Van Duyse het handschrift te lezen van *Keizer Karel en de Berchemsche boer*, blijspel met zang in twee bedrijven, en bewonderde hij den schrijver 'voor den tact en de geestigheid, waarmede hij zich had uit den slag getrokken⁽²⁾'.

Broedermin en Taelyver was dadelijk gereed tot de opvoering van het stuk; maar weinige dagen vóór de vertooning keerde Van Peene zeer onvoldaan huiswaarts, en smeekte hij zijne echtgenoot dat zij in de plaats van eene al te zwakke liefhebster zou optreden: de opbrengst van den feestavond was immers den arme toegezegd.

Den 31ⁿ Januari 1841, - getuigt W. Rogghé, die de voorstelling bijwoonde⁽³⁾, - maakte Van Peene's eersteling 'onbeschrijf-

(1) Nap. Destanberg, blz. 10.

(2) Willem Rogghé, blz. 174. - De Hoogduitsche vertaling van het stukje, door Ida von Düringsfeld, is opgenomen in dezer reeds vermeld werk: *Das geistige Leben der Vlamingen*. (Dl. III. blz. 111 en vlg.)

(3) W. Rogghé, blz. 173.

lijken opgang'. Zelfs de verstokte Kotzebuërs juichten de Vlaamsche nieuwigheid toe om hare frissche bewerking en haren levendigen dialoog. Mevrouw Van Peene deelde rijkelijk in de behaalde zegepraal, welke over het verder leven en streven van het echtpaar besliste: zij zou de gevierde kunstenares worden, de Dejazet van den Vlaamschen Schouwburg, zooals men haar weleens heette; hij de hervormer van het Zuidnederlandsch tooneel, voornamelijk van het blijspel.

Van 1841 tot en met 1847 liet hij niet minder dan veertien stukken opvoeren, t.w.: zes blijspelen, één kluchtspel, één zang- en één tooneelspel, bovendien zes drama's, waaronder twee historische. Twee maand na *Keizer Karel en de Berchemsche boer* kwam hij voor den dag met *Everaerd en Suzanna of Het boetende Landmeisje*, de geschiedenis van een lief boerinnetje, dat op trouwen staat met een flinken landbouwersknecht, maar dat door den wulpschen heer en meester van het dorp wordt geschaakt, nadat hij den verloofde bij het leger heeft doen inlijven. Verleid en verlaten, arm en ziek, keert zij met haar kindje naar de geboorteplaats terug, smeekt iedereen om ontfermen, en sterft getroost. Ook de edelmoedige Everaerd staat de berouwhebbende liefderijk bij, en redt zelfs den kasteelheer, den bewerker van zijn en haar ongeluk, het leven.

N. Destanberg noemt dit stuk, dat naar de toen heerschende Parijzer mode met koepletten is doorzaaid, 'eene heerlijke schepping, een machtige greep in de Vlaamsche zeden en het Vlaamsch hart⁽¹⁾'. Het is, in der waarheid, niets meer dan een behendig opgetimmerd melodrama, welks inkleeding, enkel naar de snede beoordeeld, teenemaal Fransch is. Even Fransch van maaksel zijn de drama's *De Gek van 's Gravenhage* (1846), dat al te zeer, inzonderheid de rol van den beul, aan Buridan's *Tour de Nesle* herinnert, en *Roosje zonder doornen* (1842), waarvan de hoofdgedachte, volgens het gedrukt getuigenis van den schrijver, den Zuiderbuur is ontleend; mede *Jacob Van Artevelde of zeven jaren uit de geschiedenis van Vlaenderen*, voor hetwelk hij hoogst waarschijnlijk *Le Comte d'Egmont* van Alfred Motte heeft benuttigd. Toch bevatten al die stukken kranig geteekende en warm gekleurde tafereelen van eigen vinding. *Jacob Van Artevelde* is het minst verdienstelijke. Het werd herhaaldelijk door den schrijver hertoetst en zelfs omgewerkt

(1) N. Destanberg, blz. 13.

tot een Fransch opera (1846). De historische waarde van dit onhistorisch drama ligt in het feit, dat Van Peene, vóór Conscience, Kervyn de Lettenhove, Van Duyse en anderen, gepoogd heeft ons volk bekend te maken met een grootsch Vlaamsch figuur, wiens naam en daden het sedert lang vergeten was.

JAN BROECKAERT
1837

In 1845 waagt hij weeral wat nieuws: in zijn blij-, liever kluchtspel *Een Man te trouwen*, laat hij den Oostvlaanderschen buitenmensch boersch spreken; nog geene maand later (9 November 1845) *Wit en Zwart*, het eerste Vlaamsch zangspel opvoeren.

Wit en Zwart, - met *Siska van Roosemael*, een blijspel, dat hij, zonder slaafsche navolging evenwel, naar het bekend verhaal van Conscience, met uitstekend gevolg voor het tooneel bewerkte (1844), - behoort tot het beste van zijn heelen arbeid.

Genoot *Siska van Roosemael* de eer door de Noorderbroeders te worden nageschreven⁽¹⁾, *Wit en Zwart*, vertolkt door het gezelschap van Boas en Judels, trok ongewijzigd Nederland dóór, overal even

(1) Zie de *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, door Dr. W.J.A. Jonckbloet. Zesde deel. Vierde druk, herzien en tot den tegenwoordigen tijd bijgewerkt door C. Honigh. Te Groningen, bij J.B. Wolters, 1892. Blz. 431.

luidruchtig toegejuicht als in zijn geboortegewest waar het, ontelbare malen opgevoerd, nog ten huidige dage deel uitmaakt van de lijfstukken van menigen tooneelkring. Het is mogelijk en heel niet onwaarschijnlijk, dat de bevattelijke en bevallige muziek van Karel Miry, Van Peene's begaafden neef en medewerker, niet gansch vreemd is aan dien bijval; maar het vergt erkenning dat *Wit en Zwart* eene der grappigste kluchten is welke de vruchtbare schrijver heeft uitgedacht of vervlaamscht. De ingewikkelde geschiedenis van den schoorsteenveger, die voor eenen graaf doorgaat, terwijl deze voor eenen bakker wordt gehouden en de echte bakker eveneens voor den edelman, vloeit over van geestig gesnap, ernst en boert. Het is een behendig ontward kluwen van vergissing en verrassing, een hoogst vermakelijk uilespiegelsding; bij zoover dat het zelfs genade vond in de oogen van Jonckbloet⁽¹⁾ die, al te weinig of geene rekenschap houdende met den tijd en het midden, waarin de besproken tooneeldichter werkzaam was, dezès tweeëndertig eerste stukken met al te gestreng maat heeft gemeten.

Dat Van Peene eene onoogelijke taal schreef, is eene besliste zaak. De gallicismen zijn ontelbaar; 'zoo talrijk en veelal zoo in strijd met ons spraakgebruik, dat men haast zou gissen, dat alle (zijne stukken) in het Fransch opgesteld en daaruit, door eene onbevoegde hand, zoo letterlijk mogelijk vertaald waren⁽²⁾'. Zijn morsen met de taal had er schuld aan, dat sommige navolgers, verbluft door zijn durven en verblind door zijne faam, zich inbeeldden dat de tooneelschrijver zich weinig heeft te bekommeren om zuiverheid van zinsbouw en nog minder om woordenkennis en -keus; maar die betreurenswaardige zorgeloosheid wettigt geenszins Dr. Jonckbloet's oordeel, als zouden Van Peene's 'stukken het Nederlandsch tooneel niet vooruitgebracht hebben⁽³⁾'.

In tegenstelling met J.-F. Willems, die het tooneel had willen inrichten min of meer naar de stelregels van Lessing, en wiens poging mislukte, volgde Van Peene den smaak in van het volk. Hij slaagde. De gestreng Jonckbloet vergat, dat het vaderlandsch tooneel alhier in hachelijke omstandigheden leefde toen *Keizer Karel en de Berchemsche boer* voor het eerst werd opgevoerd; dat Van

(1) *Idem*, blz. 431.

(2) *Idem*, blz. 430.

(3) *Idem*, blz. 431.

Peene schreef voor een niet bijzonder ontwikkeld publiek, tevens voor een bepaald aantal liefhebbers, die goeden wil te over, maar geene kunstopleiding genoten hadden en wier aanleg en kracht hij niet overschatten mocht bij het ontwerpen van eenig drama of blijspel.

Al zijne stukken waren bestemd voor *Broedermin en Taelyver*, den verdienstelijken kring, die zulken grooten en voldoende invloed zou oefenen op het Zuidnederlandsch tooneel. 'Met hart en ziel, - verhaalt W. Rogghé, zijn jongere tijdgenoot - legde hij zich toe op het moderniseeren van dit tooneel...Hij zelf leidde de repetitiën; zoowat de viool krabbende, was hij het ook, die meest al de liederen en koren uit de talrijke zangspelen, die deze maatschappij opvoerde, met bewonderenswaardig geduld en daarbij met kennis van zaken aan tooneelisten en koristen voorspeelde en deed aanleeren...Gelijke bedrijvigheid toonde hij bij de vertooningen zelven. Na voor elk bedrijf de schikking van het tooneel te hebben bestuurd, kroop hij dan telkens naar het *souffleurs*-gat, van waar hij met oppergezag de tooneelisten als 't ware in zijn bedwang hield; van 't begin tot het einde waakte de drilmeester op hunne houding, hun gang, hunne gebaren, hunne stemschakeeringen; het was Van Peene's geest, die eigenlijk uit alles sprak⁽¹⁾.'

Die toewijding zou betrekkelijk weinig vrucht hebben afgeworpen, indien hare uitwerking beperkt ware gebleven binnen Gent's muren; maar Van Peene beheerschte weldra gansch het Vlaamsch tooneel; hij verdreef Kotzebue, Ducis en Pixerecourt van de planken, benevens het hooggelaarsd vers van de rederijkers; tot het uur van zijn dood (1864) zou hij nog een veertigtal stukken schrijven, aldus elk jaar de honderden maatschappijen voeden, welke in de jaren '49 en '50 overal ontkiemden of opfleurden, licht verspreidden en beschaving, en een stevigen dam vormden tegen de gulzige golven der verfransching.

De eerste voorzitter van *Broedermin en Taelyver* was de in 1804 te Gent geboren boekbinder Karel Onderleet. Van jongs af had hij zich toegelegd op de voordracht en niet weinig eermetalen gewonnen in de wedstrijden voor 'uiterlijke welsprekendheid'. In weerwil van zijnen onaangename Gentschen tongval, werd hij gevierd als een der beste tooneelspelers van zijnen tijd, en acht jaar vóór zijn overlijden (1868) benoemd tot leeraar van Nederlandsche declamatie bij de muziekschool zijner vaderstad.

(1) W. Rogghé, blz. 172.

Niet tevreden met een andermans werk te vertolken, wil hij insgelijks voor het tooneel schrijven, en begint in 1841 met het vermakelijk, in Vlaanderen hooggeschat blijspel *De Gallomanie of de verfranschte Belg*, naar geest en strekking een' tegenhanger van *De verfranschte Landmeisjes* van Rosseels. Nog hetzelfde jaar waagt hij

HUGO VERRIEST
1840

De Kapitein van Waterloo, een zeer onsamenhangend drama, vol rhetorikaal gerammel van holle woorden en zinnen. Daarentegen beleeft hij veel genoegen aan zijn tweede drama *Lodewyk van Nevers* (1844), en hoort het bovenmate loven door niemand anders dan P.F. Van Kerckhoven die, bij de bespreking van dat 'letterkundig voortbrengsel' juist ter snede de aanmerking maakt, dat de tooneelschrijvers, meer nog dan de romandichters, wat al te vrij omspringen met de Geschiedenis⁽¹⁾. Het stuk bevat menig handig aangebracht en boeiend bewerkt tooneel; ook is de taal, voor den tijd althans, in 't geheel niet onverdienstelijk, en Karel Onderet zou weldra het bewijs leveren dat hij voor het drama tegen Van Peene was opgewassen, al bleef de schrijver van *Wit en Zwart* hem en vele anderen de baas in het blijspel.

(1) Zie *Kunst- en Letterblad*, 1844, 5^e jaarg., blz. 31.

Ter loops zij hier aangeteekend, dat de Gentsche hoofdonderwijzer J.-J. Steyaert (1799-1858) zich in 1846 bezondigde aan het maken van een historisch drama in vijf bedrijven: *Liederick de Buck, eerste forestier van Vlaenderen* Ongenietbaar als tooneelwerk, staat het hooger, om de zuiverheid van taal en stijl, dan veel wat

LODEWIJK DE KONINCK
1838

destijds warm werd toegejuicht, ver boven alles wat de Brugsche kunstschilder Jacob Berlant, die het jaar te voren hetzelfde onderwerp had behandeld, zijne stadgenooten heeft voorgedischt⁽¹⁾.

In den verlaten tuin van de verouderde rederijkers-litteratuur sproot hier en daar nog eenig struikgewas; aldus, om enkel iets te noemen waar eene poging tot het nieuwere in merkbaar is, het historisch tooneelstuk van den Lierschen gelegenheidsdichter P.-J. Bellens: *Broeder- en Zusterliefde*, en zijn gelauwerd éénbedrijfje *De Ware Vlyt*, beide van 1841. *Giafar en Zaïda, of de bouwvallen van Babyloniën* (1840) had hij bewerkt naar het Fransch van Pixere-

(1) Behalve de tooneelspelen *Liederyk bygenaemd de Buck* en *Margareta van Male* schreef Jacob Berlant (1796-1845): *De spelonk van Strozzi of de wraek door minnenyd*, treurig tooneelstuk in 3 bedryven, t' zamengesteld uit de Italiaensche geschiedenissen, 1842.

court. Aldus nog *Lodewyk van Male of misbruik van grootheid en magt*, van den Oostendschen stedelijken ontvanger Amatus Liebaert⁽¹⁾.

Eugeen Zetternam beproefde ten jare 1846 zijn schoon schrijverstalent aan het tooneel: hij leverde het druk besproken somber drama in 4 bedrijven *Margaretha van Constantinopel*. Alhoewel het eenige degelijke brokken bevat, laat het reeds bij de lezing een hoogst pijnlijken indruk na: 't is alles zwart en rood, zonder licht en lucht. Zetternam's aangeboren naargeestigheid kon zijne kunst allerminst dienst bewijzen voor geschakeerd tooneelwerk.

In de hoofdstad, waar het aantal Vlaamsche tooneelliefhebbers met elk jaar merkelyk toenam, zou de in 1819 te Brussel geboren Jan-Frans Roelants, - die door eigen studie zich opwerkte van eenvoudig letterzetter tot secretaris van den prins de Chimay en tot bestuurder van eene door dezen in 't leven geroepen spoorwegonderneming, - onze tooneelletterkunde met meer dan één verdienstelijk werk verrijken. Aanvankelijk schreef hij in het Fransch; maar toen *Broedermin en Taelyver* zijn door hem en Cornelis Jozef Verbruggen⁽²⁾ in 't Nederlandsch vertaald drama *Jan de Eerste*, met goud had bekroond (1845), legde hij voorgoed de Fransche pen neder, en zag hij, nog hetzelfde jaar, zijn welgelukt blijspel *Kapitein Trullemans of de wederwaardigheden van eenen Garde-civique in 1844*, overal vertoond. Als vinding is dit stukje vrij onbeduidend, maar het gaf den schrijver de gelegenheid heel kluchtig, soms geestig den draak te steken met de onschuldige verwaandheid van zoogenaamde zondagsofficieren, en deze te typeeren in den persoon van den varkensslachter kapitein Trullemans, wiens naam is blijven leven in den mond van den spotzieken Brusselaar.

Van Sleeckx en andere jongeren, die later werkzaam optreden, blijven hier de allereerste proeven onvermeld. Na 1847 zullen wij eene heele vlucht schrijvers zien opdagen, wier gezamenlijk streven, door de Regeering weldra aangemoedigd, het Vlaamsch tooneel zal vooruit helpen en langzamerhand opwaarts voeren.

- (1) Dat 'treur- en tooneelspel in vijf bedrijven en tien tafereelen gedrukt bij T. Vermeersch te Oostende' werd beoordeeld door V(an) P(eene), 'die het voor altyd 't burgerregt in het Vlaamsche *Repertorium* ontzegde'. (Zie *Kunst- en Letterblad*, 1841, blz. 85).
- (2) 1815-1877. Deze bekende declamator en warme vlaamschgezinde stichtte met Michiel Van der Voort het eerste Vlaamsch Grieven-comiteit.

1847-1870.

[Het proza]

H. Conscience. - E. Zetternam. - P.-J. Van Kerckhoven. - D. Sleeckx. - Aug. en Ren. Snieders. - Vrouwe Courtmans. - Johan Van Rotterdam - B.-J. Mees. - J. Cauwenbergh. - H.-W. Duyvewaerdt. - Edm.-F.-D. Lauwers. - L. Mathot. - Ch.-P. Du Mont. - J.-J. Ducaju. - K. Simillion. - G.-J. Dodd. - L. Vleeschouwer. - C.-J. Hansen. - Max Roose. - *De Familiekring*. - S. Daems. - L. Van Haecke. - V. Huys. - G. Gezelle. - K. Callebert. - P. Geiregat. - E. Van Driessche. Adh. Van der Cruyssen. - Sophia Fredericq. - K. Versnaeyen. - Fr. de Potter en J. Broeckaert. - P.-J.-H. Brouwers. - A. Bergmann. - A. de Castro. - F.-A. Boone. - Des. en J^{te} Delcroix. - Alb. Van den Abeele.

Met het inzicht de aanhangers der Vlaamsche zaak nauwer aaneen te sluiten, en tevens hun stijgenden invloed te laten gelden op staatkundig gebied, hadden de vurigsten onder de Antwerpsche letterkundigen en vlaamschgezinden, - Conscience, Wappers, Dr. Matthyssens, Mertens, Verspreuwen, Th. Van Ryswyck, Vleeschouwer, Dr. Van Meerbeeck, Van Kerckhoven, om enkel de voornaamsten te noemen, - niets minder dan een geheim genootschap gesticht: *Het Heilig Verbond*. Over hetgeen in de vergaderingen van dien kring verhandeld is, heeft niemand tot heden

voldoende licht verspreid. Zonneklaar is het echter bewezen, dat de eendracht onder de strijdmakkers zeer kort van duur is geweest; want reeds in den loop van 1846 trof een der werkzaamsten, P.-F. Van Kerckhoven, wegens ongehoorzaamheid, den banvloek van de broederschap⁽¹⁾.

Van Kerckhoven zou niet gedwee het veld ruimen. Niet alleen gaf hij in Juli 1847 zijn geruchtmakend vlugschrift *De Vlaamsche Beweging* uit⁽²⁾, en stelde hij, met K. Nys en de gebroeders Jan en Theodoor Van Ryswyck, tegenover het weekblad *De Roskam*⁽³⁾, waarin zijne vroegere vrienden de franschgezindheid van het liberaal stedelijk bestuur ongenadig gispten, het niet minder vinnige schimpblad *De Schrobber*, maar zelfs slaagde hij erin den 4ⁿ December 1847, Vleeschouwer, De Laet en Conscience uit de rederijkkamer *De Olijftak* te doen verbannen⁽⁴⁾.

De uitgewezenen stichtten het jaar nadien de maatschappij *Voor Tael en Kunst*, welke spoedig 800 leden telde, en in 1851 op de schitterendste wijze Conscience huldigde: het aanbieden van een feestgeschenk, een kunstigen drinkbeker, in zilver gedreven door Lambrecht Van Ryswyck, deed gansch Antwerpen samenstroomen, terwijl afgevaardigden van talrijke maatschappijen uit alle deelen van het Vlaamsche land de betooning ter eere van den geliefden schrijver nog hoogere beteekenis kwamen bijzetten⁽⁵⁾.

Conscience, gesteund door *Het Heilig Verbond*, wierp zich tot tweemaal toe, als candidaat voor den gemeenteraad, in het gewoel en geworstel der politieke partijen, en telkens, zoowel in 1849 als in 1851, ontbraken hem slechts weinige stemmen om verkozen te

- (1) Zie daarover enkele wetenswaardige inlichtingen in *Hendrik Conscience, zijn leven en zijne werken*, geschetst door Pol de Mont, blz. 53-64.
- (2) Warm verdedigd door D. Sleeckx in het tijdschrift *De Vlaemsche Stem* (1847, blz. 260).
- (3) Dit in het begin van 1847 door Vleeschouwer met Conscience en De Laet gesticht weekblad, verdween den 5ⁿ Maart 1848, om plaats te maken voor *Het Vaderland*, dat enkel acht maanden bleef bestaan.
- (4) Zie daarover, benevens de reeds vermelde schriften van de Mont, Mertens en Rooses, Vleeschouwer's biographie door J. Staes (*Antwerpsche reizigers van de vroegste tijden tot op heden*. Antwerpen, Lod. Janssens. Blz. 274 en vlg.); alsmede het opstel over *Conscience's verbanning uit den Olijftak* door J. Staes. *Vlaamsche School*, jg. 1888, blz. 91-94.
- (5) Zie de beschrijving van dit feest in het *Taelverbond*, 7^e deel, blz. 482 en vlg.

TONY BERGMANN.
1835-1874.

wezen, alhoewel zijne tegenstrevers hem smaad noch laster hadden gespaard⁽¹⁾.

Na zijne eerste nederlaag teleurgesteld en ontmoedigd, en beducht daarenboven voor de heerschende cholera, zocht hij met zijn klein gezin een toevluchtsoord te Schilde, in de opbeurende eenzaamheid der heide. Hij verbleef er een drietal maanden en schreef er verscheidene aandoenlijke Kempenverhaaltjes.

Toen hij voor de tweede maal het onderspit had gedolven, en dat Wappers die minister Rogier's kandidatuur voor de Kamer te Antwerpen had helpen bekampen, zijn ontslag had ingediend als Bestuurder der Academie van Schoone Kunsten, besloot Conscience voorgoed te verzaken aan de politiek. In Februari 1854 legde hij op zijne beurt de betrekking neder van griffier der Academie, die hij, dank zij Wappers en burgemeester G. Legrelle, sedert 1841 bekleedde⁽²⁾.

In Januari 1857 aanvaardde Conscience de plaats van Arrondissements-commissaris te Kortrijk, hem door den vlaamschgezinden minister P. De Decker aangeboden⁽³⁾. Tien lange jaren bracht

- (1) Edm. Mertens, in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 1883, blz. 203 en vlg., geeft vele bijzonderheden over de kiesworsteling van 1851, en over de omstandigheden, welke Conscience's nederlaag ten gevolge hadden.
- (2) Nadat zijn ontslag was aangenomen geworden, bij Koninklijk besluit van 22ⁿ Juni 1853, vestigde Wappers zich te Parijs. Conscience's vrienden vreesden dat ook hij de stad zou verlaten. Op een feestmaal door het Bestuur der Maatschappij *Voor Tael en Kunst* den geliefden schrijver aangeboden, droeg Jan Van Beers het schoone gelegenheidsgedicht voor: *Antwerpen bij het gerucht van Conscience's vertrek*. (Mertens, blz. 212). De slotstrophe (zie het stuk in D. IX van het *Taelverbond* (1853, Mengelingen, blz. 231), was een warm beroep der Antwerpsche stedemaagd opdat haar roemrijkste zoon haar niet zou verlaten:

Nietwaer, in 't bardenchoor, dat hij hier wekte,
En aen wier lied zijn zang ten steun verstrekte,
Zal nooit de grondtoon falen zijner stem?

Toen Conscience, drie jaar later, toch Antwerpen zou vaarwel zeggen, verving de dichter voor het afscheidmaal deze slotstrophe door zes nieuwe; in Van Beers' verzamelde Gedichten werd het stuk in dezen laatsten vorm opgenomen.

- (3) Deze, Conscience's trouwe vriend en beschermer, schreef in het *Annuaire de l'Académie de Belgique* voor 1885 eene uitgebreide studie over het leven en de werken van den Antwerpschen romanschrijver (blz. 295-388), merkwaardig vooral om de vele bijzonderheden over zijne benoeming te Kortrijk, en zijne verplaatsing, later, naar de hoofdstad.

hij door in het rustige stedeke, geacht en bemind, doch zonder er wezenlijk te kunnen aarden, en als 't ware met het gevoel van een balling. Zijn vriend minister Alfons Vandenpeereboom benoemde hem, bij Koninklijk besluit van 10ⁿ September 1868, tot Conservator der Koninklijke Musea van schilder- en beeldhouwkunst in de hoofdstad, - eene opzettelijk voor Conscience geschapen sinecuur. In de rust van het schilderachtig Wiertz-Museum zou hij zijne laatste jaren te Brussel doorbrengen.

Jacob van Artevelde, 'een meesterlijk werk en eene goede daad', onder Conscience's geschiedkundige romans die, welke het dichtst bij den *Leeuw van Vlaenderen* plaats neemt en dezen overtreft in historisch opzicht, was in 1849 verschenen en met overgrooten bijval onthaald geworden⁽¹⁾. In de reeks verhalen, welke te beginnen met den *Loteling*, sedert 1850 kort achter elkaar het licht zagen, vindt men den diepen en weldoenden indruk terug van de rust en de kalmte, welke de schrijver, in de eenzame Kempen, na de gejaagdheid en de kommernissen van de eerste mislukte kiesworsteling, had mogen genieten.

Wat de drie maanden, in de heide doorgebracht, voor hem geweest zijn, gevoelt men best aan de uitboezeming, welke den *Loteling* voorafgaat. Na op de hem eigen gemoedelijke wijze aan zijne 'achtbare lezers en lezeressen' te hebben toevertrouwd wat hij geleden had voor 'de heiligste zaak, de zaak van Vlaenderen's verheffing....en hoe zijn geest vermoeid, zijne ziel onttooverd, zijn lichaam krank was', beschrijft hij den gesmaakten vrede, verre van de stad; hoe hij daar opleefde, verstrooïing vindend in de gesprekken van de eenvoudige dorpsbewoners, lust scheppend in de vrije blijde natuur rondom hem.

- (1) Toen het in de Arteveldestad, den 9ⁿ Juni 1849 ruchtbaar werd, dat Conscience aldaar was afgestapt, op zijne doorreis naar het naburige Zomergem, waar hij daags nadien een Vlaamsch feest zou bijwonen, bewezen de Gentenaars hem bijna koninklijke eer: drie zangmaatschappijen, het *Willems-* en het *Keyersgenootschap*, alsmede de *Klauwaerts* gaven hem 'heerlijke serenaden.' (*De Eendragt*, 4e jg., blz 8.) Van de stad Gent ontving hij op voorstel van de Saint-Génois, onmiddellijk na het verschijnen van zijn boek, een adres van dank en bewondering. (*De Eendragt*, 3e jg., blz. 91 en 95, Mengelingen).

‘Hier ben ik nu,’ luidt het verder, ‘met mijne geschenken: nederige kranskens, die ik, al droomende, uit heidekruid en korenbloemen u gevlochten heb.’

Dat zijn zij, inderdaad. En in de onafzienbare reeks groote en kleine verhalen, waarmede Conscience het zich ten plicht rekende jaar aan jaar den leeslust van gansch het Vlaamsche volk gaande te houden, blijven zij na eene halve eeuw al hunne eerste frischheid en aantrekkelijkheid behouden: alleen de verfijnde smaak en de strenge kieskeurigheid van zeer weinigen heeft er oog voor dat zooals Pol de Mont zeer juist aantoon, onnatuurlijke sentimentaliteit somwijlen stoort, en op de fijnst getoetste tafereeltjes vlekjes werpt.

Op den *Loteling*, met dat ongeëvenaarde tooneeltje waarin Trien eenen brief schrijft aan haren beminden en ongelukkigen Jan, - tienmaal, twintigmaal zij het gelezen, telkens zal het ontroeren, - volgden, nog in den loop van het eigenste jaar 1850, *Blinde Rosa* en de kostelijke schildering, naar het leven, van een opgeblazen dwazen kinkel van dorpswaard: *Baes Gansendonck*. Het jaar nadien verscheen de geschiedenis van den *Armen Edelman*⁽¹⁾, en in 1853, onder den titel de *Grootmoeder*, de twee allerkeurigste kindervertelsels van Janneken en Mieken, en dat van Knagelijntje. Met den *Boerenkryg*, eveneens in 1853, was de krans op passende wijze voltooid.

‘Conscience's dorpsverhalen van dien tijd,’ oordeelt Max Rooses, ‘zijn onder zijne zedenromans de hoogste uitdrukking zijner kunst. Hoe nederig ook hunne stof zij, zij staan als kunstwerk niet beneden zijne beste historische romans; of liever, beide soorten van werken spruiten uit verschillende bronnen voort. In den *Leeuw van Vlaenderen* en in *Jacob van Artevelde* hadden de grootsche stof en het verheven gevoel, dat den schrijver die gewrochten had ingegeven, hem gedragen en gevoerd op eene hoogte, zijn onderwerp waardig. In zijne heideromans schiep hij stof en vorm, en had zijn onderwerp alles te danken aan het kleed, waarin hij het hulde. Kan men eenvoudiger geschiedenissen bedenken dan die van *De*

(1) *Rikke-tikke-tak*, eigenlijk Conscience's allereerste heidenovelle, vermits ze reeds in het *Taelverbond* van 1846 opgenomen was geworden, werd in 1851 als boek opnieuw uitgegeven. - *Houten Clara*, eene Antwerpsche legende, was eveneens reeds in 1848 in het *Taelverbond* verschenen; de afzonderlijke uitgave dagteekent van 1850.

Loteling, van Baes Gansendonck, van De Arme Edelman? En toch schaadt het hun, dat hun eenvoud nog niet strenger volgehouden zij.

De Dichter.

Hij wandelt in het veld. Het hart vol kennis.
Hem druht de lucht. Alles geniet, leeft, bloeit en
suizelt om hem heen: de pastoorschied spreidt zijn
purper ten toon; de schaarsche kelken van het naardus
zaad zaaien sterren tusschen de wemelende koren-
stengels, in de gebogen aeren rijpt het graan, vrach-
tig gewed aan den stam; de schichtige libellule,
met haar glazen riep, hangt in de zon, nauw
bespeikbaar trillend op haar vleugels van gaas;
omhoog orgelt de leeuwerik zijn heil; omhoog streeft
de loophever den grond als met vonden van goud.

Hij spreekt tot de Natuur:

„O moeder, waarom ben ik ongelukkig? Ik wien
nochtans, als vereerder van het Schoone, de gave
der scheppingsmacht is gegeven, waarom voel
ik alleen zo diep, waarom lijd ik alleen zo innig?“

„Zwyg, mijn zoon, uw smarten zijn het voedsel
dat uw liederen tot rijpheid brengt. Indien gij
niet dieper voeldet dan anderen, niet knellender
leedt, zoudt gij geen kunstenaar, geen schepper
wezen.“

Virginie Loveling.

Handschrift van VIRGINIE LOVELING.

De bloedige ontkenning van *Baes Gansendonck* en de wonderdadige genezing van den loteling dragen geenszins bij tot het belang, dat het verhaal ons inboezemt; wel integendeel. Heel dit belang spruit

Een laatste Droom.

Het en vroolijk flakkert de avondlamp
en werpt haren zachten glans over de
groene wijktafel heen.

O, zy waakt vroeg opgestoken en brandt
soms laat in den nacht, de trouwe
gezellin van den onvermoeiden arbeid
Geen geluid stoot de ernstige stilte ^{van}
het eenvoudig studiekamerke ^{waggen} ~~aan~~ ^{enkel}
eene zwote ~~besluit~~ ^{besluit} ~~der eenige versiering is.~~
~~met eene ryde boeken~~ ^{versierd}.

Op de tafel groent het getal der bundels
allongs aan, en de donkerblauwe boeken
getuigen van ernstige opzoekingen en
diepe studie.

Zouden de pleuten de woorst van den
jongen advocaat hebben leeren kennen?

Ja, eenige, die nederigste wellicht onder
den, Beroepen zich op zijne hulp, geven
hunne belangen in zijne handen, berusten
op zijne kennis en stellen vertou-
wen in zijnen raad... en hy ondervindt
meer en meer, dat indien men hem op
der college vooral leere wat ^{hem} ~~moet~~ te
pakken, men op de Hogeschool meestal
vergaat ~~om~~ te onderwijzen, wat hy dagelijks
nodig heeft.

Handschrift van TONY BERGMANN.

voort uit de wijze, waarop de schrijver zijn schrale stof behandeld heeft, uit de kunst, waarmede hij verhaalt en beschrijft.’

Gedurende het drietal jaren welke hij in zijne geboortestad nog doorbracht, vooraleer te Kortrijk de bediening van Arrondissements-Commissaris te gaan waarnemen, zagen beurtelings het licht *Hlodwig en Clothildis* (1854), *De Plaeg der Dorpen* (1855), *Het Geluk van ryk te zyn* (1855), een van zijn bestgeslaagde Antwerpsche zedenschetsen, met het lustige Pauwken Plezier, den gemoedelijken schouwvager Baas Smet, en zijne geldzuchtige eega tot hoofdpersonen, - eindelijk, in 1856, *Moeder Job*, en *De Geldduivel*⁽¹⁾.

Toen in 1855 voor de eerste maal de vijfjaarlijksche eereprijs voor de Vlaamsche Letterkunde, door de Regeering ingesteld, moest toegewezen worden, viel deze onderscheiding te beurt aan Conscience. Niet aan den *Loteling*, noch aan *Baes Gansendonck*, noch aan den *Armen Edelman*, of den *Gierigaerd*, of den *Boerenkryg*, of *Hlodwig en Clothildis* werd eigenlijk de prijs toegekend, maar wel, blijkens het Verslag, door Snellaert opgesteld, aan Conscience's verhalen in het algemeen. ‘Al deze werken’, heette het, - ‘zyn romans aen de geschiedenis des Lands ontleend, de meeste echter tot het gebied van het dagelyksche leven der Vlamingen behoorende. Eenvoudig van vinding, levendig van schildering, geleidelyk in den gang, deze hoedanigheden zyn de grondslag waarop de algemeene vooringenomenheid ter gunste van Conscience's gewrochten rust. By hem ontmoet men noch moeilijke ontwikkeling, noch onbevredigbare toestanden; men moet by hem geene afgetrokkene gedachten noch ontleding van handeling zoeken; alles by dien schrijver is ten hoogste eenvoudig, naïef: het zyn stille tafereelen van lyden en genot, zoo alledaegsch, maer tevens zoo dichtterlyk afgeschetst, zoo schilderachtig voorgesteld dat de meest nauwgezette op het punt van zuiverheid van tael en styl onwillens de onnauwkeurigheden in de uitdrukking uit het oog verliest’⁽²⁾.

Gedurende zijn tienjarig verblijf te Kortrijk legde Conscience

(1) *De Zending der Vrouw*, door Conscience voorgedragen op een liefdadigheidsfeest ten voordeele van Zetternam's weduwe, werd samen met Van Beers' gedicht *Zijn Zwanenzang*, door D. Van Spilbeeck in 1856 uitgegeven.

(2) *Eendragt*, 10^e jaar, bl. 6 (Nummer van 24 juni 1855). De jury bestond uit Vervier, voorzitter, Carton, Serrure, baron de Saint-Genois, Schayes, Nolet de Brauwere en Snellaert.

eene bedrijvigheid aan den dag, welke des te rusteloozer was, daar zij hem over de afzondering verre van de Antwerpsche vrienden en geestverwanten moest troosten. Zijne brieven aan Jan Van Beers lichten ons in over zijn gemoedstoestand⁽¹⁾: in het buitengewoon rijk steedje drukte op hem eene buitengewone verveling.

Geschiedkundige romans, burgerlijke verhalen verschenen intusschen beurt om beurt: in 1858 *Batavia, de Omwenteling van 1830 en Mengelingen*, - in 1859 *Simon Turchi of de Italianen te Antwerpen en de Kwael des Tyds*, - in 1860 *De Jonge Doctor en Het Yzeren Graf*, - in 1861 *Bella Stock en De Burgers van Darlingen*, - in 1862 het *Goudland en Moederliefde*, - 't volgende jaar *De Koopman van Antwerpen*, - in 1864 *Eene Uitvinding des Duivels en Menschenbloed*, - in 1865 *De Ziekte der Verbeelding, Bavo en Lieveken en Valentijn*, - in 1866 de verdienstelijke historische roman *De Burgemeester van Luik*, - in 1868, het jaar zijner verplaatsing naar de hoofdstad, de herinneringen eener reis naar Zwitserland: *Levenslust*. 'Maar, zoo hij dusdoende onze jonge letterkunde verrijkte met eene menigte zeer lezenswaardige en genietbare boeken,' merkt Rooses aan, 'van al die, welke na zijn vertrek uit Antwerpen geschreven werden, mag men zeggen, dat zij tot zijn kunstroem niets meer bijdroegen. Onovertroffen en ongeëvenaard blijven in zijn verzamelde werken de historische romans: *De Leeuw van Vlaenderen* en *Jacob van Artevelde*; in zijn zedenschetsen: *Siska van Roosemael* en *Het Geluk van rijk te zijn*; in zijn dorpsverhalen: *De Loteling* en *Baes Gansendonck*. Een nieuw letterkundig vak, waarin hij vóór 1857 slechts één werk voortbracht, de nuttigheidsroman, indien ik het zoo noemen mag, beoefende hij met groote voorliefde te Kortrijk; maar welke verdiensten ook zijn *Bavo en Lieveken*, zijn *Valentijn* en andere werken van dien aard, van na 1857 dagteekenende, bezitten, boven zijn *Plaeg der Dorpen*, dat tot het vorig tijdperk behoort, verheffen zij zich niet'.⁽²⁾

Met zijn vertrek uit Kortrijk begint voor Conscience een nieuw tijdperk. Doch andermaal zou hem eene ramp treffen, smartelijker ditmaal dan al het vroeger geledene: op drie dagen afstand, den 29ⁿ Januari en den 2ⁿ Februari 1869, ontrukte hem, onvoorziens, de typhuskoorts zijn beide zonen. De wreede slag scheen

(1) Uittreksels bij Pol de Mont, bl. 104 en vlg.

(2) Max Rooses. *Nieuw Schetsenboek*, bl. 338.

hem, een oogenblik, gansch te hebben geknakt. Toch kwam hij allengs zijn leed te boven. En *De Kerels van Vlaanderen*, in 1870 verschenen, lieten weldra de hoop koesteren dat de gestaalde werkkraft van den grijzen volksschrijver zijne lezers en vereerders een rijken naooogst zou beschermen.

HANNAH GERMONPREZ
1866

Voor de tweede maal, in 1870, werd aan Conscience de vijfjaarlijksche prijs toegekend. Bij het wikken en wegen van de betrekkelijke verdienste der mededingende werken waren de kansen zeer verdeeld geweest. Een paar leden gaven, onder de prozawerken, de voorkeur aan *De Plannen van Peerjan*, door Sleeckx. En ten slotte bekwamen Dautzenberg's *Verspreide en Nagelatene Gedichten* drie stemmen tegen vier, welke zich vereenigden op Conscience's *Bavo en Lieveken* deze 'eenvoudige, aandoenlijke geschiedenis', heette het, 'van twee Gentsche werkmanskinderen, die zich door leerzaamheid en oppassendheid boven hunnen stand verheffen', en waarin de meerderheid der Jury, vol toegevendheid, 'den alom gevierden schrijver van *Den Loteling*, *Den Armen Edelman* en *Blinde*

Rosa in al zijne frischheid, in al zijne kracht meende weder te vinden'⁽¹⁾.

Wat moet het in Antwerpen, omstreeks 1850, een opgewekt geestesleven geweest zijn, toen Vleeschouwer, Van Kerckhoven, Gerrits, Rosseels, Zetternam, Sleeckx, Mertens, August Snieders, Hendrickx, H. Peeters, Génard, Hansen, Van Beers, Jan Van Rijswyck, De Geyter, ouderen en jongeren door elkaar, met Conscience voorop, vol blakende geestdrift allen, wedijverden, - niet al te eendrachtig wel is waar, - om onze jonge Letterkunde te verrijken met de boeiendste verhalen of de zwierigste gedichten, of om haar als wetenschappelijke beoefenaars van taal en geschiedenis, nuttig en trouw te dienen.

- (1) *Eendracht*, 25e jaar, bl. 23 (n^r van 11ⁿ Sept. 1870). - De Jury bestond uit Snellaert, voorzitter, A. Van Hasselt, Nolet de Brauwere, P. Willems, P. Génard, Des. Delcroix en Heremans, verslaggever.

Een zonnige nazomer verbeidde, in de hoofdstad, den vereerden volksschrijver. Na het huwelijk, op 10 Augustus 1870, van zijn eenig overgebleven kind, Maria, met den dichter G. Anthéunis, fleurde hij weer op in het midden der hartstochtelijk beminde kleinkinderen.

Met verjongden werklust vatte hij de pen op, en toen hem, op Zondag 25ⁿ September 1881, door geheel het Vlaamsche land eene feestelijke hulde werd gebracht, ter gelegenheid van zijn honderdste boekdeel *Geld en Adel*, las men op wuivende doeken, in gouden letters, tusschen de gevelzuilen van het Beurs-Paleis te Brussel, de titels van al zijne werken. Sedert zijn vertrek uit Kortrijk en te beginnen met *De Kerels van Vlaanderen*, had hij er niet minder dan vier-en-twintig geschreven. Tot de voornaamste behooren de lieve Antwerpsche zedenschets *Eene O te veel* (1872), *Een goed Hart* (1872), *Een Zeemanshuisgezin* (1872), *De Baanwachter* (1873), *De Schat van Felix Roobeek* (1875). Van zijne laatste historische verhalen, komen vooral in aanmerking *Koning Oriand*, *Vlaamsche Heldensage* (1872), *De Minnezanger*, *middeleeuwsche Volkssage* (1873), *Everard T'Serclaes*, *historische tafereelen uit de XIVe eeuw* (1874) en *Gerechtigheid van Hertog Karel* (1876). Al de werken van Conscience werden in het Fransch en in het Duitsch overgebracht; verscheidene in het Italiaansch en in het Engelsch; enkele in het Noorsch.

Ter herinnering aan het grootsche huldebetoon van 1881 werd kort nadien een omvangrijk *Gedenkboek der Conscience-Feesten* uitgegeven. (Roeselare, De Seyn-Verhougstraete). Even ontzagwekkend was te Antwerpen, op 13 Augustus 1883 de onthulling van Conscience's standbeeld. Doch eene smartelijke maagkwaal, welke langzaam zijn gestel ondermijnde, hield den grijzen schrijver afwezig; en nog geene maand daarop dompelde de tijding van zijn overlijden (10ⁿ September geheel het Vlaamsche land in den rouw.

Gestorven, gestorven, wie dooden weer leven,
Wie Vlaandren weer kracht en weer trots heeft gegeven....
Gesloten de mond nu, de geest nu gebluscht,
Die 't land als bezaaide met sprankels en vonken,
Den roem onzer vaadren ons weer heeft geschonken,
En de Hei tot een tuin schiep vol frischeid en lust....

Aldus zong hem J. De Geyter, een zijner oude en verkleefde vrienden, den bezielden afscheidsgroet toe. Koninklijk was de begrafenis: zoowel de lijkplechtigheden te Brussel, als de teraardebestelling op het Kielkerkhof te Antwerpen. (Zie de rouwnummers van *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* en van *De Vlaamsche School*.)

Over het lief en leed van Conscience's laatste jaren, werden naar aanleiding van zijn afsterven, menige bijzonderheden in de *De Vlaamsche School* medegedeeld door Leonard Buyst, welke deze herinneringen nog eens liet drukken aan het hoofd van zijn verhaal *Mina Lievens* (Brussel, De Hou, 1886).

Geen van die vluchtig aangeteekende namen wekt de herinnering op van een zóo hardnekkig volgehouden worstelen met het verbitterde Noodlot, als die van Zetternam, den armen meubel-

schilder. Toen hem, den 10ⁿ October 1855, de jonge dichter Julius De Geyter de oogen sloot, na met Conscience dag en nacht aan zijne sponde te hebben gewaakt, was de schrijver van *Rowna*, *Bernhart de Laet*, *Mynheer Luchtervelde*, *Tantje Mortelmans*, zijn dertigste levensjaar nog niet ingetreden.

Zijn eigenlijke naam was Joost-Jozef Diricksens.

De hem vergunde spanne tijd is ongemeen vruchtbaar geweest. Hij schreef verhalen, tooneelstukken, verhandelingen en vlugschriften, voortgebracht in de moeilijkste omstandigheden. Zijne moeder was eene zwaarbeproefde weduwe. Reeds in het ouderlijk huis had hij gebrek geleden; en tot aan zijn dood zouden ontbering en armoede zijne trouwe gezellinnen blijven. Er stak eene vurige ziel in den jongen knaap, die zoowat franskiljoneerde; maar het toeval speelde hem, zekeren dag, Willems' gedicht *Aen de Belgen* in de hand. Tot gloeienden Vlaamschgezinde herschaper, volgde hij zijnen broeder, die Secretaris was van *de Ongeachten*, een nederig leesgezelschap, waarvan Gerrits en, een weinig later, August Snieders deel uitmaakten. De leden oefenden zich ondereen in het bespreken van de nieuw verschenen boeken, en in het voordragen van eigen werk. Ook bij den jongen Diricksens wekte leeslust al spoedig schrijflust: gedurende den ganschen winter van het jaar 1844-45, zat de negentienjarige, - hij was te Antwerpen gebo-

ren den 4ⁿ April 1826, - dapper te pennen. Zoo ontstond zijne ultraromantische *Rowna*. De verschijning van deze gloedvol geschreven zigeuner-legende verraste het Antwerpsch lettergild. Wie was Eugeen Zetternam, wie kende hem?

Nieuwsgierigheid baarde belangstelling: Jan Van Beers en Conscience trokken zich den begaafden volksjongen aan en droegen hem weldra warme genegenheid toe. Zij zorgden er voor, dat hij te Gent, waar hij in Maart 1846 arbeid was gaan zoeken, mocht aanbellen bij hunnen vriend, Jaak Heremans. Deze, sedert October te voren tot leeraar aan het Athenaeum aldaar benoemd, stelde hem zijne gansche boekerij ter beschikking. Meer verlangde Zetternam niet. Alhoewel hij den godganschen dag zwaar werk te verrichten had, kwam hij, nog in den loop van den zomer, te voorschijn met zijn hier reeds besproken drama *Margaretha van Constantinopel*. En toen de winter woedde en het werk verslapte, bracht hij met schrijven zijne ledige uren door, in een armmoedig dakkamertje, ‘onder de naakte pannen, zonder vuur en soms ook zonder brood.’ In zulke ellendigheid schiep hij naast menig klein stukje⁽¹⁾ zijn uitgebreider verhaal *Bernhart de Laet*, dat hij, als milicien, ging voltooien te Antwerpen, in de kazerne...

De verbittering over zijn eigen deerniswaardig bestaan te Gent en over de treurige toestanden, welke hij in de groote fabriekstad van dichtbij had leeren kennen, stortte hij uit in deze proeve van middeleeuwschen socialen roman; zijn held, een man uit het volk, die zijne menschelijke eigenwaarde bewust is, verpersoonlijkt de gedachte van den zegepralenden opstand tegen de slavernij der heeren. Aan het slot heeft Bernhart, monnik geworden uit walg van de wereld, een visioen dat hem de toekomst ontsluit. ‘Binnen weinige eeuwen,’ - spreekt eene stem tot hem, - ‘zal het volk den adel verpletten, en zijne voorouders en zich zelven wreken. Doch de wraak is eeuwig! Evenals gij de straf uwer wraak in uwe wraakneming gevonden hebt, zullen zij ook hunne wraak vinden. Want uit de vernieuwing des ouden adels zal er een nieuwe ontspruiten, verachtelijker en wreeder dan de eerste. Die adel zal uit het volk zelf opstaan; want de lust tot onderlinge verslaving

(1) *De Zwanen, Voor Twee centen minder, Schets uit het Werkmansleven, Hoe Pietje Triste fortuin deed*, verschenen in het Antwerpsche *Taelverbond* of in Rens' *Jaerboekje*.

is den mensch aangeboren!...Het lijden der verdrukten zal alsdan grooter zijn dan heden; want zedelijk zal men ze hunne vrijheid, hunne waarde doen gevoelen, terwijl men ze stoffelijk tot onder den laat vernederen zal. Niet meer door onverstand zal men hen ketenen, maar door de bedreiging van eenen ijselijken hongerdood....

V. VAN DE WEGHE.
1834-1900

En den verfoeilijken adel, die alsdan zal heerschen; die mannen zonder ziel noch geweten, die van gelijkheid zullen zwetsen, terwijl zij hunnen evenmensch tot den bloede zullen stroopen; die mannen, die op onderlinge achting zullen durven stoffen, terwijl zij het volk alle achting, alle aanmerking zullen ontzeggen; dien adel zal men bestempelen met den verachtelijken naam van *adel door het geld!*...

De denkbeelden, welke de schrijver heeft willen vertolken in *Bernhart de Laet*, vindt men terug in verscheidene kleinere schetsen; ook in een paar omvangrijker verhalen. Aldus in de allegorische phantasmagorie *de Tooverdoos*⁽¹⁾, welke *Rowna* overtreft aan dolle verbeeldingskracht, en voornamelijk in *Mynheer Luchtervelde, waarheden uit onzen tyd*⁽²⁾, een stuk, dat breedgeborstelde tafereelen biedt en meer genot verschaft, al is er maat noch perk gehouden bij het opeenstapelen van de rampen der arme wroeters, weerlooze prooien der willekeur en wulpschheid van bazen zonder geweten.

Met tegenzin had Zetternam het soldatenpak aangetrokken, en in weerwil van de dikwerf herhaalde pogingen zijner vrienden om voortijdig zijn ontslag uit den dienst te bekomen, sloeg eerst het uur zijner bevrijding den 7ⁿ Mei 1849, nadat hij beurtelings te Antwerpen, te Aalst en te Dendermonde in garnizoen had gelegen⁽³⁾. Kort daarna trad hij in den echt.

Ofschoon stoffelijke zorg nu jaar aan jaar grooter inspanning van hem vordert, valt in zijn werk, sedert 1850, eene veel minder sombere stemming te bespeuren. Laat hij als vroeger zich volgaarne medevoeren door het spel zijner verbeelding, toch weet hij deze voortaan eenigermate te beteugelen. Maar evenmin als voorheen gunt hij zijne denkbeelden en letterkundige ontwerpen tijd tot rijpen; en wij zien hem, in zijne gejaagdheid om veel voort te brengen en uit te geven uren en uren aan lezen en schrijven besteed, van zijne nachtrust afwoekeren. Aan het louteren en puimen van taal en stijl, valt derhalve niet te denken; minder nog aan het oplichten van al te donkere kleuren of het afronden van al te kantige karakters. Jammer genoeg! want rijk aan verscheidenheid en afwisseling is de reeks verhalen⁽⁴⁾, die aanvangt met

- (1) Verscheen in het *Taelverbond*, 1848. In dit verhaal spelen Adalhil en Bugarhil, de twee beschermgeesten van Adel en Burgerij, eene hoofdrol; zij twisten onderling en met Demhar, het arbeidende volk, om eene wonderdoos, welke het bezit van de schoone Harmona verzekert.
- (2) In 1848 door *De Taal is gansch het volk* te Gent, in een prijskamp voor zedenroman, met goud gekroond. Tot groote verbazing der aanwezigen kwam Zetternam den prijs ontvangen in zijn soldatenpak.
- (3) Het geknel en gekwel der kazerne herdacht hij met bitteren spot in zijn *Brokken uit het Gedenkschrift van een koperen knop*.
- (4) *Tantje Mortelmans* (1850), *Simon Cokkermoes* (1850), *Arnold de Droomer* (1852), *De Kimrische Diluvie* (1853), *De Wonderbare Avonturen eener oude Schilderij* (1853), *Een Middeltje om ryk te worden* (1853), *Tooneelen uit het leven eens Kunstschilders* (1854), *Hoe men Schilder is* (1855). Intusschen had Zetternam nog twee tooneelstukken voltooid: *Modezucht*, volksdrama in vier tafereelen, dat als mengelwerk in 1854 voor het eerst verscheen, en *De Vrouw van Egmont*, drama in drie bedrijven, na Zetternam's dood, in 1859, in Rens' jaarboekje uitgegeven.

Met een historischen roman *Philips de Goede te Antwerpen*, behaalde Zetternam in 1851, als aanmoediging, den prijs door de Antwerpsche Maatschappij der Schoone Kunsten uitgelooft. Van Beers en De Geyter, die er elk een gedeelte van in 't schoon geschreven hadden, en hij zelf, hielden dat werk voor zijn beste. Het handschrift is bij een Gentschen uitgever zoek geraakt. Een nagelaten roman *De Zonderlinge Bruid* is insgelijks verloren, waarschijnlijk onder de papieren van Michiel Van der Voort. Zie daarover het omstandig en met groote zorg bewerkt levensbericht, waarmede F. - Jos. Van den Branden de uitgave van Zetternam's Volledige Werken (bij L. Legros te Antwerpen in 1876) heeft ingeleid. In de Volledige Werken zijn het *Handboek voor huis- en meubelschilders* (1853) en een aantal losse artikels niet opgenomen. Voor een paar dezer opstellen is dat jammer. Kenschetsend voor Zetternam's stelling in de letterkundige beweging, is immers zijn heftig verweerschrift *Pryskampbeoordeeling (Taelverbond, 1850-51, blz. 565-576)*, ten gunste van Jan Van Beers' niet bekroonden lierzang op den dood der Koningin; en ook, om de erin bevatte

Tantje Mortelmans en eindigt met *Hoe men schilder is*. Opmerkelijk mag het heeten, dat de best geslaagde van al de karakters door Zetternam geteekend, juist in deze twee stukjes uitblinken: in het eerste, het edelmoedige tantje, het ouwerwetsche vrouwtje, welke den schijn aanneemt zelf de weekhuur af te halen bij de arme lieden, om onbespied hare almoesen te kunnen uitdeelen; en, in het andere, de rondborstige ruwe schilderijenkoopman, die als beschermer en redder optreedt. Men gevoelt dat de schrijver deze beide wezens zijn eigen hartebloed heeft ingestort.

Nog op een ander gebied gaf Zetternam den Vlamingen blijde verwachting: in den zomer van 1854 had de Sint-Lukasgilde, ter gelegenheid van haar vierhonderdjarig bestaan, eenen prijskamp uitgeschreven, en Zetternam gelauwerd voor zijne merkwaardige *Bedenkingen op de Nederlandsche Schilderschool*⁽¹⁾, welke getuigden van evenveel studie als kunstzin, en de rechters verbaasden om de stoutheid waarmede hij de nationale kunst verdedigde. Zetternam, dacht men nu, kon en zou de leider wezen van het

beschouwingen over zijn eigen letterkundig streven, zijn artikel *Eenige goede schilderyen uit de Tentoonstelling van Antwerpen* (*Taelverbond*, 1851-52, blz. 490-530).

- (1) Ed. Dujardin, de teekenaar der lieve platen voor Conscience's werken, had overigens Zetternam, naar het schijnt, geholpen.

tijdschrift voor degelijke kunstcritiek, waarvan de behoefte sedert lang werd gevoeld. Met zijne gewone hartstochtelijkheid wijdde zich de jonge man aan die nieuwe taak. Alhoewel hij borstig was, ondernam hij welgemoed eene omreis door het Vlaamsche land tot het werven van inschrijvers; en toen het eerste nummer van *De Vlaemsche School* den 15ⁿ Januari 1855 verscheen, had hij den aard en de strekking meesterlijk uiteengezet: 'Vernietiging van vreemden invloed, eigenaerdige zelfontwikkeling, en zedelyke onafhankelykheid'. dus luidde de leus voor de toekomst.

Zetternam zelf zou het bestuur van het tijdschrift in handen nemen⁽¹⁾. Doch zijne gezondheid was geknakt. 'De machtige springveer, zoo lang tot Vlaenderens verdediging overspannen,' - zou weinige weken later zijn boezemvriend Conscience, aan den boord van het graf mogen uitroepen, - 'was gebroken; - en wat van de vurigheid zyns geestes nog overbleef, verteerde met bliksemsnellen spoed zyn reeds uitgeput lichaam.'

Half-Juli moest hij zich te bed leggen. Zichtbaar vervielen zijne krachten met iederen dag. Dr Matthyssens en Dr Snellaert beproefden het mogelijke; maar het duurde nauwelijks twee maand, of het ontstuimige edele hart had opgehouden te kloppen.

Bij zijne begrafenis verdrongen zich de vlaamschgezinden uit Antwerpen, Gent en Brussel om zijne groeve, en er was slechts éene stem om zijn vroegtijdigen dood als een zwaar verlies voor de Vlaamsche Beweging en de Vlaamsche Letterkunde te betreuren⁽²⁾.

In den bloei des levens, geen twee jaar nadien, bezweek in de Scheldestad een andere schrijver, wiens koortsige bedrijvigheid niet moest onderdoen voor die van den pas verlorene, en aan wiens werken, nog meer dan aan Zetternam's, eene evenzeer onbillijke

- (1) Voor de bijdragen over Kunstcritiek en Nijverheid. Julius De Geyter voor de Poëzie, P. Génard voor Geschiedenis en Tooneelcritiek, Heremans voor Taalkunde en Letterkundige critiek, Dr. Matthyssens voor de wetenschappen over het algemeen, Cl. Ommeganck voor de Scheikunde, Johan Van Rotterdam voor de Romans, en F -J. Weyermans voor de Wiskunde, zouden zijne mede-bestuurleden zijn.
- (2) Zie Conscience's aandoenlijke rede, benevens het bericht van Zetternam's afsterven en de beschrijving der begrafenis, in *De Vlaemsche School* van 1855, blz. 121-127. - Eene voordracht van A.J. Cosyn over *Zetternam als Volksschrijver*, verscheen in het jaarboek van het Willemsfonds, 1870, blz. 158-175.

vergetelheid ten deel is gevallen. De tering hield P.-J. Van Kerckhoven maanden lang aan het ziekbed gekluisterd. Hij overleed den 1^{en} Augustus 1857, nog geen volle negen en dertig jaar oud.

Sedert *De Vlaemsche Rederyker*, in 1847, onder zijn bestuur was overgegaan, had hij schier alleen, enkel met zijn ouden schoolmakker Sleeckx en met Ch.-P. Du Mont, Em. Van Driessche en Konstantijn Simillion tot vaste medewerkers, den last dezer uitgave getorst. Onnoemlijk groot is het aantal bijdragen, die uit zijne nooit schrijvensmoede pen zijn gevloeid: tooneelwerken, gedichten welke zijne jongere maar zelden overtreffen⁽¹⁾, boekbeoordeelingen in zijn reeds besproken bitsen trant, en eene onafzienbare rij schetsen en verhalen⁽²⁾.

Om deze naar hunne wezenlijke waarde te kunnen schatten, is het best ze te lezen bij het doorbladeren van het tijdschrift, dat ons nader bij Van Kerckhoven brengt en zijnen tijd, en ons den vruchtbaren verteller te aanschouwen geeft in zijne veelzijdige kennis, zijne opvatting van kunst en letteren, zijn angstig trachten om alles wat hij in Conscience en anderen heftig laakt, uit zijne eigene schriften te weren. Weggerukt uit het midden dat hunne strekking opheldert, staan vele dier verhalen alleenig en verkleumd in den dichten drom der volledige werken van den volbloed, doch eigenaardigen romantieker.

Stelselmatig ontzegde hij aan zijne geesteskinderen het recht den lezer te ontroeren; de nieuwsgierigheid moesten zij prikkelen door wonderbare geschiedenissen, zonderlinge toevallen, geheimzinnige toestanden, en de belangstelling door onverwachte verwickelingen. Geestdrift te betoonen voor het heerlijkste natuurschoon was hun niet geoorloofd.

Wie in *De Vlaemsche Rederyker* Van Kerckhoven nagaat, zal het voor onze letteren waarlijk betreuren, dat hij gemeend heeft juist die eigenschappen te moeten versmaden, waaraan Conscience, die tot het hart spreekt, zijn bijval verschuldigd was. Met een greintje gevoel, een roerend woord, en hier of daar een kleurig hoekje, een uitkijkje op den zonnigen hemel, had hij verscheidene onder de

(1) Zijn bundel *Volksliedjes* verscheen te Gent afzonderlijk, in 1854, als uitgave van het *Willemsfonds*.

(2) Afzonderlijk verschenen sedert 1847: *Volksverhalen* (1849), *Ziel en Lichaam* (1850). *Wit en Zwart*, verhalen (1851), *Liefde* (1851), *Licht en Bruin* (1851), *Avondlezingen* (z.i.), *Twee Goddeloozen*, door Jan De Vrij (1857).

VIRGIE LOVELING.
1836.

beste vertellingen, waarin hij Italië herdenkt⁽¹⁾, tot blijvend meesterwerk kunnen verheffen.

Minder bevalen zijne zedenschetsen; hij zoekt er zoo zwart mogelijk de vernepen toestanden van behoeftige arbeidersgezinnen, te midden eener hartelooze en bedorven maatschappij af te malen.

SREVAAS DOMIEN DAEMS.
1838

Jan Rym⁽²⁾ is eene der verdienstelijkste; maar de vereischte van toereikende waarschijnlijkheid wordt in die kleine en grootere verhalen uit het dagelijksch leven al te dikwijls over het hoofd gezien, en het bulderen tegen baatzucht en verdrukking bevordert geenszins de kunstwaarde⁽³⁾. Vele dier holle vertelsels wegen te zamen niet

(1) *Pietro Datenieri, Teresina, Fioretta, Sabina, Beatrice, Gregorio, De Occhiata, Marianna, Valeria, Giannino, Molinara*, begonnen in *De Vlaemsche Rederyker* van 1849, en in de volgende jaargangen tot 1854 voortgezet onder den algemeenen titel *Uit myn Dagboek*. Opgenomen in het tiende deel der Verzamelde Werken.

(2) *Rederyker*, 15^e jg. (1851).

(3) In onze nieuwere letterkunde is Van Kerckhoven de eerste geweest, die bepaald anti-kerkschgezinde tendenz-verhalen heeft geschreven, o.a. zijn in letterkundig opzicht waardeloozen roman *Twee Goddeloozen*, dien hij in 1857 te Brussel uitgaf onder den deknaam *Jan De Vry*.

op tegen het keurig en boeiend droomensprookje *Hans de Boschwachter*⁽¹⁾.

Met de twee deelen van *Ziel en Lichaem* (1848) en met *Liefde, een roman in brieven* (1851), gaf Van Kerckhoven de volle maat van zijn onbetwistbaar talent. Alhoewel hij zelf het woord niet uitspreekt, is eerstgenoemd verhaal eigenlijk een spiritismus-roman. Zou de Vlaamsche lezer, wiens letterkundige ontwikkeling, naar zijne in de inleiding uitgedrukte meening, al te weinig gevorderd was, die nieuwigheid begrijpen?

Den inhoud samenvatten is haast niet te doen. De helden, Wolfgang en Frans, zijn twee overprikkelde en overgevoelige naturen; zij leven te midden van geestverschijningen en onbegrijpelijke gebeurtenissen, en teren hunne ziel af in afgetrokken mijmeringen over het raadsel des levens en over de verhouding tusschen geest en stof. Zeer terecht heet *Ziel en Lichaem* in de eenige uitvoerige bespreking welke aan 't werk te beurt viel⁽²⁾, 'het vreemdaerdigste gewrocht dat de jongere vlaemsche letterkunde voortbragt.'

Als opvatting en bewerking staat *Liefde*, kloeker gebouwd en minder verward, - overigens Van Kerckhoven's beste verhaal, - beduidend hooger. Het is eene zeer verfijnde en spitsvondige ontleding, hoe zich, in twee harmonisch gestemde harten, het gevoel ontwikkelt dat ze tot elkander voert, al blijkt dit gevoel, aan de eene zijde althans, niets dan reine achting en innige, vriendschappelijke vereering te zijn: hier ten minste leeft de lezer het leven der helden eenigszins mede, en is er klimmende spanning tot het einde toe.

Den doodkranken schrijver werd den 22ⁿ Juni 1857, door vele Antwerpsche Maatschappijen, 's avonds, bij fakkellicht, eene indrukwekkende hulde gebracht, ter gelegenheid der bekroning van een zijner drama's⁽³⁾.

(1) In het elfde deel der *Volledige Werken*.

(2) *Vlaemsche Stem* (1848, blz. 371 en vlg.). De niet ondertekende bespreking is waarschijnlijk van Sleeckx. - Nog in den *Vlaemsche(n) Rederyker* van 1852 (17^e deel, blz. 115-173) liet Van Kerckhoven eene uitgebreide 'Verhandeling over het dierlijk magnetismus' opnemen.

(3) *Twee Naeisters*, in den prijskamp van den *Wyngaerd* te Brussel. Zie bijzonderheden over die hulde in het levensbericht van Lodewijk Gerrits door A. Snieders (*In 't vervallen Huis*, Antwerpen, 1877, blz. 166).

Over Van Kerckhoven en zijne werken, bestaat geene enkele studie. Wij kunnen enkel verwijzen naar de beknopte biographie door Ida von Düringsfeld (III blz. 91 en vlg.); naar het necrologisch artikel van Rens in de *Eendracht* van 16ⁿ Augustus 1857, en in het *Jaerboekje* voor 1856, alsmede naar eene onbeduidende lofrede door Ferdinand van Tergow (Pseud. van Ferd. DeMets), uitgesproken in den *Olyftak*, op den 1ⁿ November 1857. - Zie ook in de *Eendracht* van 30ⁿ Augustus 1857 het schoone gedicht van Pr. Van Duyse op Van Kerckhoven's begrafenis.

Sleeckx, evenals Conscience geboren in de parochie van Sint-Andries, eene der volkswijken te Antwerpen, zou Van Kerckhoven schier eene halve eeuw overleven. Zijn vader, kopergieter van beroep, was een verstandig ambachtsman die veel trek had in lectuur. Hij leerde zijnen Domien lezen, die weldra fabeltjes van La Fontaine, vertaald door den St. Michielsheer, pater Moons, en stukjes uit den *Eerlyken Plukvogel*, een oud liedjesboek, vlot opzeggen kon. Moeder Sleeckx kende Antwerpen en de Antwerpsche legenden en volksoverleveringen op haar duimpje. Voor hare kinderen wist zij altijd wat nieuws te vertellen.

Op zijn dertiende jaar tot opper-moniteur opgeklommen in eene stedelijke gemeenteschool, welke hij later in *Dirk Meyer* zou beschrijven, mocht hij, door toedoen van een lid der school-commissie, priester en dichter Cannaert, naar het Athenaeum gaan. Hier was alles Fransch; dit belette evenwel niet dat hij, als zooveel Vlaamsche jongens die een degelijk lager onderwijs genieten in hunne moedertaal, weldra vooraan zat. Met zijnen makker Van Kerckhoven zou hij in het vervolg wedijveren in het maken van Latijnsche verzen.

Voor den zoon van eenen met vijf kinderen gezegenden ambachtsman, kon er van voortstudeeren geene spraak wezen. De jonge Sleeckx schreef eenigen tijd bij notaris Crabeels, en werd daarop benoemd tot onderwijzer aan de Lagere Hoofdschool, - eigenlijk eene stedelijke Middelbare School, - bestuurd door den voormaligen privaat-onderwijzer Shaw, denzelfden bij wien Jan Van Ryswyck in 1848 een tijdje ondermeester zou zijn.

In het schipperskwartier, waarheen zijne ouders verhuisd waren toen hij nog op de banken zat van het Athenaeum, had hij kennis gemaakt met de Van Ryswycks. Deze waren zeer ingenomen met den vlugbespraakten knaap, die even verslingerd was op de schilderijen in het Museum als op het kleurige leven langs den waterkant; die niet onaardig teekende, stukjes maakte voor het poppen-

spel van zijne jongere broers, zusters en buurtjes, en wiens leeshonger de geëerde Hollandsche dichters van Vader en Door Van Ryswyck niet konden verzadigen. Hij verslond rijp en groen, al wat hem in handen viel, Fransch wel het meest. Eene Nederlandsche vertaling van Cervante's Novellen, uit de boekerij van het door J.-F. Willems gestichte *Tot Nut der Jeugd*, was echter zijn lievelingsboek.

DESIDEER CLAES.
1836

Na Van Kerckhoven's terugkeer uit Bologna, oefent hij zich met dezen hartsvriend in het Fransch schrijven; maar de bijval van *Het Wonderjaer* lokt beiden naar *Het zwart Paerdecken*, dat hen regelrecht naar den *Olyftak* voert, nu dat Sleeckx was gaan dichten volgens den trant der *Eigenaerdige Verhalen*. Meer opzien dan zijn beste vers baart zijn eerste prozastuk *Happart en Everdy* in het tijdschrift *De Noordstar*. Hierdoor aangemoedigd, benuttigt hij voorts de van moeder gehoorde legenden, en aldus ontstaan zijne *Kronyken der Straten van Antwerpen*⁽¹⁾.

In 1844 verlaat Sleeckx het onderwijs om met Jan De Laet en

(1) In 1843 bij Oberts te Antwerpen, in drie deeltjes uitgegeven, en sedert, vermeerderd en verbeterd, verscheidene malen herdrukt.

Jaak Van de Velde⁽¹⁾ te Brussel het eerste Vlaamsch dagblad te stichten. Alhoewel de onderneming mislukt, komt hij eerst in 1853, na negen jaar volijverig werken, uit de hoofdstad⁽²⁾ naar Antwerpen terug; ook hier blijft hij zijne liefde voor de fraaie letteren getrouw

KAREL BOGAERD
1834

in weerwil van nog acht jaar onverkwikkelijken arbeid als dag-

- (1) Jaak-Frans Van de Velde, geboren te Hamme bij Dendermonde, 1817, leverde bijdragen in het *Kunst- en Letterblad* en J.W. Wolf's *Grootmoederken* (1843), en vestigde zich te Londen in 1859.
- (2) Hij schreef daar verscheidene verhalen en tooneelstukken; besteedde er zes jaar, met Van de Velde, aan het vervaardigen van een groot Fransch-Vlaamsch en Vlaamsch-Fransch woordenboek; gaf met Ecrevisse en Van de Velde het letterkundig tijdschrift *De Vlaemsche Stem* uit (1846-'49) en, onder denzelfden titel, met Ledeganck's broeder, een dagblad (1851), dat hij opstelde in de bureelen van de pas verschenen *Étoile Belge*, waaraan hij medearbeidde, en dat hij twee jaar nadien, als zijnen eigendom naar Antwerpen overbracht.

bladschrijver⁽¹⁾. Eindelijk mag hij het dagelijksch pennen laten steken en ruimer ademen: in 1861 volgt hij Jan Van Beers op als leeraar van Nederlandsche taal- en letterkunde aan 's Rijks Normaalschool te Lier. Daar zal hij echt vlaamschgezinde onderwijzers vormen, uitstekende leerlingen kweeken, en tevens als roman- en novellenschrijver zijnen bloeitijd beleven.

Het valt moeilijk uit te wijzen of de verteller Sleeckx bij den aanvang zijner loopbaan Conscience's invloed heeft gevoeld. Wel zijn de meeste stukken van de *Straten van Antwerpen* romantisch gekleurd, en herinnert meer dan éene bladzijde aan *Wonderjaer*; *Phantazy* en *Leeuw van Vlaenderen*; maar dezelfde Fransche lezingen die ook Conscience hadden gevoed, kunnen daartoe hebben bijgedragen. Hoe het zij, niet lang zal Sleeckx worstelen om zich los te wringen uit het gareel van de denkbeelden welke destijds in litteratuur en schilderkunst overheerschten; immers, reeds in zijn eerste boek zint hij op de werkelijkheid, zoekt hij natuur en waarheid. Dat getuigt *Het Melkboerinnen*, een der stukjes die al geheel of gedeeltelijk buiten de romantiek liggen. Bij het schrijven van dit verhaal, - hij woonde toen juist op de Melkmarkt, - was het hem niet zoozeer te doen om de legende van het beeldje, dat de pomp van het kleine plein versierde, dan wel om zoo getrouw mogelijk twee levende lieden af te schilderen, den mandenmaker en zijne vrouw van rechtover de deur, en hun huisje met den houten gevel. Dat eerste afprenten van hetgeen hij zag en hoorde, moet hem een lust zijn geweest en eene openbaring; want na de *Kronyken der Straten van Antwerpen* zal hij bijna geen verhaal meer laten drukken, dat niet gegrond is op eene ware gebeurtenis, zijnen lezer geenen persoon voorstellen, dien hij niet heeft gekend. Natuurlijk zal hij alles zoodanig aanleggen, dat niemand zijne levende documenten met den vinger kan nawijzen; doch zonder het zelf te weten zal hij een realist zijn, voordat er in Frankrijk van realisme spraak is.

Zijn tweede bundel, *Volksverhalen* (1848), is enkel merkwaardig om de oogenschijnlijke krachtinspanning tot het nabeelden van de werkelijkheid. Soms vindt hij voor deze den gepasten vorm. In

(1) Hoofdredacteur van *De Vlaemsche Stem* en van *De Schelde* (1853-'57); medeopsteller van *Le Précurseur* (1857-'60); hoofdredacteur van *Le Loyd Anversoïis*, het dagblad der Antwerpsche makelaars (1860-'61).

het opzicht van toon en kleur, is die gelukkig getroffen in het tafereel, - de zondagswandeling van eenen braven mosselventer met vrouw, zoons, dochters en trekhonden, - waarmede de droeve geschiedenis van *Mieken Tummers* aanvangt.

In zijn boek *In alle Standen* (1851) delft het romantisme het onderspit, vooral in de kleine schets de *Twee Weduwen* uit Antwerpen's achterbuurten waar Sleeckx tien jaar later de schilderijen zal malen, welke de volledigste uitdrukking zullen wezen van zijn talent, al moge zijne geboortestad de *Kronyken en legenden* van hare straten, zijn' eersteling, boven alles verkiezen. Onder meer goeds, biedt de derde bundel de voortreffelijke karakterstudie van *Voorzitter Breugels*, van den stijfhoofdigen vader die zijne aangeboden dochter hooren noch zien wil omdat zij zich verstoutte tegen zijnen zin te trouwen, en die jaren achtereen ten koste van nameloos wee, zijne ware gevoelens verbergt. Het stuk *Schurken en brave Lieden* verdient eene bijzondere vermelding, omdat Sleeckx, gewoonlijk zoo koel, bij het ontmaskeren van de huichelarij en de zedelijke laagheid van sommige zoogenaamde groote mannen, zich hier wezenlijk eens warm maakt.

De gemoedelijk verhaalde geschiedenis van den vervallen vigilantknol, vroeger een wijd en zijd beroemde renner, *Miss Arabella Knox*, en van den trouwhartigen jockey die het beest eenmaal africhtte en bereed, en rouw draagt wanneer het eindelijk bezweken is, spant de kroon in *Ontmoetingen* (1856). Het is een echt meesterstukje.

Evenals in enkele vroegere schetsen, en in verscheidene latere, legt Sleeckx zich toe op het wekken van belangstelling door het ontsluieren van buitengewone en raadselachtige toestanden of gebeurtenissen. De aldus verkregen spanning verklaart den bijval van *Kobe Daeltjens* in *De Volksverhalen*, en van de moordgeschiedenis *De Baas uit het Rozelaarken*, welke gretig gelezen werd in den bundel *In alle Standen*.

Toen Sleeckx de pen voerde in den *Loyd*, schreef hij, op verzoek van den Amsterdamschen uitgever Van Kesteren, den roman *In 't Schipperskwartier* (1861). Deze schildering van Antwerpsche volkszedes vestigde zijne faam voorgoed. De held, Jan Savoir, vertelt er op hartelijken toon, en tevens rond, op zijn zeemans af, hoe zijn moeitje hem opbracht, een oud vrouwtje dat met een kraampje kersen en krieken, appelen en peren zat; wat jolige kinder-

jaren hij met de andere knapen van den waterkant heeft gesleten, vooral met Flip Keusters, zijnen boezemvriend; hoe beiden matroos worden en 't met Flip verkeerd gaat, terwijl hij zelf, uit liefde tot Rozeke Pasmans, het dochtertje uit den kaaswinkel, lezen en schrijven leert en zijn examen als stuurman aflegt; eindelijk hoe hij Flip Keusters op zee het leven redt, en terugvoert op de goede baan. De avonturen van Flip en zijn meisje onderbreken voortdurend Jan Savoir's eigen levensgeschiedenis, en de ingeschoven verhalen van Kaat Van den Branden's vrijage, van Jaak Vermond en Martha Van Bladel, van de reis naar Rio en de schipbreuk doen het nog veel meer. De karakters zijn evenwel zóo waar en treffend, en er ligt iets zóo aantrekkelijks en opbeurends in die eenvoudige geschiedenis van een volksjongen, en in den humor van enkele tafereelen, - waar Jan Savoir zich optakelt voor zijn eerste bezoek in den kaaswinkel, bij voorbeeld, en later wanneer hij, in een staat van zalige opgewondenheid, na afgelegd stuurmans-examen 't heele winkeltje overhoop stelt, - dat ook heden nog *In 't Schipperskwartier* Sleeckx' meest bekende vertelling gebleven is, en onder den vloed romans sedert 1840 nog altijd een der liefst gelezene.

Te Lier, verplaatst in den nieuwen werkkring die aan zijn aard en aanleg zooveel beter beantwoordde, zal Sleeckx, de realist, in tegenstelling met den idealist Conscience, wien Kortrijk al te eng was, de kleinsteedsche eigenaardigheid niet versmaden. Zijne gezelligheid en het doordringend vermogen van zijn critischen geest zullen hem hier uitermate dienstig zijn.

Terwijl hij het leventje om zich heen opneemt en peilt, verschijnt zijn novellenverzameling *Op 't Eksterlaar*⁽¹⁾, die uitmuntende verhalen bevat, zooals *M. en Mevr. Severdonckx*, *De Gescheurde Kraag*, en niet het minst *Jol*, het leven van een' trekhond door hemzelve verteld, bijna even voortreffelijk als *Miss Arabella Knox*; doch de beteekenis van *Op 't Ekster laar* ligt meer in het tastbaar wordend streven van Sleeckx naar vormenvastheid en en eigen Vlaamsche kleur door het gepast gebruik van schilderach-

(1) (1863). De hierin opgenomen stukjes worden voorgesteld als lezingen door eenen kring jonge letterkundigen, op hunne wekelijksche bijeenkomsten in eene kleine buitenherberg *Het Eksterlaar*, gehouden.

tige woorden en uitdrukkingen. In dit opzicht behoort de palm aan den roman *Dirk Meyer* die het licht zag in 1864, bijna gelijktijdig met den bundel *In de Vacantie*, waarin de lieve musschen-historie *Tjilp! Tjilp!* uitblinkt.

Dirk Meyer; - een tweelingbroeder van Jan Savoir uit *Het Schipperskwartier*, doch gevleeschder en gespierder, - mishaagde velen die, toenmaals nog weinig of geen begrip hebbend van natuur

DR. H. CLAEYS.
1838

en waarheid in kunst en letteren, geërgerd waren door de trouwe schildering van ongelikte en ongekamde volbloed zeebonken aan boord en aan wal, blind als ze waren voor de meesterlijk gemaalde portretten en tafereelen, welke de schrijver te bewonderen gaf. Sleeckx zelf, naar het getuigenis van zijnen leerling G. Segers, hield voor zijn beste werk⁽¹⁾. De levendige verhaaltrant en de flinke karakterteekening zouden die meening staven, als het tweede deel van den roman niet zoo lang was uitgedijd; overigens, wie de kleurigste brokken uit *Dirk Meyer's* zeemansleven vergelijken wil met de beste bladzijden uit *Mon Frère Yves* van den jongeren en

(1) *Sleecks, 1818-1901*, door Gustaaf Segers. (Overgedrukt uit de *Tijdspiegel*, 1902). Blz. 22.

gevierden Franschen schrijver Pierre Loti, zal te beter de kerngezonde kunst waardeeren van den Vlaamschen, destijds onbegrepen realist.

Niet minder aandacht verdient de louter Liersche periode van Sleeckx. Zij neemt aanvang in 1867, met *Tybaerts en Cie en andere verhalen*. Thans zal hij minder schilderen, meer teekenen, en zich verkneukelen in het ontleden van kleinzielige menschjes; de draden van hun sluw en zelfzuchtig berekenen ontwarren; hun femelen ontmaskeren; hun schrafelen aan de kaak stellen. Het levenslang huichelen van de beide Tybaerts moge den gevoeligen lezer ontstemmen, het behendig ontwikkeld verhaal van den geniepigen handel en wandel der gewetenlooze broeders blijft niettemin eene treffende, ofschoon weleens caricaturale afbeelding van kleinsteedsche bekrompenheid.

Meer genot verschaffen de *Plannen van Peerjan*, omdat in deze realistische beschrijving van het landleven in den Antwerpschen polder het zonnetje der liefde lacht. De innige en reine gevoelens van een armen bestedeling voor zijne vroegere speelgenoot, het schoone doch welstellende Loken, boeien den lezer in dit dorpsverhaal dat, aan menschenkennis even rijk als *Tybaerts en Cie*, tot in het geringste onderdeel met bedreven pen is uitgewerkt.

Geene van Sleeckx' andere vertellingen uit dien tijd haalt het bij die twee; noch *Neef en Nicht en andere Verhalen* (1869); noch de *Scheepstimmerlieden* (1870); noch de historische roman *Hildegonde* (1870) waarvoor hij de stof ontleende aan de geschiedenis van een drieluik in de St.-Gummaruskerk te Lier; noch de beide goede stukken van *Kunst en Liefde*, (1870). Alleen in de kostelijke schets *Hoe Engel zijn Bientje kreeg*, uit den bundel *Het Erfdeel en andere Verhalen* (1872) vinden wij den realistischen schilder terug in de volheid zijner kracht. Deze humoristische studie over het vraagstuk: hoe een ondernemende jonge varkensslachter een koppel prijsvarkens vet gemest krijgt? vormt met de geschiedenis van het zwaar beproefde vigilantepaard en met die van den wijsgeerig aangelegden trekhond, een keurig letterkundig klaverblad. Wie *Engel* gelezen heeft, meent Max Rooses, zal zweren dat de schrijver bij een spekslager heeft gediend; en hij voert dit aan als een bewijs van de zorg waarmede Sleeckx zijne onderwerpen bestudeert, en

tevens van het gemak waarmede hij zich in sterk verschillende omgevingen verplaatst.

‘Met zich te onttrekken aan de heerschende mode,’ - bemerkt dezelfde beoordeelaar - ‘pleegde Sleeckx eene daad van letterkundige zelfstandigheid en oorspronkelijkheid, die de aandacht vergt van hen, die zich met de geschiedenis onzer letterkunde bezighouden. Er ligt moed, maar tevens gevaar in het heffen eener

JHR. DR. KAREL DE GHELDERE.
1839

nieuwe banier. Het is dan ook als de vertegenwoordiger van een bezadigd realism, tegenovergesteld aan het heerschende idealism, dat Sleeckx zich allereerst voordoet, wanneer wij trachten ons eene voorstelling te maken van zijne beteekenis als schrijver.⁽¹⁾

Met Conscience wedijveren de gebroeders Renier en August Snieders als boeiende en begaafde vertellers. Al spoedig mochten zij zich verheugen in een zeer uitgebreiden lezerskring. Om hunne scherp afgeteekende Roomsche strekking waren zij niet alleen in het Vlaamsche land, maar ook onder de Noord-Nederlandsche katholieken dubbel welkom. Ieder van hen heeft een eigene wijze

(1) Max Rooses, *Letterkundige Studieën* (1894), *Sleeckx*, blz. 11.

van zien en zeggen: de humor in opvatting en uitdrukking, gepaard met ontwikkelden zin voor realisme bij den gemoedelijken, en wel eens nuchteren Renier, is bij August, den vinnigen dagbladschrijver, eerder bitter, en wordt soms hekelzuchtig tot sarcasme toe.

In hare merkwaardige bloemlezing uit onze herbloeiende letterkunde, deelt Ida von Düringsfeld over beider jeugd belangrijke inlichtingen mede⁽¹⁾.

FRANS WILLEMS.
1839-1896

Zij zagen het levenslicht in het Noordbrabantsche dorpje Bladel: Jan-Renier den 22ⁿ November 1812, August den 8ⁿ Mei 1825. Alhoewel beiden zich heel vroeg in 't Zuiden gevestigd hebben, behield Renier zijn leven lang de Nederlandsche nationaliteit, terwijl August deze eerst in latere jaren ruilde tegen de Belgische. De herinneringen aan eene onbekommerde jeugd hebben

(1) August schreef daarenboven het levensbericht van zijnen broeder in het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie (1899). Over August handelde Br. Florentius in eene reeks opstellen getiteld: *Vlaamsche Letteren. Wijlen Dr. Jan-Renier Snieders; Dr. August Snieders*, van Februari tot Mei 1894 verschenen in den *Katholieke(n) Gids*, alsmede in het artikel *Herinneringen en Beelden*, in de Meiaflevering (1895) van dat tijdschrift.

aan de twee broeders, doch het meest aan den oudsten, stof tot lieve verhalen geleverd.

Naar het schijnt, was de kloekgebouwde Renier, een levenslustige, ietwat wilde jongen, verslingerd op schaatsenrijden en zwemmen, op vogelenvangen en boomklimmen; om hem van de straat af te houden, lieten de ouders hem les nemen in de muziek, waarvoor hij grooten aanleg bezat. Zij hoopten dat hij priester zoude worden. Te Roermond, en later te Eindhoven, mocht hij Latijn studeeren. Maar eene jonge, trouwe liefde bewerkte, dat de geslachtsboom der Snieders eenen heeroom minder zou tellen. Renier kwam in 1833 naar Leuven, verwierf er vijf jaar later en op schitterende wijze zijn doctorsdiploma, ging zich als geneesheer vestigen te Turnhout, niet al te ver van het vaderlijk huis, en huwde den engel uit zijne jongelingsdroomen.

Te Leuven, waar hij zich aangesloten had bij de vurig Vlaamschgezinde jeugd, was hij een der eerste leden van *Met Tyd en Vlyt* geweest; in de *Lettervruchten*, welke dit Studenten-genootschap in 1839 en in 1845 uitgaf, behooren zijne dichterlijke bijdragen tot de beste. Na het verlaten der Hoogeschool zou zijn ijver voor de goede zaak niet verzwakken; want reeds in 1842 was hij medestichter en voorzitter van den letterlievenden kring *De Dageraad*, die in 1848 eenen bundel gedichten, *Dauwdroppelen* getiteld, in het licht zond, met een half dozijn versjes daarin van Renier. *Myne rustplaats in de heide* onderscheidt zich door gevoel en zangerigheid, en het heroï-comische verhaal *De Koning der Gilde* is vast niet onverdienstelijk⁽¹⁾.

De bijval welke in 1852 aan Renier's eerste prozastuk van grooteren omvang, *het Kind met den Helm*, te beurt viel, werd beslissend voor zijne roeping als romanschrijver. 'Toen ik eens,' - verhaalt August, - 'omstreeks dat jaartal, mijnen broeder bezocht, vond ik het handschrift dezer novelle, die hij in de zittingen van het genootschap had voorgelezen, gansch voltooid op zijne schrijftafel. Er bestond nog geen bepaald plan van uitgaaf.

(1) Aan die *Dauwdroppelen* werkten mede Th. Van Rijswijck, Van Duyse, Blicq, Eug. Stroobant, Dr. Wap en anderen meer. - Bewijzen van Renier Snieders' aanleg als dichter zijn insgelijks de enkele stukjes in Rens' Jaarboekje voor 1854, 1866 en 1868. *Als ik eens Koning was*, in dat voor 1866, is een geestige uitval tegen vrouwelijken pronktooi.

Met zijne toestemming nam ik het manuscript meê en zond het, sierlijk gedrukt, en opgeluisterd door eene prachtige teekening van Bernard Wittkamp, de wereld in. Van dat oogenblik was de naam des vertellers, in de rangen onzer schrijvers, gevestigd.'

De gebeurtenissen uit dien eersteling spelen op het laatst der zestiende eeuw, in en om Renier's geliefkoosd Bladel, te Hellenend, een wijd en zijd berucht en geducht plekje. Het aldaar heerschend geboefte steelt eenen pasgeborene, en vruchteloos stelt de vermogende vader alles in het werk om zijn kind op het spoor te komen. Te midden der boosdoeners groeit de geroofde knaap, Gutwald, op tot een wonder van deugd en moed. Veel hooge daden voeren hem eindelijk terug in de armen zijner moeder.

De goede en minder goede hoedanigheden, welke bijna al de latere werken van Renier kenmerken, treft men hier reeds aan. Na een voortreffelijk begin versukelt de schrijver doorgaans op dwaalpaden; want zijn zucht om allerlei verzinsels uit te spinnen is hem meestal te sterk.

Uitstekend realist in den besten zin, - men denke aan de tooneelen van vreugde op de Vorselsche hoeve bij de geboorte van het kind, aan de overrompeling door de Hellenenders, aan de typeering van dit baanstroopersgoedje en aan de schetsen uit de abdij van Postel, - verkiest hij steeds, vreemd genoeg, een buitengewonen sterveling tot held, en dicht hem schier bovenmenselijke gaven toe. Aldus Gutwald; aldus, mede de wakkere Koolbrander uit zijn tweede werk, *De Hut van Wardje Nulph* (1853): deze geestdriftige bewonderaar van de Turnhoutsche rhetorizijnen blijkt zulk gevleugeld hardlooper te zijn, dat een volbloed ros het hem moeilijk afwinnen zou.

Ongedwongen sparkelt Renier's humor in *Neel de kleermaker* en *Een Prins van Oranje*, twee vermakelijke tafereeltjes uit *Dorpsverhalen* (1853), waarin tevens zijn juist en treffend teekenen naar het leven zegeviert met *De Zoon van den Scheerslijper*. Die kleine schets, welke Ida von Düringsfeld niet aarzelde in haar geheel te vertalen, is een trouw beeld van den landelijken deugniet, die kwaad pleegt uit aangeboren drift.

De Meesterknecht (1855), eene vertelling uit de grensdorpen der Meierij, wordt weleens geroemd als Renier's meesterstuk. Het verhaal van den strijd om Coba, tusschen Evert, haar vroegeren speelmaat, zoo arm als hij eerlijk en trouw is, en Rik Stengel, den

sluwen en hardvochtigen knecht op de hoeve van Coba's grootvader, is inderdaad zeer aandoenlijk, en het geeft bevallige schilderijtjes te aanschouwen; maar *De Lelie van 't Gehucht* (1860) staat toch hooger om de eenheid in de samenstelling en de prachtige teekening der karakters. In de schaal onzer schatting kan zoowel *Narda* als *De Gouden Willem* (beide van 1869), en *Het Kraaiennest*, uit *Op de Grenzen* (1861) opwegen tegen *De Meesterknecht* die, in elk geval, als edel metaal nochtans uitblinkt nevens de veel minder geslaagde *Amanda*, beelden uit de krankzinnigen-kolonie te Geel (1856), *Doctor Marcus* (1858), luimige schetsen uit het leven der studenten te Leuven, en *Het Wonder van St. Hubert* (1867).

Ongeëvenaard is de kunst van Renier om boeiend en onderhoudend zijne menschen aan den praat te houden: voortdurend wordt gedialogeed. De dorpelingen welke hij teekent, - met spitsvondige zielsontleding laat hij zich niet in, - hebben den eenvoud en de groote gaven of gebreken van het landvolk: eigenzinnige boeren, schier om niets bekommerd dan om hunne akkers en hun vee, gretig naar geld en goed, ruw, sluw en doortrapt; ook wel ijdel en verwaand; daarnaast echter vriendelijker wezens ook, vol toewijding en zelfverloochening, vervuld met het verhevenst gevoel van plicht, eerlijk, trouw en edelhartig; allen, zoowel de boozen als de braven, steeds uit één stuk.

Den geboren verteller doet het oogenschijnlijk deugd zich zelven in het verhaal te mengen. Men gevoelt dat hij in de eerste plaats zich als lezers juist diegenen voorstelt en wenscht, wier lust en last en vroomheid hem bij voorkeur tot thema strekken; tevens, dat hij iets meer bedoelt dan het verschaffen van aangename tijdkorting voor den regenachtigen zondagnamiddag of den vervelend langen winteravond. In de verafgelegene Kempenhutten en -hoeven, welke hij als geneesheer bezoekt, wil de letterkundige het zijne bijdragen tot loutering der zielen en zeden, zoodat zijne lievelingsspreuken *Eerlijk duurt het langst*, of *Weldoen en niet omzien*, of *Op God betrouwen*, als het ware den indruk samenvatten, van het meerendeel zijner vertellingen.

Mangel aan afwisseling is de zwakke zijde van zijne dorpsgeschiedenissen: in meest alle behandelt hij één en 't eigenste onderwerp, twee mededingers die naar hetzelfde meisje trachten; de eene verwaand, ruw of baldadig, de andere arm, eerlijk, zachtmoedig. En het meisje zelf, moge het Coba, of Narda, of Dwina, of Anna

gedoopt zijn, in de herinnering smelten de verschillende beelden tot een enkel vriendelijk wezen van zachten vrouwelijken ernst, en trouwe standvastigheid in wel en wee. Kortom, één type van brave, hardbeproefde, doch ten slotte zegevierende minnaars; één type van booswichten, vol listen en lagen, gewoonlijk leelijk, kreupel of ros; één type van heldinnen; en daarenboven voortdurend herhaling van reeds vroeger vertelde gebeurtenissen of daden.

Uitzondering maakt *Op de Pijnbank*. Daarin is niemand anders de held dan een arme geplaagde plattelandsgeneesheer, die voor een week een vriend gaat bezoeken, in de hoop eens acht dagen lang van zieken en zuchtigen ontslagen te blijven. De arme geneesheer is Renier in persoon. Maar hoe verkeerd valt alles uit! Nauwelijks is hij in den trein gestapt, of daar speelt de kwelduivel reeds zijn parten: een boer springt af voor dat het rijtuig stilhield, is gekwetst en de dokter moet de wonde toenaaien; de trein vertrekt voor zijn neus, als hij juist klaar is. En het eene avontuur volgt op het andere, helaas, al erger en erger: met dwaze gesprekken over podagra en homaeopathie bederven zijn medereizigers hem het uitstapje, en bij zijn gastheer moet hij tanden trekken, hypnotiseeren, een lastigen ingebeelden zieke behandelen, veearts spelen bij een paard met buikpijn, met twistzieke collega's consultatie houden, den poot van een jachthond inzetten;.....en zelfs des nachts laten hem de akeligste dromen rust noch duur. Op de terugreis krijgt hij in het gasthof een stervenden cholera-lijder bij te staan, en komt ten slotte met een blauw oog tehuis, dat hem op den trein een paar vechtende boeren geslagen hebben, als hij ze wilde scheiden. Zou er wel een ongelukkiger wezen bestaan dan een geneesheer?

Mag er op de hoedanigheid van den humor wel eens af te dingen vallen, toch bevat *Op de Pijnbank* onbetwistbaar menige tafereeltjes zoo vol pit en leven, - de twistende huurkoetsiers te Brussel, bij voorbeeld, - en van zulke aanstekende luim, dat het werk, in zijn geheel, als een der eigenaardigste in onze letterkunde mag geprezen worden.⁽¹⁾

- (1) Bij deze reeks verhalen, waarop voornamelijk de schrijversroem van Renier gevestigd is, sluiten zich uit de jaren na 1870, eenige bundels met gedeeltelijk zeer verdienstelijke geschiedenissen van minderen omvang aan, (de *Novellen uit de Acht Zaligheden*, 1883, *Beelden uit mijn Dagboek*, 1884, *Uit de Kempen*, 1884, de roman *Bij de Boeren*, 1884, en de *Schuimloopers*). Deze laatste, eene smakelijke vertelling van Renier's reisavonturen, als hij eens ter verpoozing zich naar Roermond op bezoek waagt, is in zekeren zin een tegenhanger van *Op de Pijnbank*. Het schrokkige afstootende koppel, Athanasius Schorbein en zijne eironde zuster, zijn typen die men niet meer vergeet, wanneer hunne schets u eenmaal onder de oogen gekomen is.

Het ware onrecht plegen Renier als romanschrijver te beoordeelen naar *De Geuzen in de Kempen* (1875), en meer bepaald naar den *Goochelaar* (1878), den *Scheerslijper* (1881) en *Zonder God* (1883). Deze drie laatste zijn eigenlijk polemische schriften, welke hij vervaardigde onder den invloed van den oorlog tegen de Schoolwet (1878-'84), en waarin hij andersdenkenden voorstelt als trawanten van den duivel. De hoofdpersoon in den *Goochelaar* is de Satan in levenden lijve. Die zonderlinge tendenz-werken zijn hier niet vatbaar voor bespreking. Eene onverbiddelijke critiek van den *Scheerslijper*, uit den 6ⁿ jaargang der *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, werd opgenomen in Rooses' *Derde Schetsenboek*, II. (*Een ultramontaansche historische roman*).

De meeste van Renier Snieders' verhalen verschenen in eene gezamenlijke uitgave, bij Splichal-Roosen, te Turnhout (1882-1887).

FR. DE CORT.
1834-1878.

Na den dood zijner geliefde vrouw, den 27ⁿ April 1883, zou de zwaarbeproefde man, die één voor één zijne kinderen ten grave zag dalen, eenzaam, doch gelaten, zijne laatste dagen doorbrengen, en eindelijk, weinige dagen na het overlijden van de eenige hem overgeblevene dochter, het doodmoede hoofd neerleggen (9 April 1888)⁽¹⁾.

Hoe de met bezigheid overladen geneesheer tijd en gelegenheid tot schrijven vond, verhaalt ons zijn broeder:

‘In zijnen bloeitijd, legde de dokter zijne bezoeken in de vergelegen hoeven en dorpen te paard of in rijtuig af. Die tochten leverden hem schier alléén de wezenlijk vrije oogenblikken, die hem overbleven van zijne drukke praktijk, om aan eenig letterkundig werk te denken. Thuis gekomen en 's avonds bij de gezellige lamp gezeten, bracht hij zijne denkbeelden op het papier, ten minste als de driftige belleklank hem niet andermaal, tot in den donkeren nacht, naar een ziekbed riep.’

Over August Snieders' eerste jaren te Antwerpen worden wij door hem zelf ingelicht in zijne levensschets van Lodewijk Gerrits⁽²⁾. Met dezen en Zetternam troffen wij hem voor de eerste

- (1) Het jaar te voren, had de Hoogeschool van Leuven, tijdens het jubelfeest van het studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt*, hem den titel van Doctor in Wijsbegeerte en Letteren honoris causa vereerd. - Hij was tevens buitenlandsch' eereid der Koninklijke Vlaamsche Academie.
- (2) Wij verwijzen hierbij tevens naar de schets *Vijftig jaren geleden*, eene voordracht in de Kon. VI. Academie gehouden, en later in de *Snideriën* opgenomen. Op geestige wijze worden er de letterkundige silhouetten geteekend van Conscience, Door en Jan Van Ryswyck, Van Kerckhoven, De Laet, Vleeschouwer en Hendrickx. Genard en Heremans zijn de helden van het ondeugende tafereeltje, in de *Snideriën*, ‘Hoe mijn vriend de Archivarius in de Vlaamsche beweging kwam’. Aan Hendrickx en zijnen zolder wijdde Snieders eene afzonderlijke studie in de *Dietsche Warande* van 1893, bl. 5-25. De uitgelezen trits novellen, welke onder den titel *In 't vervallen Huis* in 1867 verschenen, worden ten andere ingeleid en aan elkaar verbonden door herinneringen aan de letterkundige bijeenkomsten op deze allerwonderlijkst gestoffeerde studiekamer van den dichter van *Don Juan*.

maal aan in het gezelschap *De Ongeachten*. Van zijne lustige en dartele liedekens in *Myne eerste Zangen* is reeds melding gemaakt. In eene aantekening aan het slot van dit bundeltje, had hij het beeld geschetst van den Noordbrabantschen letterkundige E.-F. Van Beusekom, die vroeger te Bladel een buitengoed bewoonde en de luimige versjes van den zestienjarigen knaap overzien had. Naar dezès later uitgesproken meening, bracht Van Beusekom, door het voorbeeld zijner eigen verhalen, er wellicht toe bij, dat de jonge Kempenaar aanvankelijk in de heidestreek de stof voor de meeste zijner vertellingen zou zoeken⁽¹⁾. Uit sommige stukken⁽²⁾, zou nadien blijken hoe gewichtig eene rol er in August Snieders werk toekomt aan de herinneringen aan geboortedorp en huiskring, dien vromen huiskring met zijn ontwikkelden kunstzin en zijn sterken familietrots.

Een Septemberdag van 1844 had de hoog opgeschoten jongeling het vaderhuis verlaten. Op de witgehuifde kar had zijne moeder hem uitgeleide gedaan tot aan de oude diligencie, die hem naar het drukke en woelige Antwerpen moest voeren. Vroeger reeds had hij eenigen tijd te 's Hertogenbosch het letterzetten aangeleerd, en als letterzetter kwam hij te Antwerpen in het *Handelsblad*; maar het duurde geen jaar of hij klom van de drukkerij naar de redactiekamer op. In 1849 werd hij hoofdopsteller. Gedurende eene volle halve eeuw zou hij met eer dien lastigen post bekleeden; en met de schaarsche rusturen zou hij intusschen derwijze weten te woekeren, dat het aantal zijner romantische verhalen niet of nauwelijks bij dat van Conscience zelf ten achter staat⁽³⁾.

(1) Zie het In Memoriam: *Een bezoek op den huize De Braacken* (opgenomen in *Klokketonen*).

(2) O.a. *Mijn Dorpke en mijn Huis* (in *Dit zijn Snideriën*), *Villa Platella* (in *Oud Speelgoed*) en vooral in het stukje *De Geest van het Vaderhuis* (in *Klokketonen*).

(3) Van 1868 tot 1884 was Snieders ook nog hoofdopsteller der veelverspreide *Belgische Illustratie*, en naast de namen van Louis Mathot, H. Sermon en Herman (J.F. De Hert) komt de zijne voor onder de stichters van het Antwerpsch letterkundig Maandschrift *Noord en Zuid* (in 1862-1867).

In het tijdperk na 1870 valt August Snieders' benoeming tot Associé der Kon. Academie van België (10 Mei 1886) en tot stichtend lid der Kon. Vl. Academie (8 Juli 1886). Den 27ⁿ Juni 1887 werd hem de groote naturalisatie verleend, om diensten aan 't Rijk bewezen. De Leuvensche Hoogeschool vereerde hem den titel van Doctor honoris causa. Zijn zeventigste verjaring werd te Antwerpen door een schitterend huldebetoon herdacht.

Van 1876 tot 1878 bezorgde hij, bij Van Dieren, eene nauwkeurig herziene uitgave in twintig deelen, van zijne prozawerken. *De arme Schoolmeester* (1851), het verhaal, waarmede zijne loopbaan als romanschrijver eigenlijk begon, opent de reeks. Niet alles nochtans, voornamelijk uit de vroegste schetsen en vertellingen, vond genade. Snieders oordeelde, - men leze het voorbericht van het vijftiende deel, - dat sommige der eerste werken in hun bestaanden vorm eenen herdruk niet verdienden, en dat ze niet vatbaar waren voor verbetering. Enkele dier onwaardig bevonden verhalen treft men aan in den *Vlaemschen Rederyker* (1849-1851) en in *De Vlaemsche School* (1859). Nog grootere gestrengheid zou ongetwijfeld aan Snieders' faam als schrijver niet geschaad hebben, als men bedenkt dat die uitsluiting niet werd toegepast op de alleszins zwakke en opgeschroefde fantazie *De Landverrader* (1853). Wie echter den vruchtbaren verteller, en zijne traspgewijze ontwikkeling naar geest en gemoed, wil bestudeeren, zal met belangstelling de opgewonden stemming waarnemen, welke uit dit werk van omstreeks 1848 spreekt. 'Het was' - laat hij aan het hoofd van den herdruk verschoonend gelden, - 'de vertolking van zekere vaderlandsche gevoelens, die dezen jongen schrijver, pas de twintig ingetreden, in dat woelige jaar bezielde. 't Was bestemd om als gedicht bewerkt te worden, doch werd weldra eene der eerste pogingen, aangewend om zich uit het rijm los te maken en zijne denkbeelden in proza uit te drukken.'

In zijne dorpsnovellen, - vooral in den beginne legde hij zich toe op dit vak, - blijft de jongere broeder bepaald bij den ouderen achterstaan: Renier's innemende gemoedelijkheid, zijn ontwikkelde opmerkingsgeest en zijn keurig realisme, ontbreken den rusteloozen, vluggen, tot een driftigen dagbladschrijver geboren en gebakerden August. Zelfs komen er onder zijne eerste romans enkele voor, die onnatuurlijk, gevoeliger, gebouwd op onmogelijke en vergezochte

verwikkelingen, thans maar weinig letterkundig genot meer verschaffen. Bij hun verschijnen was dat anders.

Auditorat Général.

Bruxelles, le 25. Nov. 1873.

Waarde Heer Vanderken,

Ik verhaast me, te mynen dank uit te spreken voor de moeite, die gy u getroost om inschryvers op de toekomst aan te merken, te meer daar het juist daaraan is, dat mijn tijdschrift het meest gebrek lijdt.

Uw opstel, dat mij zeer bevalen heeft, verscheijnt in N° 12. Er zijn uitmuntende argumenten in, o. a. dat de schuld der verlenging van de diensttijd juist toe te schrijven is aan de afwezigheid van gymnastisch onderwijs in de plattelandscholen, dat zal effect doen!

N° 12 zal oolftaar over gymnastiek mijne correspondenties uit Antwerpen en Gent houden en zich insgelijks meer bezig.

Ik houd mij in uw dubbele medewerking zeer aanbevelen en groet u allerharteljk.

Franz de Cort

Handschrift van FR. DE CORT.

Voornamelijk in Nederland, naar Ida von Düringsfeld mededeelt, vielen ze in den toenmaligen smaak. 'Na Conscience', zegt zij, 'is August Snieders de meest gelezen Vlaamsche romanschrijver. De arme Schoolmeester werd in 1853 in zijn geheel in de

Brussel, 28 December 1882.

Waarde Heer deseyn,

zich hier de inleiding met de mij-
zegingen bij; zo mag zij gedrukt
worden, na verbetering der druk-
en andere feilen. Ontvang op
voorhand mijn dank, alsook mijne
gelukwenschen voor het aanstaande
jaar en des uwe grootsche schoone
onderneming bloei! Van haren
gezroet.

Hiel

Handschrift van EM. HIEL.

Nieuwe Rotterdamsche Courant overgedrukt, en vertaald in het Duitsch en in het Fransch. Even gezocht werden *de Orgeldraaier* (1854) en *de Dorpspastoor* (1853); het eerste dezer verhalen werd vertaald in het Engelsch en in het Duitsch. ‘Mijzelf, voegde zij er bij, bevalt het best *het Bloemengraf* (1854), waarin de dichter zijn geliefd geboortedorp schildert. De schakeeringen zijn er allerzachtst, en veel minder scherp dan in de andere romans is er het contrast tusschen de licht- en de schaduwzijden.’

Deze lof van *het Bloemengraf* is verdiend. Ook de bestgeslaagde latere verhalen uit het dorps- en landleven doen deze vertelling toch niet vergeten, hoeveel genietbaars er ook mag liggen in de aandoenlijke Bladelsche uitwikelingsnovelle *de Fortuinzoekers* (1857), in het keurige *Heibloemke* uit *Avond en Morgen* (1859), in het aangrijpend verhaal uit den Watersnood, het tot liefdadigheidsoproep bestemde *Sneeuwvlokske* (1861), in de *Ooievaars* en ook in *Jan Scharesliep*, uit den bundel *in 't Vervallen Huis* (1867) - waarbij *Job Jeurick* (1869), al valt het gebeurde in de achttiende eeuw, en het fijn geteekend en getoetste verhaal *Stille Waters*, in *Fata Morgana* van 1887, zich aansluiten.

Zoowel de bijkomende figuren: Jan Snork, de snoevende veldwachter, Pachter Hoeks, zoo trotsch hardvochtig en zoo gierig naar bezit, de verarmde eerlijke oude Daems, als de hoofdpersonen: Beth Daems, en Jeurie, een mismaakte doch opgeruimde en goedhartige bessembinder, werden in *het Bloemengraf* met ware kunst gepenseeld. Het verhaal is roerend en eenvoudig. Daems was vroeger welstellend, Hoeks was het minder. Dat Beth Daems en Frans Hoeks een paar zouden worden meende edereen in het dorp. Inderdaad het meisje hing met gansch haar hart aan den speelgenoot harer kinderjaren. Maar Daems werd arm, Hoeks rijk; deze laatste niet altijd op de eerlijkste wijze. Frans Hoeks ziet naar de treurende Beth niet meer om, en trouwt met de dochter van den wagenmaker. Bij Daems komt ten slotte alles in de bel. De arme Jeurie, met zijn goed hart, waarin hij als een kostbaar geheim zijne stille vereering van Beth Daems heeft opgesloten, neemt den ouden man op in zijne hut. Om eene achterstallige schuld van haren vader effen te krijgen, aarzelt Beth niet op de hoeve van Hoeks zich als werkmeid te gaan afsloven. Zij is de eenige die niet op de vlucht gaat, wanneer de ziekte den jongen pachter en zijne vrouw neervelt, verpleegt ze met de liefderijkste

toewijding, wordt eindelijk zelve aangetast en bezwijkt. Gansch het dorp treurt om haar als eene martelares. Iedere lente overdekt sindsdien zich haar grafterp, tot elks verbazing, met frissche bloemen, zonder dat iemand vermoedt hoe wellicht Jeurie's trouwe vereering achter het raadsel dier bloemen steekt.

Eene aanzienlijke plaats wordt door August Snieders in de Vlaamsche letterkunde ingenomen, met zijne verhalen uit het stadsleven, bij voorkeur uit het Antwerpsche. Weliswaar merkt men licht dat hij bij de Engelsche humoristen of hunne Nederlandsche volgelingen ter school ging en somwijlen wat al te zeer onder hunnen invloed kwam; ja, men kan het slechts betreuren dat hij zich te dikwijls tot on-eigen humor, tot overdreven caricaturale karakters liet verleiden. In *de Gasthuisnon* is zulks nog niet het geval. Met dit verhaal leverde hij reeds in 1855 zijne eerste proeve in dit naderhand met voorliefde beoefende vak. Naar het schijnt had hij het onderwerp eerst dramatisch willen behandelen, en zooals de roman ineenzit, lijkt dit heel niet onwaarschijnlijk. In den eenigszins opgefrischten vorm, waarin het onder de volledige werken opgenomen werd, blijft het een van Snieders' boeiendste verhalen. Met vaste hand zijn al de talrijke personen geteekend, scherp contrasteerend onderling in stand, in karakter, in handelwijze. Dat adel iets persoonlijks is, en zooveel als niets te stellen heeft met de kleeuren die men draagt, met de opvoeding die men genoot, met het bezit van eenen titel en een eeuwenheugend blazoën, ziedaar eene stelling welke men dikwijls in Snieders' zedenromans terugvindt. Het dwaze en het noodlottige van adeltrots zonder edelen zin, van de goochelvertooning met uiterlijken glans bij innerlijke verdorvenheid, wordt in de oude Baronnes van Weeleg hom en in den gelukzoeker, wiens dochter zij haren zoon tot vrouw beschikt, treffend verpersoonlijkt. Met opmerkelijke gevatheid wordt in die geschiedenis van een lichtvaardig gemakeld huwelijk, de episode verweven van den armen, rechtschapen Jan Hartman en zijn doodkrank meisje, terwijl de lieve verschijning der Gasthuisnon, eens Mevrouw van Weeleg hom's pleegkind, tusschen de tooneelen van ramp en wee in de adellijke woning en in die van den nederigen zwoeger een innig verband brengt.

De Verstooteling (1856) met zijn maanziel dichtersfiguur als held, mag mislukt heeten; *Arme Julia* (1861), *Op de Bruiloft* (1863), *Verborgene Geluk* (1865), bevatten daarentegen flink geschetste

hoofdstukken, en behooren tot Snieders' liefst gelezen verhalen. In het *Jan-Klaassen-spel* (1863), - dat wel iets heeft van *Cecilia* van den ouden heer Smits, die zelf naar Engelsch model had gewerkt, - en in het *Zusterken der Armen* (1867) heerscht wezenlijk een andere toon; hier verlustigt zich de schijver, dikwijls zonder maat te houden, in de schepping van caricaturale typen, in de flikkering van zijn sarcastischen humor. Het *Jan-Klaassen-spel* bleef fragmentarisch. Volgens het voorbericht in de *Verzamelde Werken* had Snieders het plan opgevat van eenen cyclus humoristisch-maatschappelijke romans. 'Ik had mij,' - zegt hij - 'in deze verhalen, waarin voortdurend dezelfde personen optraden, voorgesteld een aantal misbruiken te hekelen, niet alleen in het huishoudelijke, maar achtereenvolgens in het ruimere, in het geld- en in het staatkundige leven. De goudwolven zouden er dus hun aandeel in gevonden hebben, evenals de politieke uilespiegels. De reeks novellen moest bekroond worden door het *Sursum Corda*, al te veel doodgecijferd in onze hedendaagsche samenleving.' De onregelmatige beslommeringen van het dagbladschrijversleven stonden de uitvoering van het ontwerp in den weg. Bij eene eerste proeve moest het blijven, die het niet te voorschijn komen van de overige ontworpen deelen des te meer doet betreuren, daar de bijtende humor van den schrijver nergens zoo overvloedig is, en over 't algemeen zoo terdege aangebracht. Een paar eerlijke deftige werkmansfiguren naast een paar eerlijke deftige edelmansfiguren, dienen tot achtergrond, om al het dwaze en bespottelijke te doen uitschijnen, in handel en wandel en levensopvatting, van den ijdel en op 't punt van eerlijkheid niet al te stipten Monsieur Tony Darenge (de jongen heet eigenlijk Toon Darings), van den schijnbaar deftigen koopman Mijnheer Bareel-Van Dinter en van zijn lichtzinnig modeziek Marieke, die zich Marietta laat heeten, en die bij slot van rekening door den lichtzinnigen jonker Georges van Dobbelsesteen wordt opgelicht. Ook aan de figuren van Drummel, den woekeraar, en van den cynieken lijkbidder Mos, heeft de schrijver volop zijne pret, terwijl hij met zijn plaasteren Dooc, alias Baron Pot, den snaakschen Antwerpschen straatjongen, wellicht het eigenaardigste beeld uit heel zijne galerij heeft geleverd.

Het Zusterke der Armen (1867) lijdt aan hetzelfde gebrek van overdreven karakterteekening; men denke slechts aan Duppel,

het levende en wandelende dagblad, en aan de vrijgeestige en onverdraagzame dames Kados, Bicoque, Krakeling, Bombas en Drolpitz; de geestigheid houdt op wanneer de personages op den hoop toe door dergelijke namen moeten bespottelijk worden gemaakt. Ofschoon minder uitgebreid is *De Speelduivel* (1870) verdienstelijker en, in letterkundig opzicht, wellicht Snieders' bestgeslaagd

EMM. ROSSEELS.
1818.

zedeverhaal. Geene storende overdrijving in de toestanden, geen ontstemmend schateren van den humor, geene raadselachtige en heelemaal buitengewone mensen; maar tafereelen uit het dagelijksch leven: een ontrouwe kassier aan de speelzucht verslaafd, die zijne eigene vrouw en kinderen arm maakt, en uit het land moet vluchten; eene moeder die zich dapper weert om te redden wat redbaar is, en die haar winkeltje weer bloeien ziet, en weer vrede en stil geluk in haar nederigen huiskring mag genieten, tot na vijftien jaren rondzwervens in den vreemde, de man terugkomt, en met hem de zorg opnieuw over den drempel treedt; want de jaren koelden de speeldrift niet, maar doofden daarentegen den laatsten

sprinkel van eergevoel. Het slot-kapittel draagt voor titel: bij de Cellebroërs; - daar voert de speeldrift ten laatste hare slachtoffers heen⁽¹⁾.

Niet minder onderscheidde zich Snieders in den historischen roman uit de geschiedenis der zestiende en der volgende eeuwen. Zijne eerste proeve op dat gebied was *De Wolfager* (1860), waarin hij, op boeiende en dramatische wijze, toestanden uit zijne geboortestreek doet herleven. Met onverholten familietrots teekent hij, als hoofdfiguur, het beeld van zijnen stamvader van moederszijde, den ridderlijken Nicolaas Cuyl. Acht jaar later verscheen het verhaal, dat onder Snieders' historische romans de allereerste plaats bekleedt: *Op den Toren*. Het is eene meesterlijke schepping, kunstvol van samenstelling, met geschikte afwisseling van licht en bruin, en blijkbaar gebouwd op zorgvuldige studie. De inval der Franschen en hun vreeselijk huishouden te Antwerpen, in 1793, wordt er op aangrijpende wijze aanschouwelijk gemaakt. *De Voetbranders* (1869) vormen den epiloog, en voeren de lotgevallen van den edelmoedigen Franschen Kapitein Cordonnet, door zijn ontslag uit het leger en zijn huwelijk met Meester Link's Blond Marieke tot de gewenschte ontknooping. In *Op den Toren* is een Antwerpsche jongen, de ontaarde en met het Fransch geboefte heulende zoon van den ouden beiaardspeler Marten Davits, het middenfiguur der handeling; als kind was hij Blond Marieke's speelgenoot, en de bevriende vaders hadden toen graag van een huwelijk dier twee gedroomd. Flink geteekend is daarenboven de wakkere, onversaagde en reusachtige 'hannekensuit' Lokker, - met zijn ontzagwekkenden bijnaam: den duivel; niet minder kranig Rosse Krelis, die er zijne straatjongenseer in stelt altijd en overal aanwezig te zijn, waar iets te hooren of te zien valt. Krelis is eigenlijk de tegenhanger van plaasteren Dooc uit het *Jan-Klaassen-Spel*.

Aangemoedigd door den verdienden bijval dezer beide werken,

(1) Eene zeer fijne waardeering van Snieders' talent wordt in de hoogervermelde studie, in den *Katholieken Gids* van 1894, aan dit verhaal vastgeknoopt. - De beide fantasieën *Onder de Straatlantaarn* (in *Oud Speelgoed*) en *Uit het leven eener vod* (in *Klokketonen*), en vooral de vermakelijke en geestige satire op het verslingerd zijn op lange namen en adellijke titels: *Von's en Van's* (*Oud Speelgoed*) sluiten zich bij Snieders' zedenromans aan, en behooren tot zijne beste schetsen van beperkten omvang.

heeft Snieders na 1870 zich met voorliefde op dit vak toegelegd. 'Met de rechtgezette feiten der geschiedenis in de hand', - meende hij, - 'kan de roman, op historische gegevens rustend, een machtige helper zijn tot het verspreiden der kennis onzer Vaderlandsche geschiedenis, en dit vooral wanneer men de feiten niet meer aan de dikwijls ziekelijke speling der fantaisie opoffert⁽¹⁾'. In dien zin schreef hij zijne veel en luidgeprezen tafereelen uit de Brabantsche Omwenteling: *Onze Boeren in 1798*.

Van Dr. Aug. Snieders werd getuigd, dat hij 'behoort tot de vruchtbaarste, die warmte en beweging hebben gebracht in ons letterkundig leven en wier werklust en -kracht eerder toe- dan afneemt met het klimmen der jaren⁽²⁾'.

De belangrijkste aanwinst voor onze verhalende letterkunde, sedert het optreden van de beide Snieders, was deze van Mevrouw Courtmans, toen zij, op vijftigjarigen ouderdom, tamelijk onverwachts, zich wijden ging aan het schetsen van het dorps- en landleven. Gedurende twintig jaren had zij, geestdriftig vlaamschgezind, voor Rens' *Jaerboekje*, en bij alle mogelijke gelegenheden en kampstrijden, onvermoeid verzen geleverd, om het even Maria Theresia of Pieter de Coninc, Karel van Poucke of Margaretha van Brabant, Marnix of het Pausdom bezongen⁽³⁾. In eenen

(1) *Verslagen en Mededeelingen* der Koninklijke Vlaamsche Academie, 1891, blz. 349 en vlg: *Voordracht over den Roman*.

(2) *Th. Coopman*: Verslag van de jury belast met het toekennen van den vijfjaarlijkschen prijs voor Nederlandsche letterkunde, in 1895.

Uit de overige werken van A. Snieders na 1870, dienen voornamelijk aangestipt, onder de zedenverhalen: *De Heer van 't Kasteel* (1872); *Waar is de Vader?* (1876); *Klokketonen* en *Oud Speelgoed* (1878); *Alleen in de Wereld* (1880); *Zoo werd hij rijk* (1882); *De Nachtraven* (1884); *Ryfka* (1894), en niet het minst de twee keurige bundels schetsen en novellen *Fata Morgana* (1887) en *Dit zijn Snideriën* (1893); onder de historische vertellingen: *Oranje in de Kempen*, tafereelen uit den jare 1649 (1873); *Antwerpen in Brand*, tafereelen uit den jare 1576 (1876); *Anne Dieu-le-Veut*, een verhaal uit de XVIIe eeuw (1877), en de cyclus korte verhalen *Scherpenheuvel*, historische beelden en schilderijen uit de dagen der infanten Albertus en Isabella (1898).

(3) Van 1883 tot 1887 verzamelde de ondernemende uitgever De Seyn-Verhougstraete, destijds te Roeselare gevestigd, de meeste van Mevrouw Courtmans' verhalen in eene reeks van 21 deeltjes, waarop hij nog een verder deeltje, met eene keus uit hare verzen, liet volgen. Niets van alles wat zij vóór 1860 schreef (daaronder verscheidene prijsdichten en een drietal tooneelstukjes), bezit blijvende waarde.

wedstrijd door de *Gazette van Gent* uitgeschreven, - het blad waarin naderhand zoo menige van hare verhalen voor het eerst als mengelwerk gedrukt zouden worden, - had zij, in 1855, met hare novelle *Helena van Leliëndael* eene eervolle vermelding behaald. Het volgende jaar verloor zij haren echtgenoot, die leeraar van Nederlandsche taal- en letterkunde was aan de Liersche normaalschool⁽¹⁾, en vestigde zij zich blijvend in het rustige Maldegem.

Hare faam als novelliste begon eigenlijk met *De Gemeenteonderwijzer* (1862), nadat zij het jaar te voren twee proza-verhalen: *De Burgemeester van 1819* en den roman *Edeldom*, en weinige maanden later *Anna de Bloemenmaagd* had uitgegeven. *De Gemeente-onderwijzer* werd verscheidene malen herdrukt. De held is een jong en flink dorpsonderwijzer, die vol ijver in een verachterd dorp zijn beschavingswerk aanvaardt, en na jarenlang strijden tegen de kuiperijen van den vroegeren schoolmagister, Meester Savé, en tegen de dwarsdrijverij der boeren, in zijne pogingen slaagt. Het werkje kenschetst volkomen trant en strekking der Maldegemsche schoolvrouw, haar dwepen met beschaving en verlichting door het onderwijs, haren strijd tegen vooroordeel, misbruiken, slenter en

- (1) Zie over J.-B. Courtmans (1811-1856), den schrijver van een groot getal schoolwerkjes, het necrologisch artikel in de *Eendragt* van 22ⁿ Juni 1856. - Op de letterkundige ontwikkeling zijner vrouw, geb. Joanna Desideria Berchmans (geb. te Audegem, in Oost-Vlaanderen, op 6 Sept. 1811), met wie hij, destijds onderwijzer in eene Gentsche stadsschool, in 1836 getrouwd was, oefende hij grooten invloed uit. Haar eerste onderwijs had zij op haar dorp bij den schoolmeester, en daarna in de verfranschte kostscholen te Lessen en te Gijzegem, genoten. De vriendschappelijke omgang met Rens, Snellaert, Van Duyse, bleef niet zonder belang voor de richting van haren geest zooals overvloedig blijkt uit hare vaderlandsche dichtoefeningen. In 1843 werd Courtmans aan de normaalschool te Lier benoemd. Onder zijne leiding oefende zijne vrouw er zich vlijtig in de moedertaal, tot zijn dood, twaalf jaar later, haar noopte, als weduwe met acht kinderen, te Maldegem een bestaan te gaan zoeken in het oprichten van eene kostschool. Over al deze levensbijzonderheden, zie Ida von Düringsfeld (I, bl. 125); over het huldefeest te Maldegem, den 24ⁿ Mei 1883, te welker gelegenheid de grijze schrijfster het ridderkruis der Leopolds-orde werd vereerd, deelde *De Vlaamsche School* (1883, bl. 75, 98, 102) een uitgebreid verslag mede; over haren dood (22ⁿ Sept. 1890) en hare begraafing valt voornamelijk *De Vlaamsche Kunstbode* van 15ⁿ Oct. 1890 in te zien. De beschouwingen van P. Hamelius, in zijne *Histoire politique et littéraire du Mouvement flamand* (1894, blz. 198 en vlg.) over de beteekenis van Mevr. Courtmans zijn uiterst lezenswaard, al kan iedereen niet onvoorwaardelijk instemmen met de meening dat 'son talent de psychologue et d'écrivain est tel qu'elle se compare aux meilleurs romanciers étrangers.'

bekrompenheid. De welgeslaagde tafereeltjes uit het dorpsleven, de geestige hekeling der oude kwâtong, de verontwaardigde schildering van het uitbesteden, bij openbaar opbod, der arme weezen en der behoeftige oudjes, leggen een gunstig getuigenis af van den waarnemingsgeest en van het warm gemoed der schrijfster.

W. ROGGHÉ.
1824-1896.

Mev. Courtmans vertelt vlot en gemakkelijk, doch hare kunst is oppervlakkig, met kinderlijke verwikkeling, met heelemaal boven-op geteekende karakters, en met eene zedeles.

Nooit grijpt ze diep aan, noch wekt ze geestdrift. De gekortwiekte fantasie durft maar bij uitzondering den Maldegemschen toren uit het oog verliezen. En de angstige bezorgdheid om kerk en godsdienst buiten het spel te laten maakt de voorstelling van het Meetjeslandsche dorpsleven zóo eenzijdig, dat men wel mocht gaan denken dat de pastoor, op den Vlaamschen buiten, al zeer weinig van tel is. Doorgaans wordt men reeds van de eerste bladzijden gewaar dat er een lesje op aantocht is; de lezer moet overtuigd worden wat een zegen het is voor een dorp als het eene goede school en een vlijtigen onderwijzer bezit, hoe een arme drommel tot welstand en aanzien in de wereld kan geraken, als hij maar

werkzaam, eerlijk, spaarzaam en volhardend is, hoe schraapzucht, eigenzin, dwaze trots ten val brengen. Om eene bij voorbaat rijp overlegde schikking nochtans heeft de schrijfster zich al te dikwijls niet bekommerd. Aan deze achteloosheid, zonder twijfel minder storend voor de landelijke lezers, welke Mevr. Courtmans met hare wenken en raadgevingen in de eerste plaats wel bedoelde, is grootendeels te wijten dat er niet of nauwelijks van ontwikkeling in haar talent kan gesproken worden. Hare beste verhalen *Griselda*, *de Zwarte Hoeve*, *de Wees van het Rozenhof*, *het Rad der Fortuin*, *de Gezegende Akker*, *Rozeken Pot*, blijven nagenoeg op de hoogte van den *Gemeente-onderwijzer*. Alleen *het Geschenk van den Jager* maakt uitzondering. En dit treft zooveel te meer daar dit haar meesterstuk, waarmede zij den vijfjaarlijkschen Staatsprijs verwierf, reeds van 1864 dagteekent.

In geene harer vertellingen is Mevr. Courtmans met hare geliefkoosde kunstgreep, hare stof tot een tweeluik te schikken, zoo goed geslaagd als in dit werk. Het liefelijke tafereel der idyllische *aurea mediocritas*, waarin de oude Kleitsche bezembinder Ambrosius De Bie, met zijne twee kleindochters Ida en Regina, in hun afgelegen woudhutje kommerlooze dagen slijten, vindt zijnen tegenhanger in de schetsen uit het leven in eene vernepen Gentsche arbeidersbuurt. Het verhaal ontleent zijnen titel aan een schitterend juweel, eenen ring met een grooten diamant, eeuwen geleden door een verdwaalden grafelijken jager aan een gastvrijen bezembinder geschonken. Regina krijgt van den ouden Ambrosius het familieerfstuk als bruidschat mede, wanneer zij, als vrouw van een wakkeren fabrickwerker, haren neef Petrus De Bie, het slordige huisje van moeder De Bie betreft; deze is de gelukkigste der wereld, nu zij in het Godshuis hare laatste dagen zal gaan slijten. Wat een verschil tusschen Regina's wijze van huishouden, en die van het vlijtige, maar lichtzinnige, pronkzuchtige Nelleken, de vrouw van Petrus' broer! Orde en spaarzaamheid zijn Nelleken volkomen vreemd, en, al is bij haar het wekelijksch inkomen dubbel, daar zij mede in de fabriek gaat werken, toch brengt het Regina, die van meening blijft dat de huisvrouw tehuis hoort, door hare oppassendheid en haar beleg veel verder, en weet zij hare woning tot eenen hemel om te tooveren. Vooral het borgen en pandleenen boezemt haar diepen afkeer in, wanneer zij bemerkt wat al misbruik daarmee rondom haar gedreven wordt. Maar als na eene reeks van

zware beproevingen de nood ook bij haar ten top stijgt, erkent zij het nut van deze en dergelijke instellingen: zijzelf moet er toe besluiten op het geschenk van den jager geld te ontleenen. Zóo echter ontdekt men de waarde van het juweel en de opbrengst van den verkoop laat haar nu toe haar innigen wensch te verwezenlijken, en met haren Petrus het leven der woelige fabriekstad te ruilen tegen de vaderlijke woonhut in het rustige Kleit.

Toen Mevr. Courtmans' verhaal, dat in Hansen's *Reisbrieven*, in Conscience's *Bella Stock* en *Menschenbloed*, in Sleeckx' *In 't Schipperskwartier* en *Op 't Eksterlaar*, in Renier Snieders' *Lelie van 't Gehucht* zijne geduchtste mededingers vond, den Staatsprijs voor het tijdvak 1860-64 mocht verwerven, schijnt de jury⁽¹⁾ over het algemeen, bij het bepalen der betrekkelijke verdienste, groot gewicht te hebben gehecht aan de nuttige strekking.

‘Het doel der schrijfster’, roemt terecht het verslag, ‘vloeit uit de handeling zelf voort, zonder geweld, zonder tastbare kunstgrepen of te zeer berekende verrassingen, zonder eenig overdreven gebaar of langdradige betoogen, kort, de kunst gaat hier steeds hand aan hand met de leer, en de schrijfster heeft ten slotte haar doel getroffen, zonder dat zij er eens schijnt aan gedacht te hebben’. - ‘Niet dat *Het Geschenk van den Jager* vrij zij van alle verwijt’, met deze woorden werd gewezen op de zwakke zijden; ‘men merkt op, dat de eenheid wel eenigszins lijdt door het dubbel tafereel van stad en veld, waaruit het verhaal bestaat; dat sommige karakters wel wat ideaals hebben, en ook, evenals sommige toestanden, meer uitgewerkt zouden kunnen wezen; dat de stijl er niet zou bij verliezen, indien hij wat meer afgewisseld en wat warmer was’.

Voor den roem der Maldegemsche schrijfster zelf, en voor onze letterkunde, valt te betreuren, dat zij het gulden voorschrift *non multa sed multum*, niet heeft gehuldigd. Immers, onder de menigte kortere stukjes, welke meest in Noordnederlandsche tijdschriften, en sedert 1866 jaar om jaar in Rens' *Jaarboekje* geplaatst werden, is niet zoo veel verdienstelijks aan te halen. Uitzondering maken *De Bloem van Kleit* (1864), *De Zoon van den Molenaar* (1864), *Tijding uit Amerika* (1868), *De Zoon van*

(1) Samengesteld uit Bormans, Blommaert, J. David, Heremans, Nolet, Snellaert en K. Stallaert, verslaggever

den Mosselman (1870), *Moeders Spaarpot* (1871) en *Tegen Wil en Dank* (1872). Ter eere van Mevr. Courtmans zij hier bijgevoegd, dat zij verscheidene van hare eerste verhalen het opnemen in de De Seyn-Verhougstraete's uitgave niet waardig heeft geacht: 'Vruchten van eerste en moedige doch onbekroonde pogingen', heet het in het Voorbericht van het deeltje met de *Gedichten*, 'en die zij nu, dat zij tot de heele ontwikkeling van haar talent gekomen is, niet meer als hare geesteskinderen kan erkennen'. *Helena van Leliëndaël, de Vlaamsche Burgemeester van 1819, Edeldom*, bevinden zich in dit geval, benevens *Drie Testamenten* (1865), en *Genoveva van Brabant* (1866). Ook *Nicolette, geschiedenis eener vondeling* (1868), deze deerlijk mislukte poging om *ad usum delphini* Van Lennep's *Klaasje Zevenster* in lammen trant na te vertellen, en *Bertha Baldwin* (1871), een onmogelijke kerelsroman, waarin droevig misbruik wordt gemaakt van de groote figuren van Jacob van Artevelde en van Zannekin, hadden best in hetzelfde lot gedeeld.

Met de overige verhalen van zekeren omvang is het beter gesteld⁽¹⁾. Wel zijn ook deze ongelijk in verdienste, maar de afwisseling welke Mevr. Courtmans in hare romans weet te brengen, heeft toch voor gevolg, dat zelfs de minst geslaagde, *Het Plan van Heintje Barbier* en *De Zaakwaarnemer*, den ontwikkelden lezer eenig genoegen kunnen verschaffen.

Talrijk genoeg vallen namen van schrijvers te vermelden, die in de jaren '50 en '60 met hunne grootere of kleinere vertellingen onze letterkunde verrijkten, of toch meenden te verrijken. Tallooze romannetjes, novelletjes en schetsen zagen het licht; maar eigen vinding en eigen trant behoorden tot de zeldzaamheden.

De Antwerpsche groep is, dank zij vooral den invloed van Conscience, zoolang deze zijne vaderstad bewoonde, verreweg de belangrijkste. Na zijn vertrek raakt het schrijven van verhalen,

(1) *Griselda* (1863), *De Zwarte Hoeve* (1863), *De Hut van Tante Klara* (1864), *Livina* (1864), *Het Plan van Heintje Barbier* (1866), *De Zaakwaarnemer* (1867), *Moeder Daneel* (1868). Na 1870 ontstonden nog *Christina van Oosterwei* (1871), *De Wees van het Rozenhof* (1872), *Het Rad der Fortuin* (1873), *De Koewachter* (1873), *Verscheurde Bladen* (1874), *De Gezegende Akker* (1876), *Karel Klepperman* (1878), *Rozeke Pot* (1879), *De Hoogmoedige* (1882) en eindelijk *Roza van den Boschkant* (Verz. Werken XXI), waarmede de reeks der romans en verhalen in de uitgave van De Seyn besloten wordt.

EM. HIEL
1834-1899.

onder het jongere geslacht, spoedig uit de mode: geen enkele nieuwe romanschrijver treedt na 1857, jaren lang, in de Scheldestad meer op.

De voornaamste onder deze satellieten is buiten kijf Johan van Rotterdam (1825-1877). De stukjes waarin hij zijn vriendelijken humor laat spelen, beantwoorden het best aan zijn opgewekten en luimigen aanleg, al hechtte hij zelf aan die schetsjes wel het minst

ADH. VAN DER CRUYSSSEN.
1836.

waarde: men moet ze thans meestal uit *Het Taelverbond* of uit de oude jaargangen van *De Vlaemsche School* gaan opdelven, want op een paar uitzonderingen na, werden zij nooit herdrukt. Dit is het geval, onder andere, met het paar snaaksche losse praatjes over *De Eyerboer en de Melkboerin*, en over *De Antwerpsche Ommegang*⁽¹⁾; ook met de voortreffelijke schets der onuitstaanbare *Reizende Engelschen*⁽²⁾. De geestige tafereeltjes van boerenhoogmoed en boerenpolitiek: *De Burgemeester is dood*⁽³⁾, vindt men daarentegen, met twee andere stukjes terug in het bundeltje *Herinneringen* (1857).

(1) In *De Vlaemsche School* (1856-1861).

(2) *Taelverbond* (1851).

(3) *Taelverbond* (1851).

In zijne losgetimmerde romans, waar Van Rotterdam kost wat kost zich sentimenteel wil aanstellen, is hij maar half geslaagd, ofschoon zijne *Dochter des Visschers* (1855) en zijne *Twee brave Kinderen en een boosaerdig mensch* (1855) in letterkundige wedstrijden met goud werden bekroond⁽¹⁾. In beide stukken, evenals in het beste zijner uitgebreider verhalen, t.w. *De Smokkelaers* (1857), en in ettelijke kleinere vertellingen, schildert hij het leven onzer kustbewoners, die hij al te sterk idealiseert. De keuze van dergelijke onderwerpen was evenwel eene nieuwigheid: Conscience's *Bella Stock* dagteekent eerst van 1861⁽²⁾, omtrent van denzelfden tijd dat Van Rotterdam aan de letterkunde vaarwel zegde. Het lot is hem niet gunstig geweest: zware geldverliezen benevelen zijnen geest. De beproefde man overleed, nagenoeg geheel vergeten, te Mechelen, den 4ⁿ Augustus 1877⁽³⁾.

Terloops zij hier nog gewezen op de pennevruchten van andere Antwerpsche novellen- en romanschrijvers van vóór 1860. B.-J. Mees (1822-1901) leverde *Vijf Novellen* (1856 en 1862), die kleurloos zijn en vrij onbeduidend. J. Cauwenbergh (geboren te Antwerpen in 1835) gaf blijken van aanleg in het viertal schetsen, welke hij op drieëntwintigjarigen ouderdom uitgaf onder den titel *Tabakswolkjes*. Van den schilder H.-W. Duyvewaardt, die insgelijks het licht zag in de Scheldestad, ten jare 1829, vernoemen wij het zedenverhaal *De Fondsenspeler* (1857), alsmede een uiterst verwikkelden en over 't algemeen onmogelijken roman, *De Huichelaar* (1859).

En al even gering zijn de verdiensten van E.-F.-D. Lauwers, geboren te Brussel in 1835, maar reeds vroeg te Antwerpen gevestigd, die van 1854 tot '59 zes verhalen liet verschijnen. Het eerste,

- (1) *De Dochter des Visschers* in eenen prijskamp door de *Gazette van Gent* uitgeschreven, het andere in dien van *De Goudbloem* te Antwerpen.
- (2) Onder V. R's geschriften van minderen omvang teekenen wij als de verdienstelijkste aan: *Een vreemde Heer in een Hotel (Vlaamsche School, 1^e jg.)* en *De Jood was de dief (Vlaamsche School, 1860)*. *Twee Advokaten* verscheen eerst in het *Taelverbond* en afzonderlijk tien jaar later (1861); het bevat enkele voortreffelijke bladzijden, doch is, als geheel, een zwak en onwaarschijnlijk verhaal van een ongeloofelijk naïeven en schandelijk om den tuin geleiden landman. Het bundeltje *Oude Vrienden*, van 1865, was enkel een herdruk van een viertal vroegere stukjes.
- (3) Zie voornamelijk over Van Rotterdam de levensschets door Ida von Düringsveld (D. III, blz. 157).

Pachter van Hofstade, is eene zwakke navolging van Conscience's trant, en herinnert al te duidelijk aan den *Armen Edelman*. Lauwers besloot zijne letterkundige loopbaan met *Fanny Bastiaens*, zedenkundige bespiegeling uit onzen tijd (1859) en een bundeltje *Herinneringen* (1861).

Lodewijk Mathot (1830-1895) staat ver boven de even genoemden, maar liet ook al spoedig het aantrekkelijke vak der schetsen en verhalen varen, ofschoon het hem geenszins aan bijval had ontbroken, toen hij, gewoonlijk onder den deknaam Van Ruckelingen, zijne vertellingen uit de Kempen en uit het Jekerdal in *De Vlaemsche School*, of in het *Nederlandsch Overzicht*⁽¹⁾ had laten opnemen. Zijn *Koning in de Kempen* (1854) werd snel gevolgd door verscheidene eenvoudige en boeiende verhalen van te lande, onder dewelke de meermalen herdrukte *Stroovlechter*, ook een paar echt geestige stukjes, *De Borgerwacht te Loochem* en vooral *De Vrouw draagt de assche af*, uitblinken⁽²⁾.

Onder den invloed van Van Kerckhoven, wiens *Vlaemsche Rederijker* zij met hunne novellen hielpen steunen, werkten Ch.P. Du Mont (1824-1902), J.J. Ducaju (1826-1883) en Konstantijn Simillion (geb. 1834). Van deze drie heeft de laatste het meest en het best geschreven. Schrikt hij in voormeld tijdschrift niet terug voor bedenkelijk gewaagde onderwerpen, en slaat hij er doorgaans een verbitterden toon aan, in Rens' jaarboekje geven zijne kleinere stukjes, als b.v. de duivenparabel *Vogelen voor de Kat*⁽³⁾ blijk van wezenlijken aanleg. Van zijnen zedenroman *Bootsman Gordiaen* (1856) kon Heremans, in het *Leesmuseum*, getuigen dat hier gevoel en verbeelding, dat hier stijl was. Ongelukkig legde ook Simillion de pen neder na het vier jaar later verschenen geschiedkundig verhaal *Anna Moens*. Onder het half dozijn novellen van Du Mont, is *Judith de Zinnelooze* (1848) wellicht de verdienstelijkste, terwijl Jan Ducaju meer bijval verwierf met zijn tooneelkundigen arbeid dan met zijne drie novellen uit het jaar 1855.

- (1) Een bescheiden Antwerpsch tijdschriftje, dat van 1853 tot 1856 drie jaargangen beleefde en bestuurd werd door De Hert en Mathot zelf.
- (2) Zie over Mathot, die zich naderhand door tal van goed geschreven werken over de geschiedenis van ons land in de laatste eeuwen, verdienstelijk maakte, in het bijzonder de levensberichten door J.-F. de Hert (Schriften door het Davidsfonds uitgegeven, n^r 96, Mengelingen, 1896) en door H. Sermon (Jaarboek der Kon. Vl. Acad., 1896).
- (3) *Jaerboekje* voor 1856.

Ook Geeraard Jan Dodd (1821-1888) was te Antwerpen geboren. Toen het dagblad *Vlaemsch België* te Brussel in 1844 gesticht werd, trok hij als medehelper aan de redactie naar de hoofdstad, werd er later archivaris van de Burgerlijke Godshuizen, en onderscheidde zich, te midden van jarenlang lichamelijk lijden, als een

A. VAN DEN ABEELE.
1835.

fijngevoelig dichter. In den eersten tijd van zijn verblijf te Brussel schreef hij voor *Het Tachtverbond*, *De Vlaemsche Stem*, *Het Jaerboekje*, verscheidene novellen die, met uitzondering van de levendig gestelde schets *In Tyrol* (*Jaerboekje* voor 1853) niet vrij zijn van ziekelijke romantiek⁽¹⁾.

Onder de Antwerpsche schrijvers neemt de geestige en geduchte Lodewijk Vleeschouwer (1810-1866) eene geheel eigene plaats in⁽²⁾.

- (1) Eene uitvoerige levensschets van Dodd schreef Th. Coopman voor het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie (1890). Als n^{ts} 5 en 7 der tweede reeks van L. De Cort's Bibliotheek der fraaie Letteren (Antw. 1872 en 1873) zijn *Geld en Naam*, en een zestal *Novellen*, waaronder *In Tyrol*, nog eens herdrukt geworden.
- (2) Zie voornamelijk over Vleeschouwer de uitvoerige schets bij Ida von Düringsfeld (D. III, bladz. 219-242), en de studie van J. Staes, blz. 237-281 zijner 'Antwerpsche Reizigers'.

Na in zijne jeugd verscheidene jaren, van 1828 tot 1834, in de Vereenigde Staten doorgebracht, daarna te Parijs en te Berlijn de medicijnen bestudeerd en te Maastricht den *Courier du Limbourg* opgesteld te hebben, was Vleeschouwer naar Antwerpen teruggekeerd, juist om den tijd toen Van Ryswyck en Conscience door

J. BOLS.
1842.

hunne eerste werken zooveel opzien baarden. Hij sloot zich bij hen aan, en nam vóór de bijzonderste vreemde meesterstukken te vertalen. Maar zijne overzetting van Goethe's *Faust* vond, toen ze in 1842 verscheen, in Snellaert een scherp beoordeelaar, en het plan werd opgegeven; later, in 1865, beleefde zij, omgewerkt, eene tweede uitgave, en de recensent van twintig jaar te voren werd, in eene vinnige inleiding, zijne strengheid met woeker betaald gezet.

Als satirieke dagbladschrijver is Vleeschouwer onovertroffen, en sedert 1840 bleef hij in al de bladen waar hij achtereenvolgens de hand in had, de meest volkomen verpersoonlijking van den Antwerpschen humor; van 1847 tot 1848 was hij de ziel van den *Roskam*, opgesteld door 'drie diepzinnige staatkundigen'; vroeger had hij het *Handelsblad* helpen opstellen; gedurende een tien-

tal jaren, tot in 1860, was hij verbonden aan het *Journal d'Anvers*; eindelijk van 1860 tot zijn dood toe, den 12ⁿ October 1866, gaf hij zijn wekelijkschen, sarrenden *Reinaert de Vos* voor eigene rekening uit.

Uit den tijd van den *Roskam* bezitten wij in de *Stukken en Brokken* (1851) een juweel van een bundeltje, waarvan herinneringen aan Vleeschouwer's avonturen in Amerika, een paar ongenadige afstraffingen, bij wijze van boekbeoordeeling, en een drietal luimige redevoeringen den hoofdinhoud uitmaken. De van geest tintelende voordracht over het punt 'Wat is Rhetorika?', gehouden in *Voor Tael en Kunst*, en uiteenzettend dat het de kunst is om appels voor citroenen te verkoopen, is een klein meesterstuk. In 1863 kreeg dit bundeltje, in *het Boek der vertellingen en andere kuizelarijen, geschreven, vertaald of verzameld door Reinaert de Vos*, eenen tegenhanger, maar niet alle hier opgenomen stukjes zijn oorspronkelijk, en ook de geestigheid der luimige stukjes heeft veel van hare fijnheid ingeboet; het meest genot verschaft wel het heerlijk persifleerend verslag over de werkzaamheden van het 'Congres der Woordenkramers'; het overige, voor zoover oorspronkelijk, - zoo b.v. het tafereeltje van ingebeeld burgervoorname 'Eene soirée bij M. Luybrechts', of de grappige reisavonturen van Willem Wisjewasje te Parijs, - hoe dol vermakelijk, is effenaf caricatuur.

Ook C.-J. Hansen en Max Rooses staan als prozaschrijvers op zichzelf.

Van Deensche afkomst, en in 1833 te Vlissingen geboren, doch reeds als kind te Antwerpen gevestigd, werd Hansen al vroeg de voorkamper eener innige toenadering tot het Nederduitsch, waarvoor ook Vleeschouwer en Wolf in hunne *Broederhand* geijverd hadden. Zijn onderhoudend geschreven boek *Reisbrieven uit Dietschland en Denemark* (1860), waarin vooral de reisindrukken over land en volk in Denemarken met warm gevoel en fijnzinnigheid weergegeven zijn, is een doorlopend pleidooi voor een breeder Dietschland. Eene rijke garve vertaalde gedichten werd, als vervolg op de *Reisbrieven*, hetzelfde jaar, onder den titel *Noordsche Letteren* in het licht gezonden.

Een man van taaie volharding en krachtige daad is de in 1839 te Antwerpen geboren Max Rooses. De veelvuldige verwijzingen,

in deze Geschiedenis verspreid, naar verscheidene zijner geschriften, duiden er reeds ten deele op, welke hooge verdiensten hij, met zijn helder inzicht, zijn kleurigen en boeienden stijl, zijn ontwikkelden kunstzin en gelouterden smaak, als kenner en beoordeelaar onzer Vlaamsche letteren heeft weten te verwerven.

Op nauwelijks zevenjarigen ouderdom verloor hij zijnen vader, die tot het machtig gilde der 'natie-bazen' behoorde. Dat was een zware slag voor de moeder, die met vier onmondige kinderen achterbleef. Grootvader Rooses, die zijn doopkind Max tot zich had genomen, beleefde vreugde aan den jongen; want reeds op de lagere school bleek het, dat er een geleerde stak in den schranderen knaap, die tot de academische studiën werd voorbereid. Van het Antwerpsch athenaeum trok hij naar de hoogeschool te Luik, promoveerde in de letteren (1863), en werd leeraar in de moderne talen aan het athenaeum te Namen (1864); kort daarna verwierf hij het diploma van *professeur agrégé*, en ging als leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde over naar Gent (1866). Tien jaar nadien, den 8ⁿ Juli 1876, keerde hij in zijne vaderstad terug als Bewaarder van het beroemd Plantijn-Museum.

Max Rooses' veelzijdig talent en levendige arbeidslust dwingen de bewondering af. Zijn leven is één onafgebroken strijd tot verdediging van de belangen van Vlaanderen 's volk, tot opbeuring van dezes taal en kunst. Leverde hij, als dagbladschrijver, gretig gelezen opstellen, hoogst verkwikkende bladzijden, als bereisd kenner van onze schilderschool zou hij haar, en inzonderheid onzen onsterfelijken P.-P. Rubens, met meer dan één standaardwerk verheerlijken.

Als keurig essayist en scherpzinnig criticus, behoort hij rechtstreeks tot de Vlaamsche letterkunde. Voor het eerst vestigde hij de aandacht op zich door een werkje over onze eigene letteren: zijn *Drietal verhandelingen over de geschiedenis der letterkunde*, in 1865 verschenen, en geschreven met het doel buiten den engen kring der vakgeleerden belangstelling te wekken voor onzen ouden Reinaert, voor Maerlant's gedichten, voor ons middeleeuwsch Volkslied, werd hier terecht als eene blijde verrassing begroet. Met evenveel genoegen las en proefde men zijne *Brieven uit Zuid-Nederland*⁽¹⁾,

(1) Eerst verschenen in het Haagsche blad *Het Vaderland*, en in 1871 voor de tweede tot een bundeltje verzameld. L. de Cort, Antwerpen.

om hun vluggen, ongedwongen en pittigen stijl, herinnerend ‘aan Mme de Sevigné, die meesteres in de briefkunst⁽¹⁾’.

Het gevaarlijk veld der critiek, - te onzent niet te vergeefs bearbeid door prof. David, P.-F. Van Kerckhoven, Nolet de Brauwere en J. Heremans, - zou hij weldra beheerschen door zijne onbevangenheid van oordeel, zijn kalmen en klaren betoogtrant, zijne juistheid van onderscheiding, zijn geestvol vernuft, en niet het minst door zijn ridderlijken eerbied voor wezenlijke verdienste. Zijne *Schetsenboeken*⁽²⁾ getuigen ‘dat hij de Zuidnederlandsche critiek vleugels aanbond en de onooglijke larve herschiep tot een fonkelenden vlinder⁽³⁾’. Verre van ons de vermetele bewering, dat iedereen met zijne rond en onbewimpeld uitgedrukte meening over onze prozaschrijvers en dichters altijd kan instemmen, maar niemand zal ontkennen, dat het Rooses' hoofddoel steeds is geweest een gezond-krachtige, eene echt Vlaamsche richting te geven aan onze letteren.

‘Ik breng hulde’ - zei de schrijver van *Ruwe Liefde*: Reimond Styns, - ‘aan den man, die met onbetwistbaar talent en onverdroten ijver aan de Vlaamsche letterkundigen den weg wijst, die tot volmaaktheid leidt. Vrank en vrij komt hij met zijne meening vooruit, en is hij soms min zacht, hij herinnert de spreuk: “Die zijn kind bemint, kastijdt het”. Waar elk voortbrengsel op kunstgebied onvoorwaardelijk wordt bewierookt, daar is ook - schier onvermijdelijk - de kunst tot middelmatigheid gedoemd. Dat eens de Vlaamsche letterkunde beantwoorde aan de hooge esthetische eischen van Max Rooses en dan zullen de Vlaamsche schrijvers plaats mogen nemen in de rij der voorname scheppers en denkers van Europa⁽⁴⁾’.

(1) Max Rooses, door Jef Van de Venne, in *Mannen van Beteekenis in onze Dagen*, 1893, afl. 6, blz. 250. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink.

(2) *Schetsenboek*, Gent, 1877. *Nieuw Schetsenboek*, 1882. *Derde Schetsenboek*, 1885, 2 deelen. *Letterkundige Studiën*, 1894.

(3) J. Van de Venne, *Ibidem*, blz. 265.

(4) J. Van de Venne, blz. 268.

Max Rooses is lid van de Koninklijke Academie van België (klasse voor Schoone Kunsten). Zijne *Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool* (1879) werd met goud bekroond. In 1873-1874 gaf het Willems-Fonds van hem uit: *Levensschets - Keus uit de Werken - Brieven van J.-F. Willems*, 4 deelen. Zijne reisverhalen *Over de Alpen*, door niemand minder dan K. Busken Huet hoog geroemd, en *Op reis naar heinde en ver* zagen het licht in 1880 en 1889.

Buiten Antwerpen bleken er insgelijks velen, eenen tijd lang, aangetast door den drang tot romanschrijven. Betrekkelijk weinigen nochtans betoonden wezenlijken aanleg. In de Bibliographieën beslaat de opsomming van de novellen en verhalen uit de jaren '50 en '60 ettelijke bladzijden. Een aantal dier werkjes hadden hun ontstaan voornamelijk te danken aan het verlangen om den

DR. A. DE VOS.
1840.

leeslust van boer en burger met stichtelijke en tevens onderhoudende lectuur te bevredigen; zoo, de drukgelezen geschriften van Pater Hillegeer (1805-1883) welke eene weergalooze verbreiding genoten; zoo nog, de talrijke verhaaltjes met zedelijke strekking der medewerkers van den *Familiekring*, eene soort van periodische uitgave, bij E. en J. Van Moer, te Mechelen, gedrukt, en waarvan de vijf eerste jaargangen alleen, van 1866 tot 1870, samen vijf en zestig deeltjes telden, bezorgd door P. Cautereels, F. Nouwen, J.-B. Coomans, L. Deckers, J.-B. De Grove, Ed. en P.-J. Van Droogenbroeck, P.-D. Kuyl, J.-A. Robyns, P. Claessens, D. Laforce, J.-B. Van Baveghem en J. Doorenweerd, meest allen priesters van het Aartsbisdom.

Kanunnik Servaas Daems, leeraar in de godgeleerdheid en

bibliothecaris der abdij van Tongerlo (geboren te Noorderwijk in 1838), streefde hooger en schonk meer. Zijn roman *Voor twee Vaders* (1868), het verhaal der lotgevallen van twee jongens uit de Kempen, als pauselijke zouaven, zag hij vertaald in het Fransch, het Duitsch, het Engelsch en het Czeckisch. En met zijn geleerd, geestig en guitig boekje over *De Kruiwagens* ‘beschouwd in hun verleden, hun tegenwoordig en hun toekomend lot; brokken aan een onuitgegeven handschrift ontleend door Peeter Klein’ (1869), onderscheidde hij zich als een puntig en daarbij gemoedelijk humorist⁽¹⁾.

Nog dienen in het bijzonder vermeld: L. Van Haecke, een geestelijke uit Brugge (geb. 1829), met zijn boeiend geschreven *Leven van Sinte Godelieve van Ghistel*⁽²⁾; - pastoor V. Huys (geboren te Geluwe, 1829), die in 1860 zoo echt dramatisch en aangrijpend verteld had van de stoute daden van Baekeland, den roovershoofdman van 't Vrijbosch, en het volgende jaar *De Legendes van Sinte Franciscus van Assizië* bewerkte, waarin Jos. A. Alberdingk Thijm in zijne *Dietsche Warande* ‘al den gloed, al het koloriet, al de disinvoltura, al de middeleeuwsche liefde voor natuur en bovennatuur te-rug (vond), waar onze Siegenbikers van instincte tegengekant waren, en met wier bestrijding zij het veldwinnen van betere aesthetische denkbeelden een halve eeuw hebben te-rug-gehouden’; - Guido Gezelle, met zijne uit het Engelsch navertelde *Doolaards in Egypten* en zijn verhaal *Van den kleenen Hertog*⁽³⁾; - de priester K. Callebert eindelijk, van Roeselare (geboren in 1837), met zijne lieve en aandoenlijke geschiedenis *Jan Onraedt* (1868) en het vervolg daarop *Paul en Isabelle* (1870)⁽⁴⁾; - al deze geestelijken schreven en stelden levendig, wel degelijk naar eigen wijze en met kleurige oorspronkelijkheid.

De meeste novellen en verhalen van den Gentenaar Pieter Geiregat (1828-1902), alsmede van den te Brussel gevestigden

- (1) Dit werk beleefde in 1882 eene ‘tweede, vermeerderde en - natuurlijk - verbeterde uitgave’.
- (2) Verschenen in 1870. Vierde uitgaaf 1902. Als leeraar aan het College te Poperingen gaf deze schrijver drie jaren achtereen (1860-1862) een stichtelijk maandschriftje uit, *De Zeesterre*, vol geest en luim.
- (3) In de twee eerste jaargangen van het Westvlaamsch tijdschrift *Rond den Heerd* (1866 en 1867).
- (4) Insgelijks eerst in *Rond den Heerd* gedrukt.

leeraar Emanuel Van Driessche (1824-1897) uit Zele, en van Adh. Van der Cruyssen (geboren te Nevele in 1836, thans rustend hoofdopziener van het officieel lager onderwijs, te Antwerpen), behelzen insgelijks eene leerzame of zedelijke bedoeling. Zij willen voorlichten en onderrichten, zooals Van Driessche, in zijne voorredenen, herhaaldelijk en met nadruk betoont.

Geiregat's eerste werkje: *Ridder Geeraerd*, roman uit de middeleeuwen, en het *Hellefeest*, fantazy, dagteekent van 1848. Sedertdien liet hij met goed gevolg talrijke volks- en kinderverhalen drukken, welke men wel wat levendiger van toon en trant zou verlangen. *De Duivenmelkers* (1855) en de dorpsgeschiedenis *De Lotelingen onder Napoleon* (1856), dit laatste vooral, behooren tot de aantrekkelijkste⁽¹⁾.

Van Driessche's lofwaardig streven doen het des te meer betreuren dat zijn nuchtere stijl en het zonderlinge en vaak onwaarschijnlijke der vinding, de zedenschetsjes, waarop hij zich, na het verschijnen van zijne *Drie Vlaendersche Novellen* (1853) eenigen tijd toelagde, hem tot eigenlijken volksschrijver onbruikbaar maakten.

Adh. Van der Cruyssen die, van 1861 tot 1869, als onderwijzer te Kortrijk, daar Conscience's omgang mocht genieten, zag zijne meeste romans herhaaldelijk herdrukt. *Moeder Geertrui, of vooruitzicht en zorgeloosheid* (1866) werd viermaal opnieuw uitgegeven. Niet zonder reden is echter opgemerkt geworden, dat er te veel redeneering en te weinig handeling in de verhalen van dezen schrijver aangetroffen wordt; ook in *Moeder Geertrui*, bestemd om den geest van orde en beredeneerde spaarzaamheid in de lagere klassen te verspreiden, is het verhaal wel is waar goed geleid, en zijn de karakters met talent geteekend; het sociaal doel treedt echter al te veel en hinderlijk op den voorgrond⁽²⁾.

De enkele vertellingen van V. De Veen, uit Over-IJsche (geboren in 1831), van J.-Fr. Van Droogenbroeck (geboren te

(1) Geiregat's meeste vertellingen verschenen, verzameld, in 1882, te Gent bij J. Vuylsteke, onder den titel *Volksverhalen*. - *De Duivenmelkers* werden in 1888 voor de vijfde maal herdrukt; *De Lotelingen*, datzelfde jaar, voor de derde maal.

(2) Levensschets in *Vlaamsch en Vrij*, van Zondag 30 Oct. 1895. Na 1870 verschenen nog *De Jongen van Ruiselede* (1872), *Twee beproefde Harten* (1878), *Fortuin* (1889).

Sint-Amands in 1826) vertoonen in aanleg en stijl veel overeenkomst met die van den vriendelijken Gentschen volksschrijver Geiregat.

De werkjes van J.-Fr. Piémont, uit Dendermonde (1818-1883), o.a. *Johan Tack, of de misleide Vlaming* (1863), *Het Vlaamsch Volksleven* (1865), zijn vurig-vlaamschgezinde vertoogen, doch

A.-J.-M. JANSSENS.
1841.

kunnen slechts rakelings de eigenlijke letterkunde bijgerekend worden.

Van de zoo eenvoudige als onderhoudende kleine vertelling, - een praatje eerder, - *de Menschen en de Dieren* (1869), met den eersten prijs bekroond in den wedstrijd uitgeschreven door de *Maatschappij ter bescherming der dieren*, mocht de jury, zonder vleierij, getuigen dat het werkje al de aantrekkelijkheid bezit van eenen roman. De begaafde schrijfster, welke zich onder den deknaam Mevr. Sophia schuil hield, had reeds vroeger enkele keurige, al te zeldzame, stukjes laten verschijnen; *het Houtrapertje*, in het *Jaerboekje* voor 1852, alsmede *Eene vreemde vrouw*, in dat voor 1853, vooral echter *Aldegondeken*, in het *Nederduitsch Tijdschrift* van 1867, zijn puikstukjes. Mevr. Mac Leod, met haar meisjesnaam Sophia Fredericq, (geboren te Nevele in 1819), eene halve zuster van Rosalie en van Virginie Loveling, en die, na haar huwelijk, van 1854 tot 1858 Oostende had bewoond, zou, bij haar overlijden

in 1895, eene reeks los aaneengeregen fijn opgemerkte schetsjes uit het leven der Oostendsche visschersbevolking nalaten; hare schoondochter bezorgde er in 1902 de uitgave van, onder den titel *Heen en Weder*, aldus, onverwachts, met een echt kleinood onze letterkunde verrijkend.

DR. EUG. VAN OYE.
1840.

De Gentenaars K. Versnaeyen (geb. in 1836), Fr. De Potter (1834-1904)⁽¹⁾, en de Limburger P.-J.-H. Brouwers (geb. te Stockheim in 1831, overl. in 1897)⁽²⁾ legden zich te gelijk op het schrijven van gedichten en van prozawerken toe. Het half dozijn novellen, welke eerstgenoemde in 1868 onder den titel *Binnen en Buiten* nog eens in het licht gaf, zijn vlot van trant, en laten zich genoegelijk lezen. Van Brouwers verschenen twee zedenromans, *Arm Trienken* (1853) en *Schoone Geertrui* (1855), een verhaaltje waarin enkele goedgeslaagde tafereeltjes uit de Limburgsche Kem-

- (1) Levensbijzonderheden in eene feestrede van Alfons Siffer, opgenomen in het 'Verslag over de feestelijke betooging ter eere van Fr. De Potter en H. Claeys op 22 Nov. 1886, door A.-V. Bultynck'. Gent, 1887.
- (2) Levensschets in n^r 12, 3ⁿ jaarg. (25 Maart 1897) van het Onderwijzersblad *Het Lager Onderwijs* (Ieperen).

pen aangetroffen worden, doch waarvan de toon over het algemeen al te naïef is, en de samenstelling zwak. De prozaverhalen uit Fr. De Potter's eersten tijd zijn onderling zeer verschillend van toon, aanleg en verdienste. Tusschen den ziekelijk-dweependen *Armen Dichter* van 1856, en de boeiende studentengeschiedenis *het Laatste Rozeblad* van 1858, is de afstand even zoo groot als tusschen dit laatste verhaal en het sober geschetst en flink ineengezet historisch tafereel van Gentsche toestanden in het begin der veertiende eeuw, *Robert van Valois te Gent* (1862). Voortaan zou deze schrijver, meestal in samenwerking met zijnen verdienstelijken vriend Jan Broeckaert (geboren te Wetteren in 1837) zich onderscheiden op een ander gebied: beiden zouden hun bewonderenswaardig arbeidsvermogen bijna uitsluitend besteden aan de studie onzer gemeentegeschiedenis, bepaaldelijk aan die van de steden en dorpen van Oost-Vlaanderen⁽¹⁾.

Een sieraad onzer letterkunde is en blijft de al te vroeg ontslapen Anton Bergmann, de onvergetelijke Tony (Lier 1835-1874). 'Wie het voorrecht had hem te leeren kennen' - zou Dr. Jan Ten Brink van hem getuigen, - 'was aanstonds ingenomen met den beminnelijken jongen man, oogenblikkelijk getroffen door den fijnen geest, die uit al zijne gesprekken straalde⁽²⁾.'

In zijnen studententijd een der ijverigste leden van het Gentsch genootschap 't *Zal wel Gaan*, leverde hij in dezes almanakken schetsen en novellen (1854-1857), welke reeds den hoogsten dunk gaven van zijne opmerkingsgaaf, en schitterende verwachtingen lieten koesteren. *Op de Kermis* (1856) viel om zijn lossen en levendigen schrijftrant zoo algemeen in den smaak, dat het dadelijk en gretig werd overgedrukt in vele Vlaamsche dag- en weekbladen. Tony's kleurige en van humor tintelende *Twee Rijnlandsche Novellen* verschenen in 1870, en beleefden al spoedig eene Noordnederlandsche uitgave, met eene hoogst waar deer ende inleiding van Dr. Van Vloten.

- (1) Met een enkel woord moge hier herinnerd worden aan het eenige bundeltje schetsen en verhaaltjes van E. Michels, van Beveren (1823-1881), *Hageroozen*, van 1847, waar aanleg uit blijkt, hoezeer ze overdreven sentimenteel van opvatting zijn; en mede aan Mevr. Goutier, geb. Maria De Smet, van Deinze (1810-1886), ofschoon haar bundeltje *Drie Verhalen* (1864) tamelijk onbeduidend is.
- (2) In *De Nederlandsche Spectator*, bij Mr. Anton Bergmann's afsterven.

Destijds hield hij zich onledig met het ontwerpen van *Ernest Staes, Advokaat, Schetsen en Beelden*⁽¹⁾, zijn eenigen roman die reeds als 't ware in kiem besloten lag in zijn vroeger guitig verhaaltje *De Eerste liefde van Frans*. Dat kostelijk boek zou verschijnen weinige dagen vóór Tony's heengaan, uitbundigen lof verwerven, bekroond worden met den vijfjaarlijkschen prijs voor het tijdvak 1870-1874⁽²⁾, verscheidene pracht- en volksuitgaven beleven, in het Fransch en het Duitsch vertaald en door de kieskeurigsten onvoorwaardelijk geprezen worden. In zijn bekend schrijven aan den stervenden Tony, had Nicolaas Beets, het werk eene glansrijke loopbaan voorspeld: '...Indien Ernest Staes in België en Holland geen *grooten* opgang maakt, beklaag ik den smaak mijner tijdgenooten. Het is waarheid en leven, geest en gevoel, fijnheid van teekening en losheid van trek, juistheid van opvatting en schilderachtigheid van uitdrukking. En in plan en aanleg, zoowel als uitvoering die matiging, die sobriëteit, die gelijk zij van het zelfbezit in den schrijver getuigt, ook de kracht van zijn werk is. Daarenboven dit boek kan niet dan *goed* doen. Het is door en door gezond; het komt uit een rijp verstand en een liefderijk gemoed. Er is veel uit te leeren, omdat het veel geeft te *zien*....'

Inderdaad, *Ernest Staes* bevat 'tafereelen, met de meesterschap van een groot kunstenaar gepenseeld⁽³⁾.' *Het Begijnhof* en *De Oortjesschool*, *De goede oude Tante*, *Lieve Bertha* en *Onz'Mie*, *De tooneelen uit het Collegie* en *De Studentenwereld* zijn, - zooals Max Rooses doet uitschijnen, - 'schetsen en beelden uit de kinder- en jongelingsjaren van den schrijver en van den lezer; tafereelen, die wij gezien hebben en die wij hier wederzien; keuriger in een lijstje gezet, zuiver en frisch gehouden met den eerbied, die men heeft voor oudheden, waaraan herinneringen verbonden zijn uit onze familie of uit ons eigen leven; dingen, die ons gebeurd zijn, die wij goed gekend hebben, en waarop wij toen geene acht sloegen, die ons nu boeien door hunne kleurigheid, en waarvan

(1) Gent 1874 Met sterkwaterplaten door Willem Geets.

(2) Voorzitter der jury: Dr. J. Nolet de Brauwere, verslaggever Em. Van Driessche, leden: E. de Borchgrave, P. Willems, J.- F. Heremans, J. Stecher, P. Genard.

(3) J.A. Sillem in het bibliographisch album van *De Gids*, blz. 393-397, naar aanleiding van den tweeden druk, 1875.

wij het den schrijver dank weten, dat hij ze ons zoo eenvoudig, natuurlijk en waar heeft weergegeven⁽¹⁾.’

De portretten in de *Novellen* mochten reeds zeer verdienstelijk heeten; die in den *Ernest Staes* zijn geestiger en zuiverder van teekening. ‘En deze zeer merkbare loutering in den kunstsmaak des schrijvers doet ons te meer betreuren dat de dood hem weggerukt heeft in de jaren toen hij zich nog ontwikkelde⁽²⁾.’

Nog een paar andere schrijvers laten zin voor humor blijken. In het *Leesmuseum* van 1858 komt, onder den wonderlijken titel *De Parizekrol*⁽³⁾, eene reeks vermakelijke tafereeltjes uit een Zeeuwsch dorp voor, gestoffeerd met een heel stel kostelijke zonderlingen. Het verhaaltje staat op den naam van J. Casteels; de eigenlijke naam van den schrijver is Arnold De Castro, van Lokeren (1823-1898), als uitgever van het weekblad *De Klok* te Sint-Nikolaas gevestigd. *De Zeeuwsche Schetsen en Beelden* (1862) zijn in denzelfden trant geschreven, met opzettelijke overdrijving en grappige bedoeling; niet zonder geestigheid, maar vooral boertig toch. De Castro's vroegere, evenzoo goed als zijne latere verhaaltjes, zijn daarentegen ongenietbaar.

De letterkundige ontwikkeling van den Gentschen dagbladschrijver F.-A. Boone (1821-1870) staat beduidend hooger. Doch, ofschoon het werkje waarmede hij in 1847 optrad, *Myn eerste Blick in de Wereld*, opgemerkt werd, en dat zijn *Schoone Vrouw op het Veldbal*, in *Het Taelverbond* van 1849 onder de flinkste bijdragen van dat tijdschrift te rangschikken valt, werd de lust tot letterkundig scheppen eerst tegen het einde van zijn leven opnieuw opgewekt. Het dramatisch verhaal van eene vijfdubbele moord, en van de

(1) *Schetsenboek* door Max Rooses, blz. 230.

(2) J.A. Sillem, *ibid.*, bl. 393-397.

De Gentsche Studentenalmanak voor 1880 bevat eene levensschets van Tony Bergmann door professor Paul Fredericq.

Heremans verzamelde, in 1875, de ‘Verspreide schetsen en novellen door Tony’, en leidde het bundeltje in door een kort levensbericht van zijn hoogbegaafden vroegeren leerling. Deze schreef insgelijks eene gewaardeerde *Geschiedenis der stad Lier* (1873). Zie hierover hoogleeraar G. Kurth in *Revue de l'instruction publique* (XXIe année, nouvelle série, T. XVI), 3e afl. blz. 190-193.

(3) *De Parizekrol en het Manneken der Verkoopings*, - eene geheel onwaarschijnlijke en caricaturale schets, - verschenen afzonderlijk als *Zeeuwsche Novellen* (Gent, I.-S. Van Doosselaere, 1859).

JULIUS VUYLSTEKE.
1836-1903.

ontdekking en de halsrechting der schuldigen, *Mast en Daneels*, verscheen in 1869; en onder de uitgaven van het Willemsfonds zag het volgende jaar een boeiend volkswerkje het licht, tot populariseering van begrippen over volksbanken, aandeel in de winsten, genootschappen voor gezamenlijken aankoop of gezamenlijke voortbrengst: het evenzoo leerrijk als onderhoudend verhaal *de Tooverdrank*⁽¹⁾.

Desideer Delcroix, van Deinze (1823-1887), eindelijk, en ook zijne jongere zuster Jeannette, Mevr. Joossens (1826-1897), schreven elk een paar verhalen; bij den broeder, in zijne romans *Geld of Liefde* (1855) en *Morgend, Middag en Avond* (1858), is de toon bij afwisseling sentimenteel, of luimig, uitgelaten luimig weleens; bij de zuster heerscht voortdurend een snaaksche en vrouwelijk scherpe opmerkingsgeest, die de tafereeltjes uit het leven van twee stemmige en doodbrave dorpskwezeltjes, in *Ferdinandina en Frederika* (1860) tot een allergeestigst verhaaltje weet te verbinden; in *de Erfenis van Tante Nelleken*⁽²⁾ geneest een verstandig oud vrouwtje haren neef, Griffier Boschman, van zijn dwazen hoogmoed door haar slim berekend testament dat hem noodzaakt naar het dorp te komen wonen. Hoe jammer dat de gezamenlijke werken eener schrijfster met zooveel aanleg enkel en alleen uit dit paar novellen bestaan!

Een geheel eigen toon wordt aangeslagen door Albijn Van den Abeele (geb. in 1835, te Sint-Martens-Laathem, thans gemeente-secretaris aldaar, en een niet onverdienstelijk landschapschilder), in zijne vier verhalen van te lande: met onbetwistbare eigenaardigheid en zeer wezenlijk talent wordt het Vlaamsche dorpsleven door hem, gezond realistisch, naar de natuur afgebeeld. De zeden en gebruiken van boer en werkman, in het dagelijksch gedoe en bij feest en kermis, neemt hij op met helderen liefdevollen blik; doch voornamelijk slaat hij het stevige, degelijke, innemende gade, wat den aard uitmaakt van den soms bekrompen, maar toch doorgaans werkzamen, eenvoudigen en eerlijken buitenman. Het verhaal zelf is maar een voorwendsel om te kunnen beschrijven, - steeds op levendige en aanschouwelijke wijze, -

(1) Nap. Destanberg bezorgde, in 1874, eene uitgave van Boone's verspreide werken.

(2) *Nederduitsch Maandschrift*, 1863.

hoe men in de Leiedorpen kermis viert, hoe een buitenjongen zijn meisje vrijt, wat eene diplomatie er om eene kaarttafel in 't werk wordt gesteld; wij zitten mede aan bij het wafelbakken, wonen eene haneverdrinking, eene ringsteking bij, vieren mede het binnenhalen van den oogst. Het bezoek op een blijden kermisdag van drie meisjes bij de vriendelijke en opgeruimde Tante Nelle, in het *Hof ter Beken* is een meesterlijk tooneeltje. Vóór dit flinke dorpsverhaal, dat in 1873 verscheen, had Van den Abeele in 1866 zijne eveneens kloeke schets *Karel en Theresia*, en in 1869 *Het jaar Zestien* laten drukken. Nog schreef hij in 1874 *Een Dorpsbeschaver*, het tafereel van al het goede, op eene verachterde gemeente door een ijverigen en verlichten jongen geneesheer tot stand gebracht; meer een tendenz-werk, nochtans, dan een kunstwerk. En toen niets meer: had de schrijver bij mangel aan erkenning, of ontstemd door miskenning den moed opgegeven?

[De dichters]

J. Nolet de Brauwere. - Pr. Van Duyse. - J.-M. Dautzenberg. - Jan Van Ryswyck. - Jan Van Beers. - Julius De Geyter. - Frans De Cort. - Jan Van Droogenbroeck. - Emanuël Hiel. - J. Vuylsteke. - G.-J. Dodd. - R. en V. Loveling. - C.-J. Hansen. - J. Staes. - P.-C. Verhulst. - N. Hendrickx. - Fr. Willems. - W Rogghé. - H. Claeys. - Fr. De Potter. - K. Bogaerd. - Mathilda van Peene. - Am. De Vos. - P.-J.-W. Brouwers. - D. Claes. - D. Traets. - L. De Bo. - A. Beernaert. - Guido Gezelle. - E. Van Oye. - K. De Gheldere.

Sedert het begin der jaren '50 nemen de Vlaamsche dichters, evenals de prozaschrijvers, in aantal en beteekenis toe. Naast Van Beers en Dodd, De Cort en De Geyter, Van Droogenbroeck en Gezelle, de gezusters Loveling, Vuylsteke, Hiel, en anderen meer, die meêleven met hunnen tijd, ieder op eigen wijze dichten van en voor hunnen tijd, maken Blicck, Maria Doolaeghe, Blommaert, Stroobant, Rens, allengs den indruk, dat zij inderdaad tot een ouder geslacht behooren. Niet aldus Dautzenberg, - alhoewel hij reeds sedert 1837 aan de Gentsche jaarboekjes medewerkte, - noch Jan Van Ryswyck, waar deze als Antwerpsch volksdichter, de stappen drukt van Theodoor; evenmin Nolet noch Van Duyse.

Wat Nolet betreft, deze hoedde zich, Bormans' raad indachtig, de epische trompet nog op te steken. De stukjes welke hij, niet al te kwistig, voor Rens' jaarboekjes, of naar aanleiding der feesten

van het kortstondige Vlaamsch-Duitsch Zangverbond⁽¹⁾, of van de Nederlandsche Congressen schreef, zijn met dezelfde zorg als vroe-

Antwerpen 9 Mei 1851

Mijn waarde Conynman,

Ik heb dan eindelijk mijn lang belooft
exemplaar van "Onze Dichters" ontangen;
me weder uitgevat v. de la Montagne schrijft
mij, dat een paar afleveringen moesten herdruct
worden en men verzeekende mij te lijnen, dat
het werk werd inverkocht, eer het uitgekomme
was. Ik wensch te beiden en wens, strakkert
met eenen, geluk over dien uitslag. Ik voeg
er bij dat hij wel verdiend is. Hij heeft
uwerlyk een best gedaan om de menschen
te bederven. Een heerlijk boekdeel van
320 bladzijden op groot octavo, gekleed papier
onterspreijde druk, met lood ontijste bladz
zijden en daarbij tien fsc-simile's van
handschriften ongeteerd slachters en een
sinnel portretten op koper gesneden, voor
het meesteel voor den besten onser groenens
J.W. Michiels; het maakt een geheel uit aller
behoorlykst voor de vog, een echt prentstuk
van drukken. Laat er mij nog bij voegen

Handschrift van MAX Roose.

- (1) Over de betrekkingen welke sedert 1841 tusschen Duitsche en Vlaamsche Koorzangmaatschappijen ontstonden, en over de stichting van het Duitsch-Vlaamsch Zangverbond, in 1846, dank zij vooral de bemoeiingen van Van Duyse, zie Micheels: *Prudens Van Duyse, zijn leven en zijne werken*, blz. 68-80. Ieder jaar zou een zangfeest te Brussel, te Keulen, of in eene andere Vlaamsche of Duitsche stad gevierd worden. Nolet belastte zich in de hoofdstad, Van Duyse te Gent, met de leiding. Schitterend waren de Zangfeesten te Keulen en Brussel in 1846, te Gent, in 1847. De woelingen van 1848 in Duitschland brachten daar de heele inrichting in de war, die voor het laatst teken van leven gaf met den wedstrijd van Antwerpen in 1851, waar maatschappijen van Aken, Keulen en Bonn en ook Noordnederlandsche zangers onthaald werden.

Gent, 26 nov. 1872

Waarde vriend, Th. Vande Ven
Antwerpen

Ik woude u van harte geluk met den
uismuntenden uitslag uwer opvoeding:
en 'verzoeken u ook uwe verrijfden mijn
gelukwenschingen aan te bieden aan zijn
boudigen Reinoldigen Franch tot de bekroonde
leerlingen.

Ik heb u reeds geschreven hoege het mij groot
mies te hebben kunnen tegenwoordig zijn; en
nu is de ongelukkiglijk nu weer meden dat
het mij een onmogelijk is juist een van
traelt te kleinen houden. Sedert twee, drie
jaren heb ik van het verdracht houden aanemalen
afgezien, omdat ik bepaald in voordigen tijd
mies om een onderwerp te zoeken, te breken
doeren' en af te wenden. Aan allen die het
mij gevraagd hebben, heb ik bescheiden geantwoord:
verzoeken geen ik, indien het mogelijk was,
alles doen om u en uwe verdrachten aanemalen
en nuttig te zijn. Maar, ik behoef het,
het kan mies zijn.

Wants mij dus een verantwoordelijk, een
gelof mij

Moen verklaren
Julius Vuylsteke

Handschrift van Julius Vuylsteke

ger bewerkt, en ook flink met bijtende ironie gekruid. Niet immer fijne ironie evenwel. *Zwart op Wit*, een bundeltje 'verscheidenheden' dat hij in 1853 te Amsterdam bij C.-L. Van Langenhuysen uitgaf, en dat J.-A. Alberdingk inleidde met een geestigen brief over de Hollandsche 'mizoromie', d.i. den blinden afkeer voor alle letterkunde met een Roomsche reukje, - brengt weliswaar zeer deftige verzen; een treurdicht, onder andere, op den vroegen dood onzer eerste koningin, en ook een langgesponnen bewerking der legende van Beatrijs. Maar de meeste plaats is voor lichter kost, en de oude verbittering tegen den onzachten beoordeelaar van *Ambiorix* uit zich even schamper in *Half en Half*, open brief aan Dr Snellaert, als in *de Snuif* der vroegere *Dichtluimen*. De gemoedelijk jokkende *Vaderles aen eenen ter Hoogeschool trekkenden zoon*, in Kortum's hinkende maat, is vrij van stekende angels. *Achteruit*, en het daaropvolgende gedicht *Vrijheid, Gelijheid, Broederschap* teekenen misschien het scherpst Nolet's zwak voor paradoxen:

Voorwaerts zij de stem der eeuw:
Achterwaerts! ziedaer de mijne....

Zoo, de uitdagende aanhef van het eerstgenoemde. Slotregelen als 'Witbroodjongens, achteruit', 'Malle sloeries, achteruit', 'Kale jakhals, achteruit', 'Looze dompneus, achteruit', 'Kankervaten, achteruit', zeggen overigens hoe weinig deze uitboezeming uitstaans heeft met poëzie. Hoogstens valt bij dergelijke stukjes te prijzen de gevatheid waarmede flikkerende invalletjes en aardigheidjes tot mozaïek werden ineengewerkt.

In 1859 verzamelde de eergierige schrijver, in twee bundels, nagenoeg alles wat hij sedert 1839 aan ernstige en luimige verzen gedicht had. Een derde bundel, de stukken van 1860-1870 behelzende, volgde in 1871⁽¹⁾. De gedichten waarin Nolet zijn Pruisen-

- (1) In 1873 zagen voorts het licht twee deelen *Proza* (1843-1873); *Poëzij en Proza* (1874-1877) verscheen in 1877; *Poëzij en Lettercritiek* (1878-1884), in 1884. Nolet's proza bestaat meest uit strijd lustige critische opstellen. In *Z. of S., twee brieven aen Dr J.W. Wolf* (1846) had de veelbelezene polemist zijne ongemeene vaardigheid al vroeg ten toon gespreid. Ongemeene vaardigheid vooral, om in oppervlakkig betoog, maar rijk aan schimpscheuten en verbijsterende uitweidingen over bijzaken, te willen gelijk halen. De *Anti-kritiek*, in 't *Nederduitsch Tijdschrift* van 1867, tegen Petrus Comestor's (Max Rooses) afkeuring van eenige wezenlijk onbeduidende Albumversjes van Nolet, - de verguizing van De Bo, inzonderheid het gewaagde stukje *Pieswieswiesje, etymologisch verhaal uit den Taalparticularistenstrijd*, in Rens' Jaarb. voor 1875, - en de geruchtmakende eenzijdige opstellen over De Koninck's *Menschdom Verlost*, sedert 1883, zijn wel van aard om tegenstrevens te overpraten, misschien te vernederen, en zeker te verbitteren; maar minder om op de veredeling van den smaak bij schrijvers en lezers, invloed te oefenen. De uitgebreide studie *Dr J.F.J. Heremans en diens scheppingen op taal- en letterkundig gebied* (n^{rs} 3 en 4 van *De Wachter*, 1882) is eene verkeerd bedoelde en bijzonder booswillige lofrede op Heremans' 'verdiensten'. Sedert 1877 was Nolet's gezondheid wankelend. Hij verliet de hoofdstad en ging te Vilvoorden wonen, waar hij den 21ⁿ Juni 1888 overleed. Bij de inrichting der Koninklijke Vlaamsche Academie, in 1886, was hij een der stichtende leden.

haat lucht geeft, vooral na de inlijving van Hannover in 1866, zijn hier de opmerkelijkste: *Onno Klop* neemt plaats onder de beste. In de diatribe op Pruisen's vorst en op Bismarck, *de Begenadigde*, is hij daarentegen vergeten dat de Muze eerbied vergt:

Hier plak ik dan, van God-zelf begenadigd,
Met 't begenadigd achterste op mijn stoel!

Zulke woorden, in den mond van den vorst, zijn lang nog 't platste niet in dezen maatloos schimpenden uitval.

Welk een sprong tot Van Duyse!

Het valt niet te bewimpelen dat tallooze gelegenheidsverzen, welke hij jaarboekjes en tijdschriften toezond, meestal niet gunstig stemmen, al vonkelt hier en daar in die ontijdige rijmelarij een verloren edelsteen. Warme bewondering wekken daarentegen vele onder die gedichten, welke Van Duyse zelf waardig gekeurd heeft om in *Het Klaverblad* (1848) en den *Nazomer* (1859) te worden samengelezen.

Een aanzienlijk deel dezer poëzie blijft gewijd aan den Vlaamschen taalstrijd en aan Vlaanderen's helden. Het stil geluk van den huiselijken haard dat zijne kindergedichtjes bezielt, de verkleefdheid en vereering van enkele vertrouwden, als Blieck, Dautzenberg, Mevrouw Van Ackere, vergoedden den teervoelenden en

rechtschapen man menige ontgoocheling en miskenning⁽¹⁾. Vreedzaam en vruchtbaar spoedden de luttele jaren heen, die hem nog beschoren bleven. Doch, nadat pas, in 1859, de verschijning van zijn *Jacob van Artevelde* gunstig was onthaald geworden, velde de dood, op 13 November 1859, hem plotseling neder⁽²⁾.

De *Gedichtjes voor Kinderen*, en de *Nieuwe Kindergedichtjes*, van 1849, het bundeltje, dat hij - een vriend van scherts en lach, - in 1853 te Leeuwarden uitgaf onder den titel *Vrolykheid*; het paar elegiën, en de *Bespiegelingen naar a Kempis* waarmede hij in 1856 de tweede uitgaaf van *Natalia* verrijkte; de vertaling in dichtmaat van Virgilius' Herderzangen (1856); elk van deze werken draagt bij tot het bevestigen van de vruchtbare veelzijdigheid, welke dezen bevoorrechte onderscheidde, en verkondigt zijne Bilderdijksaansche meesterschap over de taal.

Het Klaverblad bestaat uit drie boeken romancen, legenden, sagen: stoffen aan de geschiedenis, aan vrome overlevering, of aan de glimlachende sprookjeswereld ontleend. Het storende van al te zwakke gedichten tusschenin, dat in de *Vaderlandsche Poëzy* van 1840 zoo zeer treft, moet nochtans ook hier, ofschoon minder, Van Duyse tot een verwijt worden gemaakt. Bijzonder lief en snaaksch is het halfdozijn vertellingen, waarin de gefopte Sint-Pieter de voorname rol speelt. Hooger gestemd, en meesterlijk van behandeling, zijn *de drie Bergluiden in Koetenberg*, - *Sint-Augustijn en het Kindeke*; van vaderlandsche geestdrift trilt het verhaal van Zanne-

- (1) Terwijl reeds in 1851 het Koninklijk Nederlandsch Instituut zijne *Verhandeling over den Nederlandschen Versbouw* bekroond had, - zij verscheen in twee deelen, drie jaar later, - moest hij blijven wachten tot 1855 toe, vooraleer zijne verdiensten als dichter en geleerde door de toekenning der Leopoldsorde erkend werden, en hij de Brusselsche Koninklijke Academie als briefwisselend lid mocht binnentreden.
- (2) Zijne laatste dagen had Van Duyse nog besteed aan de proeflezing van zijnen bundel *Nazomer*, dien de Staatsjury, als het beste Vlaamsch werk uit het tijdvak 1855-59, met goud bekroonde. De Keurraad bestond uit P. De Decker, voorzitter; Snellaert, verslaggever; K. Stallaert, schrijver; Bormans, C. Carton, C. Vervier en Ph. Blommaert. Te gelijker tijd kende de Koninklijke Academie hare gulden gedenkpenningen toe aan zijne *Lofrede over Cats' invloed op de Vlaamsche Letterkunde*, en aan de voor dien tijd zeer verdienstelijke *Verhandeling op den drievoudigen invloed der Rederijkkamers*. Dit werk verscheen, op een derde gebracht, in Deel XI der *Mémoires couronnés et autres, publiés par l'Académie royale de Belgique* (1861). - Door de zorgen van Fr. De Potter en Flor. Van Duyse werd de onverminkte verhandeling over de Rederijkkamers onder de uitgaven der Koninklijke Vlaamsche Academie opgenomen (1899-1902).

kin's heldendood; aangrijpend is de tweemaal behandelde saga der gestorven moeder, die 's nachts uit het graf oprijst en hare verschopte kleinen zoogt en verzorgt. De ballade van den *Blankenbergschen Visscher* en die van *Ondine*, welke aan eene der schoonste van Schiller herinnert, munten uit door zangerigheid. Na den rijken inhoud van *Het Klaverblad* kunnen alleen nog stukken als

G. ANTHEUNIS.
1840.

de Weduwe en de *Krijgsgevangene Spanjaards*, uit *Nazomer*, aan Van Duyse's roem als balladendichter iets toevoegen.

In *Jacob Van Artevelde*, met dien schoonen voorzang aan de stad Gent, stijgt hij bij poozen zeer hoog. De beraadslaging der Gentsche gemeentenaren over vrede of krijg, in den vierden zang, is wel het glanspunt. Maar het geheel mangelt aan eenheid, en Artevelde treedt al te dikwijls of blijft soms te lang in de schaduw. Ook is het wonderbare, in deze moderne epische proeve, niet overeen te brengen met de ontnuchterde begrippen van den nieuweren tijd.

Een éénig lied, zooforsch en verheven, is *De Zang des Germaenschen Slaefs* (1848). Germanje is gekneveld. Nu ademt Rome vrijer en juicht bij de intrede van den zegevierenden Caesar. Somber stappen in den praalstoet de verwonnelingen; in hun midden

Rotholf de zanger. Eene lier wordt dezen gereikt, tot zingen wordt hij gepraamd, - tot het roemen van Caesar! Doch het lied dat de ontstelde Romeinen in het oor dreunt is een zegekrete van de geboeide vrijheid, eene uitdaging tot den verdrukker, een lofzang op Wodan, eene verheerlijking van Ambiorix en zijne helden; en stijgend in geestdrift en kracht, barst het los in de rampvoorspelling van Rome's jammerlijken val⁽¹⁾.

Geheel anders is de aanleg van Prudens' trouwen vriend, den Limburger Dautzenberg. Deze was twee en veertig jaar oud voor hij er toe besluiten kon zijn eerste verzenbundeltje uit te geven⁽²⁾. Een tweede bundel, de *Verspreide en nagelaten Gedichten*, zag eerst in 1869 het licht. Het jaar voordien was de dichter, aangezet door het gevoel, dat de wreede ziekte, die hem langzaam ondermijnde, hare ontkenning naderde, zijn latere verzen gaan verzamelen en nazien; maar hij kon nog slechts een deel van den arbeid verrichten en overleed reeds den 4ⁿ Februari 1869; Frans De Cort, zijn schoonzoon, moest de uitgave bezorgen. De vertaling van een vijftigtal Oden van Horatius, enkele fragmenten en eenige hoogduitsche gedichten, schikte deze bijeen te brengen in een lateren bundel, maar zijn vroege dood verijdelde dit voornemen.

- (1) Wat met Van Duyse aan de Vlaamsche letterkunde ontviel, bleek eerst ten volle, toen in 1882-1885 zijn zoon Florimond, tien deelen *Nagelaten Gedichten*, in het licht gaf. Het tweede deel brengt eene zorgvuldig bewerkte vertaling van den Reinaert, met het vervolg. De andere deelen bergen menige perel; in zijn bespreking der *Nagelaten Gedichten*, (opgenomen in *Letterk. Studiën*, 1894, bl. 27-72) noemt Max Rooses het stuk *Ontmoediging* (blijkbaar een der gedichten van zuster Bertken van Utrecht nagevolgd), eene samenspraak tusschen den dichter en de ziel, 'het schoonste wellicht, dat Van Duyse schreef, en een der schoonste waarop voortaan onze jonge letterkunde mag roemen', en haalt het aan in zijn geheel. Zevenmaal honderd epigrammen, speldeprikjes, kneepjes, snuifjes of lachertjes, rijk aan geestige toespelingen op vriend en tegenstrever, brengen de 'Rijminvallen' (D.X.), en laten ons kennis maken met Van Duyse's gevatheid als puntdichter. Ter eerste kennismaking, kan de '*Bloemlezing uit Prudens van Duyse's Gedichten tijdens zijn leven verschenen*', uitg. door Flor. Van Duyse, Roeselare, 1889, goede diensten bewijzen. Zij gaf Pr. Van Langendonck aanleiding tot lezenswaarde, geestdriftige beschouwingen over 's dichters kunst en beteekenis, in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, D. XII, afl. 1 en 2. Eene volledige lijst, naar tijdsorde, der werken van Prudens Van Duyse, door Fr. De Potter en Flor. Van Duyse, bevindt zich aan het slot van Micheels' bekend werk, blz. 303-350. In 1894 werd Van Duyse's standbeeld te Dendermonde met luister onthuld.
- (2) *Gedichten*, Brussel, 1850.

Johan Michiel Dautzenberg was den 6ⁿ December 1808 te Heerlen geboren. Na wat lager onderricht op de dorpschool, had de vlugge knaap, die meende geestelijke te worden, latijn mogen leeren bij Kapelaan Mienis, wiens innemend beeld hij later zoo aandoenlijk zou schetsen. Ten gevolge van Koning Willem's verbod aan de Bisschoppen, seminaristen aan te nemen, die niet eerst een paar jaar te Leuven gestudeerd hadden, was hij gedwongen secretaris te worden bij den ouden graaf van Belderbosch, die te Heerlen groote eigendommen bezat; in 1826 nam deze hem mede naar Parijs. De jonge Dautzenberg kende reeds wat Duitsch, dat hij bij zichzelf aangeleerd had. Zijn verblijf in Frankrijk was kort van duur; weldra trok hem het bericht van den dood zijner moeder onweersstaanbaar naar huis terug. Hij schreef bij den notaris, daarna bij den ontvanger, en werd eindelijk ondermeester. Maar dat alles gaf geen bestaan. Als hulponderwijzer vinden we hem weldra te Maastricht aangesteld; hierop te Bergen; dan te Doornik; altoos ijverig bijstudeerend en zich oefenend; sedert vier maanden was hij te Gent leeraar in het Fransch, dank zij de voorspraak van Graaf Dumonceau, wiens kinderen hij les gaf, toen de Omwenteling losbrak. Dautzenberg's beschermer verliet het land, en onze Limburger ging, als huisleeraar der kinderen, met deze naar Vilvoorden; hij bleef daar tot 1838 op het landgoed der grootmoeder. Mej. Maillart, eene ontwikkelde en met kunstzin begaafde vrouw, maakte hem dit jaar tot den gelukkigsten der echtgenooten en voortaan, tot zijn dood toe, bewoonde hij de hoofdstad, als ambtenaar van de *Société Générale*⁽¹⁾.

Het heimwee naar 't schilderachtige geboortedorp, en de volgemeten zaligheid van den stillen huiselijken haard, worden van dit oogenblik af voor zijn fijnvoelend gemoed de zachtborrelende bronnen van zijne bezieling.

Alles is levenslust en lieflijkheid in deze poëzie. De natuur in haar meigewaad, herinneringen aan den kindertijd, speelsche minnerijmpjes, gekozel en gekeuvel, soms een gauw weggepinkt weemoedstraantje, vullen meestal beide bundels. Diepe ontroering

(1) Dautzenberg's levensbericht, bij Ida von Düringsfeld (D. I, blz. 130), opgemaakt naar een haar medegedeelde autobiographie, weidt voornamelijk uit over 's dichters kinderjaren. In zijne *Histoire politique et littéraire du Mouvement Flamand*, legt P. Hamelius bijzonder gewicht op de beteekenis van Dautzenberg voor onze letteren (blz. 189-196).

is even zelden als gloed of hooge vlucht. De vorm heeft den voorrang op den inhoud. Letterkundig aristocraat, gevoelde Dautzenberg niets dan minachting voor volksgunst en bijval bij gewone lezers:

Zinge wie wil voor het gemeen, hy verlaegt zich
Nimmer zoo diep; hy bestaet edelen geesten
Met melodische kunstgewrochten
Lieflik te streelen het oor.

Aldus spreekt hij tot zijnen vriend Van Duyse⁽¹⁾. En in een ander vers zijne opvatting der poëzie toelichtend, verklaart hij:

Kunstzin, Liefde en Natuer, huizen ze samen hier
In eens stervelings borst, zalig voorwaer is hy,
Want zyn kleinste gewrocht draegt der onsterflikheid
Kenmerk, goddelik ingeprent.

Voor *De vormen der Tael* breekt hij eene lans in een der metrische stukjes der *Gedichten*. Hij snakt 'naer vryheid'. Als muiter zal hij den Vlaamschen Helicon betreden. Hem wacht berisping, kleineering en spot. Hij weet het; en terwijl de meeste zangers halsstarrig zuidwaarts blijven blikken, zal hij naar 't Oosten uitzien om een kundigen gids:

Het is Platen vooreerst, dan Rückert de bard, twee sterren des uchtenden hemels,
Die hebben der vorm voortreffelikeên met de louterste stralen beschenen,
Die hebben getoond, dat het Dietsch inderdaed voorgeene gesprokene tael zwicht;
Dat 's lands speeltuig, zoo verheven, zoo grootsch, uit alle gewesten en tyden
In het eigene schoon, en met zoeter gestreel, de bewonderdste liederen weêrgeeft. -
Rykkleurig zy ook in vinding en vorm de gezangmelodie van den Vlaming,
Des hang' hy de luit, de ééntoonige luit in de kamer der antiquiteiten,
En het orgel alleen begeleide met zwier en het hoog- en het Neêrduitsch volkslied!

- (1) Levenslang, sedert dat Van Duyse Dautzenberg's raadsman was geweest bij dezès eerste letterkundige pogingen, bleven beide trouwe vrienden. In een brief van 14ⁿ Febr. 1836 (Micheels, bl. 52) vindt men de bekentenis, dat Dautzenberg toen nog nauwelijks eenige verzen van Tollens had gelezen, en, voegde de schrijver er bij: 'Je n'ai jamais lu un traité de prosodie néerlandaise.' Met Van Duyse gaf hij later een *Volksleesboek* (1854) uit, en een deeltje *Verhalen uit de Geschiedenis van België* (1856), in Dautzenberg's spelling (den uitgang -lik voor -lijk) en volgens zijne taalregeling (het du-dijnen, en het op zijn Duitsch invoeren der oude buigingsuitgangen bij lidwoord en adjectief). In 1857 stichtte Dautzenberg, met Van Duyse, J. Heremans, H. Bauduin, J. Blockhuys, J.-F. Jacobs en E. Rigaux het tijdschrift voor onderwijzers *De Toekomst*, waarvoor hij tot zijn dood een groot getal opstellen leverde.

Aldus werd hij te onzent, op het gebied der metrische versmaten, een baanbreker: en bij het voorbeeld gaf hij tevens de leer⁽¹⁾. De kunstige naar Grieksch of Latijnsch model gebouwde lyrische strophen, welke hij trachtte ingang te verschaffen, hebben evenwel, als spelerij of als oefening, slechts zeldzame navolgers gevonden; maar de lenige en afwisselende hexameter is eene blijvende verrijking gebleken van onzen dichterlijken vormenschat.

J. ADRIABNSEN.
1847.

Dautzenberg's tweede bundel staat beduidend, wat inhoud en vorm betreft, boven de *Gedichten* van 1850. Doch ook hier wordt men 't meest getroffen door de sierlijkheid van maat en rijmenspel. Bloempjes, beekjes, lente en liefde, zijn er insgelijks meest maar een voorwendsel om met woorden en klanken te goochelen. Het oor bewaart nog een stond de kristalheldere trilling van zilveren geluiden, maar 't is een uitzondering als er in den geest een beeld blijft. Ook de Romancen en Balladen, behoudens weinige uitzonderingen, bereiken geen buitengewoon peil. Zangerigheid, deze eerste vereischte van een lied, en afwisseling, onderscheiden Dautzenberg's

(1) Helder uiteengezet in zijne *Beknöpfe prosodia der Nederduitsche tael*, - naar Heyse bewerkt, - in *Het Taelverbond* van 1850-51. D. VII, blz. 343-376.

liedekens; in ettelijke, de geestige Koekoekszingen onder andere, tintelt zijn jolige humor, terwijl beminnelijke naïefheid eene heele reeks onderscheidt, ‘in oude form ghegoten,’ naar het voorbeeld der ‘Loverkens’ van Hoffmann von Fallersleben⁽¹⁾. Eene andere reeks gispt de lauwheid der Vlamingen in den strijd voor hunne taal. Warm, innig gevoel nochtans bezielt schier alleen de tafereeltjes van stil huiselijk geluk, en de weemoedige uitboezemingen, waarin de dichter zijn heimwee naar ‘t geliefkoosde Heerlen wil sussen; inzonderheid het drietal *Herinneringen aan Limburg: Heimreise, Mienis*, en de schoonste en aandoenlijkste der drie, *De Doop*⁽²⁾.

Evenals bij Theodoor, had vader Van Ryswyck ook bij zijne twee andere zonen, Jan-Baptist en Lambrecht, van jongsaf den rijmlust aangekweekt. Van Lambrecht (1822-1894), in ‘t zilverdrijven een meester, vindt men meer dan eene bijdrage in het *Taelverbond* en elders⁽³⁾. Jan, verscheidene jaren jonger dan ‘de Door’, - hij was den 14ⁿ December 1818 geboren, - wachtte vrij lang vooraleer iets in druk te laten verschijnen. Ook hem was de echtsinjoorsche humor ruimschoots toebedeeld; dat bleek al spoedig uit zijne eerstelingen, b.v. uit den *Lof der Onderdeur*, in ‘t *Muzen-Album* voor 1846, en uit de ontmoeting van *Jan Zonderland* met den Wandelenden Jood, in dat voor 1847. Vlot berijmd, in de uitdruk-

- (1) Deze begaafde Duitsche dichter en geleerde (1798-1874) welke als vrucht zijner letterkundige reizen in de Nederlanden, de twaalf deelen zijner belangrijke *Horae Belgicae*, (1830-'62) liet verschijnen, bezit naast zijne verdiensten als kenner onzer vroegere letterkunde, ook die in onze oudere taal eenige keurige liedekens te hebben gedicht, onder den titel ‘Loverkens’ in 1852 in de *Horae Belgicae* opgenomen, en in 1862 nog eens herdrukt.
- (2) Deze frissche idylle verscheen het eerst in *Het Taelverbond* van 1851-'52, bl. 421-426. Leerrijk is de vergelijking tusschen den tekst in dit tijdschrift, en den lateren, met zorg herzien en der *Verspreide en Nagelaten Gedichten*. - In zijne bespreking der *Nagelaten Gedichten* wijst Max Rooses (*Drieven uit Zuid-Nederland*, blz. 57) op ‘het gelukkig verschijnsel iemand te zien opstaan die door leer en voorbeeld aanzette tot de kennis en het gebruik eener beschaafde taal. Maar,’ - merkt hij op, - ‘Dautzenberg overschreed dit doel; hij overbeschaafde de taal, zoodat hij niet zoozeer het bestaande verbeterde, als wel een aristocratisch praaltuig in de plaats stelde van de taal, die het volk sprak of spreken moest.’
- (3) Luimige voordrachten, zooals Jan V.R.'s gedichten er een aantal bevatten, maar die Jan's pittigheid toch niet bereiken, zijn o.a. in *Het Taelverbond* van 1851-'52 (D. VIII): *Auxilium suis Deus*, - *Job*, - *David en Goliath*. De Parabel: een Fransche Veldmarchal en een Vlaemsche smid, in het *Nederduitsch Overzicht* (D. I, 1853, bl. 281), is levendig verteld. In lateren tijd schreef Lambrecht ook verscheidene tooneelstukjes.

king soms plat, zijn het reeds echte staaltjes van den eigenaardigen Van-Ryswyckschen trant.

De Filter, een hekelend weekblaadje in verzen, dat hij met Theodoor van 27ⁿ Mei tot 23ⁿ September 1848 uitgaf, had Jan in ruimeren kring bekend gemaakt; maar het nummer van 24ⁿ Juni, waarin het hoofd van den Staat al te vrijpostig bejegend werd, kostte hem zijn plaatsje van ondermeester. Zijne rijmvaardigheid kwam hem nu goed te stade, om met gelegenheidsversjes voor het dagelijksch brood te zorgen. Kort nadien, op het graf van Theodoor, vatte hij het besluit dezès zending, als rijmenden tolk van Antwerpen's lof en blaam, voort te zetten.

Van Ryswyck's gedichten zijn doorgaans satirisch. Waar de gelegenheid zich aanbood, was hij dadelijk klaar met een liedje of een verhaal, en Rubens en Van Dyck moesten, als 't pas gaf, eens even uit den hemel naar de Scheldestad afzakken, om kunstenaars, burgerij en adel hunne ontaarding voor te houden. Van 1849 tot 1861 verscheen telkens, met Nieuwjaar, in *het Handelsblad*, later in Van Ryswyck's eigen vinnig dagblad *de Grondwet* (Sept. 1857 tot Febr. 1865) een bespiegelend gedicht op 't afgeloopen en op 't aanbreekende jaar; gezonde levenswijsheid predikt hij er op afwisselend jokkenden en ernstigen toon: laat ons 't leven nemen, zooals God het geeft, dankbaar, met zijn zoet en zijn zuur, en doen wij ons best om ons te volmaken. Hij vergelijkt het nieuwe jaar bij een versche ton, bij eene kaars, bij eene pijp, of verzint ergens een wonderlijken droom, en vindt steeds gelegenheid om te slaan en te zalven. Met hunne gemoedelijke mengeling van ernst en luim, waarin de dichter zich geeft als hij is, behooren deze Nieuwjaarverzen tot de beste in zijn werk.

Voor de vele bijtende spotrijmen welke Jan Van Ryswyck in 1861 tot een bundel verzamelde, kon geen passender titel uitgedacht dan die van *Politieke Zweepslagen*. Er liggen geweldig snerpande knopen in zijn ongenadige zweep, en Verfransching en Militarisme doen best den geeselaar uit den weg te blijven.

Maar evenals Theodoor dacht ook Jan dat dit voor een volksdichter niet genoeg was. 'Luimige poëzie aenzie ik als eene toespys, eene versnapering of *dessert*, op de tafel van het lezend publiek,' schreef hij in 1853, in de Voorrede zijner *Bespiegelingen op het Woord Gods*; 'en juist daerom, wil men een waer volks-

dichter wezen, moet men de menschen daarby een krachtig en voedend stuk in de maeg geven opdat zy gezond blyven.'

In deze tien zangen, die elk een van Mozes' geboden tot onderwerp hebben, is de toon zóo ernstig, en zedepreekend aan-een-stuk, naar den ouden trant, dat men er den Jan der hekeldichten niet in herkent. Ware poëzie komt er wel bij poozen in voor; flink getroffen zijn sommige gedeelten; maar toch staat doorgaans rhetoriek voor natuurlijk gevoel, en is de toon meer hoogdravend dan waarlijk verheven; de blonde Ceres, de jeugdige Pomona, Hymen's kust en Nereus' waterbergen, vindt men met verbazing onder dezelfde pen die den lof der korte Broek, en Adam's klachten nog maar kort geleden op rijm had gebracht.

Na de stichting zijner *Grondwet* rukte de maalstroom der politiek onzen dichter verder en verder mede. In de Scheldestad speelde hij, tevens als medeslepend volksredenaar, eene rol van belang, en droeg machtig veel bij tot het oprichten van de Antwerpsche Meeting. Het zuur en bitter van 's mans laatste jaren gaf den knak aan zijne veerkracht, nadat de polemist den dichter in hem reeds geruimen tijd tot zwijgen had gebracht. Hij stierf den 5ⁿ Juli 1869⁽¹⁾.

De wijdst bekende onder de Antwerpsche dichters is Jan Van Beers. Conscience's *Leeuw van Vlaenderen* en de verzen van Tollens wekten van op de schoolbanken, - toen hij te Mechelen leerling was in het Klein-Seminarie⁽²⁾, - zijne liefde tot de moedertaal en zijn dichterlijken aanleg. De jonge knaap behoorde tot eene gegoede Antwerpsche burgerfamilie. Hij zag het levenslicht den

- (1) Eene uitvoerige levensschets door Max Rooses, opgenomen in dezes derde *Schetsenboek*, vindt men overgedrukt aan het hoofd der *Werken van Jan Van Ryswyck*, uitgegeven door Jan Van Ryswyck, Jansz., den gevierden Vlaamschen redenaar, Antwerpen's burgemeester. Deel I en II bevatten de dichtwerken (Antwerpen, L. Janssens, 1884); Deel III het proza (1896). Betreffende de processen met De Laet, waarover in die levensschets gehandeld wordt, zij hier, onpartijdigheidshalve, insgelijks verwezen naar het vlugschrift: *La question des terrains militaires de l'ancienne enceinte d'Anvers de 1864. Lettre ouverte à M. Louis Huysmans, par M. Fréd. de Laet*. Anvers, H. Kennis, 1902.
- (2) Hij telde daar onder zijne leeraars P.-F. de Voght (1810-1895) wiens gedichtjes in den *Middelaer*, en wiens cantate *Bekoring en Zege, of de Toekomst der Vlaemsche Letteren* (1844), door hem zelf getoonzet, door een destijds vrij zeldzaam gevoel voor muzikalen rythmus treffen. De Voght was van 1838 tot 1849 achtereenvolgens professor der vijfde klasse, en der klasse van poësis.

MAX ROOSES.
1839.

22^a Februari 1821 en was de zoon van eenen jeneverstoker; de vader stierf kort na de geboorte van het kind, en de kleine Jan groeide op, vertroetelde lieveling van zijne moeder en vier godvruchtige en teergevoelige zusters. De weekhartige trek in de gedichten uit Van Beers' jongelingstijd mag gedeeltelijk aan deze opleiding toegeschreven worden, alsook de aanzienlijke plaats welke hij in zijne verhalen aan vrouwelijke karakters inruimt. Gelukkig

R. STYNS.
1850.

maar dat de lustige kwâjongensjaren, en de vroolijke verlofdagen, te Houwaart bij Aarschot, op de kosterij bij Grootvader, te gelijker tijd zijn zin voor lijn en kleur, voor volkseigenaardigheid en natuurschoon ontwikkelden en op zijn palet de kleuren zamelden voor den *Bestedeling* en voor *Begga*.

Aanvankelijk meende Van Beers zich tot den geestelijken staat geroepen, doch reeds op het Klein-Seminarie werd hij door twijfel aangetast, en, eens in de wereld, wendde hij zich 'treurig-zwijgend' af van de Kerk⁽¹⁾, wat echter op de Gedichten zonder

(1) Zie Van Beers' gedicht 'Confiteor, brief aan mijnen ouden vriend W. pastoor te S.', 1880. - In verband hiermede zie echter zijne levensbeschrijving door *James*, in het *Belfort* van 1888, blz. 213-231, en *Wazenaar's* vlugschrift: *Keerzijde van Van Beers' Rijzende Blaren*. Lokeren, 1888, blz. 63.

invloed is gebleven: hemel en engelen zijn een geliefkoosd motief in de *Jongelingsdroomen*, en Van Beers' schoonste verhaal, *Begga*, bevat geene treffender bladzijden dan de beschrijving van het Lof der Zielen-octaaf.

Onder de leerlingen der hoogere klassen bestond te Mechelen, zooals thans nog in de meeste Colleges, eene letterkundige 'Academie'. Eene oogkwaal had Van Beers eenigen tijd te huis gehouden. Terug in Mechelen, verraste hij, op de bijeenkomst der Academie, den 20ⁿ Maart 1840, zijne leeraars en medeleerlingen door de gloedvolle voordracht van zijn eerste Vlaamsch gedicht: *de Kermis in de Hel*. De inhoud van dit stuk dat, met een paar andere uit denzelfden tijd ongedrukt is gebleven⁽¹⁾, was van 't zelfde gehalte als de nuchtere aanhef:

Op een hoop van gloënde rotsen
Midden in een solfermeer,
Waer de golven eeuwig klotsen,
Staet de troon van Lucifeer.

Het gedicht maakte nochtans ophef; waartoe Van Beers' aangeboren gave van zeggen wel het hare bijdroeg.

Rechts en links verspreide stukjes gaven weldra blijk van zijn ontluikend talent. Aldus *de dochter Jeftha's*⁽²⁾, *Op de Schelde*⁽³⁾ en *Licht*⁽⁴⁾, deze hartstochtelijke groet aan de blijde zonneklaarte, bij de genezing der oogkwaal welke den jongen dichter met blindheid bedreigd had. Een zestal andere gedichten dragen het jaartal 1844: *de Rozelaer op mijn venster*, *Rosa mystica*, *Maneschijn*, *Lelie en Roos*, *Daer is een geest*, *Weenen*. Zeer vruchtbaar is Van Beers nimmer geweest. Het liep tot 1853 aan, vooraleer hij zijnen bundel

- (1) Zie de mededeelingen van *James* in het *Belfort*, en van Pol de Mont, in zijne levensschets van Jan Van Beers, indertijd verschenen in de verzameling *Mannen van Beteekenis*, en onlangs opnieuw uitgegeven, samen met het levens bericht van Conscience en met dat van Benoit, onder den titel *Drie groote Vlamingen*, Brussel, J. Lebègue. In de April-vergadering (1903) van de Koninklijke Vlaamsche Academie, sprak D. Claes over *Eenige onuitgegeven gedichten van J. Van Beers* en las er o.a. *De Kermis in de Hel* voor.
- (2) Twee fragmenten, gedagteekend uit Mechelen 1840, verscheen in *De Letterbode* van 1844.
- (3) Van 1842, opgenomen in Rens' *Jaerboekje* voor 1843.
- (4) Van 1843.

Jongelingsdroomen in het licht gaf; doch verscheidene zijner eerste proeven bleven kieskeurig eruit verwezen⁽¹⁾.

Na voltooide studiën was Van Beers als leeraar aan het College te Mechelen verbonden gebleven. Zijne oogziekte dwong hem het volgende jaar naar huis te keeren. Toen hij hersteld was, bleef hij te Antwerpen, als stedelijke onderbibliothecaris, van 1844 tot 1849. Beviend met Conscience en met al wie aldaar aan het hoofd stond der Vlaamsche beweging, nam hij deel aan de geheime werkzaamheden van *Het Heilig Verbond* en van den *Olijftak*. Hij hielp *Voor Tael en Kunst* oprichten en behoorde mede tot de trouwe bezoekers van Hendrick's hooggelegen *Parnassus*. Het jaar na zijne benoeming tot leeraar aan 's Rijks Normaalschool te Lier (1849), werd Hendrika Mertens, de bevallige dochter van den Antwerpschen hoofd-bibliothecaris, zijne echtgenoot. Het gedicht, dat hij haar zou wijden in den avond van zijn leven, *Grijze Liefde* (1884), herdenkt zóo warm het ongestoord met haar gedeelde huiselijk geluk, dat al de vroegere liefdeverzen er gloed- en kleurloos bij uitzien. Van 1860 tot zijnen dood, onderwees Van Beers het Nederlandsch aan het Athenaeum te Antwerpen. Sedert 1875 zetelde

- (1) *De dochter Jeftha's*; *Op de Schelde*; *De Biechtstoel* (naar Turquety, in het *Kunsten Letterblad* van 1844); 't vervolg op *Maneschyn* (in Rens' jaerboekje voor 1845); *Op een Album*, een versje waarin hij den draak steekt met zijn eigen tranerigheid (*Taelverbond*, 1846); *Wat is het harte der Vrouw* (Rens' Jaerboekje 1847); *De Nachtparade*, vertaling (*Almanak des Volks* voor 1856); *Galifort*, eene zeer romantische ridderballade (*Volksalmanak voor Nederl. Katholieken*, 1856, doch wel van vroeger). Ook het verdienstelijk prijsvers *By de vyf-en-twintigste verjaring van 's Konings inhuldiging*, ex aequo met Van Duyse's ingezonden Ode bekroond (beide gedichten, alsmede dat van De Geyter en het verslag der jury komen voor in *De Vlaemsche School* van 1856), is naderhand niet meer herdrukt geworden; wat insgelijks het geval is met de prozaverhalen *Graef Jan van Chimay* en *Frans de Hakkelaar* (*Taelverbond*, 1846 en 1848), het eerste zeer romantisch, het andere met een dichterlijken en verliefden koffijhuisbediende tot hoofdpersoon. - In de verzamelde *Gedichten* (1884) nam Van Beers voor de eerste maal in zijne *Jongelingsdroomen* eene reeks gedichtjes op, uit de jaren '44-49, meest liefdeversjes, waaronder slechts enkele reeds ergens in druk verschenen waren; verscheidene zijn zeer onbeduidend; in alle wordt veel geweend, gezucht, getreurd en gemijmerd. Bij de inrichting der Koninklijke Vlaamsche Academie was hij onder de eerstbenoemden. Over zijn uittreden en dat van Max Rooses, alsook over het niet aannemen van het lidmaatschap door Sleeckx, zij hier voornamelijk verwezen naar Rooses' artikel in het *Nederl. Museum* van 1893, Paul Fredericq's *Levensschets van Domien Sleeckx* (Hayez, Brussel, 1903), en Mr. Prayon van Zuylen's lezing in de Kon. Vl. Academie (*Verslagen en Mededeelingen* voor 1903, blz. 62).

hij in den gemeenteraad zijner vaderstad. Zijne redevoering *Het Vlaamsch in het Onderwijs* (1876), en inzonderheid zijn welsprekend pleidooi *Het Hoofdgebrek van ons Middelbaar Onderwijs* (1879) hebben niet weinig bijgedragen tot de wording van de taalwet van 1883.

Hij overleed den 14ⁿ November 1888 Met koninklijke eer ter

IS. TEIRLINCK.
1851.

aarde besteld, rust hij op het Kiel-Kerkhof nevens zijnen vriend Hendrik Conscience.

In de *Jongelingsdroomen* heerscht meestal eene ziekelijk-weemoedige stemming.

Het getreur en getraan is den dichter van den *Zieken Jongeling* (1846), en zijne toenmalige lezers en toehoorders mede, een wellust. Gelouterd, schiep deze weekhartigheid, in *Livarda* (1847) eenen meesterzang. Welk een streelend geluid in die vloeiende rythmen, en hoe vaart op den ruischenden vleugelslag van den Engel onze fantasie met Livarda's bezwijmende ziele ten hemel, van het lommerplekje weg, waar de ontrouwe geliefde zijne gestorven bruid verloochent!⁽¹⁾.

- (1) Bij haar bezoek te Antwerpen, teekent Luise von Plönnies aan, in hare *Reise-Erinnerungen aus Belgien* (Berlin, 1845, blz. 238), hadden Conscience, Van Kerckhoven en zijzelf besloten om prijs de legende te behandelen van het *Arme Zielken*, door J.-W. Wolf, - haren schoonzoon, - in zijne onlangs verschenen *Niederländische Sagen* (Leipzig, 1843, blz. 405) opgeteekend. Van Kerckhoven's gerekt en niet zeer kleurig vers kan men nalezen in de *Gedichten en Balladen* (1846). De knapbewerkte lieve ballade der Duitsche schrijfster deelt in hare *Reise-Erinnerungen* mede. Ook Van Duyse, in zijn *Klaverblad*, behandelt dezelfde stof. Hoe verre streeft echter Van Beers al zijne mededingers vooruit!

Eene Bloem uit het Volk (1848), *Bij 't Kerkportael* (1851), en *Op de Kermis* (1852) duiden eene nieuwe richting aan: somber gekleurde tafereelen uit het leven der arme naaister, - der rouwhebbende gevallene, - der oude verschopte bedelares, vroeger een pronkzieke dorpsschoone, wegkrimpens thans onder de wroeging.

V.A. DE LA MONTAGNE.
1854.

Ditzelfde streven van den dichter om in de treurige toestanden van het werkelijke leven zijne bezieling te putten, vindt men terug in verscheidene stukken⁽¹⁾ van den volgenden bundel, *Levensbeelden* (1858), tegelijk met toenemende verfijning van den vorm. Doch ook de stemming zelve wordt op den duur minder somber. Reeds overheerscht in het weemoedig vriendelijke beeld van *Tante Geertruid*, het begijntje (1858), een verteederde luchtige toon; in *Kaetje by de*

(1) *De Blinde* (1854), *Blik door een Venster*, een nieuwjaargedicht voor den arme (1854), *Zyn Zwanenzang* (1855), *Sint-Niklaes* (1858), *Op krukken* (1858).

koei (1855), was de toon zelfs opgewekt. De kleurige tafereelen van den *Bestedeling* (1868), in kunstige hexameters, voltrekken den ommekeer. Niet langer is de wereld uitsluitend een treurtooneel; er komen ook blijde dagen. De blik is ruimer, de hand vast geworden, en de fikschgeteekende karakters zijn voortaan vrij van de vroegere klagelijke mijmerzucht⁽¹⁾.

Een tegenhanger van den *Bestedeling*, maar met nog grooter kunst bewerkt, al wenschte men de ontknooping minder melodramatisch, bracht tien jaar later de bundel *Gevoel en Leven* (1868). In *Begga* (1868) wordt Van Beers de schilder van het Antwerpsche volksleven. Een arm volksmeisje, tot laat in den nacht over haar kantkussen gebogen, door eene booze stiefmoeder verstooten, maar stil en trouw bemind door Frans van den kuiper, haar levenslustigen speelmaat van vroeger, is de heldin.

Meer dan gelijk welk ander onder Van Beers' verhalen behelst dit gewrocht flink geteekende karakters, breed aangelegde of, al naar 't pas geeft, vluchtig geschetste tafereelen. Men ontlede *Begga*, bemerkt Max Rooses, en men zal het gedicht in rijkgekleurde brokken zien uiteenvallen: 'paneelen, die samengevoegd zijn om een tafereel te maken, maar waarvan men gemakkelijk de naden ziet; het in slaap wiegen van een kind, eene stadkermis, een veldbal, een besteeek, een zielenlof enz. Men ontlede op hunne beurt die paneelen, en men zal zien, dat onze dichter is te werk gegaan als onze koloristen van vroeger. Hij heeft het gevoel van de kleur, hij geniet ze, hij leeft er in⁽²⁾.'

Ook als lyrieker bereikt Van Beers in *Gevoel en Leven* zijne volle rijpheid. Zijn *Maerlant*, bekroond ter gelegenheid der Maerlantsfeesten te Damme in 1860, is een alleszins heerlijk stuk poëzie. En alleen het slappe slot van den *Stoomwagen* (1859), insgelijks een prijsgedicht, laat niet toe dezen zang, waarin verheven gedeelten voorkomen, met den Maerlant op eene lijn te plaatsen.

Na dezen bundel, zal de dichter gedurende vijftien jaar in het

(1) Volgens Pol de Mont, in zijne studie over Conscience (*Drie Groote Vlamingen*, blz. 150), gaf een dier genoegelijke zwerftochten door de Kempen, waarmede Conscience en Van Beers zich plachten te ontspannen, aanleiding tot het bewerken van den *Bestedeling*: te Calmpthout hadden beide vrienden de uitbesteding der weezen bijgewoond, zooals ze door Van Beers beschreven wordt; deze stof werd versmolten met een destijds te Antwerpen verspreid verhaaltje over de kinderjaren van Nicaise De Keyzer.

(2) *Schetsenboek*, blz. 166.

zwijgen volharden. Eindelijk, in 1884, verschijnen zijne *Rijzende Blaren*. Alhoewel Van Beers er den vijfjaarlijkschen prijs mede verwierf, sluit zich deze bundel minder aan, zooals Pol de Mont doet uitschijnen, bij *Gevoel en Leven* dan bij de zooveel zwakkere *Jongelingsdroomen*⁽¹⁾.

Dat een jong Antwerpsch dichter, met gansch bijzonderen aanleg voor de lyriek, zijne beste krachten aan verhalen uit het volksleven ging beproeven, hangt wellicht samen met den invloed der verhalende poëzie van Jan Van Beers. Sedert 1847 reeds, naar het schijnt⁽²⁾, had Zetternam zijne Antwerpsche vrienden verrast met eene *Ode aen Vlaenderen*, door eenen buitenjongen. Het volgende jaar kwam de zanger dier Ode, Jan De Geyter, naar de Scheldestad over, en sloot zich aan bij de mannen van *Het Taelverbond*. Van hem verschenen een paar gevoelerige romancen in den jaargang 1850-'51, waarin ook Fr. De Cort, toen zeventien, en C. Hansen, destijds achttien jaar, hunne eerste verzen zagen opnemen, - De Cort een *Strydzang der Eburonen*, en de toeko-

- (1) De inhoud van *Rijzende Blaren* dagteekent schier geheel uit de jaren 1880 tot '84. Buiten *Begga* en het oratorium *De Oorlog* dichtte Van Beers, van 1861 tot 1880, nauwelijks een drietal versjes van weinig belang. De vertelling, in hexameters van den onverwachts naar huis teruggekeerden Kempenjongen, die zijn trouweloosen broeder verrast en hem een riek door het hoofd jaagt, *In Verlof* (1881), kan noch met den *Bestedeling* noch met *Begga* vergeleken worden. - Op den weleens uitbundig geprezen *Confiteor* werd reeds hooger de aandacht gevestigd, alsmede op het roerende *Grijze Liefde*.

De toekenning van den vijfjaarlijkschen prijs aan *Rijzende Blaren* gaf aanleiding tot verscheidene brochuren. Vooral Wazenaar (Dr. Amand De Vos) kwam er tegen op; zie zijn *Prijskamp en Academie* (Gent, 1887), *Keerzijde van Van Beers' Rijzende Blaren* (Lokeren 1888), met een *Bijvoegsel* (1889).

De Idylle van vriend Mathijs, een nagelaten zeer frisch en boeiend verhaal, in den *Gids* van Dec. 1888 verschenen, herdenkt de blijde dagen eertijds te Houwaart doorgebracht. In zijne studie over Van Beers' leven en werken (*Annuaire de l'Académie de Belgique*, 1890, blz. 355-426) is Prof. J. Stecher geneigd het op zijn minst naast *Begga* te plaatsen.

Max Rooses die in zijne *Brieven uit Zuid-Nederland* (1871), en in zijne *Schetsenboeken* de beteekenis van Van Beers reeds herhaaldelijk in het licht had gesteld, wijdde in dezelfde *Gids*aflevering aan het leven en de ontwikkeling van zijnen vriend eene samenvattende beschouwing, naderhand opgenomen in den *Bundel Letterkundige Studiën* (1894), blz. 118-147. Zie insgelijks over Van Beers, P. Hamelius, *Hist. pol. et littér. du Mouvement flamand*, blz. 122-130.

- (2) Zie De Geyter's levensbeschrijving bij Ida von Düringsfeld. Geboren te Lede, een dorp bij Aalst, den 25ⁿ Mei 1830, ruilde onze dichter zijn doopnaam 'Jan' voor den schrijversnaam 'Julius'.

mende apostel der Dietsche Beweging, zijne fantastische middeleeuwsche legende *Het slot Helstein*.

Achtereenvolgens onderwijzer, commis-griffier bij de Arrondissements-rechtbank, sedert 1868 pleitbezorger bij de rechtbank van eersten aanleg, eindelijk, sedert Januari 1874 bestuurder van den Berg van Barmhartigheid, neemt De Geyter plaats onder de vurigste liberale vlaamschgezinden.

Reeds in zijne allereerste proeven, - het duidelijkst misschien in eene *Ode aen Vlaenderen*⁽¹⁾, - schemert door wat gaandeweg kenschetsend zal worden voor zijnen trant: het zilverheldere klankenspel, het bevallig huppelend maatgeluid, tevens het gejaagde, hortende, sprongwijze in vorm en opvatting; terwijl de hem eigene sterke trek naar overdrijving meest treft in het mateloos-sentimenteele herfsttafereel, het *Vallen der Bladeren*, waar een paar wegterende verliefden Van Beers' *Zieken Jongeling* akelig nafantaseeren⁽²⁾.

Gelukkig duurde dat alles niet lang. Ziekelijk droomen was De Geyter's zaak niet.

In 1855 bracht de bekroning van zijn gedicht *Belgies wedervaren* zijnen naam op aller lippen. De prijskamp, door de Regeering uitgeschreven om de vijftwintigjarige onafhankelijkheid te bezingen, had te Antwerpen nogal opspraak verwekt. In het Nederlandsch Kunstverbond was Jan Van Ryswyck er voor opgekomen, dat het plicht der Vlaamsche dichters was niet meê te dingen⁽³⁾. Was De Geyter voor Van Ryswyck's oproep doof gebleven, toch had hij er de aanleiding in gevonden om krachtig in zijnen slotzang de klachten der Vlamingen uit te spreken.

In October van datzelfde jaar was Zetternam gestorven, en om bij te dragen tot oprichting eener grafzuil, verzamelde De Geyter in zijn *Bloemen op een Graf* (Antwerpen 1857) het beste wat hij tot dan toe geschreven had. Het is duidelijk dat de jonge dichter nog immer zijne baan aan 't zoeken en in de war is onder vreemde letterkundige invloeden. Vaderlandsche poëzie, met hier en daar

(1) Gedagteekend van September 1850 (Rens' *Jaerboekje* voor 1851).

(2) Zie Rens' *Faerboekje* voor 1853. In dat voor 1852 liet hij verschijnen *Liesje. Personaedje uit een gedicht, getiteld: De Verleiding*. Een fragment, dat fragment blijven zal; maar dat een tegenhanger kreeg in het opgewonden vers *Aen een verleider* (*Taelverbond*, 1851-'52).

(3) Zie dezes redevoering in zijne op blz. 271, nota, aangehaalde Prozawerken, bl. 16.

een gloedvolle brok, maar te zeer Ledegancksch of Van Duysesch, zwartgekleurde tafereelen uit het volksleven op zijn Van Beers: *Arme Moeder*, - *Kinderloos*, - *Moeder en Kind*, nemen veel meer plaats in dan de luchtiger lyrische uitboezemingen, waarin Johan van Rotterdam, in zijne merkwaardige bespreking van het bundeltje⁽¹⁾. 's dichters beweeglijk gemoed het best vertolkt vond.

De goede wenk vond geen gehoor. De Geyter droomde ervan,

Dr L. SIMONS.
1857.

in een breed uitgewerkt verhaal, zijn staatkundige en wijsgeerige denkbeelden te belichamen. De eerste zang zijner *Drie Menschen van in de wieg tot in het Graf* verscheen in 1861. Drie jaar later opnieuw, met den tweeden zang erbij. Een tendenz-roman in verzen, eigenlijk; zooals het berijmde liefdeverhaal *Hendrik en Rosa* (Amsterdam, 1868), met zijne warme verheerlijking van 't vrije Amerika, eene tendenz-novelle mag heeten.

Eigenaardig genoeg was het denkbeeld, om de lotgevallen van drie Antwerpsche knapen uit verschillende standen, op eenzelfde dag geboren, door malkaar te weven. Maar het is duidelijk, dat de nog onvaste greep van den dichter de stof niet omklemmen kan; en - komen er ook, tusschenin, kleurige schetsjes en levendige tooneeltjes voor in de wijdloopige geschiedenis, - toch moet er-

(1) In de *Vlaemsche School*, D. IV, bl. 34.

kend, dat zoowel de gemeenzame toon waarop de schrijver inzet, als de niet zeer gelukkige opvatting van den held, Willem, een soort van flauw-grappigen Uilenspiegel, en van den gluipschen Pater Vredecus, het tot heden onvoltooid gebleven gedicht al te laag bij den grond houden⁽¹⁾.

Jammer is het, dat De Geyter geene tweede maal zijne verspreide stukken van lyrischen aard te zamen heeft gelezen. De bezielde noodkreet, op het Gentsche Taalcongres van 1867, tot het wekken van stamgevoel bij Noord- en Zuid-Nederlanders, toen de mare rondging dat Duitschland Holland's en Frankrijk onze onafhankelijkheid bedreigden, blijft een der vurig-krachtigste gedichten onzer Letterkunde⁽²⁾.

- (1) Over dat werk, door Vleeschouwer in zijn *Reinaert de Vos* (n^r van 9ⁿ Juni '61) ongenadig gehekeld, verscheen eene vleierende beoordeeling in de *Revue trimestrielle*, April 1866, blz. 304-308.
- (2) Gedrukt in het *Nederlandsch Tijdschrift*, Brussel, 1868 (VIe., jg., 2^e D., blz. 84). De Geyter's gedichten van na 1870 stellen de vroegere veelal in de schaduw. Peter Benoit schreef de muziek voor de vermaarde *Rubens-cantate*, *Vlaanderen's Kunstroem* (1877); ook voor het lieve kinderkoor *De Wereld in* (1878), - voor *de Muze der Geschiedenis* (1880), - voor *Hucbald* (1880), - *de Genius des Vaderlands* (1880), - *de Rijn* (1882), - *de Kinderhulde aan een dichter* (Theodoor Van Ryswyck's cantate, 1884). Al deze zangdichtstukken behoorren tot de beste onzer litteratuur.
Tot de geschiedenis van den worstelstrijd der politieke partijen in België behoort zijn *Geuzenlied* (1872).
Na zijne verdienstelijke vertaling van *Reinaert de Vos*, in Nieuw-Nederlandsch, in Roelant's letterkundig *Pantheon* (1874, 8^e uitgave, 1898, met eene merkwaardige inleiding over het oude Reinaerts-vers), poogde De Geyter de middelnederlandsche verhalende versmaat weer in eere te brengen door zijnen *Keizer Karel en het Rijk der Nederlanden* (1888), een gedicht, rijk aan schoone bladzijden, doch evenals de *Drie Menschen*, onstevig van bouw en al te veel omvattend. Het geeft eene reeks van schitterende tafereelen te aanschouwen waar veelzijdige kunst aan besteed is. Vooral, er steekt leven in. Het gedicht begint met een kleurig tafereel van den doop van 't jonge prinsje, en van de verwachtingen die 't volk aan zijne geboorte vastknoopt: - eens man, zoo dweept men, sticht deze Vlaamsche vorst het rijk der Nederlanden. Maar de sluwe omgeving verijdelt dezen droom, en de dartele vorst slijt zijne jeugd in minnarijen met Rozemonde, met Johanna, met Concha. Aan 't volk ontbrak een aanvoerder. En wat het mag beramen en pogen, te Gent zelf, 's Keizers geboortestad, wordt ten slotte het smeulend vuur gedooft in een bloedstroom. De twaalfde zang, de slotzang, schildert den geknakten heerscher te San Just, te laat beklagend dat hij den droom van zijn volk niet verwezenlijkte.
In zijne uitvoerige bespreking (*Letterkundige Studiën*, blz. 91-117) doet Rooses de vele hoedanigheden van het werk uitschijnen, maar toont tegelijk aan hoe de overvloed der stof tot verbrokkeling moest leiden, en de eenheid in gevaar brengen; de gang der handeling wordt in de laatste zangen hortend en gejaagd, en de schilderingen zijn matter: de belangstelling verflauwt, in plaats van te stijgen; en het slot van het gedicht is grijs en doodsch. - Zie insgelijks de uitgebreide studie van Dr. H. Claeys in het *Belfort* (1888), tweede halfjaar, blz. 116, 216, 326 en 492.

Hetzelfde jaar als De Geyter's *Bloemen op een Graf*, zond de levenslustige Frans De Cort zijn eerste bundeltje de wereld in: *Liederen, eerste reeks*. De tweede reeks volgde in 1859. Twee jaar later wordt hij Dautzenberg's schoonzoon, en vestigt hij zich te Brussel, waar hij tot zijnen dood het ambt van secretaris van den Algemeenen Krijgsauditeur waarneemt. Hij vervangt Dautzenberg aan het hoofd van *De Toekomst*; geeft in 1862 zijne *Schoonste liederen van Robert Burns, uit het Schotsch vertaald*, in het licht, en verrijkt nogmaals onze letteren, in 1866, met een bundeltje liederen, *Zing-zang*, meest op Dietsche of Engelsche volkswijzen gedicht.

Den 21ⁿ Juli 1834 te Antwerpen geboren, was deze geestvolle volksjongen, na volbrachte studiën aan het Athenaeum, beurtelings bediende geweest op een handelskantoor, mede-opsteller aan Jan Van Ryswyck's *Grondwet*, en, het jaar vóór zijn vertrek naar de hoofdstad, rekenplichtige bij eene stoomvaartmaatschappij. Het uitbundige der gulle liedekens uit dezen Antwerpschen tijd, maakt weldra plaats, onder den invloed van het stille huiselijk geluk, voor inniger gevoel, en de dichter, Dautzenberg's volgeling, legt voortaan het grootste gewicht op onberispelijke keurigheid van den vorm. Zijne gestrengheid blijkt vooral duidelijk uit de keuze welke hij, in 1858, uit zijne vroegere stukjes bijeenlas, onder den titel *Liederen*⁽¹⁾. 'Wie de te kwader uur door den dichter veroordeelde zangen herleest' - meende Heremans⁽²⁾, - 'zal het zeker met ons eens zijn, dat de toekomstige verzamelaar van de werken van De Cort wel zal doen bij het publiek in beroep te gaan tegen het harde, ja volgens ons onrechtvaardige vonnis, dat de dichter over vele zijner eerste voortbrengsels heeft gevelde.'

Na de *Liederen* van 1868 verscheen geen enkele bundel meer. Menig kruimig en luimig vers ligt in de *Toekomst* en elders ver-

(1) Wolters, Groningen.

(2) In zijn levensbericht van De Cort (*Nederl. Museum*, I, blz. 53-64). Over De Cort leze men, benevens Heremans' opstel, de studie door Max Rooses aan den liederbundel van 1868 gewijd (*Schetsenboek*, blz. 168-198), en de levensbeschrijvingen door Maurits Sabbe (*De Toekomst*, 1895) en door E. T'Sjoen (*Nederl. Dicht- en Kunsthalle*, 1889). Zie ook Potgieter's beoordeeling over De Cort's vertaling van Burns' liederen (De Werken van E.-J. Potgieter. Studiën en Schetsen, 3^e D., blz. 386-403).

spread. Bijzondere melding verdienen *Flaminganten-begrafenis*, - en de epistels in hexameters aan De Geyter, waar De Cort er zich over verschoont dat zijne Muze in de laatste jaren zoo weinig van zich liet hooren, - en aan Paul Fredericq, gewijd aan het ontroerd herdenken van Tony Bergman.

EM. VAN GOETHEM.
1847.

In menig zijner liederen heeft De Cort den echten toon van het veredelde volkslied getroffen. *Ach wat heb ik U misdreven*, *De Meid van hierover*, en *Het Klooster*, zijn zonder weerga in hun soort; en vlekkeloze juweeltjes zijn de innige minneliederen *Bekentenis*, *Moeder en Kind*, *In het zonnige hoveken*. De geestdrift voor taal en vrijheid, in onze letterkunde zoo overvloedig vertolkt, boezemde hem verscheidene kernachtige liederen in: *Mijne Moedertaal*, *Voor ons recht, te Waterloo, de Franschen*. Vertaalde stukjes als *Storm op Zee*, *Findlay*, *Jan Gerstekoor*, *Het ledige Stoeltje*, leveren daarenboven het bewijs eener ongewone vaardigheid in dit ondankbare vak⁽¹⁾.

(1) Naar Dautzenberg's voorbeeld was De Cort met de studie der metrick gaan dweepen. Vooral had ook hij er werk van gemaakt, de Oden van Horatius 'getrouw in de klankrijke golvende maten der Ouden' na te dichten. Deze vertalingen, op een enkele uitzondering na, zijn nog immer onuitgegeven. Sedert 1876 was De Cort lijdend. In 1877 had hij de leiding der *Toekomst* aan Sleeckx overgelaten. De dood brak plotseling in, den 18ⁿ Jan. 1878, toen, schijnbaar aan de beterhand, de dichter de hoop voedde nu eindelijk den verloren tijd te zullen kunnen inhalen.

Nog meer dan op De Cort oefende Dautzenberg invloed uit op een jongen ondermeester te Schaarbeek, - Jan Van Droogenbroeck. Reeds te Lier, op de Normaalschool, had Van Beers den aanleg opgemerkt van dezen zijnen leerling, die, als achttienjarige jonge man, bij het verlaten van zijn dorp (St-Amands-op de Schelde,

AUG. HENDRIXX.
1846.

waar hij den 18ⁿ Januari 1835 geboren werd) zoo frisch en zoo roerend den geliefden stroom zijnen afscheidsgroet toezong:

Ik zal dyn hertetroostend zanggetoover,
Dat heimvol ritslen in het riet,
Dat druppelen van het bevend loover,
Dyn vroolyk klaetrend golvenlied,
Neen! 'k zal dyn stemme niet meer hooren,
O Schelde, ik zal aan dijnen zoom,
In denkend voelen als verloren,
Niet meer zoo als te voren
't Heelal vergeten in een zoet gedroom!⁽¹⁾

- (1) Dit gedicht (*Vlaemsche School*, (1855, bl. 160), waarvan wij de eerste strophe aanhalen, werd geschreven als antwoord op het vers van een studiemakker ter Normaalschool, wiens latere geschriften meestal op de Vlaamsche beweging, of op letterkritiek of geschiedenis betrekking hadden, H. Sermon, geboren te St-Pieters-Leeuw, den 17ⁿ Februari 1834; sedert November 1887 briefwisselend, sedert October 1891 werkend lid der Kon. Vlaamsche Academie.

Een asklepiadisch bewerkt versje, - *Moedeloosheid* betiteld, - gedagteekend van December 1855, en verschenen in den tweeden jaargang der *Vlaemsche School* toont ons reeds Van Droogenbroeck als beslist aanhanger der metrische vormen.

Op een wenk van Dautzenberg bestond hij weinige jaren later het waagstuk eenige van Rückert's Makamen in onze taal over te brengen. In dit gerijmd proza, met verzen afgewisseld, bewees de jonge dichter een ongemeene kunstvaardigheid; de moeilijkheden schijnt hij spelend te overwinnen. Hoe de Duitsche verskunstenaar mag goochelen met klanken en woorden en spitsvondige zetten, Ferguut weet hem bij te houden. Door eigen woordspel, en eigen vrije fantasie vervangt hij wat niet te verdietschen was.

‘Wat in de behandeling bleef aan den vingeren kleven’, verwittigt hij in de Voorrede, ‘- heb ik uit eigener borze bijgegeven; - was er een woord van ouderdom beroest, - ik heb het gepoetst; - een wapenschild door den tijd half verwoest, - ik heb het hertoetst’.

Het werk verscheen in 1866⁽¹⁾, en bevatte negen der drie en veertig Makamen van Hariri, naar Rückert's bewerking. De Voorrede, insgelijks in Makamenvorm, is oorspronkelijk, en tegelijk eene lofspraak op de Dietsche moedertaal en eene hulde aan het streven van den Meester, Dautzenberg. Een tiental lyrische stukjes, de liefde bezingend en den wijn, in den gekunstelden vorm der Ghazelen, zooals Rückert dien mede in de Duitsche poëzie had ingevoerd, besloten het merkwaardig boek⁽²⁾.

- (1) *Makamen en Ghazelen*. Proeven Oosterscher poëzie, door Jan Ferguut. Dendermonde, E. Du Caju, 1866. - In 1887 gaf De Seyn-Verhougstraete de Makamen opnieuw uit, in prachtdruk. Tegelijk met den achtsten, zeer vermeerderden druk der *Zonnestralen* en een herdruk der *Spreuken en Sproken*, verscheen onder den gezamenlijken titel *Gedichten* (Aalst, De Seyn, 1894) een derde druk van de Makamen. (Over de beteekenis van Ferguut's Makamen, zie Pol De Mont's beoordeeling naar aanleiding der uitgave van 1887, in de *Nederl. Dicht- en Kunsthalle*, 1887, blz. 427-198).

- (2) Verscheidene jaren zouden verlopen eer Van Droogenbroeck een nieuwen bundel uitgaf. Liedjes als het *Driekoninglied* en het *Drinkliedje*, mede de *Ritornellen* (opgenomen in de aan Van Droogenbroeck gewijde 5^e aflevering der *Bibliotheek van Nederlandsche Letteren* onder het bestuur van Pol De Mont, Gent, A. Hoste, 1893) doen betreuren dat de schrijver zooveel verspreide keurige gedichten nooit tot eenen bundel bijeenzamelde. In 1867 schonk hij eene goede vertaling van Lortzing's opera *Ondine*; van 1868 tot 1872 bewerkte hij de Woordenboeken van den Brusselschen uitgever Callewaert, en zijne cantaten *Torquato Tasso's dood* (1873), *Camoëns* (1879) en *De Morgen* (1887) zag hij door de Koninklijke Academie van België bekroond.

De lieve muzikale tooneelen *Dorenroosje* en het dramatisch zanggedicht *Mazeppa* dienen mede aangestipt. In 1895 verscheen de verdienstelijke bewerking van Ridder Descamps' Fransch drama *Afrika*.

Met de hem eigen rijmvaardigheid had Van Droogenbroeck sedert 1867 en wellicht vroeger reeds, af en toe versjes gemaakt voor zijne kleine leerlingen der gemeenteschool. De bovenste beste verschenen (1873) in zijn wijd en zijd bekend, spoedig populair geworden en herhaaldelijk herdrukt en bijgewerkt bundeltje, *Dit zijn Zonnestralen*. Met Kanunnik S. Daems bewonderen wij in dat uitgelezen werk den Vlaamschen Ferguut, in het Vlaamsch denkend en sprekend, en beurtelings in zijn liedekens, lesjes en tafereeltjes, al de snaren aanrakend die in het kinderharte trillen. (Zie Daems' studie over Van Dr. in zijne *Sprokkelingen van verscheiden aard*, Aalst, De Seyn, 1902.)

Nog eenmaal, in den vooravond van zijn leven, ging Van Droogenbroeck te gast bij de Oosterlingen: zijne *Spreuken en Sproken* (1892), - een tegenhanger van *Makamen en Ghazelen*, - zijn boeiende en pittige vertellingen uit het Morgenland, in beeldrijke taal, afgewisseld met kernachtige voorschriften van levenswijsheid; ‘een snoer zonnig-oostersche paarden, vooral

Toen de Regeering in 1864 voor de eerste maal een wedstrijd voor eene Vlaamsche cantate uitschreef, naast den sedert jaren uit-

den kieskeurigen welkom', heette ze het verslag over den vijfjaarlijkschen prijskamp voor 1890-'94.

Op Van Droogenbroeck's werkzaamheid als leermeester in de verskunst hoeft nadruk gelegd. In de inleiding van zijn *Algemeen Nederlandsch Rijmwoordenboek* (Mechelen, 1884), handelt hij beknopt over rythmus en rijm. De *Verhandeling over de toepassing van het Grieksch en het Latijnsch metrum op de Nederlandsche poëzie* (1886, Deel XXXVIII der bekroonde verhandelingen, uitgegeven door de Kon. Academie van België), is een warm pleidooi voor het metrisch vers, waarin hij vooral met klem erop wijst dat de rythmus den aard der sylben geen geweld mag aandoen. Bijzonder leerrijk zijn insgelijks zijne beschouwingen over metrische verskunst, naar aanleiding van Helena Swarth's *Eenzame Bloemen* (*Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 1884), over de terzine (naar aanleiding van J. Bohl's *Canzonen*, id., 1886), alsmede het opstel *Over den bouw des Hexameters* (id. 1888).

Sedert 1877 was van Droogenbroeck beambte geworden in den dienst van Wetenschappen en Letteren aan het Ministerie van Binnenlandsche zaken. Hij nam zijn ontslag, met den graad van Bestuurder, in het begin van 1902. Sedert geruimen tijd reeds was hij lijdend. Hij overleed den 27ⁿ Mei 1902. Sedert October 1886 was hij werkend lid der Koninklijke Vlaamsche Academie.

sluitend Franschen prijskamp, behaalde Emanuel Hiel's gedicht, *De Wind*, den uitgelooften lauwer. 'Het bleek dat dit werk eene groote oorspronkelijkheid van opvatting bezat, naast uitnemende letterkundige eigenschappen, zoowel onder opzicht van rythmus, van verdeeling en toonverscheidenheid, als onder dit van veelvoudigheid der middelen, welke het den toonkunstenaar aanbiedt.' In dier voege prees de verslaggever, Bon de Saint-Genois, het eenparig bekroonde stuk. De lof was verdiend⁽¹⁾. Al klinken de verzen dikwijls hol, en al zijn de denkbeelden niet zelden onduidelijk, - gebreken die Hiel's latere gedichten soms in nog grootere mate ontsieren, - door het wonderspel zijner klanken en rythmen bereikt hij evenwel ten volle zijn doel: achtereenvolgens blijheid en angst te wekken in het gemoed van den toehoorder.

Den 30ⁿ Mei 1834 te St-Gillis (Dendermonde) geboren, gevoelde Em. Hiel, onder Van Duyse's invloed, zich al vroeg tot dichten bewogen. Na zijne mislukte poging om in zijn vaderstad een Vlaamschen boekhandel op te richten, was hij te Brussel een tijdlang octrooi-bediende geweest. 'Glückliche Stadt, wo die Poesie am Thore Wache hält!' riep Mevr. von Düringsfeld hierbij snedig uit. Sedert 1855 had de jonge dichter in de *Gazette van Dendermonde* medegewerkt. Een bundel *Looverkens bij onze stambroeders de Hoogduitschers geplukt* (1859) gaf blijk van zijn zangerig talent, en hetzelfde jaar waarin dit boekje verscheen, verkreeg Hiel eene betrekking bij het *Vlaamsch bureel* aan het Ministerie van Binnenlandsche zaken. Een deeltje *Nieuwe Liedekens* volgde in 1861, een bundel gedichten in 1863. Tot leeraar van Nederlandsche uitgalming benoemd aan het Koninklijk Conservatorium te Brussel (1864), bekwam hij daarenboven (1869) de plaats van Bibliothecaris van het Nijverheidsmuseum.

Toen had hij reeds het oratorio *Lucifer* geschreven (1866) dat, door Benoit op muziek gebracht, uitbundigen bijval verwierf. Alhoewel niet van duisterheid vrij te pleiten, is *Lucifer* de stoutste en machtigste schepping van onzen dichter. In dat werk⁽²⁾ worden

- (1) Zie bedoeld verslag, gevolgd door den tekst van Hiel's cantate, blz. 253 en vlg. van het *Nederduitsch Tijdschrift* (Jg. III. 2^e D., 1865). Ook K. Versnaeyen's cantate *De Nacht* en Van Droogenbroeck's *De Slag der Gulden Sporen*, mede door de jury als zeer verdienstelijk aangemerkt, worden daar medegedeeld.
- (2) Opgevat als het eerste deel eener trilogie; de twee andere zouden heeten *God* en *Mensch*.

ALB. RODENBACH
1856-1880.

de Nacht en hare schrikbeelden belichaamd door den trotschen engel des verderfs, die de geesten van Aarde, Water en Vuur oproept om den Mensch te verdelgen Maar de Dageraad stelt paal en perk aan de macht van den Booze: Licht en Liefde overwinnen Haat en Dood, en de vervaarlijke elementen worden de menschen tot een zegen.

Ingelijks voor Benoit had hij de *Schelde* (1867) gedicht, een lofzang op Vlaanderen's stroom, onderbroken door visioenen van 's lands heldhaftig verleden⁽¹⁾.

De *Droom uit de Duinen*, en vooral de even fantasierijke doch minder in het onbepaald filosofeerende *Koning Helgo*⁽²⁾ behooren tot Hiel's genietbaarste gewrochten. Een van zijne teekenachtigste stemming-beelden is het tafereel der zee, onder de manestrallen sluimerend, waarmede *Koning Helgo* aanvangt.

Wat schoone nacht!
 De lentewinden waaïen
 En blazen weidegeuren over zee;
 De baren bobbeln, buitlen, draaien.
 De mane schemert zacht
 Rein is haar glans als verschgevalen snee;
 Ze drijft door 't wolkloos ruim, gelijk een beeld van vree,
 En lacht
 Met blijde tintelingen op zee....
 Wat schoone nacht!
 Des hemels grijs gewelf,
 Met starrenpracht
 Besprankeld,
 Schijnt 't kille water zelf,
 Waarin het spiegelbeeld des eilands wankelt,
 Tot minnelust te lokken....
 En Helgoland, met lichte nevels overtrokken,
 Door 't gul geklots der golf in slaap gesust,
 Rust
 Als een bruid die sluimrend d'ega wacht....
 Wat schoone nacht!

- (1) Vergelijk over *de Schelde*, en mede naar aanleiding van dit werk, over Hiel's andere oratorio's, Roose's bespreking, in het *Nederduitsch Tijdschrift*, 1867, jg. V, 2^e D, blz 154-162. Zie over *Lucifer*, o.a. de *Revue Trimestrielle*, 13^e jg. 2^e D., April 1866. Hetzelfde tijdschrift besprak lovend zijn oratorio *Prometheus* (15^e jg., 3^e D., 1868, blz. 345-350). Beide, *De Wind* en *Lucifer*, werden door Vuylsteke besproken in een opstel naar aanleiding der cantatenprijskampen van 1865 en 1867, opgenomen in D. II zijner *Verzamelde Prozaschriften*, blz. 1-21.
- (2) In de *Psalmen, Zangen en Oratorio's* (Antwerpen, 1870).

Ook de liederen en kleinere gedichten onderscheiden zich door zangerigheid. Onze toonkunstenaars, in de eerste plaats Benoit, hebben met voorliefde in Hiel's woord en vers hunne bezieling gezocht. Den rijk met natuurgaven bedeelden dichter mag de roem niet onthouden worden, dat hij veel heeft bijgedragen tot den opbloei onzer liederenpoëzie, hoe dikwijls ook hij enkel niets-zeggende rijmen en rythmen brengt, of door onverzorgde taal, ruwen toon, en niet altijd kieschen inhoud, de verwachting van den lezer te leur stelt.

Liefdeliederen, veelal oostersch-zinnelijk, warme zangen op vaderland en moedertaal, kleurige natuurindrukken, zijn de meest voorkomende thema's 'schoonheden van vorm zijn er in de gedichten in overvloed aanwezig, maar zij worden verborgen en verstikt door de nog overvloedigere nuttelooze uitspruitsels, zoodat men ze hoeft op te delven van onder het ongenietbare dat ze overdekt', meende Max Rooses⁽¹⁾ naar aanleiding van den bundel *Gedichten*⁽²⁾, die vooral merkwaardig is om de over-forsche, verontwaardigde trilogie aan de *Vlaamsche Vrouwen*, de *Vlaamsche Mannen*, en de *Vlaamsche Jonkheid*.

De Liefde in het Leven (1870) bestaat uit eene reeks van 61 gedichtjes, elk drie strophen tellend, en zeer ongelijk van waarde. Het vaderlijk gevoel, dat zich in blijheid en smart lucht geeft, zet enkelen groote innigheid bij⁽³⁾.

Om de jaren '70 had Hiel het plan opgevat, bij Brockhaus te Leipzig, eene *Nederlandsche Bibliotheek* (bloemlezingen uit de beste Zuid- en Noordnederlandsche dichters) uit te geven. Het eerste deel verscheen in 1874. Het bracht, onder den titel

(1) *Nederduitsch Tijdschrift*, 1868; overgedrukt in Rooses' *Schetsenboek*, bl. 242.

(2) Ten jare 1868 te Arnhem in de *Guldens-editie* verschenen.

(3) Hiel's werkzaamheid voor het tooneel zij hier terloops aangeteekend. Hij vertaalde een en ander, schreef een vrij onbeduidend lustspel, *Ella* (*Nederduitsch Tijdschrift*, 1865) en een drama in drie bedrijven, *Isa* (1867) door Benoit op muziek gebracht. Om 'de talrijke alleenspraken, waarin onnatuurlijke Breydels, de Conincs, Zannekins, Van Artevelde en gansch de sleep onzer vaderlandsche helden en heldinnen uit het gemeente-tijdvak en den geuzentijd, tieren, schreeuwen en huilen' door iets beters te vervangen, gaf hij, in het *Nederduitsch Tijdschrift* van 1867, door hemzelven bestuurd, eene overzetting van Fr. Kugler's *Fornarina*; naderhand schreef hij nog een aantal oorspronkelijke dramatische alleenspraken in denzelfden aard. Men vindt ze verzameld in den bundel *Monodramen en andere Gedichten* (1893). De uitgave van zijne *Historische Gezangen en vaderlandsche Lieder* (Roeselare, De Seyn-Verhougstraete) dagteekent van 1885.

Gedichten, eenen herdruk van verscheidene zijner vroegere stukken met vele nieuwere, rijp en groen. Als de verdienstelijkste dienen aangestipt *de Stroom*, en enkele schetsen uit de afdeeling *Van God en de Wereld vergeten*⁽¹⁾.

Zwaar omlijnd beeldt zich in de gedichten van den Gentenaar Julius Vuylsteke zijne forsche persoonlijkheid uit. Vurig Vlaamschen volksgezind is hij als De Geyter, en even driftig, antikerksch; maar kloeker, beradener, een denker en een willer, en ook van jongs af een man van de daad.

Nog op de banken van het Atheneum zijner geboortestad, had hij in 1852, op zestienjarigen leeftijd, *'t Zal wel gaan helpen oprichten*⁽²⁾. Hij bleef de ziel van den kring, toen deze met zijne stichters naar de Hoogeschool overging, er een brandpunt werd van vrijzinnige vlaamschgezindheid, en door de strekking en 't letterkundig gehalte van zijne Almanakken dadelijk opzien baarde⁽³⁾.

- (1) Die bundel verwekte veel opspraak, voornamelijk in *de Toekomst* (1875, blz. 371-380), vanwege Joh. A. Leopold. In *Onze Wachter* (1875, blz. 52-62) werd hij door Schaepman op scherpe critiek onthaald. De ontworpen *Nederlandsche Bibliotheek* bleef steken. Drie kransjes liefdeliederen, *Bloemeken* (1876), een tegenhanger op *de Liefde in het Leven*, werden naderhand, met den *Hymnus van het Menschdom* (1889) opgenomen in den bundel *Symphoniën en andere Gezangen* (1894). Voor de jeugd schreef onze dichter: *Liederen voor groote en kleine kinderen* (Antwerpen, 1879) en *Liederen en Gezangen voor groote en kleine kinderen* (1896). Dit tweede boekje bevat weinig wat tot zijnen roem kan bijdragen.

Em. Hiel overleed den 27ⁿ Augustus 1899, te Schaarbeek-Brussel. Sedert hare stichting zetelde hij in de Koninklijke Vlaamsche Academie. - Aan eene studie over zijn leven en zijne werken ontbreekt het tot nogtoe. In het *Jaarboek* der Kon. Vl. Academie voor 1900 bracht Mr. A. Prayon-Van Zuylen eenige beschouwingen over Hiel als vlaamschgezinde, en Mr. Leonard Willems handelde over 's dichters dweepen met Duitschland, in de *Revue de Belgique*, 1899, blz. 193-206.

- (2) Zie over *'de eerste jaren van 't Zal wel gaan'*, Vuylsteke's aldus betiteld opstel in den Gentschen Studenten-almanak voor 1885; overgedrukt in D. III van zijne *Verzamelde prozaschriften*, bl. 24-58.
- (3) In deze Almanakken, waarvan de eerste het licht zag als *Jaarboekskén voor 1854*, en in de twee deelen Academische Mengelingen *Noord en Zuid* (1856 en 1858) verschenen vele van Vuylsteke's gedichten, o.a. de *Mijmeringen*, *Iets voor den Almanak* (1855), *Weer iets voor den Almanak* (1856), *Nog iets voor den Almanak* (1860). In de Inleiding zijner *Bloemlezing uit de 43 eerste bundels der Studenten-Almanakken van 't Zal wel Gaan* (Gent, J. Vuylsteke, 1903, onderscheidt professor Paul Fredericq de afzonderlijke groepjes onder de studentengeslachten, die sedert 1855 den *Almanak* opstelden.

'Vooreerst heeft men de overmoedige hemelbestormers van het heroïsch tijdvak der *Sturm- und Drangperiode* uit de jaren 1850. De sombere, krachtige pessimist Julius Vuylsteke beheerscht dat clubje; en aan zijne zijde stapt met lustige schreden zijn joviale tegenvoeter, de fijne, geestige humorist Tony Bergmann... Rondom hen beide staan nog de mindere dichters Emiel Moyson en Karel Versnaeyen en daarenboven eene geheele schaar prozaschrijvers, die waarlijk meer beloofden voor de toekomst: Ernest Houdet, Karel de Clercq, Napoleon de Pauw, Gamiel Ragé, Désiré Coppée. Allen schenen voorbestemd om in de letterkunde te schitteren, en allen sloegen eenen anderen weg in. Alleen Julius en Tony uit de Gentsche *Studenten-Almanakken* van dien tijd hebben in de Nederlandsche letteren eene aanzienlijke plaats weten te veroveren.'

Zie de biographie van Jhr. Nap. de Pauw, (geboren te Gent in 1835) in *Flandria's*

Novellen-bibliotheek (n^{rs} 23 en 24)) aan het hoofd van den herdruk zijner historische novelle: *De Opstand in 1540*.

Onder de medewerkers aan den *Almanak*, tijdens de eerste jaren na 1860, teekenen wij aan de Gentenaars J.-O. de Vigne (1844, thans schepene in zijne vaderstad, die in 1873 uitgaf: *De Zuidnederlandsche schrijvers van het tijdstip der Fransche overheersching*, en, in 1900 zijne flink geschreven en boeiende novellen *Snipperuren*; en Julius Sabbe (1846), leeraar in de Nederlandsche taal aan het Athenaeum te Brugge, stichter en hoofdsteller (1874-1881) van het tijdschrift *De Halletoren*, schrijver van *Eenige vrouwenbeelden* (Gent, 1870); van de bekroonde cantate *De Klokke Roeland* (1877); en, nu onlangs, van een werk over *Peter Benoit, zijn leven, zijne werken, zijne beteekenis* (1902). - Mede verdient vermelding de Dendermondsche advocaat O. Pérrier (geb. in 1845), sedert 1878 bestuurder van de Nederlandsche uitgaven van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, wiens tafereelen uit de XVe eeuw: *Gildolph en Helwidis* verschenen in 1863.

Hunne jongere tijdgenooten waren o.a. prof. Paul Fredericq (geboren te Gent in 1850), lid en oud-bestuurder van de *Koninklijke Academie van België*, bekend als geschiedschrijver; - Arthur Cornette (geb. te Brugge 1852), die talrijke wetenschappelijke en wijsgeerige bijdragen leverde in een aantal tijdschriften; - de kampvaardige Vlaamschgezinde polemist Adv.

A.-M.-N. Prayon-van Zuylén (geb. te Gent 1848) die aanvankelijk, van 1868 tot 1872, onder het pseudoniem Altred Terlaenen, enkele lieve novellen schreef; zijn verhaal *Zwarte Oogjes*, *Hartedieffjes* door het Lovensch *Kersouwken* met goud zag bekroond; tot lid werd verkozen van de Koninklijke Vlaamsche Academie, die zijn werk *De Belgische Taalwetten toegelicht* (1890) bekroonde en zijne *Geschiedenis van Ierland* (1903) uitgaf; - Hendrik Baelden (1851-1901) die in de *Studenten-almanakken* (1872-1880) niet onaardige proeven van zijn dichterlijk talent ten beste gaf en daarna met goed gevolg de tooneelletterkunde beoefende. (Zie Pol de Mont's *Bibliotheek van Nederlandsche Letteren*, 1903, n^{rs} 21 en 22).

Nieuwjaarsgroet.

O Broeders van heel Vlaanderen,
ons bindt en houwt Gildeland,
die, eender van geslacht en stroom,
voor Gode en Dale en Lande leuen:
"Roepen wij als nieuwjaarsgroet
't begietend woord van sterkte en moed
dat, een d'wilde legubanden
al stijgend door elkandeg wonden,
te midden 't wezen wint gehoud,
het bondig maar almachtig woord
Vooruit!

Vooruit, de jong Vlaamsche schaar,
vooruit door het beginnend jaar,
vooruit! Eender hou' sij sterk!
Vooruit met ons mispuzen werk,
vooruit tot spijt van die 't benijdt,
vooruit spijts lasten en varijet,
vooruit spijts onverschilligheid
en lafheid en kwadauilligheid,
spijts ontrouw en spijts misverstand,
spijts rjand en spijts dwingeland,
Vooruit!

Dec 1875.

Handschrift van ALB. RODENBACH.

Slechts twee bundels gaf Vuylsteke in het licht: in 1860 den liederkrans *Zwijgende Liefde* (uit de jaren 1856 en 1857); en,

Rijn en hie eengerden,
 gae den wint' d',
 ach! 't benijdt u noch
 gezeg' noch meek!
 Nimmer wil zing' ik, al
 't' slecht' het kuns...
 Dichten al 't' naer, geer
 mens in 't gezand!
 Toek, o mijn leeuwenk,
 voel ik mij toek!
 Dichten & vogels zyn
 hertigen, God!
 Dichten & vogels ver-
 dragen, geer tucht -
 dichten & vogels - zyn
 vrij als de lucht!
 Stemme, zo steek en stont,
 Luchtje, zo blj.
 Vliegen, zo bakt en boud,
 C! & be, al 't' zyn!
 Gelyk en de veldje, 't' zyn,
 id' zelf en boer -
 meer dan mij, vrient & maek,
 't' zyn en 't' vrient!
 Liefde en eender tuit,
 zom' en ein land,
 t' vrienten, bondgeboek,
 hartik vrienten,
 zynen noch vrienten kan
 ik mit noch 't' zyn!
 Het om te kale stijgt,
 wij zeggen t, zyn!
 Pol de Mont
 Uit 4 stak en vrienten leeuwenk,
 (uit de jaren 1850-52.)

Handschrift van POL DE MONT.

eerst in 1868, *Uit het Studentenleven*, eveneens vroeger ontstaan. De jaren 1853 tot 1870 omvatten heel Vuylsteke's dichterleven.

Het sterkst spreekt, bij Vuylsteke, de invloed van Heine, en dit vooral in *Zwijgende Liefde*. In zijne blooheid kan de jonge man er niet toe geraken de aangebedene zijne liefde te verklaren. Hij droomt en dweept, blijft zweven tusschen hopen en bangen, vindt zich zelf op den duur dwaas in zijn sentimenteele stemming, zoodat hij, ontnuchterd, boos en bitter zijne fantasie met een ruk naar beneden laat buitelen. Maar een *Nazang* sloot den eigenaardigen liederkrans. De Plicht vordert wat anders dan liefdegebeuzel:

Ja, de tijd is slecht gekozen voor het weeke mingekweel.
 maneschijn en lenterozen, - daarvan heeft men maar te veel.
 Sterker tonen zouden passen in het algemeen geschok,
 tonen, die het oor verrassen, als 't geklep der storremklok;

strofen vol van warme woede, vol van hartstocht voor het Recht,
treffend, als een geeseloede, d'onmoed van den laffen Knecht,
d'overmoed der taaie Meesteren, beide vreemd aan Rede en Plicht,
zangen, die het brein begeesteren, flitsend als een bliksemschicht!

Niet dat hij verzuimen zal in den volgende bundel ook de liefde, en ook de studentenminnarijtes te huldigen, naast wijn, gezang en gulle vriendschap; al was het maar om zich te verhalen voor de gedwongen vereering der koude, der trotsche, der bittere Wetenschap. Maar de warme liefde tot volk en taal blijft het hoogste: 'de liefste warmste jongelingsdroom, de heilige waan zijner kindsheid'.

Bijzondere melding verdienen de *Mijmeringen*, waar de dichter zich zoo geheel geeft, de ontoereikende krachten weemoedig metend aan de grootsche taak die volbracht moet worden. Ze treffen meer door kracht van welsprekendheid dan door vlucht der fantasie. En soms verschillen deze rijmlooze iamben alleen door de maat van het meest prozaïsche proza. Het merkwaardigst is de tweede, waar de havelooze slavenstoet der Gentsche fabriekwerkers voor den Koning optrekt:

Dát zijn de mannen die wij moesten winnen!
Ziedaar wat Volk geheeten wordt!...
Aan ons die mannen, Flaminganten!...

Dit klinkt als 't program van heel Vuylsteke's later streven. Toen het Willemsfonds, - in 1851 door Snellaert en de Saint-Genois gesticht, - in 1862 onder zijne krachtige leiding kwam en opbloede, ijverde hij om door het inrichten van volksboekerijen en volksvoordrachten de massa uit hare onverschilligheid te wekken. Na het uittreden van de katholieke leden, die zich sedert 1874 in het Davidsfonds groepeerden, zou ook deze Maatschappij, naast het liberaal geworden Willemsfonds, dezelfde middelen tot vervlaamsching blijven aanwenden⁽¹⁾.

- (1) Zie blz. 253-312 van Vuylsteke's *Verzamelde Prozaschriften*, D. II, zijne aantekeningen over de vijf en twintig eerste jaren van het Willemsfonds. De vier deelen *Prozaschriften*, die ter gelegenheid van Vuylsteke's vijf en twintigjarig lidmaatschap in het Algemeen bestuur van 't Willemsfonds uitgegeven werden, - D. I en II verschenen in 1887, D. III in 1888, Afl. I van D. IV in 1891, - bevatten, naast merkwaardige Vlaamschgezinde strijdschriften, ook bijdragen van politieken of geschiedkundigen aard. - Met Nap. de Pauw bezorgde Vuylsteke de uitgave in 3 dln. (1872-1885) van de *Rekeningen der stad Gent* over de jaren 1336-1350. In 1881 verschenen de *Verzamelde Gedichten*, en opnieuw in 1887. Sedert 1879 was Vuylsteke boekhandelaar geworden. De Kon. Academie te Brussel benoemde hem in 1889 tot haar briefwisselend lid en op 16 Januari 1903 overleed hij te Gent, waar hij den 10ⁿ Nov. 1836 geboren was.

Over hem kan men lezen: het opstel van Dr M. Rudelsheim in *den Gulden Winckel*, maandschrift voor de Boekenvrienden in Groot-Nederland, 15ⁿ Maart 1902; Prof. P. Fredericq's voordracht *Dichter Julius Vuylsteke en het pessimisme in de Letterkunde*, in het Tijdschr. v.h. Willemsfonds, Juli 1897; de brochure *Julius Vuylsteke*, Gent, C. Annoot-Braeckman, 1903, door denzelfde; - en, passim, Kap. VI der *Hist. polit. et littér. du mouvement flamand* van P. Hamelius. Eene bespreking van den bundel *Uit het Studentenleven* is te vinden in Max Roose's eerste *Schetsenboek*.

Bij den gevoelvollen en gemoedelijken Dodd ruischt insgelijks den zang van Heine's vers uit de verte. Al vroeg, sedert 1843, vindt men versjes van hem in de meeste jaarboekjes en tijdschriften, maar zijne eerste proeven, o.a. het prijsgedicht *Jacob van Artevelde* (1846) waren niet van aard hooge verwachtingen te wekken. Een eerste bundeltje *Liedjes en Deuntjes* dagteekent van 1858. In 1864 volgde *Liefde-lief en -leed*, een liederkrans met menig voortreffelijk stukje. In 1870 verscheen een derde deeltje: *Gedichten*, 'een van de genietbaarste bundeltjes die ik ken, zoo door zijn levendigen vorm als door zijn geestigen inhoud', schreef Rooses⁽¹⁾. De weemoed die uit *Zieke Moeder*, *Uit den Kindertijd*, *Eene begrafenis te Hansweert* tegenklinkt, is echt en eigen, en stempelt deze versjes, alsmede het vriendelijke beeld van *Grootmoederken*, tot eenige der keurigst getoetste paneeltjes onzer letterkunde. En echt en eigen insgelijks glimlacht elders de innemendste humor. In het weergeven van juist dat onschijnbare wat stemming wekt, verraaft zich de zeker keurende blik van den oud-schilder.

De zooeven genoemde stukjes van Dodd vertoonen verrassende overeenkomst met de kleine tafereeltjes vol ontgoocheld berusten en vol waarneming der gezusters Rosalie en Virginie Loveling. Sedert 1856 bracht het Gentsche Jaarboekje telkenmale van hare versjes. Rosalie had daarenboven in 1864 eene vertaling uitgegeven van Klaus Groth's *Trina*, deze wondere zielestudie van een vereenzaamd landmeisje, en twee jaar daarop had het *Nederduitsch Tijdschrift* Virginie's vertaling van *Detel*, en van *Anton* gedrukt, een paar kleinere prozavertellingen van den dichter van

(1) *Nieuw Schetsenboek* (De Zuid-Nederlandsche dichters van 1830 tot 1880, bl. 257).

Quickborn. Op de letterkundige vorming van beide zusters is Groth's invloed blijkbaar beslissend geweest.

De kwijnende Rosalie zou reeds den 4ⁿ Mei 1875 aan onze letteren ontvallen. Zij was den 19ⁿ Maart 1834, Virginie den 17ⁿ Mei 1836, te Nevele geboren. Eene verzorgde en veelzijdige opvoeding viel de kinderen in den beschaafden huiselijken kring ten deel. 'Reeds in de kinderjaren', vertelt W. Stellwagen,

FR. GITTENS.
1842.

'maakten Virginie en hare zuster Rosalie dichtjes over alles, wat in huis of op straat, in 't dorp en 't omliggende voorviel. Van versificatie hadden de meisjes wel nooit iets geleerd, maar zij lazen in poëzie, wat ze machtig konden worden uit vaders studeerkamer. Eene bloemlezing uit Tollens was haar een schat, en haar exemplaar van Ledeganck's *Bloemen mijner Lente* was letterlijk versleten van het dagelijksche lezen en van buiten leeren'⁽¹⁾. In 1846, na den vroegen dood van den vader, ging Mevr. Loveling naar Gent wonen, waar Cesar Fredericq, haar zoon uit een eerste huwelijk, zich als geneesheer gevestigd had. Haar huis werd een middelpunt van vrijzinnig geestesleven. De hoogleeraars Huet, Callier, de Laveleye, de vrienden van haren zoon, waren dagelijksche bezoe-

(1) Virginie Loveling, door A.W. Stellwagen (*Mannen en Vrouwen van beteekenis in onze dagen*. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1896) Bl. 135.

kers. Na eenige jaren verblijf te Gent keerde Mevr. Loveling naar Nevele terug. Te midden der landelijke verlorenheid werden studie en letterkunde voor de jonge meisjes meer dan ooit eene verpoozing, eene behoefte. De oude gewoonte in rijmende regels te verhalen wat rond haar voorviel was niet afgelegd, en het gadeslaan van 't bedrijf der menschen, het ontleden der eigen indrukken en verlangens, het mijmeren over 's levens raadselen, leverde nu de stof voor de bonte verzameling waaruit zij met het bundeltje *Gedichten*, in 1870 eene blij onthaalde keuze brachten⁽¹⁾. 'Alleen in de kleine wereld rondom zich kiezen zij hare onderwerpen', oordeelt Max Rooses, 'en hare nederige helden laten zij gevoelen en spreken, zooals in de werkelijkheid gebeurt. Hare tafereeltjes zijn niet uitvoerig afgewerkt, zij bestaan dikwijls alleen uit een paar penseeltrekken, maar deze zijn met zooveel juistheid en vastheid aangebracht, dat de kleine schetsjes ons levend en sprekend voor oogen staan'⁽²⁾. Teleurstelling en smart is de grondtoon. Diep medegevoel voor de kleinen, de zwakken, de misdeelden is een milde bron van de bezieling. Eentonigheid en dorheid is wel niet immer vermeden, al ontbreekt het niet aan lichtende vonken van humor. Maar het enkel noemen van *het Geschenk*, *de Verzoening*, *Moeders Krankheid*, *de Gouden Bruiloft*, door Rosalie, van *het Ontwaken*, *de Schoone Reis*, *Grootmoeders portret*, *de Inhaling van den Pastoor*, door Virginie, wier stemming tegenover het leven overigens verzoenlijker is, ontslaat toch van verdere lofspraak.

Tot omstreeks 1870 valt nog eene heele reeks schrijvers op te noemen⁽³⁾. Enkelien lieten het blijven bij een eerste bundeltje;

- (1) In 1888 verscheen de derde vermeerderde uitgaaf.
 - (2) *Nieuw Schetsenboek* (De Zuid-Nederlandsche dichters van 1830 tot 1880, bl. 263).
 - (3) Benevens de reeds besprokenen, dienen voornamelijk nog aangestipt: de vruchtbare dichter van volksliederen, Andreas De Weerdt (1815-1893); M.-B.-F. Heuts (geb. 1867), die zich veelal schuil hield achter het pseudoniem Leo Safir; Frans Caris (1840-1887) die zich op zijn liederbundeltjes 'de Vriend Frans' heette; Mgr. P. Claessens (1818-1886); Jacob Karsman (1818-1886); Ch.-P. Dumont (1824-1901), allen van Antwerpen; Joz. Blockhuys (geb. 1825 te Vorselaar); J.-T.-A. Sneyers (1823-1876) van Sint-Truiden; H. Jacobs (1840-1893); de Gentenaars Nap. Destanberg (1829-1876), Em. Moyson (1838-1868) en K. Versnaeyen (geb. 1836); de keurige W.-E.-N. Muskeyn (geb. 1815 te IJzendijke); A.-V. Bultynck (geb. 1844 te Knesselare, wiens beide liederbundels (1869 en 1878) bijval vonden; Hip.-S. Ledeganck (1846-1903); L.-J. Smeets, de schrijver van *Lentebloesem en poëzij der natuur* (Leuven, 1862). Verder nog L. Billiet, van Sint-Nicolaas, (1826-1889); Des. De Vreese (geb. te Oostakker, 1833) wiens *Veldbloemen* te Tielt het licht zagen (1861); K. De Waele (geb. te Sinaai, 1839); Leo De Wulf (geb. te Petegem, 1822); Lieven Grijp (geb. te Lovendegem, 1814); H. Van Eyck (geb. te Sint-Nicolaas, 1834) die verscheidene bundels liederen uitgaf; en de priesters L. Nuttin (1822-1880) van Wevelgem, en J.-B. De Corte (1818-1873) van Sint-Lievens-Houtem, die elk een bundeltje fabelen lieten drukken.
- Een enkel woord over twee Noord-Nederlanders die, in de jaren '40, te Brussel met gansch hun ziel den Vlaamschen strijd medeleefden. De arme J.-F. Brouwenaer (geb. te Vlissingen, 1815) studeerde bij Geefs de beeldhouwkunst; in geestesoverspanning beging hij in 1849 zelfmoord, te Amsterdam, toen er moest uitspraak gedaan worden in een prijskamp der Academie van beeldende kunsten, waar - te laat - hem de zege werd toegesproken. Zijne dichtsterlijke tafereelen *Lodewijk XIV in de Nederlanden* verschenen in de *Vlaamsche Stem* (1847), en in onze tijdschriften werden verscheidene welgeslaagde vertalingen opgenomen naar Schiller, Byron, Tasso. - Het lot was den begaafden en een tijdlang als boekhandelaar te Brussel gevestigden Fries, O.-J. Eekma, van Leeuwarden, evenmin gunstig: ellende dwong hem ten slotte naar Californië uit te wijken. Men leze over hem het bericht van Fr. De Potter 'Eene letterkritiek van het jaar 1849' (*Belfort*, 1893, I, bl. 409-431), waar ook Eekma's

velen verspreidden hunne verzen in tijdschriften en talrijk is, als immer, de achterhoede der onberoepen rijmlustigen.

De groote ingenomenheid met Klaus Groth deelde vooral C.-J. Hansen (1833-1910), wiens spokend *Slot Helstein*, - een verhaal uit de Middeleeuwen, misschien het meest ultra-romantische werk is waar Jong Antwerpen het licht aan geschonken heeft, - en die in 1868 eene verdienstelijke vertaling bezorgde van Groth's *Roodgieter Meester Lamp*. Zijne rechts en links verspreide gedichtjes werden nooit tot een bundel verzameld⁽¹⁾.

Ook J. Staes (Antwerpen, 1828-1903), P.-C. Verhulst (geb. te Contich 1835-1873) en P.-J.-N. Hendrickx (1822-1879) staan geheel onder den ban der sentimenteele Romantiek.

Wordt er in het vijftal deeltjes verzen van den eerste, die lange jaren medeopsteller aan *Het Handelsblad* was, onverkwikkend druk getreurd, gezucht en geklaagd⁽²⁾, bij den met Lamartine dwependen buitenjongen Verhulst, - wiens beeld door Staes in *De*

vrijpostig hekelende *Pegasiade*, - een overzicht van onzen toenmaligen Parnassus, - herdrukt werd.

- (1) In 1889 verschenen van Dr. Hansen in de *Nederl. Dicht- en Kunsthalle* eene reeks artikelen over *Klaus Groth in zijn leven en streven*.
- (2) *Grafloover* (1862), *Vrouwenportretten* (1865), *Immortellen* (1866), *Papillotten* (1869), *Zandkorrels* (1869) werden, in 1891, verzameld nog eens uitgegeven onder den titel *Jongelingszonden*. Staes leverde insgelijks een aanzienlijk prozawerk: *Antwerpsche Reizigers*, (1883).

Vlaemsche School zoo gemoedelijk geschetst werd⁽¹⁾ - is de weemoedige zangerige poëzie oneindig meer taal des harten⁽²⁾.

Hendrickx, met zijne overgevoelige inborst en zijne onbeteugelde fantasie, wiens zonderling gestoffeerde zolderkamer de jonge Antwerpsche schrijvers zoo dikwijls bijeen zag, liet in 1847, op het paar Fransche dichtbundels waarmede hij begonnen was, een onrijp, vreemdsoortig heldenspel in vijf bedrijven volgen, op achttien dagen geschreven, *De laetste dag der eerste wereld*. Van het hoogstrevend, zinnebeeldig bedoelde, dramatisch gedicht *Don Juan*, dat op drie deelen berekend was, zijn alleen de twee eerste verschenen. Uitmuntende tafereelen en toestanden vergoeden er ruimschoots het wonderlijke der samenstelling. Uit menige plaats blijkt de invloed van Goethe's *Faust*. Later doofden zware beproevingen, - 't verlies van vrouw en kind, - in den gansch terneergedrukten man den eenmaal zoo gloeienden drang tot de dichtkunst.

Bij Frans Willems, geb. te Oolen in 1839, die sedert 1860 als onderwijzer, nadien als schoolopziener, gevestigd was te Antwerpen, waar hij in 1896 overleed, mangelt daarentegen de fantasie al te zeer. Nadat hij in 1864 zijne krachten beproefd had aan eene metrische vertaling van Goethe's *Herman en Dorothea*, gaf hij, in 1870, drie bespiegelende zangen op Jezus' leven, leer en lijden, *de Heiland*, in het licht. Het verheven onderwerp vergde gloed en kracht van bezieling; van het gedicht kan slechts getuigd dat geene zorg gespaard, en dat het met smaak werd bewerkt⁽³⁾.

Evenals Dr. Hansen heeft Willem Rogghé nooit kunnen besluiten tot het bijeenlezen van zijne verzen, waaronder zeer lieve⁽⁴⁾.

In nog veel hoogere mate is dit te betreuren van wege den als redenaar en dichter rijkbegaafden Hendrik Claeys. Geboren te

(1) Naderhand opgenomen in Staes' boek *Lof en Blaam*, verscheidenheden op letterkundig gebied (1892).

(2) *Mijmeringen* (1859), *Echos der Gedachten* (1861).

(3) Kan. Serv. Daems schreef Willems' levensschets in het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie voor 1897 (insgelijks opgenomen in Kan. Daems' *Sprokkelingen van verscheiden aard*, Aalst 1902).

(4) De oudste klimmen op tot 1847. In de levensschets, aan 't hoofd van Rogghé's *Gedenkbladen*, Gent, J. Vuylsteke, 1898 (eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der Vlaamsche Beweging te Gent), deelt Max Rooses de lijst ervan mede.

Zomergem, den 7ⁿ December 1838, studeerde hij aan het later door hem bestuurde Klein Seminarie te Sint-Niklaas en aan de Hoogeschool te Leuven. Toen hij nog maar een veertienjarige schoolknaap was, voorspelde Van Duyse hem de schitterendste dichterlijke loopbaan. Slechts enkele onder de vele vormschoone stukken, van vóór 1870, treffend door gloed, godsdienstige bezieling en zeldzamen zwier, vindt men terug in den bundel *Gemengde Gedichten*⁽¹⁾ van 1877.

NESTOR DE TIÈRE
1856.

Van zijnen vriend Frans De Potter was in 1861 een deeltje *Volksliederen* verschenen, eenvoudig, en met geschikte afwisseling van luim en gevoel. Eerst in 1889 zou deze vruchtbare Schrijver eene keuze doen uit zijne vele verspreide verzen. De balladen en dichterlijke verhalen van heldendaden uit onze geschiedenis staan duidelijk onder den invloed van Prudens Van Duyse Het genietbaarst zijn de hartelijke gedichtjes aan zijne kinderen.

(1) Zie over dezen bundel, o a.: *Noord en Zuid*, (Culemborg, 2ⁿ jg., blz. 5). Dr. H. Claeys, stichtend lid der Kon. Vlaamsche Academie, is thans pastoor der Sint-Nicolaaskerk te Gent.

De krachtige rythmus van Prudens' vers dreunt mede na in dat van Karel Bogaerd. Uit warme vereering wijdde hij in 1861 aan Willems, Ledeganck en Van Duyse een geestdriftigen huldezang, en in zijne achtereenvolgende bundels⁽¹⁾ blijven vaderlandsliefde, wetenschap of erkentelijkheid meestal de bron van zijne bezieling. Maar de dichter, die als eenvoudig smidsgast⁽²⁾ eens bij hamer en aambeeld zijne eerstelingenforsch in de maat zette, weet in zijne latere bundels vorm en inhoud derwijze af te wisselen, dat eentonigheid zoude geweerd blijven, terwijl zijne taal gaandeweg smediger is geworden, en hij zich als denker heeft ontwikkeld.

In 1886 kweet zich Bogaerd van een plicht der piëteit tegenover de bevriende Mev. David, geb. Mathilde Van Peene⁽³⁾, door het uitgeven van haar nagelaten *Nevelbloemen*. De goed afgekeken schets hierin, van een Zeeuwschen Koopdag, steekt levendig af tegen het afgekleurde en mijmerzieke van de overige stukjes uit dit, en ook uit het vroegere bundeltje *Mirtebladen* (1870).

Met zijn auto-biographischen roman *Een Vlaamsche Jongen* en zijn dichtbundel *Langs ruwe paden* behoort 'Wazenaar' tot het tijdperk van letterkundige vernieuwing ná 1870. Maar reeds voordien was Dr Amand De Vos niet meer een gansch onbekende, en zoowel de bezielde huldezang bij de onthulling van Philip Verheyen's borstbeeld te Verrebroek (1862), als de innig gevoelde gasthuisschets *Mijn Zieke* (1865) blijven eervol hun plaats behouden naast het rijpste uit lateren tijd⁽⁴⁾.

Limburg's aandeel is, in vergelijking met de andere Vlaamsche gouwen, maar gering. Buiten de namen van het paar boezemvrienden P.-J.-H. Brouwers (z. bl. 253), en Désiré Claes (geb. te Neerlinter, 1836, thans rustend leeraar te Namen), vallen weinige te noemen. Brouwers en Claes tokkelen met voorliefde de

(1) *Bloemen in het Wilde gegroeid* (1861), *Stemmen des Gevoels* (1864), *Verstrooide Bladeren* (1867), *Zomerkrans* (1876), *Vooruitgang* (1879).

(2) Geboren te Kalken in 1834. Leeft thans als rustend werktuigkundige der Brusselsche Nijverheidsschool, te Laken.

(3) Geboren te Koewacht, in Zeeland, in 1829. Zij huwde L.-F. David, onderwijzer te Aalter, zelf schrijver van (recht onbeduidende) versjes, en overleed in 1885.

(4) Geb. te Exaarde, in het Land van Waas, den 9ⁿ Sept. 1840, studeerde Dr A. De Vos, geneeskunde eerst te Gent, later te Brussel, en was krijgskdokter van 1871 tot 1890.

patriotische snaar; de eerste is nogal sentimenteel daarbij, terwijl de tweede meer oog heeft voor 't schilderachtige en trek naar het puntige. Brouwers' eerstelingen (*Lentebloempjes* 1852, *een Winteravond te Stockheim* 1853) zijn buitengewoon zwak. *Meiloover* (1862), *Zomerbloei* (1869) en *Hartelust* (1874) bestaan grootendeels uit vertalingen naar 't Fransch of het Duitsch. Enkele goedgeslaagde liedjes uit *Hartelust* herinneren aan De Cort. Van D. Claes verscheen in 1862 een bundel *Roozen en Doornen*; twee zangen van de Kempen volgden: *de Herschepping* (1864) en *de IJzeren Spoorbaan in de Kempen* (1866); terwijl een aantal stukjes, uit de jaren '60 tot '70, het liefst het hebben over 't vriendelijke Limburg, zijne eenvoudige zeden en zijn trouwhartig volk, en naderhand plaats vonden in den bundel *Gedichten*, van 1885.

Men heeft het waarschijnlijk te wijten aan de afzondering waar Limburg in zekeren zin ook thans nog verkeert, dat het letterkundig leven er nooit recht is kunnen opkomen. De drie bundels *Letteroefeningen* van het taalminnend genootschap der leerlingen van het Klein Seminarie te St.-Truiden (1852, 1857, 1893) bewijzen anders hoe de beoefening der Vlaamsche letteren aan dit onderwijsgesticht, sedert zijn ontstaan in 1843, steeds in eere stond; vooral de eigenaardige heroï-comische bijdragen van G.-B. Truyens⁽¹⁾ *de Ontschaekte Worst*, in zes zangen (1851) en *de Kermis-pyp van Jupiter* (1852), alsmede het ridderverhaal *Franko van Zeelhem*, van J. Maris (geb. 1836, thans pastoor-deken te Landen), in beide eerste bundels; de losse stukjes van Alf. Maris, en de epische proeve *Judith* (1862) van den tegenwoordigen bisschop van Luik, Mgr.M. Rutten (geb. 1841)⁽²⁾ in den derden bundel, verraden meer dan gewonen aanleg. En ook *Hekel en Luim*, een strijdlustig vlaamschgezind maandschrift dat in 1855 en 1856, onder 't bestuur van David Traets, te Hasselt verscheen, laat merken dat het in Limburg zoomin als elders aan kiemen van krachtiger leven ontbrak. Slordig als kniedichten, treffen de bijtende versjes van Traets

- (1) Geboren in 1829 te Bocholt, overleden in 1893 te Lanaken. Onder het pseudoniem C.-H.-I. Jamar, gaf G.-B. Truyens een aantal werken in proza uit; voor zijn keurig geschreven hoofdwerk *Maria, Moeder van Jesus* (4^e uitg. 1888), had hij tot medewerkers twee bevriende geestelijken, de heeren Courard en Hermans.
- (2) In het Jaarboek van het Davidsfonds liet Mgr. Rutten in 1883 een tooneelstuk in verzen opnemen, *de Nero van het Noorden*, dat in 1897 te Nijmegen, onder den titel *de Kerkvervolger*, opnieuw werd uitgegeven.

niettemin door hun pittigheid; aan medewerkers uit Limburg was geen tekort, en zelfs uit West-Vlaanderen werd de wakkere man herhaaldelijk door den jongen Gezelle met bijdragen vereerd⁽¹⁾.

West-Vlaanderen bleef insgelijks buiten de eigenlijke algemeene beweging, en de omstandigheden waren tenauwernood minder ongunstig dan in Limburg; Gezelle's invloed was echter de omstandigheden te machtig. Evenwel zouden eerst een volle half eeuw

K.-A. DE COCK
1850.

later de oogen opengaan voor de verrassende frischheid der letterkunde, die met Gezelle opgebloeid was; destijds had men geenen vrede met de on-schoolsche poëzie van den Westvlaamschen meester⁽²⁾.

- (1) Geb. te Zantvliet, den 22ⁿ Jan. 1813, was Traets achtereenvolgens te Hasselt en Gent conducteur van Bruggen en Wegen, en overl. te Ledeberg den 22ⁿ Sept. 1895 In 1862 verscheen van hem, te Gent, een bundeltje '*Hekeldichten*, ingebeelde dienstbevelen van eenen ingebeelden meester over een ingebeeld land aan zijnen ingebeelden Minister van ingebeelde politie; dus alles ingebeeld', een niet onaardig pamflet op de gewetensschakerij in Frankrijk onder Napoleon. Het jaar tevoren was, insgelijks te Gent, een wijsgeerig gedicht van Traets gedrukt, *Het Licht, of de invloed van het Evangelie op de beschaving en het geluk van het Menschdom*, gebrekkig van vorm, maar op menige plaats vol echte bezieling.
- (2) In het Verslag der vijfjaarlijksche jury voor het tijdvak 1855-59 vinden wij Gezelle (die in 1858 *Dichtoefeningen* uitgegeven had), slechts even vermeld. De jury voor het volgende tijdvak, die goedvond o.a. gewag te maken van Mevr. Goutier, L. Dewulf, P. Braet, J. Piémont, noemt niet eens zijn naam, ofschoon de *Gedichten, Gezangen en Gebeden* in dat tijdperk verschenen waren. Zijne taal werd destijds voor al te Westvlaamsch gehouden.

POL DE MONT
1857.

Buiten dezes school vallen alleen de namen aan te stippen van L.-L. De Bo⁽³⁾, overigens een vriend en geestverwant van Gezelle, van Ad. Beernaert, die als notaris te Alveringem gevestigd was (geb. te Evergem, 1825-1883) en, in zekeren zin, ook van Dr Eug. Van Oye. In 1874 verzamelde De Bo, in een bundeltje *Gedichten*, zijne verzen uit de twintig voorgaande jaren; ze zijn de uiting van een kalm en vroom gemoed; die stukjes staan het hoogst in kunstgehalte

Mej. M.-E. BELPAIRE
1853

waar de dichter, weemoedvol terugdenkt aan langgeleden stiltevrede vacantedagen, en in vriendelijke schakeering van grijs

- (3) Geb. te Beveren-op-de-Leie 1826; overl. als pastoor-deken te Poperinge, 1885. Gedurende een twintigtal jaren was De Bo leeraar geweest in St.-Lodewijkscollege te Brugge. Zijne levenstaak was het bewerken van het gunstig bekende *Westvlaamsch idioticon*, waarvan de eerste uitgaaf in 1870-73 verscheen, en de tweede, bezorgd door J. Samijn, in 1892. In 1888 bezorgde deze insgelijks de uitgave van *Deken De Bo's Kruidwoordenboek*. Zie de karakterschets van 'Vader' De Bo in Hugo Verriest's *Twintig Vlaamsche Koppen* (1901).

het beeld laat opdoemen van duin en strand. - Voor Beernaert was de dichtkunst wel degelijk eene zielsbehoefte. Zijn eerste verzen, het bundeltje *Verlaten Veldbloemen* (1851), zijn naar taal en vorm uiterst gebrekkig, en bestaan grootendeels uit vertalingen van sentimenteele Fransche of Duitsche stukjes. Ook in de latere, gaandeweg verdienstelijker bundels (*Mijne ledige uren* 1863, *de Taal des Harten* 1877, *Schetsen en Beelden* 1878, *Kunstdroomen* 1880, *Fantazie en Leven* 1882) is de taal dikwijls stroef en gewrongen, maar men wordt er aangegrepen door 's dichters diepe, ongeveinsde zwaarmoedigheid; in de laatste bundels komt Beernaert's fantasie telkens opnieuw onder de bekoring van grafrust en dood, en niet een andere Vlaamsche verzenbundel vertolkt zóo als de *Kunstdroomen* het troosteloze worstelen van een gekneusd en ontredderd mannenhart tegen ontgoochelde levensmoeheid.

Gezelle zelf staat als dichter, en mede als woordkunstenaar en als taalvorscher, ongeëvenaard in onze Vlaamsche letterkunde. Jaren lang meende men dat zijn vonnis geveld was, als men hem, om de onbegrepen eigenaardigheid zijner taal, 'particularist' gescholden had; maar straks, nu dat ook Noord- Nederland met hem ging dweepen, is dat voorgoed verleden tijd. Algemeen beseft men thans dat de geniale priester-dichter reeds in de jaren van zijn leeraarschap te Roeselare, kophoog boven de meesten uitstak.

Hij werd geboren te Brugge, den 1ⁿ Mei 1830. 'Guido' - vertelt S. Dequidt⁽¹⁾ - 'was de oudste van vijf kinderen. Hij ontving van

- (1) In zijn levensbericht van Gezelle, *Dietsche Warande en Belfort*, Febr. 1900, bl. 106. Heel dit Februari-nummer werd aan de studie van 's dichters leven en werken gewijd; vooral op de bijdragen van S. De Quidt, G. Verriest (*Beeld, woord en dicht, bij G. G.*), en H. Verriest (*Guido Gezelle, zijne kunst*) dient hier de aandacht gevestigd. Van Prof. G. Verriest verscheen verder eene merkwaardige feestrede, te Kortrijk, den 21ⁿ Aug. 1902 gehouden, tijdens het Nederlandsch Congres (opgenomen in *Dietsche Warande en Belfort*, Oct. 1902); en van Hugo Verriest, benevens vele opstellen in het letterkundig weekblad *De Nieuwe Tijd* (vierde jg., 1899-1900), in *Twintig Vlaamsche Koppen* (1901), eene keurige ontleding van 's Meesters wording en wezen, die dit merkwaardig schetsenboek besluit en bekroont. Belangrijk zijn voorts het werkje van Kan. H. Rommel; *Un poète-prêtre, Guido Gezelle, sa vie et ses travaux* (Bruges, L. De Plancke, 1900); het levensbericht door K. De Flou, in het Jaarb. der Kon. Vl. Acad., 1901; dit laatste vooral met het oog op de jaren 1860 tot '71; en de verdienstelijke studie over Gezelle, door Mej. C.-A.-B. Van Herwerden (afl. 9 van *Mannen en Vrouwen van beteekenis in onze dagen*, Haarlem, Tjeenk Willink, 1903). Eene uitstekende Bloemlezing: *Verzen van Guido Gezelle*, verscheen in 1902, in 2 dln., in den Nederlandschen Boekhandel, te Antwerpen. Zie voorts in *Biekorf*, 1903, n° 6, de opgave van de opstellen over G. Gezelle, door Pol de Mont, Van Nouhuys, Kloos, Van Eeden, Binnewiertz, Cuppens, Scharten, P. Van Langendonck, e.a., in tal van Noord- en Zuidnederlandsche tijdschriften.

zijne ouders alles wat hun vroom gemoed hem geven kon. Moeder leerde hem godvruchtig zijn, en op de laatste dagen van zijn leven vertelde de dichter nog, ontroerd, hoe hij dikwijls met haar naar het lof had mogen gaan in het Engelsch Klooster waar hij nu bestuurder was. Vader - een bloem- en boomkweker - lokte hem geerne in zijnen hof, liet er den nog schaars loopveerdigen knaap in plukken en snoeien, en wekte, zonder het te weten, de eerste liefde van den dichter tot de heerlijke schepping.'

Van October 1850 tot het einde van 1853 deed Guido zijne priesterstudiën aan het Seminarie te Brugge, en keerde toen als leeraar naar Roeselare terug; hier was hij, van Oct. 1846 tot 1850, aan 't Klein Seminarie student geweest, en had er, achttien jaar oud, zijn eerste gedrukt vers, het lieve stukje *De Mandelbeke*, gedicht. Gelukkige, gezegende jaren bracht hij er als leeraar door, te midden van studenten die hem vergooodden, een edele wekker onder hen van gedachten en geestdrift, een 'levenswekker'. naar het treffende woord van den schitterendsten onder hen, Hugo Verriest. Gedurende anderhalf jaar, sedert 1857, was Gezelle leeraar der klasse van Poësis; dit was het zonnegetij; afbrekend met den gemakkelijken drentelgang van een verdord onderwijs, ging hij zijnsweegs, naar eigen wijs, en stortte in zijn jonge toehoorders van zijn geestdrift voor het schoone uit oude, en vreemde, en eigen letterkunst. Ook voor de studie der taal zelve wekte hij hunne belangstelling. 'Gedurende dezen korten leertijd,' - herinnerde G. Verriest in zijne feestrede te Kortrijk, - 'had Gezelle met breede lange teugen gedronken aan de bronnen der groote dichters van oude en nieuwe talen; het was voor hem, nog meer dan voor ons, als een hooge bedevaart door al de schoonheden der menschelijke ziel. Middelerwijl werkte ook, op en binnen hem, het verkeer met de ontwakende jeugd, daar, lijk overal en altijd, vol edelmoedigen geestdrift. Een warme straal brak uit zijn hart, en altijd inniger werden de uitstortingen zijner ziel. De klassieke vorm, het conventionele dat nog voorheerscht in zijne *Dichtoefeningen* wijkt voor immer, en onvergelykelijke brieven, gedichten, gezangen en gebeden vloeien uit de gronden van zijn mensch- en priesterherte. Hij

stijgt en drijft in de zuiverste lyriek, en is als bedronken van het hoogste ideaal.’

De zooeven genoemde *Vlaemsche dichtoefeningen* verschenen onder het schoolverlof in 1858. Ze brachten eene keuze uit Gezelle's verzen sedert tien jaren. In vele merkt men den schoolschen invloed nog van traditioneele klassiek; in andere, wat latere, den invloed der romantiek (*O 't ruischen van het ranke riet, Excelsior,*

G. SEGERS.
1848

het Stoomgevaarte, Berechtinge), meest de dweepende, maar zoo fijnvoelende en zangerige romantiek van Longfellow; sommige zijn niets meer dan gelegenhedsrijmen. Het bonte *Pachthoftafereel*, de geestige *Boodschap der opgezette vogels*, de heerlijke *Waterspiegel*, schenken vooral den bundel hooge waarde, en klinken als een zoekend voorspel van de wondere natuurpoëzie uit 's Dichters nazomer. De kritiek, had ze het echte van Gezelle's bezieling erkend, en het billijke van zijn streven om zijn innigste wezen uit te beelden in het passendste, eigenste woord, al was 't ook geen woordenboek, zou onze Vlaamsche letteren een onschatbaren dienst bewezen hebben. Ze deed het niet, ze zweeg.

Kort te voren, datzelfde jaar 1858, had Gezelle, op twee dagen tijds, na het bijwonen der landelijke begraafing van een zijner leer-

lingen, afwisselend in proza en verzen zijn gemoed laten uittrillen, en onze letterkunde met een meesterstuk verrijkt. Geheel de eenvoudige en roerende plechtigheid wordt herleefd en verheerlijkt in die ‘*Kerkhofblommen*, geplukt en bewaerd ter nagedachtenesse van zaliger Mijnheer Edewaerd van den Bussche’, het uitgebreidste en verhevenste onder de talrijke gedichten⁽¹⁾ waarin Gezelle het mysterie van den dood bezongen heeft.

Dezelfde diepe godsdienstzin bezielt de overige gedichten, uit

FR. VAN CUYCK
1857.

Gezelle's omgang van elk oogenblik met zijne leerlingen ontbloeid. De bundel, waarin twee dier leerlingen, Hugo Verriest en Hendrik van Doorne ze verzamelden, is kenschetsend genoeg betiteld *Gedichten, Gezangen en Gebeden, een Schetsboek voor Vlaamsche studenten*, en verscheen in 1862.⁽²⁾

De stoute hervormingsdrift door Gezelle in zijn onderwijs betoond, moest noodzakelijk tegenkanting uitlokken. Hij zelf boette

- (1) Wij bedoelen *Het Kindeke van de Dood* (1860), en de talrijke, dikwijls zoo treffende *zielgedichtjes*, voor de doodbeeldekens van vriend en kennis.
- (2) Ditmaal liet de kritiek zich wel vernemen: maar om den noodhoorn te steken. In het *Nederl Tijdschr.* (1863, II, blz. 237-250) achtte zich Heremans ‘gedwongen een streng, afkeurend oordeel te vellen’, en Gezelle onmacht, slechten smaak, bekrompen provincialisme, en revolutionaire metriek te moeten verwijten.

In daad en woord van verscheidene onder Gezelle's Roeselaarsche leerlingen bleef de geest van den Meester voortleven: over P. Demonie, alsmede over Eugene van Oye en Karel de Gheldere, leze men de karakterschetsen in Verriest's *Vlaamsche Koppen*. Ook K. Callebert (1837-1900), de schrijver van *Jan Onraedt* (zie blz. 250) en V. Van Coillie (1838-1888), die in *Rond den Heerd* enkele verhalen schreef, behoorden tot die bevoorrechte schaar. Van Hendrik van Doorne (geb. te Poeke in 1841, jarenlang zendeling in Engeland, thans rustend priester in zijn geboortedorp), bezit men een stichtelijken, en hoewel soms gerekten, toch boeienden roman in 3 dln., *Jan van Noorde* (Gent, H. Vander Schelden, 1881). Hugo Verriest zelf (geb. te Deerlijk, in 1840, van 1870 tot 77 leeraar te Roeselare, thans pastoor te Ingooigem) schreef in zijn jongen tijd eenige flinke gedichten, maar wordt toch vooral gevierd om zijn sierlijk en gemoedelijk sprekerstalent, en om de fijne kunst zijner eigenaardige schetsenbundels: *Vlaamsche Koppen* (1901), *Regenboog uit andere kleuren* (1901), *Op Wandel* (1903).

al te spoedig voor zijne roekeloosheid: zijne geliefde klasse van Poësis werd hem ontnomen, en het laatste jaar dat hij te Roeselare doorbracht was hij enkel nog leeraar van vreemde talen in de hogere klassen. In 1860 keerde hij naar Brugge terug, op zoek naar een nieuwen werkkring. 't Zou hier alles tegenspoed en beproeving zijn. Zijne poging om met Dr Algar eene Engelsche kostschool te stichten, mislukte. Nu bleef hij, vier jaar lang, tot 1865, als onder-rector en leeraar in de wijsbegeerte aan het Seminarie voor Engelsche zendelingen werkzaam. In October van laatstgenoemd jaar werd hij vervolgens onderpastoor in St.-Walburgis-parochie: een toonbeeld van nederigen volkspriester, een toonbeeld ook, tijdens het woeden der cholera, van menschenliefde en zelfverloochening.

Voor den dichter, in hem, waren deze jaren noodlottig. Wel zweeg hij niet geheel, maar de geestdrift lag bekneld, en het grievende leed om de miskennenning zijner edelste inzichten, was voorzeker niet vreemd aan de verbittering die zijn vinnige, kamplustige hekelluim al dien tijd kenmerkt. Vleeschouwer's *Reinaert* telde 'Spoker', - dat was Gezelle - van aanvang aan onder zijn flinkste medewerkers; de Franschen en de Franschgezinden moeten het telkens weer ontgelden; reeds in het tweede nummer (van 1ⁿ Juli 1860) uit zich zijne driftige Vlaamschgezindheid in het uitdagende

Gij zegt dat 't Vlaemsch te niet zal gaan,
't En zal!

Zijne laatste bijdrage, een meesterstukje van snaaksche persiflage, - *Garibaldi*, - verscheen in het nummer van 26ⁿ Maart

1865.⁽¹⁾ Sedert 17ⁿ Juli 1864 had hijzelf voor een eigen weekblad te zorgen, *'t Jaar 30 of politieke wegwijzer voor treffelijke lieden*. Af en toe schreef hij nog wel een versje hierin, maar 't is alles weinig anders toch dan rijmwerk over dagpolitiek; het blad zelf, wellicht ondanks Gezelle, daalde allengs af tot een hevig kiespamflet. Na 1870 werd het gestaakt. Overigens stichtte Gezelle weldra, ten einde een band te sluiten om de verspreide krachten in West-Vlaanderen, een weekblad, met prentjes bij gelegenheid, van gansch anderen aanleg, *Rond den Heerd, een leer- en leesblad voor alle lieden*, waarvan het eerste nummer den 2ⁿ Dec. 1865 het licht zag: een volksblad over letterkunde, wetenschap, geschiedenis, folklore. Gezelle torste er tot 1871 toe den zwaren last van; des te zwaarder, daar de bijval geenszins aan de opofferingen beantwoordde. En nu kwam het ergste; terwijl de strijdblaadjes zijner politieke tegenstrevers hem met smaad en laster overlaadden, viel hij, naar het schijnt, bij zijne oversten zelf in ongenade. Den 20ⁿ September 1871 werd hij als onderpastoor der L.V. Kerk naar Kortrijk verplaatst, nadat een zijner medewerkers aan *Rond den Heerd*, E.H. Ad. Duclos, eene maand te voren het bestuur van dit blad had overgenomen⁽²⁾.

Gelaten, maar ontmoedigd, geknakt, ziek, ging hij te Kortrijk in eenzaamheid en afzondering rust zoeken en vrede.

Alhoewel eerst in 1880 verschenen, behoort de bundel *Gedichten, Eerdichten en Reliqua*, om zijn inhoud, voor het grootste deel tot deze tien bewogen jaren; ja, het uitgebreide Eergedicht voor het jubelfeest van Philip Verhulst dagteekent nog van 1855. De eigenaardig leuke luim van den *Torrebrand*, de *Varende Vroue*, de *Viervlaghe*, in den voorvaderlijken rijmtrant, oude bijdragen uit Vleeschouwer's blad, is kenschetsend voor deze verzameling⁽³⁾.

- (1) Zie de studie 'Gezelle als Spoker' door L. Scharpé, in de Maart-, April- en Meinummers (1904) van *Dietsche Warande en Belfort*.
- (2) *Rond den Heerd* beleefde 25 jaargangen. Duclos zelf legde zich vooral toe op de oude geschiedenis van Vlaanderen; zijne meeste uitgaven hebben hierop betrekking; en ook de stof zijner beide verdienstelijke historische romans *Tillo de Saks* (1871), en *Reivaart of de Wraak van den Tempelier*, in 3 dln. (1882) is eraan ontleend. E.H. Duclos, geb. te Brugge in 1841, was jarenlang secretaris van het bisdom, en leeft thans in zijne geboortestad als kanunnik der hoofdkerk.
- (3) In de eerste jaren die hij te Kortrijk doorbracht, scheen alleen nog de van ouds geliefde taalstudie aantrekkelijkheid voor Gezelle te hebben behouden. Reeds in 1860 was in zijn *Noordsch en Vlaemsch Messeboekse* zijn zin en zeldzame aanleg voor dit studievak gebleken. Veel droeg hij nu bij tot De Bo's *Idioticon*; in 1881 stichtte hij, als voortzetting van dit werk, zijn eigen tijdschriftje, tot woordzanting en woordverklaring, *Loquela*. De stichting van *Biekorf*, in 1890, een twee-wekelijksch blad voor Westvlaamsche letteren en wetenschap, ging insgelijks van hem uit.

De genegenheid en vereering waarin, allengs, volk en burgerij te Kortrijk voor hem wedijverden, en de jaren zelf, stortten eindelijk zalf op de wonde. En de oude levenslust waakte weer op. Toen een van zijne vrienden, D^r Em. Lauwers uit Kortrijk, hem eene vertaling van Longfellow's *Hiawatha* onderwierp, werkte hij deze om met zulke zorg en liefde, dat de eerste vertaler zijn proefarbeid niet meer herkende, en dan ook niet wilde dulden, bij de uitgave, in 1886, dat de omslag zijn naam naast Gezelle's zou vermelden.

Een nieuwe, de heerlijkste bloeitijd, ving nu aan. In de volle beheersching zijner taal, stroomden de gedichten weer, in kern en kleur van woord en beeld den indruk vastleggend van 't leven en de natuur om hem heen Zijn geniale ziensblik doordringt, ontleedt het geringste, en beheerscht, omklemt het hoogste. 'Het romantische was er teenemaal uit,' om met G. Verriest te spreken (*Woord, Beeld en Dicht*, bl. 182;,, 'een onverwinbare af keer en walg liggen hem

Onder Gezelle's leerlingen bleven er twee, met talent, de poëzie

in vleesch en bloed, tegen alle onwaarheid in beeld en woord, in wezen en vorm.' *Tijdkrans*, in 1893, bracht de eerste garve van dezen zonnigen oogsttijd; maar hoe rijk ook aan overheerlijke natuurschilderingen, bevat deze bundel al te talrijke gelegenheidsgedichten. Drie jaar later volgde *Rijmsnoer om en om het jaar* waaraan in 1900 de vijfjaarlijksche staatsprijs toegekend werd. 'Daar vroeger de dichter zijne gevoelens en indrukken, naarmate zij onder het loopen der penne verwekt wierden, vervolgde, om langs allerhand omwegen weder op zijn eerste baan te geraken, staat nu alles dicht gesloten; nooit en wijkt hij van het scherp aangeschouwd beeld en alle bijbeelden dwingt hij met meesterkracht in één en hetzelfde raam. Een schilder gelijk beziet hij de natuur en teekent ze af met de strengste nauwkeurigheid en, anderzijds, breekt hij medeen de banden der zinnelijke waarneming, treedt uit de vermoeide, bestoven banen der stoffelijke wereld en, met zijn hoog en edel wezen, bezielt hij de schepping (G. Verriest, *Beeld, Woord en Dicht*, bl. 183).

In 1886 was Gezelle, bij de stichting der Kon. Vl. Academie, lid geworden van dit Genootschap, op welks last hij de uitgave bezorgde van *Hennen van Merchtenen's Cornicke van Brabant* (1896). In den laatsten tijd van zijn leven ondernam hij de zware taak de *Meditationes Theologicae*, van zijn bisschop, Mgr. Waffelaert, te vertalen. Den 30ⁿ April 1899 riep deze hem naar Brugge, als Bestuurder der Engelsche Augustijner Kanonikessen. Zijne werkkraft scheen verjongd. Maar weldra viel hij krank, en zes maanden later, den 27ⁿ Nov. 1899, sloot hij voor immer de moede oogen. In het bundeltje *Laatste Verzen*, dat het volgende jaar verscheen, stroomt dezelfde rijke dichtader als in *Rijmsnoer*. Met Gezelle daalde Vlaanderens eigenaardigste zanger ten grave.

beoefenen: Jhr. K. de Gheldere, en Eugene van Oye, beiden van Tourhout, waar de eerste in 1839, de tweede in 1840 geboren werd; allebei geneesheeren ook, deze te Oostende, gene te Koekelare gevestigd. In 1861 droeg de Gheldere zijn frissche eerstelingen,

Jongelingsgedichten, aan den vereerden leeraar en vriend op, wiens belangstelling ze gekoesterd had. Eerst vele jaren later, in 1883, volgde een tweede bundel, *Landliederen; Herdenken*, met zijn diepgevoelde treurnis, het bonte beeld der dorpsprocessie, zoo bezield geschetst dat Gezelle zelf het niet verloochend hadde, het pifferarilied met zijn innigheid van heimwee, beantwoorden,

J.-L. MERCELIS
1857.

alsook zoo menig schelkleurig landtafereel en de speelsche kinderliedjes, aan de verwachtingen door de *Jongelingsgedichten* gewekt. Maar, behalve enkele verspreide stukjes, verschenen sedert dien maar een enkel bundeltje nog, de soms lieve *Rozeliederen* (1893) en voorts de uitgaven, met lof te vermelden, van een Middelnederlandsch *Ghetidenboec* (1893), en van een bundel oude geestelijke gedichten, *Dietsce Rime* (1896). - Van Oye liet slechts twee bundels drukken: in 1874 *Morgenschemer* (1856-70) en in 1889 *Vonken en Stralen* (1870-76). Vele gedichten, en daaronder verdienstelijke vertalingen van uitheemsche meesterwerken, liggen in tijdschriften verspreid Van Oye's droomerige Muze mint klank en melodie, maar omtrek en kleur der beelden zijn dikwijls omneveld; ook maakt zijn weeke fantasie zijne gedichten voor velen niet ten volle genietbaar.

[Het tooneel]

Tooneelkunde: H. Van Peene. - F. Van Geert. - K. Ondereet. - N. Destanberg. - P. Geiregat. - B. Block. - V De Meyer-Roelandts. - J. Stappaert. - K. Versnaeyen. - F.-E. Lauwers. - G. Coryn. - D. Sleeckx. - P.-F. Van Kerckhoven. - J. Bruylants. - J. Ducaju. - V. Driessens. - H. Peeters. - F.-J. Van den Branden. - P. Billiet. - S. Willems. - A. Schepens. - G.-J. Dodd. - D. Delcroix. - Em. Van Driessche. - F. Van de Sande. - E. Stroobant. - J. Roeland - H. Michiels.

Dank zij het krachtsbetoon van de talrijke liefhebbersgenootschappen die, in den wordingstijd der nieuwere Vlaamsche tooneelletterkunde na 1841, even arm aan echten kunstzin als aan hulpmiddelen, doch vrij en vroolijk leefden en weefden, zouden de machthebbenden in het bestuur van stad en Staat niet langer onverschillig kunnen blijven.

Op 27 Juni 1847 wijdde de maatschappij *Broedermin en Taelyver*, te Gent, den Vlaamschen schouwburg in, dien de bouwmeester en eigenaar Minard voor haar had opgericht⁽¹⁾. Het jaar nadien ontving zij uit de Stedelijke kas eene eerste geringe toelage. Dit was mede het geval met de Gentsche *Fonteine*, die zooeven haar vierhonderdjarig bestaan had herdacht met de inrichting van eenen luisterrijken tooneelwedstrijd⁽²⁾. In de hoofdstad, ten jare 1852, mocht een der aldaar werkzame kringen in den Park-

(1) Bij die gelegenheid vertolkte zij Van Peene's zangspel *Brigitta of de twee Vondelingen*, muziek van K. Miry. Zie over het ontstaan van Minard's Schouwburg: Lauwers' *Mijn Gedenkboek*, blz. 85 en vlg.

(2) Voor beide genootschappen te zamen bedroeg die jaarlijksche toelage, van 1852 tot '59, 2000 fr.; van 1860 tot '67, 4000 fr.

schouwburg spelen. In 1855 bekwam Kats, de bestuurder van *Volksbeschaving*, 1200 fr. voor twaalf vertooningen. Antwerpen betoonde zich vrijgeviger: het gemeentebestuur steunde de stichters van het eerste *Nationaal Tooneel* in België, - Driessens, Tillemans en Van Doeselaer, wier vast gezelschap optrad (1854) in Hagelsteen's *Théâtre des Variétés*, - met eene toelage van 8000 fr.⁽¹⁾. Het opende eene Nederlandsche declamatie-klasse in de stedelijke muziekschool (1858), en besloot, in 1864, tot het bouwen van eenen Vlaamschen schouwburg. Dat voorbeeld zou navolging vinden te Gent. Aldaar dagteekent de Nederlandsche declamatie-klasse van het jaar 1860 en de stichting van het *Nederlandsch Tooneel*, voorbereid door N. Destanberg en E. Hendriks, van 1 October 1871.

Middelertwyl had het Staatsbestuur in het streven onzer schrijvers en tooneelliefhebbers een middel gezien tot maatschappelijke beschaving. Bij Koninklijk besluit van 10 Juli 1858 werd een driejaarlijksche prijs ingesteld ten bedrage van ten minste 500 fr. en ten hoogste 1500 fr. voor den schrijver van het beste tooneelstuk, verschenen gedurende de drie verlopen jaren. De Regeering deed meer en beter: zij wilde de schrijvers tot het voortbrengen, de spelers tot het opvoeren van goede oorspronkelijke stukken aansporen, en riep het premiënstelsel in het leven (2 April 1860)⁽²⁾.

'Het premiënstelsel, - getuigt Max Rooses, - werkte uiterst bevruchtend op de voortbrengingskracht onzer schrijvers. De vakken, waarop zij zich bij voorkeur toeleghen, waren het stille huishoudelijk blijspel, het volksdrama, en het historisch drama. Beide eerste waren eene terugwerking tegen de effect-

- (1) Zie *Oorsprong van het Nationaal Tooneel en overzicht zijner werkzaamheden gedurende de 50 eerste jaren* door Frans Van Doeselaer, Antwerpen, Janssens, 1903, en *Antwerpsche Tooneelmaatschappijen* door J. Staes, Antwerpen, Janssens, 1896.
- (2) Zie Koninklijk besluit en bepalingen in *Het Nederlandsch Tooneel in België. Verzameling van Oorkonden* enz. Brussel, De Maertelaer, (1864), blz. 73. Over de wording en beteekenis van het premiënstelsel, Max Rooses' zeer volledige en hoogst belangrijke verhandeling over *Het Nederlandsch Tooneel in Zuid-Nederland sedert 1830* in *Het Nederlandsch Tooneel* (kroniek en critiek) *Orgaan van het Nederlandsch Tooneelverbond* Utrecht, Beijers, 1^e jg. 1872, blz. 17 en vlgg. - Zie insgelijks Sleeckx' brieven aan E. Hiel in dezes *Nederduitsch Tijdschrift* (1866), ongewijzigd opgenomen in Sleeckx' *Volledige werken*, deel X (*Litteratuur en Kunst*, D 1. blz. 1-52).

drama's der *Porte St-Martin*, het laatste eene poging tot opwekking van den vaderlandschen zin; allen zetteden op het tooneel den weg voort, die onze romanschrijvers in hunne werken hadden ingeslagen⁽¹⁾.'

Het aantal gedrukte stukken, dat tot in 1856 ruim 200 bedroeg, was reeds in 1867 meer dan verdubbeld. Het Staatsbestuur werd naar wensch bediend. Zijne leescomiteiten hadden veel en

A. CUPPENS
1862.

lastig werk te verrichten: op 1 Januari 1871 hadden 180 stukken de premie bekomen Enkel voor het jaar 1870 werden aan 33 tooneelschrijvers en 57 maatschappijen 17.518 fr. premie uitbetaald. 't Mocht, wel is waar, eene aalmoes heeten tegenover de tonne gouds, die de gemeentebesturen van Antwerpen, Brussel en Gent jaarlijks overhadden voor de in prachtige paleizen geherbergde Fransche opera; maar al 'deed het premiënstelsel geene uitstekende tooneelschrijvers ontluiken, (al) bevorderde het niet voldoende een degelijk Nederlandsch tooneel, het maakte beide toch mogelijk; het onderhield eene bedrijvigheid, eene opgewektheid,

(1) *Het Nederlandsch Tooneel*, blz. 35

eene belangstelling in het tooneel, die volgens den natuurlijken loop der zaken, vroeg of laat vooruitgang en verbetering moest aanbrengen. Wij houden niet meer dan wie het ook zij - schreef Max Rooses zeer te recht, - aan hoeveelheid in plaats van hoedanigheid, maar wij moeten toch wel aannemen, dat verbetering daar mogelijk en gemakkelijker is, waar stof tot kiezen en tot beoordeelen voor handen is, dan daar, waar noch goed, noch slecht wordt voortgebracht⁽¹⁾.'

TH. SEVENS
1848.

Tot op zijnen sterfdag (19 Februari 1864) en nog lang nadien, bleef de faam van den overvruchtbaren Van Peene wijd-uitwapperen over de Vlaamsche gouwen. Verreweg het meeste van het onnoemlijk vele dat hij verzonnen, vertaald en bewerkt heeft, is thans verzonken in de kolk der vergetelheid; slechts enkele

(1) Idem, blz 30.

zijner zoogenaamde *pièces à tiroir*, zooals *De Violier* (1853), *Fortunatus' Beurze* (1852) dat veel gemeens heeft met Clairville's *Le Diable à Paris*; verder *de Belgische Vrijshutter*, dat hij schreef ter gelegenheid van het hier vurig toegejuichte samentreffen van Nederland's en België's vorsten te Luik; ook het luimige *De Paraplu van P. Kramers*, het bekoorlijk idyllische *Hotse-Botse*, drie stukjes die voor het eerst het voetlicht zagen in 1860; het kleurige *Tamboer Janssens*, vervaardigd met het oog op de plattelandsche gemeenten waar destijds geene vrouw op de planken werd gedoogd, behooren nog steeds, met *Wit en Zwart*, *Keizer Karel en de Berchemsche Boer*, en het populair geworden éénaktje *De Duivel op 't Dorp*, tot de lijfstukken van menige rederijkkamer in Vlaanderen.

Van Peene bezat 'een waar talent om de lieden uit de lagere standen te schetsen: knechten, boeren en werklieden schildert hij met veel geschiktheid; hunne taal, zeden en manieren heeft hij wel begrepen; hij toont eene groote bekwaamheid om hunne eenvoudigheid, openhartigheid en zelfs hunne grofheid in spreken en gedrag af te teekenen; de volksscènes zijn kostelijk en wij moeten zeggen dat ze reëel, naar het leven geschetst zijn⁽¹⁾.'

Minder te huis, het zij hier herhaald, gevoelde hij zich in het hoogere genre, alhoewel zijn met veel bezorg bewerkt tooneelspel *Vondel*, dank zij den voortreffelijken V. Driessens, warme waardeering en hoogen lof te beurt viel in het Noorden (1861), en zijn historisch drama *Matthias de Beeldstormer*, met eenparigheid van stemmen, den eersten driejaarlijkschen prijs waardig werd gekeurd (1859). Uit het verslag van de jury⁽²⁾, die 35 stukken te beoordeelen kreeg, is het duidelijk waar te nemen, dat de gevierde naam van den schrijver en de ontelbare diensten door H. Van Peene aan het vaderlandsch tooneel bewezen, niet gansch vreemd waren aan die uitspraak; immers Van Geert's drama *De Buschkanter of de Vondeling* moest in menig opzicht niet wijken voor het bekroonde. Het bevatte 'treffende en aandoenlijke tafereelen', en muntte uit door vaste karakterteekening. Enkel het laatste be-

(1) Alfried Bertrang: *Hippoliet Van Peene 1811-1864*. Dendermonde, Juul Van Lantschoot, 1903, blz. 26.

(2) De jury voor het eerste tijdvak bestond uit Mertens, voorzitter, Dautzenberg, Snellaert, Van Duyse, E. Stroobant, secretaris en verslaggever.

drijf liet te wenschen over, hetgeen, ongelukkig genoeg, ook het geval was met Van Peene's *Matthias*⁽¹⁾.

Frans Van Geert zag het levenslicht te Gent, den 3ⁿ Mei 1786. Onder het Fransche keizerrijk tot den krijgsdienst opgeroepen, bleef hij soldaat en bracht het tot den graad van luitenant-kolonel. In zijne vaderstad teruggekeerd, leefde hij uitsluitend voor de beoefening der tooneelletterkunde. Hij vertaalde een drietal meesterwerken van Schiller. Zijne oorspronkelijke stukken *Montigny* (1855), *De Boschgeuzen* (1861) en vooral *De BuschkanTERS* (1858) vielen zeer in den smaak en werden dikwijls opgevoerd. Met *Jacob van Artevelde*, een flink gebouwd historisch drama, - naar het eigen getuigenis van den Schrijver ontstaan uit Conscience's roman, - behaalde hij den driejaarlijkschen prijs voor het tweede tijdvak 1862-'64⁽²⁾. Hij overleed den 6ⁿ April 1873.

Onder de schrijvers die in de Arteveldestad, met en na Van Peene en Onderet⁽³⁾, tot 1870 naar de gunst van het steeds aangroeiend publiek dongen en niet zelden verdienstelijk werk leverden, noemen wij in de eerste plaats den reeds als dichter vermelden Napoleon-Lieven Destanberg.

Hij werd te Gent geboren den 7ⁿ Februari 1827. 'Hij studeerde aan het Athenaeum en ging in kleine kindertheaters zijne uitspanning zoeken. Hij was van dan af reeds schrijver, acteur en regisseur....'⁽⁴⁾. Toen hij in de rechten studeerde, voorspelden zijne professors hem eene schitterende toekomst; doch de hartstochtelijkste liefde voor het tooneel dreef den begaafden jongeling naar Antwerpen, waar hij als tooneelist optrad onder de medestichters van den nationalen Schouwburg. Dank zijne werkzaamheid was de uitslag van het eerste tooneeljaar (1853) zeer bevredigend⁽⁵⁾. Hij schreef er zijn eerste oorspronkelijk blijspel

- (1) De dankbare Vlamingen wijdden Van Peene een praalgraf, op het Gentsche kerkhof, buiten de Heuvelpoort.
- (2) Jury: Mertens, voorzitter, H. Conscience, Dautzenberg, Serrure, verslaggever Stroobant.
- (3) Tot de beste stukken van dezen schrijver behooren: *De dood van Hugonet en Himbercourt* (treurspel, 1849), het blijspel *De Vlaemsche Lionne* (1849), het drama *De Familie Dyckmans* (1850), *De Krankzinnige van Leiden* (drama, 1862). De meeste werken van Onderet werden te Gent, verzameld, uitgegeven onder den titel: *Keus uit de tooneelwerken van Karel Onderet*.
- (4) J. V(an) H(oorde, in *de Eendracht*, 30e jaar, n^r 6, blz. 21.
- (5) Zie Fr. Van Doeselaer's *Oorsprong van het Nederlandsch Tooneel*, blz. 15.

Drie kalotten voor één hoofd dat uitbundigen bijval verwierf, 'daar Driessens er op eene puike wijze den toen algemeen gekenden baron Stokvis in nabootste'⁽¹⁾. Na 1858 keerde hij naar zijne geboortestad terug, werd er hoofdopsteller van het dagblad *De Stad Gent* en medewerker aan het *Journal de Gand*. Zijn vrijen tijd besteedde hij aan de tooneelletterkunde, schreef tientallen blij- en zangspelen en drama's. Onder deze laatsten verwierven *Laurens Coster*, *Elena* (1865) en inzonderheid *Mast en Danneels* (1862) buitengewonen bijval. Evenals in zijne liederen, wist hij in het blijspel den juisten volkston te treffen. Voor Karel Miry dichtte hij de vaderlandsche opera's *Frans Ackerman* en *Maria van Burgondië*; edoch, in letterkundig opzicht, kan niets van zijn eigen oorspronkelijk werk zijne vertaling van Molière's *Tartuffe* en, in zekeren zin, die van Shakespeare's *Macbeth* evenaren. Als tooneelschrijver voor kinderen is hij te onzent door niemand overtroffen. Hij overleed in den ouderdom van 46 jaar, den 1ⁿ September 1875.

Even vlijtig werkzaam waren P. Geiregat en Bruno Block (1828-1899). Voor Geiregat's tooneelarbeid heeft het heel wat te beduiden dat zijne stukjes *De Slaapmuts*, *Brutus en Cesar*, *Het Strijkijzer* en *Een Engel op wacht*, allen éénaktjes, heden nog even frisch worden bevonden als bij hunne eerste opvoering te Gent, in de jaren '60. Block schreef eene nette, doorgaans sierlijke taal; maar er is geen gang in zijne drama's. Die van V. de Meyer-Roelandts (1808-1873) 'pakken' in nog veel mindere mate. Zijn beste blijspel is *De Klopgeest* (1865). Jan Stappaert (geboren te Gent in 1833) liet insgelijks eenige blijspelen opvoeren, evenals zijn vruchtbare stadgenoot Karel Versnaeyen (geb. 1836), wiens voornaamste werk, het lyrisch drama *Berken de Diamantslijper* (4 bedrijven, 1868) niet oneigenaardig is opgevat en samengesteld.

Van den tooneelarbeid van F.-E. Lauwers (1819-1892) en G. Corijn (1830-1885) zal menig brokstuk, te oordeelen naar den lof beide Gentenaars vaak toegezwaid in dag- en weekblad, destijds wellicht beter bevallen hebben bij de opvoering dan heden het geval is bij de lezing⁽²⁾.

(1) Idem, blz. 14.

(2) Zie in *Mijn Gedenkboek* (blz. 155 en 173) de gunstige meening van Destanberg en Van Peene over een paar werken van Lauwers.

Bij den aanvang zijner schrijversloopbaan vertaalde Slegecx ettelijke monsterdrama's, als *l'Homme au Masque de Fer*, *Lazare*

MATHILDA RAMBOUX
(1858-1901)

le Pâtre, e.a., alsmede Fransche blijspelen, welke niet onopgevoerd, maar ongedrukt zijn gebleven. Nadat hij, in 1839, zijn eerste oor-

spronkelijk stukje: *Karlina of het Weesmeisje*⁽¹⁾ had geschreven, zou hij weldra, in het dramatisch vak, plaats nemen onder de vruchtbaarste en verdienstelijkste zijner tijdgenooten; niet minder dan zeven drama's leveren, een zangspel, twaalf tooneel- en achttien blijspelen. *De Alleenloopers* (1860), *Het Spook* (1861), *De genaamde P.* (1862), *Guldentop* (1862) en vooral *De Visschers van Blankenberg* (1862) worden nog af en toe door tooneelmaatschappijen opgevoerd. Zijn eigenaardig tooneelspel *Gretry* behaalde den driejaarlijkschen prijs voor tooneelletterkunde in het jaar 1861. 'De tooneelschrijver,' meende de officieele jury⁽²⁾, 'heeft het character van zijnen held allerbest opgevat, en hem in zijne verschillende wederwaardigheden zoo doen denken, spreken en handelen, dat hij ons steeds als eene eerbied- en ontzagwekkende figuur voor oogen blijft. Het tijdvak waerin Gretry leefde en streefde, is met een kunstenaerspenseel geschilderd....Zeer zeker is het, dat, nu eenmaal de dramas in tijdvakken ook bij ons hun burgerrecht hebben verkregen, het gewrocht van den heer Sleeckx niet alleen onder de beste voortbrengsels onzer tooneelletterkunde behoort geteld te worden, maar tevens met de gelijkaardige werken der ons omringende volkeren mag vergeleken worden.' Het stuk werd veel besproken, maar weinig opgevoerd⁽³⁾. In dat opzicht beleefde hij meer genoegen met zijn roerend drama *De Kraankinders*, dat, na eene vleierende onderscheiding te hebben bekomen in een wedstrijd te 's Gravenhage, den 23ⁿ Maart 1860 te Praag was gespeeld geworden in de Hoogduitsche vertaling van Ida von Düringsfeld, die insgelijks zijn blijspel *Geld of Naam* (1858) in hare taal overbracht.

Sleeckx, die zeer hoog opliep, en gansch niet ten onrechte, met zijne kennis van het tooneel en dezès vereischen - dat bewij-

- (1) Met *Hoon en Wraak*, dramatische tafereelen, het blijspel *Meester Spinael*, het tooneelspel *Van Dyck te Saventhem* uitgegeven onder titel *Dramata* en den deknaam Albrecht van Bossche, bij de gebroeders Dewever te Antwerpen, 1841.
- (2) Voorzitter, H. Bormans; verslaggever, J.-M. Dautzenberg. Als beste stukken onder de 55 mededingende beschouwde de jury voorts: *Familietwist*, een nationaal gelegenheidsstuk voor de Septemberfeesten (1850) door Delcroix en Dodd, Geiregat's *Eer der Vrouw*, Onderet's *Krankzinnige van Leiden*, Roelant's *Het einde eener Regeering* en Van Peene's *Vondel*.
- (3) Zie o.a. Max Roose's gunstig oordeel in *Letter kundige Studiën*, blz. 24. - Volgens Paul Hamelius, in zijne *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand* (blz. 138) mangelt het *Gretry* aan eenheid, kracht en diepte.

wijzen talrijke zijner geschriften ten overvloede⁽¹⁾, en in dit opzicht was hij Van Peene ver vooruit, - verzon en spon, als 't ware op luttel uren tijds, een paar blijspelen tengevolge eener weddenschap onder vrienden⁽²⁾. Aldus zagen zijne *Vissschers van Blankenberg* het licht, 'het beste onder zijne blijspelen, dat zich onderscheidt door levendigheid van gang, de pittigheid van taal en de gelukkige vinding van handeling en karakters, dat met de keurigste zijner novellen in eenen adem als meesterlijk werk (mag) geroemd worden'⁽³⁾.

Over zijn drama *Zannekin* (1865), later verwerkt tot een zangspel, voor hetwelk de toondichter Jan Dumont de muziek schreef, liepen de meeningen zeer uiteen. Druk besproken, werd het geprezen om zijn vaderlandschen gloed, gelaakt om de zwakke teekening der karakters. Enkelen noemden het, evenals zijn *Gretry*, een *Buchdrama*⁽⁴⁾.

Hoe het zij, zijne bijna onnavolgbare werkzaamheid, zijn met woord en daad krachtig pogen tot het scheppen van een eigen tooneel, dat, volgens zijne uitdrukking, de nieuwere *goedendag* wezen zou tot verdediging en redding der bedreigde Nederlandsche nationaliteit, stempelen hem tot een dier onvergetelijke figuren, wier nagedachtenis de dankbare Vlaming niet zoo spoedig vergeten zal⁽⁵⁾.

- (1) Zie in *Literatuur en Kunst* I, 1880 vw: Te zijn of niet te zijn. - II, 1885 vw: De *Theodora* van Sardou, - In *De Tijdspiegel* (1887): Een Chinees over het Chinees Tooneel, - In 't *Nederlandsch Museum* (1888): Cervantes als tooneeldichter. - In 't *Jaarboek van het Taalverbond* (1889): Tooneelen en Tooneelzalen, enz.
- (2) Zie over een dier stukjes *Levensbericht van J.L.D. Sleenckx*, door F. Van Veerdeghe, Leiden, E.J. Brill, 1902, blz. 26.
- (3) Max Rooses in *Letterkundige Studiën*, blz. 23
- (4) Zie o.a. Sleenckx' leerling G. Segers in *De Tijdspiegel*, 1902.
- (5) Zie over dit zijn streven voor het tooneel en de tooneelletterkunde de belangrijke mededeelingen van Prof. Paul Fredericq in *Levensschets van D. Sleenckx*, Brussel, 1903, blz. 100-105.

Sleenckx ontsliep te Luik, den 13ⁿ October 1901, ruim 83 jaar oud. Hij ligt begraven op het kerkhof der Brusselsche voorstad Schaarbeek, in wier gemeenteraad hij zetelde van 1888 tot 1893. In 1885 was hij op pensioen gesteld geworden als hoofdopziener van het lager onderwijs voor het Schoolgebied Leuven. Dit ambt had hij sedert 29 Augustus 1879 bekleed. Zijne *Volledige Werken*, 17 boekdeelen, verschenen te Gent, bij Hoste, 1877-1885; zijn laatste roman *Vesalius in Spanje* zag het licht in 1895, en in 1902, één jaar na zijn overlijden, *Indrukken en Ervaringen*, Gent, J. Vuylsteke, 184 blz. (Zie over de beteekenis van dit laatste werk: *Levensschets van D. Sleenckx*, door Paul Fredericq, blz. 125 en vlg.). Van 1876 tot 1879 bestuurd Sleenckx het tijdschrift voor onderwijs en letterkunde, *De Toekomst*, waarin hij o.a. liet verschijnen zijne vermaarde vier brieven aan Ferdinand von Hellwald over het verval der Vlaamsche Beweging en der Nederlandsche letterkunde in Vlaamsch-België, onder den titel *Maskers en Aangezichten*, 1876, blz. 485 en 533; 1877, blz. 1 en 49, Gent, A. Hoste. Zie over Sleenckx als leeraar, buiten de reeds vermelde levensberichten van P. Fredericq en F. Van Veerdeghe: *De Normaalschool van Lier en de Nederlandsche taal- en letterkunde*, door J. Stinissen (Lier, Van In, 1901, 265 blz.); van denzelfden schrijver *Domien Sleenckx* in het *Tijdschrift van het Willems-Fonds* (Nov.-Dec. 1901, 22 blz.); van Gustaaf Segers: *Sleenckx (1818-1901)* in *De Tijdspiegel* (1902), 32 blz.; *Vader Sleenckx als leeraar*, door J.M. Brans, in de *Vlaamsche Gazet* (Brussel, 16 October 1901) en in hetzelfde blad (15 Dec. 1902) een opstel van E.H. T'Sjoen. Nog dienen vermeld twee verhandelingen van Frans van Cuyck: 1° *Sleenckx als Romanschrijver*, in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthall*, jrg. 1884; 2° *Sleenckx in Vlaamsch en Vrij*, nummer van 5 Januari 1896. In 1893 (8 Mei) benoemde hem de Koninklijke Academie van België tot briefwisselend, in 1898 (10 Mei) tot titulair lid.

Den 6ⁿ October 1853 werd het te Antwerpen gesticht *Nationaal Tooneel*⁽¹⁾ geopend met het drama *De Dronkaard* van den dichter en romanschrijver P.-J.-F. Van Kerckhoven, het beste van dezès tooneelarbeid en met zijn uitmuntend blijspel *Twee katten voor eene doode musch* (1855). Zijn *Boer en Edel* (1855) is een kreupel tooneelspel in drie bedrijven, dat monologen-zwaar is en tevens ongenietbaar door het al te kwistig met braafheid-en-deugd-begiftigen van den minderen man tegenover den rijke, wiens goede gevoelens vrekking worden toegedacht. *Fanny* (1855) is beter gebouwd, oneindig minder conventioneel; het bevat in het tweede bedrijf eene treffende schets van het beursleven en van den speculatie-geest.

Als blijspeldichter kende de Antwerpsche graveerder en boekdrukker J.-J. Ducaju (1826-1883) de kunst om onbeduidende stof niet zelden aantrekkelijk te maken. Zijne stukjes zijn luimig, zooals *Welkom, wanneer vertrekt ge?* (1856)⁽²⁾, *Alles is maar een gedacht* (1857) en *Sinte-Greef of de Graaf van Halfvasten* (1858), eene koddige vrijagie, waarin, volgens Antwerpsche gewoonte, de warmtegraad van 's minnaars liefde gemeten wordt naar de hoegrootheid van

In de Koninklijke Vlaamsche Academie werd D. Sleetckx hulde gebracht door den bestuurder voor het jaar 1901, Th. Coopman. (*Verslagen en Mededeelingen* dier Academie, Gent, A. Siffer. Vergadering van den 16ⁿ October 1901, blz. 127).

- (1) Zie het hier te voren aangehaald werkje van FR. VAN DOESELAEER: *Oorsprong van het Nationaal Tooneel en overzicht zijner werkzaamheden gedurende de 50 eerste jaren*, Antwerpen 1903.
- (2) Hoogduitsche vertaling van Ida von Düringsfeld in *Das geistige Leben der Vlamingen*, I, blz. 296.

den ‘speculatie-greef’ dien het meisje ten geschenke krijgt. Ducaju's drama *De Hand Gods* (1859), voor de vierdemaal herdrukt te Gent in 1881, heeft stroomen tranen doen vloeien, wellicht om de bovennatuurlijke wijze waarop een slechte zoon doodgebliksemd wordt zonder dat het dondert of weerlicht....

Wat de gevierde Victor Driessens (1820-1885) voor den Schouwburg bewerkt heeft, kan niets bijdragen tot den roem van dezen tooneelkunstenaar, en de proeven van notaris C.-P. Dumont (1824-1902) en bouwmeester J.-F. van Boghout zijn vrij onbeduidend tegenover den arbeid van hunne Antwerpsche stadgenooten J.-P.-L. Bruylants en F.-J.-P. van den Branden.

J.-P.-L. Bruylants (Antw., 1834-1876), ontviel onze letterkunde op 42-jarigen ouderdom, nadat hij niet minder dan een achttal drama's en evenveel blijspelen had geschreven. *Fridolien* (1865) en zijn *Martelaar der Kunst* (1865) bevatten goede karakters en boeiende toestanden. - F.-J.-P. Van den Branden (Antw. 1837), stedelijk archivaris en tot in 1906 leeraar van Nederlandsche declamatie aan het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium, had veel bijval met het blijspel *Kunst- en Kladschilder* (1863) en het tooneelspel *Het Erfdeel van Matant* (1866). Zijn historisch drama *De Val van Antwerpen* (1873) werd te Gent met goud bekroond.

Ook P.-J.-E. Billiet (Antw. 1838), wien wij o a. een paar welkome zangspelen danken, was steeds ieverig werkzaam voor het *Nationaal Tooneel* dat, in weerwil van de krachtinspanning onzer eigen schrijvers⁽¹⁾, altijd door vertaalwerk bleef opvoeren. 't Werd niet zelden een grasduinen in de akeligste Fransche boulevard-stukken, en 't ging zoover dat V. Driessens *le Chiffonnier de Paris* van Félix Pyat tot eene *Voddenraper van Antwerpen* vervlaamschte...

Te Brussel, waar, in 1857, het 200-jarig jubelfeest van *De Wijngaerd* met luister werd gevierd, schreef S.-C.-A. Willems (1818-1883), buiten tooneelliederen en -schetsen, een aanzienlijk getal volksdrama's, blij- en kluchtspelen. Evenals zijn vriend, de

(1) Onder dezen mag de befaamde Mechelsche Kunstschilder WILLEM GEETS (1838) niet onvermeld blijven als schrijver van een drama in vijf bedrijven, *Willem de Gek* (1877). Van den vruchtbaren Antwerpenaar HERMAN H. PETERS (1839-1906) is, buiten het blijspel *De Zwarte Doctor* (1863), al niet veel meer buiten Antwerpen voor het voetlicht gekomen.

gemoedelijke E.-L. Stroobant (1819-1889)⁽¹⁾, - die menig stuk naar het Fransch en het Hoogduitsch bewerkte en in een zestal blij- en zangspelen van eigen vinding blij gaf van goeden aanleg en smaak, - was hij een man van aanzien wegens zijn onverpoosd en onbaatzuchtig streven tot opbeuring van het Vlaamsch in de hoofdstad. In denzelfden zin werkten A. Schepens (1819) en de dichter G.-J. Dodd (1821-1888), die beiden uitmuntten in het blijspel; *Jaakske met zijn fluitje* (1864) van den eerste geraakte overal bekend, en Dodd's *Ik ben vader* (1865), *De Zenuwen van Madame* (1868) en zijn tooneelspel *Twee vrienden* (1865) onderscheidden zich door eene grondige kennis der techniek. Wel is de opvatting of vinding ervan niet zeer verheven; wel is er meer gevoel in dan volstrekt noodig is, maar zij winnen het op menig stuk van dien tijd door overvloed van geest en beweging.

D. Delcroix' *Lena*, drama in vijf tafereelen en een voorspel⁽²⁾, 'werd zoowel in Noord- als in Zuid-Nederland met genoegen op het tooneel gezien'⁽³⁾. Max Rooses ontleedde en besprak het stuk breedvoerig in *Het Nederlandsch Tooneel*⁽⁴⁾:

Van zijn tweemaal met goud bekroond historisch drama *Philippine van Vlaanderen* getuigde Sleetcx dat het bij uitstek opwekkend is voor het nationaal gevoel⁽⁵⁾, en Jonckbloet dat het bestaat uit 'levendig en met waar dramatisch talent geschetste tooneelen'⁽⁶⁾.

Ofschoon Delcroix' drama *Elisa* insgelijks den driejaarlijkschen prijs verwierf voor het 7^e tijdvak (1874-1876), viel het niet in den

(1) Zie *Verslag over Stroobant's Jubelfeest (1846-1871) gevolgd door de beknopte Geschiedenis des Wijngaards in verband met de staatkundige gebeurtenissen*, door XAVIER HAVERMANS, Brussel, Drukk. De Hou, 1872.

(2) 1870. - In 1872 bij A.-W. Sijthoff te Leiden uitgegeven.

(3) Dr W.-J.-A. JONCKBLOET in zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 6^e deel, blz. 431.

(4) 11, blz. 118 en vlgg.

(5) Zie zijn verslag over den driejaarlijkschen prijs, zesde tijdvak, 1871-1873. in de *Eendracht*, 29^e jrg., nummer 5, blz. 16. Op 34 mededingende stukken had de Jury lang gewiefeld tusschen *Schulden der eer* door P. Billiet, *Karel de Stoupe* en *Kristina*, beide door J. Roeland, *De val van Antwerpen*, door J. Van den Branden, *Madelieven*, door F. Van de Sande, en Delcroix's *Philippine*. - Het stuk werd ook den tweeden prijs toegekend in den internationalen wedstrijd van tooneelliteratuur te Antwerpen (1872).

(6) *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, blz. 434.

Wiltet gy my helpen, Vera,
 'K Weet niet reis en goed als vroeger.
 Niets, niets waar te gemaak, te bewijzen.
 Vera, verdoen kunt ge mij!

E! gy bringt het hoofd, gy sprekt niet?
 Neen, het waar te groot een offer!
 'K Weet het, 'K ben een wrak van vroeger
 Dien gy liefheeft is niet meer!

Ween niet, Kind, ga, ga maar heen
 En vergeet mijn dwaze rede!
 Gave God u heil en vrede!
 Die te dulen mag 'K niet!

Maar ge blijft? Te reuk de hand mij?
 Vera! Kan 'K, mag 'K hopen?
 Maar ik wil u niet verlaten:
 Ga, bedenk u! Neen een tijd!

En ze ging... de dood in 't harte!
 Och! zij had gedroomd in rust en
 Toek herdenken hand te blijven
 't Einde van haar levensdag!

Wit. Hoo en Claverken" Hf. 234-35.

Handschrift van MATHILDA RAMBOUX

smaak⁽¹⁾. Het ‘mist allen poëtischen gloed...De karakterteekening is hoogst oppervlakkig (en) de meeste personen zijn wanhopig braaf...’⁽²⁾

Emanuel van Driessche (Zele, 1824-1897) en Felix Van de Sande (1824-1890) hebben zich vele en lange jaren ingespannen tot het mogelijk maken, te Brussel, van een vast Nederlandsch tooneelgezelschap. Als schrijvers waren zij buitengewoon vruchtbaar en uit beider werk is duidelijk waar te nemen, dat zij dezelfde strekking huldigden en het tooneel beoefenden tot les en leering van het volk. Van Driessche's beste vaderlandsche drama's: *De Zoon des Beuls* (1857) en *Willem van Oranje* (1867) werden bij elke opvoering luidruchtig toegejuicht in weerwil van hunne stijve houterigheid en zwaar gedreun. Van zijn tiental blijspelen blijft er nog een enkel op de planken: het naar het Duitsch zweemende *Voor stille Lieden* (1869). Zijne taal is beter verzorgd dan die van Delcroix en Van de Sande. Deze was een uitstekend tooneelist; zijn leven dat van een baanbreker: één zwoegen en worstelen. Als tooneelbestuurder⁽³⁾ en later als boekbewaarder bij de Balie van Brussel was hij een alom geacht man die talrijke bundels tooneelstudiën en -liederen schreef en wiens kleinere blij- en zangspelen, - wij noemen enkel *Hoe schoon is de natuur* (1861), *Schampavie* (1863), *Hij is niet jaloersch*, *Veel geschreeuw en weinig wol* (1868), - tot het sappigste en kleurigste behooren dat destijds in het genre te onzent werd voortgebracht. Minder gelukkig was hij met het drama, dat hij telkens goed inzette maar door langdradigheid verlamde. Zijn

- (1) Het verslag, opgesteld door Fr. De Cort, vermeldt 38 mededingende stukken en als beste daaruit: *Typen*, door B. Block, *Een strijd tusschen twee*, door J. Van Hoorde, *De Laster*, door Alfr De Smet, *T'huis blijven*, door P. Billiet, *De Familie Kregels*, door J. Roeland, *De Naäpers*, *De Pacificatie van Gent*, *Het Wiegje* en *Vriend Kobus*, deze laatste vier door E. Van Goethem.
- (2) Dr L.-W. VAN DEVENTER in *Het Nederlandsch Tooneel*, VII, blz. 53.
Zie over de beteekenis van Delcroix, met het oog op de Vlaamsche letterkunde en taalbelangen, TH. COOPMAN's *Rede bij de lijkplechtigheid van den heer Désiré Delcroix namens de Koninklijke Vlaamsche Academie uitgesproken (Verslagen en Mededeelingen der Academie, 1887, blz. 201 en vlgg.)*.
- (3) In 1865, beproefde hij, met den heer Mulders te Brussel, in den Cirkschouwburg, de eerste Vlaamsche opera te stichten. Met Waelput, als orkestbestuurder, werden o.a. opgevoerd: *Maria van Bourgondië*, *Frans Ackerman*, beiden van N. Destanberg en K. Miry. Warnots, Reubsaat, de onvermoeibare P. Gassée, E. Blauwaert, Mevrⁿ Polack en Belinfante behoorden, als zangers en zangeressen, tot het gezelschap.

Leid ons niet in bekoring, 5 bedrijven (1870) is onnatuurlijk, vol kunstgrapjes en klaleffecten. De negen tafereelen van *De Jenever* (1873) zijn ‘eene aaneenschakeling van grove onwaarschijnlijkheden en onwaarschijnlijke grofheden’⁽¹⁾. Eigenaardig is het landelijk tooneelspel *Het vijfde rad van den wagen*, dat tegen 53 werken van niet minder dan 26 schrijvers den driejaarlijkschen prijs voor het vijfde tijdvak (1870) behaalde⁽²⁾. Thans is het stuk zeer verouderd, evenals het weenerige, ofschoon nog altijd voort af en toe opgevoerde drama *Kermisklok-Doodsklok* (1873)⁽³⁾.

Een handig dramaturg was Jan Roeland (1837-1875), wiens historische drama's *Bertram van Reims* (1877) en *Karel de Stoute* (1877) verheven zijn boven het vele middelmatige dat zijn tijd voortbracht. Hij streefde naar karakterteekening en scenische uitwerking. Ook zijne blijspelen *Antoon van Dijck* (1866), *Een liedje van moeder* (1867) en *De Degen van Dondermans* getuigen van zijn aangeboren talent.

In weerwil van hunne werkkraft, vermocht geen dier schrijvers eenig kunstgewrocht te leveren, dat dichterlijke waarde bezat. Zij beschouwden het als hunne hoogste taak ‘de tooneelletterkunde in het gezond, zedelijk en vaderlandsch spoor te houden,’ en het volk te vermaken door klucht en boert. Degelijke critiek, sprekende de taal der waarheid, ontbrak. Op de ontwikkeling van het aesthetisch gevoel was niemand bedacht, en het opvatten eener belangwekkende gedachte, het scheppen van scherpere en fijner getoetste karakters, het beheerschen eener veelzijdige en medeslepende stof, (werden) helaas over het algemeen verwaarloosd; meer nog, het streven naar eenen pittigen, geestigen of treffenden dialoog (was) nauwelijks te bemerken. En wat zijn alle overige goede gaven dan hoedanigheden van minderen rang.’ Zoo sprak Max Rooses nog in 1872⁽⁴⁾.

(1) *Het Nederlandsch Tooneel*, 2^e jrg., blz. 131.

(2) Voorzitter der jury: F.-A. Snellaert; verslaggever: Em. Hiel. Als beste stukken uit dien prijskamp bespreekt het verslag voorts Van de Sande's twee drama's *Leid ons niet in bekoring* en *Geef ons heden ons dagelijksch brood*, Sleeckx's *Vesaleus* en Delcroix's *Lena*. - In den vorigen driejaarlijkschen prijskamp (1865-67) werd de prijs toegewezen aan de comédie in twee bedrijven *De Vrouwenhater* door Aug. Van de Kerckhove.

(3) Als tooneelschrijver verdient Van de Sande's vriend en volgeling J.-H. Michiels (1832-1885) vermelding.

(4) *Het Nederlandsch Tooneel in België*, blz. 52.

Na 1870

[Dicht en proza]

De zegepraal van Germaniëns wapenen in 1870 staalt en sterkt het nationaal gevoel van den Vlaming, dat zich uit in een krachtiger optreden tegen de grievende miskennis van eigen taal en zeden: de Vlaamsche Beweging treedt eindelijk een tijdperk in waarin bij stukken en brokken, hoe karig toegemeten ook, toch langzamerhand van Regeeringswege voldoening wordt gegeven aan den drang van de Vlamingen tot gelijkheid van recht op eigen taalgebied.

De tijdsomstandigheden waren natuurlijk van invloed op de herleving van de ‘Vaderlandsche’ poëzie. Maar deze naklanken van de kamplustige Duitsche krijgsliederen waren veelal toch maar gauwigheidswerk en hol cantatengerijmel. Edoch de liefde voor eigen aard gaf zich daarnaast ook lucht in inniger liederen, teedere gemoedsopwellingen, trouwe tafereeltjes van het huiselijk lief en leed. Vele en uitmuntende schonk ons vooral Conscience's schoonzoon, Mr. GENTIL-THEODOOR ANTHEUNIS, geboren te Oudenaarde, 9 September 1840, † Elsene 1907, die achtereenvolgens vrederechter was te Oost-Rozebeke (1868), te Thorhout (1870), te Halle (1877), te Brussel (1883). Van dezen begaafden lyrischen dichter leven verscheidene liederen, door W. de Mol en andere toondichters gecomponeerd, zooals: *Ik ken een lied*, *Droeve Tijden*, *Lentelied*, in den mond des volks. Geen wonder, alles wat Antheunis zingt is louter gevoel, uitgedrukt in eenvoudige, sierlijke taal. Frischheid, natuurlijkheid en welluidendheid zijn de hoofdkenmerken zijner poëzie, die zich tevens onderscheidt door bevalligen zwier en ongeveinsde ontroering. De kinder- en wiegeliederen van

den dichter van *Uit het Hart* (1874) en van *Leven, Lieven en Zingen* (1879) - twee bundels, welke stukken van blijvende waarde bevatten, - behooren tot de keurigste, en terecht worden vele als meesterwerk bewonderd en genoten⁽¹⁾.

Met gelukkig gevolg werd de huiselijke poëzie insgelijks beoefend door A.-J.-M. JANSSENS (1841-1906), die in 1887 zijne gedichten tot een eerste, en in 1902 tot een tweede boek te zamen zou lezen⁽²⁾; mede door TH. SEVENS (1848), wiens bundels *Rozen en Doornen* (1875), *Huiselijk Leven* (1882), *Voor de lieve Jeugd* (1884) en *Zomerbloemen* (1886) heel wat liefs bevatten. Meer verscheidenheid en bezieling, doch minder vormenvastheid kenmerkten de vijf bundels van majoor VICTORIEN VAN DE WEGHE (1834-1900)⁽³⁾. Met zorg en kunde besnoeid en gesneden, streeft het vers van den geleerden Norbertijner kanunnik SERVAAS DAEMS uit Tongerlo (1838-1903) naar bondige kernachtigheid. Zijne *Gedichten* (1879) en *Luit en Fluit* (1884) zijn dikwijls luimig; in vele uit zich Daems' innige priesterlijke vroomheid. Naar het voorbeeld van Hoffmann von Fallersleben en Dautzenberg, leverde hij, in *Dit zijn suverlike Liedekens*, eene proeve van middeleeuwsche poëzie⁽⁴⁾.

Zelden viel een dichter zoo geestdriftig onthaal te beurt als LODEWIJK DE KONINCK (geboren te Hoogstraten in 1838), toen hij, na zijne onopgemerkt gebleven *Heidebloemen* (1869), de eerste *Tafereelen uit het Menschdom verlost* liet verschijnen (1874). Die brokstukken van een nog te worden grootsch epos bevatten inderdaad prachtige deelen die het beste lieten verhoppen. Ongelukkig genoeg voor den gespierden alexandrijnen-dichter, gaf de hem al

- (1) G.-TH. ANTHEUNIS was mede een verdienstelijk componist: zulks getuigen o.a. zijn *Liederkrans uit de Loverkens van Hoffmann von Fallersleben* en zijn volkslied *Mijn Vlaanderen heb ik hartelijk lief* (gedicht van Th. Coopman).
- (2) Zie *Dichter A.J.M. Janssens*, door H. HEYMAN, Dendermonde, 1903, Kanunnik A. Joos' *Levensschets van A. Janssens* in het Jaarboek van de Koninklijke Vlaamsche Academie, 1907, 19 blz.
- (3) *Eerstelingen*, Diksmuide (1871), *Denderloover*, idem (1873), *Gedichten*, Dendermonde (1876), *Het leven door*, idem (1886), *Winterloover*, idem (1901).
- (4) Zie over *Servatius Daems en diens letterkundige werken*, de studie van Dr J. NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND, in *De Wachter*, jrg. 1880; L. SCHARPÉ in *Revue bibliogr. belge*, October 1893; G. SEGERS, *Pater Daems, een levensbeeld*, in de *Vlaamsche Kunstbode*, Jan. en Febr. 1904; WALTMAN VAN SPILBEECK in het Jaarb. van de Kon. Vl. Academie, 1904, 48 blz.; en vooral W. VAN NEYLEN, *Kanunnik Daems, zijne werken beschouwd als spiegel van zijn karakter*, Lier, Taymans, 1905, 63 blz.

te uitbundig toegezwaaide lof aanleiding tot tegenspraak, zelfs tot miskennen zijner verdiensten. Hij voltooide zijnen ontzaglijken arbeid, - ruim een-en-twintigduizend verzen! - te midden van een rumoerig debat, dat nog heftiger werd toen het heldendicht klaar was (1883)⁽¹⁾. Het vond geene genade; uitgepluisd en uitgekleet door menig een van de Koninck's eigen geloofsgenooten, heette het te zijn een 'reusachtige rijmelarij', eene 'proeve van rederijker bombast', een 'letterkundig mismaaksel'. Is de dichter wellicht al te kwistig geweest met zijnen overvloed, toch bevat zijn epos menige bladzijde krachtig en grootsch van bezieling.

De overvloed van zwaarluidende onnederlandsche woordkoppelingen is met reden aan De Koninck tot een verwijt gemaakt geworden. Meer kennis, en keuriger zorg daarentegen, besteedde Wazenaar (Dr. A. De Vos) aan het polijsten van zijn taal, die hij opsmukt met tal van eigenaardige en schilderachtige uitdrukkingen.

In zijn eersten bundel *Langs ruwe Paden*⁽²⁾, geeft hij de keur zijner gedichten van 1858 tot October 1880: eerstelingen met de vruchten van rijpeter talent, die allen getuigen dat de dichter een open oog en hart heeft voor alles wat menscheijk is en tevens schoon en verheven in de natuur. Die bundel was 'eene belofte van rijperen maatlang', dien hij ten volle trof in zijne verzameling *In de Natuur*⁽³⁾. Dit werk werd aanvankelijk niet te best begrepen, ja, de gloed en bezieling van Wazenaar's dichterlijk proza leek enkele critici hoogdravend, en zijne bevreemdend kunstige taal, onnederlandsch! Inderdaad, zooals hij schreef en zong had niemand te onzent hem voorgedaan, en zijn beschouwen van de natuur was tevens van aard om Wazenaar te beperken tot een

- (1) Zie o.a. de scherpe artikelen van Dr NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND in *De Toekomst*, jrgⁿ 1874 en '75; later in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, jgⁿ 7 en 8, 1885 en '86, allen opgenomen in Nolet's *Poëzij en Proza*. Zie insgelijks den Eerw. heer VAN COOTH in het Nederlandsch tijdschrift *De Katholiek* (Mei 1884) en Mr. H.-C.-M. VAN WESTERLOO in *De Portefeuille*, 4 April 1885. De onbillijk scherpe hekeling door Nolet lokte even vinnige anti-critiek uit, vanwege een ongenoemde (H. AXTERS): *Eenige bemerkingen als antwoord op de kritiek van Dr J. Nolet de Brauwere van Steeland over het Menschdom Verlost*, Brugge, A. Van Mullem, 1885, 62 blz. - Onder meer gaf Lod. De Koninck naderhand nog in druk: *De Wouderkerk van Hakendover*, Mechelen 1896.
- (2) *Poëzie van Wazenaar* (D^r Am. De Vos), Gent, J. Vuylsteke, 1881, 264 blz.
- (3) Gent, Hoste, 1884, 220 blz in-8°.

leeskring van hoogstontwikkelden alleen⁽¹⁾. Zijne opvatting van het schoone in woord, beeld en rythme vond passende uiting, ter gelegenheid van het XXIe Nederlandsch Congres te Gent (1901) in het geestdriftige en keurige *Kunstcredo*.

In minder verheven sferen dachten en dichtten een aantal trouwe medewerkers van de tijdschriften *De Vlaamsche School*, *De Vlaamsche Kunstbode*⁽²⁾, prof Heremans' *Nederlandsch Museum*,

OMER WATTEZ
1857

De Toekomst van Sleeckx. Zij berijmden verhaaltjes, die men met genoeg kan lezen, schreven fabelen of gedichtjes voor huis en school, of zongen gemoedelijke volks- en liefdeliederen op bekende wijzen. Plastiek, eigen gedachte, echt gevoel, scheppingsdrift, treffen maar zelden in die effen, geruischloos heenvloeiende verpoozings en nuttigheidspoëzij.

Met uitzondering nog van JAN ADRIAENSEN (geb. te Brussel 1847), thans rustend schoolopziener te Brussel, die onder den

- (1) Zie over dien bundel MAX ROOSES, in het *Nederlandsch Museum*, 2^e reeks, 1^e jrg., X^e deel der verzameling, 6^e afl., 1884, blz. 371-379.
- (2) Gesticht ten jare 1870 door A.-J. COSIJN (1844-1881) en na dezes dood voortgezet door JAN BOUCHERIJ.

deknaam JAN JANS geestige satirische stukjes schreef, en uitmuntte in zijn schilderachtig en guitig gedicht *De Boer*, onderscheidden zich de meesten der geborenen uit de jaren '40 al te weinig door oorspronkelijkheid en eigen trant⁽¹⁾.

De jaren '50 daarentegen schonken ons RODENBACH, den fieren, kloeken leider van de katholieke studentenbeweging⁽²⁾, den al te vroeg gestorven dichter van *Gudrun*, en van heel een schat studentenliedjes.

Geboren te Roeselare in 1856, ontwikkelde de jonge Rodenbach zich tot een dichter van genialen aanleg, en tot een Vlaming van staalsterken volkstrots, onder de leiding, in de eerste plaats, van Hugo Verriest⁽³⁾, dien hij aan het klein Seminarie van zijne geboortestad tot in de Kleine Rhetorica tot leeraar had.

- (1) Naast A.-V. BULTYNCK en HIP.-S. LEDEGANCK, reeds vroeger vermeld (blz. 298, nota) dienen hier de namen aangeteekend van de fabeldichters P.-J. STINISSEN (1847) en E. DE GEEST (1847-1904); GUSTAAF DE MEY (1847) wiens paar verzenbundels, evenals de zes bundeltjes van den vruchtbaren LEONARD BUYST (1847) blijk geven van gevoelig gemoed; alsmede JAN BOUCHERIJ (1846), die eerst later zijn proeven van huiselijke en vaderlandsche lyriek tot bundels bijeenlas (*Gedichten en Gezangen*, Antw. 1892). De Mechelsche volksvertegenwoordiger V. VAN DE WALLE (1849) gaf insgelijks een paar bundeltjes verzen uit; verhalen in proza, en ook verzen, kwamen in druk van den Komenschen hoofdonderwijzer P.-P. DENYS (geboren te Staden, 1849).
- (2) Zie FR. VAN DEN WEGHE, *De plaats van Albrecht Rodenbach in de West-Vlaamsche taal- en letterbeweging*, 1890 (Proefschrift); HUGO VERRIEST'S studie over Rodenbach in *Van Nu en Straks* (1897, blz. 149-169), dat, in zijne bondigheid van 20 blz., opweegt tegen een dik boek, en overgedrukt is in *Twintig Vlaamsche Koppen*, Roeselare, De Meester, 1902; M. ROOSES, *Rodenbach's Gudrun* (Derde schetsenboek; Jos. VAN DEN BERGHE, *A. Rodenbach en zijn werk*, Roeselare, De Meester, 1905; G. HERMANS (pseud. L. DOSFEL), blz. 43-57 van zijne *Verzamelde opstellen*, Brussel 1907, voor wie Rodenbach is onze grootste dichter, ook als men hem vergelijkt met Gezelle; D^r LEO VAN PUYVELDE, *Albrecht Rodenbach, zijn leven en zijn werken*, Amsterdam, 1908, eene uitvoerige en met vlijt bewerkte studie; FERD. RODENBACH, *Albrecht Rodenbach en de Blauwvoeterij*, Amst., 1909; CARL SCHARTEN (*Gids*, 1901). Rodenbach's studententooneelstuk *de Studenten van Warschau* werd opnieuw gedrukt in het Rodenbach-nummer van *de Vlaamsche Vlagge*, 1909. Een merkwaardige, doordachte en doorvoelde studie over Rodenbach's lyrische, epische en dramatische gedichten, door J. OORDA (pseud.) verscheen in afl. 4 van *Jong Dietschland*, 1909, blz. 193-266; 't beste wellicht wat over Rodenbach's *Gudrun* werd geschreven. Verdere bibliographie in de kleine *Rodenbachbloemlezing* (Nederlandsche schrijvers voor het Middelb. onderwijs, n° 4, Hoogstraten, 1909), bezorgd door AL. WALGRAVE.
- (3) Zie R..s brieven aan Hugo Verriest van Dec. 1875 en van Nov. of Dec. 1876, in *Van Nu en Straks*, 1897. De eerste brief, voilediger, bij Van Puyvelde, blz. 25-28.

De onwil tegen het verfranschte onderwijs en tegen de sleur van de leermethoden deed onder de knapen een beweging tot verzet ontstaan, bedekt en in 't geheim onder den schooltijd, openlijk en des te luidruchtiger onder de bijeenkomsten van de jonge *Blauwvoeten* tijdens de vrije verlofdagen Rodenbach leidde den strijd en vuurde hem aan door zijn kamplieden. Zijn lied der *Vlaamsche Zonen* of *De Blauwvoet* dagteekent uit het groot verlof 1875. Het inrichten van studentenvertooningen, met zijn makkers tijdens het verlof, gaf hem aanleiding tot het omwerken of bewerken van een reeks tooneelspelen, met romantisch-vaderlandsche strekking. Delcroix' *Philippine van Vlaanderen* werd aldus voor studenten omgewerkt, terwijl een bundeltje Tooneelspelen voor de Vlaamsche Gilden (Brugge, Delplace, 1879) aantoot, reeds door de behandelde onderwerpen alleen, de *Ondergang der Kerels* en de *Brugsche Metten*, hoe groot en zegenrijk ook hier de geestdrift van Conscience's vaderlandsche romans van invloed is geweest⁽¹⁾.

Te Leuven, waar Rodenbach sedert October 1876 de hoogeschool bezocht, en in de Rechten kwam studeeren, waar hij ieverig werkzaam was in *De Vlaamsche Vlagge* (jg. 1876-1880), in zijn eigen tijdschrift *Het Pennoen* (1878-1880), in zijn *Nieuw Pennoen* (Januari 1880), herleefde het oude *Met Tijd en Vlijt* onder zijn invloed en schreef hij, naast liederen en gedichten van zeldzame bekoring, kleurig, gloedvol, zinrijk, de vijf bedrijven van zijn drama *Gudrun*. In October 1878 verwierf hij in den Prijskamp, uitgeschreven door de stad Antwerpen, een gouden medaille ermede, doch eerst in 1882 verscheen het in druk, door de zorgen van Hugo Verriest; overwerkt, was de geniale jonge dichter, op 23 Juni 1880, door de tering weggemaaid, geworden. In zekeren zin onvoltooid, omdat den schrijver de tijd ontbrak tot de voorgenomen herziening, blijft *Gudrun* een der merkwaardigste monumenten van onze letterkunde, herinnerend door zijnen aanleg en door zijne allegorische bedoeling tevens, aan Conscience's *Leeuw van Vlaanderen*⁽²⁾.

Rodenbach schildert, episch breed, maar in dramatisch opzicht

- (1) Zie bij Van Puyvelde het hoofdstuk III, over de Blauwvoeterij te Roeselare en de Studentenbeweging te Leuven en Ferd. Rodenbach's tweedeelig boek: A. Rodenbach en de Blauwvoeterij.
- (2) *Gudrun* verscheen te Gent, 1882; en naderhand, herzien naar het handschrift, door AD. HERKENRATH, te Amsterdam, 1905.

minder behendig, de schande van 't gevallen Moerland en de verijdelde poging van Carausius om het juk van Rome af te werpen; Herwig, de zeekoning, brengt de redding, nadat hij zijn geroofde bruid, de trouwe Gudrun, Carausius' dochter, met zijn wikings heeft bevrijd. Vooral bij het bewerken van de twee slotbedrijven heeft de schrijver op aangrijpende wijze, en met treffende oorspronkelijkheid, de lotgevallen ten tooneele gevoerd van de fiere en trouwe heldin uit het oude Duitsche volksepos. Geheel op eigen vinding berusten het meesterlijke eerste bedrijf, en de twee volgende⁽¹⁾.

Rodenbach's veelbelovende medewerker aan de Lovensche Alma Mater, KAREL-MARIA-POLYDOOR DE MONT, - in 1857 geboren te Wambeke in Brabant,⁽²⁾ - zat nog op de banken van het klein Seminarie te Mechelen, toen hij zijne eerste verzen *Klimoprankskens* (1877) liet drukken. In October van dit jaar kwam hij naar Leuven aan de Hoogeschool en werd er spoedig Rodenbach's makker. Hetzelfde jaar verscheen zijn *Waarheid en Leven*. Al spoedig volgden *Jongelingsleven* (1878) en *Rijzende Starren* (1879). Deze vier bundeltjes dragen het kenmerk van al zijn later werk: zin voor kleur en klank, gevoel voor rythme, geestdrift voor het schoone; tevens die buitengewone dichtvaardigheid welke het zeldzaam fijn besnaard gemoed van den dichter vaak zou verleiden tot overhaasting en oppervlakkigheid. De *Rijzende Starren* waren H. Conscience toegewijd die, in een vleienden brief tot inleiding van het boekje, zijn vast geloof uitsprak in het talent van Pol de Mont. In 1880 behaalde de drie-en-twintigjarige student den vijfjaarlijkschen prijs voor Nederlandsche letterkunde met zijne *Gedichten*, waarin hij de beste zijner eerstelingen, vurige liefdezangen aan *Ophelia*, tafereeltjes uit de Grieksche en uit de Noordsche Oudheid, benevens de heerlijk-frissche idylle *Een Tarwemei* had opgenomen. Die onderscheiding baarde niet weinig opzien en rumoer; maar de jeugdige zanger zou weldra het lettergild verbazen door zijne ongeëvenaarde vruchtbaarheid en veelzijdigheid.

- (1) Behalve dit werk bezitten we van Rodenbach een bundeltje *Eerste Gedichten*, Roeselare, 1878, en de bundel, ten onrechte betiteld *Al de Gedichten*, Roeselare, J. De Meester, 1888. - Eene volledige uitgave van zijne *Gedichten* verscheen, met inleiding van L. van Puyvelde, bij Veen, Amsterdam, 1909.
- (2) Zie de *Romantische levensschets van Pol de Mont*, door VICTOR PONOS, in het tijdschrift *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 9ⁿ jrg., 1887, blz. 80, 142 en vlgg.

Troffen menige stukken uit de *Gedichten* door hunnen warmen toon en hunne stoute vlucht, gebrek aan oorspronkelijkheid werd hen ten laste gelegd. Hooger in waarde stonden de *Lentesotternijen*, (Gent 1881; en sedert, te Utrecht, 1903) voor dewelke de beroemde Deen Georg Brandes geen lof genoeg zou over hebben. Over het algemeen munt die bundel uit door den gelukkigen vorm, door gloed en zangerigheid. Deze uit de volle borst geweldige melodierijke verzen schallen als een jubelend lentelied, en de *Koewachter-idylle*, waarmede de bundel besluit, is een warm gekleurd stuk verhalende poëzie.

Niet zoo oorspronkelijk, doch even lyrisch, mag de *Loreley* (Utrecht 1882, Amsterd. 1885) heeten, eene verzameling waarvan menig stuk blijkbaar ontstaan is onder den indruk van 't oud-Vlaamsche *amoruese* lied of van Heine's minnedichten. Gansch eigen werk, daarentegen, is *De Rapeling*, de geurigste bloem uit de Mont's Idyllen (Sneck 1882). Dit verhaal is zoo roerend geschreven en ja meesterlijk geschilderd, dat het menig gedicht uit zijne *Idyllen en andere gedichten* (Sneck, 1884) overtreft, alhoewel er in dit boek stukken voorkomen zooals er sedert dien te onzent weinig of geene meer geschreven zijn: wij noemen enkel de guitige *Akte van Berouw*, het aandoenlijk verhaal *Hoe Krelis trouwde* en bovenal dat breed gebeiteld en machtig episch brok *De Kinderen der Menschen*.

Middelerwijl had de Mont, die er naar streefde 'onze taal te verrijken met klanken, woorden, rhythmten, om alle geluiden na te bootsen, alle bewegingen tekenend weer te geven' zich gezet aan het snijden van sonnetten en het vijlen van rondelkens. De *Fladderende Vlinders* (Amsterdam, 1885) waren de vrucht van dien arbeid; zij bevatten onder de rondelkens en sonnetten, ritornellen en terzinnen, villanelles, pantoens en ghazelen, cameeën en antiekenpenningen, tal bijzonder lieve stukjes, - men leze enkel *Huiselijk*, *Wandelen*, *Door 't Gordijn*, *Sonnet XVI*, *Morgendstilte*, *Endumion*, *Het Net*, *Daphnis en Chloe*, *Silenus*, *Nagalm*, *Na den wijnoogst*, - die allen om het luidst de bedrevenheid en het vernuft van den dichter roemen⁽¹⁾.

- (1) MAX ROOSES heette het grootste deel van dien bundel 'Klatergouden kunst' en 'kleuterpoëzie'. Zijne beoordeeling gaf aanleiding tot eene leerrijke polemiek tusschen hem en den dichter. Zie *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 8ⁿ jrg. (1886), blz 491-503; 10ⁿ jrg., blz. 243-270, 291-306, en P. VAN LANGENDONCK's opstel *De Vlaamsche Parnassus* (id., blz. 564-574). Zie insgelijks over *Fladderende Vlinders* het werk van WILLEM KLOOS: *Veertien jaar Literatuur-geschiedenis*, eerste deel, blz. 142 en vlgg. (Amsterdam, S.L. Van Looy, 1896).

In hoeverre de invloed dien Pol de Mont op de ontwikkeling van de Vlaamsche letterkunde, door zijn studiën en kritieken alsmede door zijn gedichten, heeft uitgeoefend, lof of blaam verdient, zijn de meeningen zeer verschillend.

A. VERMEYLEN, in zijn rede over *Les lettres néerlandaises en Belgique depuis 1830, conférence faite à l'exposition universelle de Liège en 1905* (Bruxelles, 1907), is van oordeel dat de eerste bundels waarmee P. de Mont naam maakte, zijn beste gebleven zijn. In denzelfden zin, door de zwakke zijde niet verblind voor de echte verdiensten van de Mont's letterkundige rol 'in een der poverste tijdperken onzer litteratuur', VAN LANGENDONCK in de inleiding op de Bloemlezing *Vlaamsche Oogst*.

Pol de Mont kwam terug tot de landelijke idylle - *Noord en Zuid* (Amsterdam, 1887) - tot het schetsen en schilderen van het werkelijk leven dat door zijne ziensverbeelding verfijnd, vergroot en verrijkt, niet zelden episch breed wordt.

Op Schaatsen, evenals de gemoedelijke idylle *De Meditatien van Noldus Snoeck* en het dramatisch verhaal *Te Arnemuien* bewijzen ten overvloede dat de kracht van dezen dichter zich het best uit in het episch vak, hetgeen niet eens gelogenstraft wordt door zijne beide latere bundels *Claribella* (Utrecht, 1893) en *Iris* (Antwerpen, 1894), hoe zeer zij ook uitmunten door keurigheid en kunst.

Vaak werd dezen hoogbegaafde zijne zinnelijkheid als een euvel aangewreven, evenzeer als zijne weelderigheid die er hem toe aanspoorde alle genres te beoefenen. Mag het waarheid heeten dat hij zich in elke nieuwe letterkundige strooming liet meedrijven, in plaats van er boven uit te staan, Pol de Mont, de hartstochtelijke zanger, heeft niettemin als dichter, redenaar en kunstkriticus oneindig veel bijgedragen tot de loutering van den smaak hier ten lande en tot de Wetenschap van het Schoone⁽¹⁾.

- (1) Nog dienen vermelding zijn beste prozawerk, t.w. *Op mijn Dorpken* (1886), dat uiterst lieve verhaalkens bevat als *Van Melchior I en Melchior II*, *Twee Oudjes*, *Eerwaarde Pastoor*, *Mijn eerste broek*.

Na vaarwel gezegd te hebben aan de *rechtsstudie*, kreeg Pol de Mont in 1880 eene aanstelling tot leeraar in de Nederlandsche taal aan het athenaeum te Doornik, van waar hij, in October 1882, in die hoedanigheid, naar de Scheldestad overging. Sedert 1904 is hij conservator van het Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen.

Zie F. SWAGERS: *Pol de Mont, zijn Leven en zijne Werken*, Antwerpen, 1890.

Voor het tooneel leverde de vruchtbare dichter *Zana*, tooneelspel in één bedrijf en *In Vaerzen* (Leiden, A.W. Sijthoff, 1887), eene eenvoudige landelijke idylle, alsmede het zangspel *Prinses Zonneschijn*, getoonzet door GILSON, dat, na de eerste opvoeringen door het Vlaamsch Lyrisch Tooneel te Antwerpen, in het Fransch vertaald, grooten bijval behaalde in den Muntschouwburg te Brussel.

Veelzijdig begaafd schreef Pol de Mont ook nog over kunst, vooral over Vlaamsche schilderkunst van eertijds en van nu. Zijn eclectische veelbelesenheid in haar samenhang met zijn opvatting van kunst en smaak in zake letteren, kan men best nagaan in het handboek *Inleiding tot de Poëzie. Schets van een moderne poëtië*, Groningen 1898, en ook in de Bloemlezing (1^e uitg. 1896, 2^e uitg. 1904): *Verzen van Noord- en Zuid-Nederlandsche Dichters 1875-1904*, waarin men, naast verzen van Noord-Nederlanders, ook gedichten aantreft van Gezelle, Antheunis, A. De Vos, H. Verriest, V. de la Montagne, A. Rodenbach, Pr. Van Langendonck, enz.

Oneindig minder vruchtbaar, maar om zijne ernstige opvatting der kunst een hoog aangeschreven dichter, 'de intiemste onzer dichters van het vorige geslacht,' zooals de Bom hem karakteriseerde, is VICTOR-ALEXIS DE LA MONTAGNE. Geboren te Antwerpen (8 October 1854), waar hij, in 1878, het tijdschrift *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* stichtte⁽¹⁾, gaf hij tot heden slechts twee

CYRIEL BUYSSE
1856

bundels uit: *Onze Strijd*, vaderlandsche poëzie (1875) en *Gedichten* (1882). Vuur en gloed zijn het kenmerk der eerste; innigheid van gevoel en warme plasticiteit stempelen menig vers uit de *Gedichten*

(1) Met THEOPHIEL COOPMAN. Met dezen gaf hij o.a. uit: *Onze Dichters 1830-1880. Eene halve eeuw Vlaamsche Poëzie*, Antwerpen 1880, 2^e uitg. Roeselare, 1881. TH. COOPMAN, geboren te Gent (24 November 1852) schreef *Lenteliederen* (1877), *Gedichten en Gezangen* (1879) en tal gedichten in tijdschriften. Zijn bundel *Kinderlust*, gedichten voor de jeugd, werd door de Koninklijke Academie van België bekroond (1897).

tot fijn meesterwerk. Uitermate kieskeurig, treft de la Montagne steeds den waren toon; vorm en gedacht of gevoel zijn doorgaans één⁽¹⁾.

Lichter van toets en tint, schildert de wekelijker gestemde Limburgsche dichter ARNOLD SAUWEN, geboren te Stockheim, den 22ⁿ Maart 1857. Hij verrijkte onze letterkunde met twee bundeltjes: *Langs de Maas* (1882) en *Gedichten* (1890). Beide bevatten bevallige natuurtafereeltjes, door den dichter met bewonderenswaardige nauwkeurigheid geteekend en gekleurd, ook aandoenlijke liefdeliederen, die, wel is waar, niet zoo luid en lang trillen als de la Montagne's *Kleine Lieder*, maar evenzeer bekoren door hunne oprechtheid⁽²⁾.

Conventioneeler dichters zijn ROBRECHT PIETERS (1851), een leerling van Mev. van Ackere-Doolaeghe, en L. MERCELIS (1857), in wiens eersten bundel *Natuur en Hert* (1886) de invloed van Van Beers zichtbaar is; maar die, in zijne tweede en beste verzameling zangerige verzen, *De Kempische Harp* (1869), het zoetelijk-weeke verwerpend, steeds innig-vrome, soms even mannelijke tonen aanslaat als Dr L. SIMONS (1857) in zijnen *Napoleon-Cyclus* (1885), een hoogst verdienstelijken, helaas! eenig gebleven bundel⁽³⁾.

Om taal en versbouw heeft de West-Vlaamsche KAREL-LODEWIJK VAN DE PUTTE (1850) zich nooit bekreund; hij schreef wild-vreemde verzen, nevens enkele, in zijne *Gedachten* (1888) en *Gedichten* (1898), die bijzonder eigenaardig zijn. Het is wezenlijk te betreuren, dat het dezen 'wonderen kop', - zooals Hugo Verriest hem noemt,⁽⁴⁾ - aan de taalkennis ontbreekt, waarvan b.v. ALFRED DE SMET (geboren te Hoeke 1853), blijk geeft in

- (1) Zie VICTOR DE LA MONTAGNE. *Gedichten, met eene inleiding van Emmanuel de Bom*, uitgegeven door de maatschappij *Voor goede en goedkoope Lectuur*, Amsterdam, 1907. Over hem spreekt ARAN BURFS, in zijne *Dichters der Heimat*, warmwaardeerend.
- (2) Over A. SAUWEN, zie P. BELLEFROID: *Onze Hedendaagsche Limburgsche Dichters. (Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie, April 1906, blz. 347.* Herinnerd dient hier ook een andere Limburger, ALFRED WEUSTENRAED, die, zeventien jaar oud, in 1878 te St-Truiden overleed. Zie over hem H. VERRIEST in *Twintig Vlaamsche Koppen*, 2^e deel, blz. 45-53; zijn *Gedichten* werden tot een bundeltje verzameld en uitgegeven te Roeselare in 1881.
- (3) Zie over L. MERCELIS, Kan. J. MUYLDERMANS' *Woord en Schrift* (Roeselare, 1903), blz. 292-316, naar aanleiding van den bundel *De Kempische Harp*.
- (4) *Vlaamsche Koppen*, 2^e deel, blz. 57.

zijne links en rechts verspreide gedichten, alsmede in zijn bundeltje *Liefdelisten* (1903), evenals aan de zonnig-heldere uitdrukking, welke de *Herfstrozen* (1887) van de Antwerpsche dichteres MARIA-ELIZA BELPAIRE (1853) kenmerkt⁽¹⁾.

Van dezer jongere Antwerpsche kunstzuster, MATHILDA RAMBOUX, die onder den deknaam HILDA RAM dichtte en schreef, mocht de Vlaamsche poëzie het beste verwachten. Zij zag het levenslicht op 31 October 1858. Na het diploma van onderwijzeres verworven te hebben in de normaalschool te O.-L.-Vrouw-Waver, verbleef zij eenigen tijd in Engeland om zich te bekwamen in het Engelsch. In hare geboortestad teruggekomen mocht zij zich verheugen in de goede lessen en hooge waardeering van Pol de Mont, Kan. S. Daems, Dr Nolet de Brauwere van Steeland en vooral van Jan Van Droogenbroeck, die niet weinig fier was op het pogen en dichten zijner leerlinge, en die niet aarzelde, bij haar afsterven - zij overleed te Antwerpen, den 12ⁿ Juli 1901 - het getuigenis af te leggen dat haar verscheiden 'het grootste verlies voor onze letterkunde was sedert den dood van Conscience'⁽²⁾.

'Een dichter is ons geboren!' - had Max Rooses gejuicht bij de verschijning van haar eersteling: *Een Klaverken uit 's levens akker. Drie idyllen* door HILDA RAM⁽³⁾.

Die lof was ten volle gewettigd door den gekuischten, sierlijken vorm van de eerste idylle, *Op zes Weken*; den warm aangrijpenden verhaaltrant, die het tweede stuk, *Tante Moeder*, kenmerkt; de mooi geschilderde natuuraftrekeningen, die de derde idylle, *Vondelingen*, verluchten; en het was, voorwaar, geene geringe aanmoediging en eer voor de jeugdige dichteres, dat haar kleine eersteling in aanmerking werd genomen voor den vijfjaarlijkschen staatsprijs

- (1) *Herfstrozen* bestaat gedeeltelijk uit prozabijdragen (echt lieve sprookjes o.a.). Later in den bundel *Christen Ideaal*, gevolgd van *Liefderozen geplukt in de legende der H. Elizabeth* (Antwerpen, 1904), wordt eene zorgvuldig hertoetste nieuwe uitgave bezorgd van de voornaamste gedeelten uit *Herfstrozen*. De hooge beschouwingen over de acht Zaligheden, *Christen Ideaal*, is het beste prozawerk van deze schrijfster wellicht. *Uit het Leven*, haar eerste bundel schetsen en verhalen, verscheen in 1885. Haar ander prozawerk: *Landleven in de Letterkunde*, verscheen in 1902.
- (2) Zie HILDA RAM, *Schetsen, Novellen, Vertellingen* (Jules De Meester, drukker en uitgever te Roeselare). Voorbericht van E. VLIEBERGH, blz. 26.
- (3) De Seyn-Verhougstraete, Roeselare, 1884, in-32°, 193 blz. Zie daarover MAX ROOSES: *Derde Schetsenboek*, II, Gent, Hoste, 1885, blz. 330.

(1885) die, met drie stemmen meer, aan de *Rijzende Blaren* van den meesterzanger Jan Van Beers, werd toegekend.

Die koninklijke onderscheiding viel haar te beurt, in 1890, met hare *Gedichten* (1889, herdrukt in 1906, De Seyn, Aalst) waarin zij o.a. de meeste door haar herziene stukken uit haren bundel *Bloemen en Bladeren* (1886) had opgenomen, tevens met hare lieve idylle *Verhuizen* (1888). - Hare meesterlijk gebouwde metrische verzen, werden in het bijzonder geprezen; niet minder hare kieschheid in de keuze der onderwerpen, hare rijke verscheidenheid der stof en buitengewone gave van opmerking. Mangelde haar, in de lyrische stukken aan vuur en kracht, in hare vertellingen, daarentegen, gaf zij blijk van een rijk gemoed en diep kunstgevoel.

In 1894, liet zij *Nog een Klaverken* verschijnen, waarin het boeiend en roerend verhaal *Krukken-Mieken* uitmunt.

Hilda Ram beproefde insgelijks hare krachten aan tooneelkundigen arbeid, doch deze bleef onuitgegeven. Voor den toondichter Edg. Tinel schreef zij het oratorio *Godelieve*, dat den 13ⁿ Juni 1901, te Leuven, voor het eerst in het Nederlandsch werd uitgevoerd. Bleek haar jonkvrouwelijk gemoed te schuchter tot het ontleden en beelden van mannelijke gevoelens en passie's op het tooneel, voor het dramatisch-lyrisch vak mist het den gloed, die beweging schenkt eu leven. Hilda Ram was en bleef eene bekoorlijke vertelster die, met den fijnsten toets, het alledaagsche schilderen kon en dichterterlijk bezielen.

Al de voortreffelijke hoedanigheden, die de beste van hare eerste pennevruchten kenmerken: eenvoud, gemoedelijkheid, frischheid van gevoel, gedachten en uitdrukking, vinden wij vereenigd in haren laatsten bundel: *Wat zei, wat zong 'dat Kwezeltje'* (1898), waarin menig stuk getuigt voor hare steeds toenemende meesterschap over den vorm. Wat haar aan verbeelding ontbrak, vergoedde zij door fijnheid van opmerking, kleur en klank, innigheid van toon en wezenlijke ontroering⁽¹⁾.

(1) Wat Hilda Ram aan proza deed (schetsen, vertellingen, enz.) kan het niet halen bij haar werk in gebonden stijl. Zelfs haar soms hooggeprezen roman *De Familie Schrikkel* (verschenen in de *Duimpjesuitgave*, 2 deelen, 1899-1900), laat als samenstelling en ontwikkeling, opvatting en studie der karakters, te wenschen over en het is hoogst te betreuren, dat zij hare arbeidslust niet beperkt, hare dichterlijke gaven niet uitsluitend gewijd heeft aan de *idylle*. Hoe het zij, aan hare samenwerking met hare vriendin, Mej. M.-E. BELPAIRE, danken wij *Wonderland*, eene rijke verzameling oorspronkelijke of vertaalde vertellingen en sprookjes. De eerste reeks verscheen in 1894; de vier andere in 1895, '96, '98 en '99.

Nog in 1901, en insgelijks in de Scheldestad, werd de begaafde HENDRIK-DESIDÉER BAELDEN (geboren 19 October 1851, te Bulskamp) ten grave gedragen. Zijn eerste, niet onaardige dichtproeven verschenen, van 1872 tot en met 1876, in de Studentenalmanakken van het Gentsche *'t Zal wel gaan*. Later, toen hij als ingenieur aan de Staatsspoorwegen werkzaam was, gaf hij o.a. uit: *Varli de Zanger* (1884) en *Christina Borluut* (1886), twee tot nog toe onopgevoerd gebleven drama's in verzen, die hem veeleer onder de dichters dan onder de tooneelschrijvers laten rangschikken. Hoog idealistisch is inzonderheid het keurig geschreven *Varli*.

Baelden's naam, evenals dien van Hilda Ram en van vele anderen, tusschen 1850 en '60 geboren, beoefenaars der dichtkunst, zal men te vergeefs zoeken in het werk *Onze Dichters*, dat in het jaar 1880 werd uitgegeven als eene hulde aan de Vlaamsche Poëzij⁽¹⁾; immers de meesten onder hen beproefden nog hunne eerste vlerken in tijdschriften. Onder de 143 vermelde groote en mindere zangers, kwamen er slechts 4 der *jongeren* voor, t.w. Is. TEIRLINCK, die weldra naam en faam verwerven zou op novellistisch en folkloristisch gebied; de destijds veelbelovende hoogervermelde A. DE SMET; ALBRECHT RODENBACH, wiens vroegtijdig afsterven nog steeds wordt betreurd; en eindelijk POL DE MONT, die, jeugdige heraut, blakend van geestdrift, voor de Vlaamsche poëzie de nakende wording van een nieuweren tijd uitbazuinde⁽²⁾.

Gesteld dat het doenlijk ware de onpartijdige geschiedenis te schrijven van hetgeen tot de kalme geschiedenis nog niet gansch behoort, toch blijft het een feit, het woord dat Prosper Van Langendonck, een der medestichters van het nieuwere tijdschrift *Van Nu en Straks*⁽³⁾, onbevooroordeeld, ter eere onzer dichters van

- (1) 1830-1880 *Onze Dichters - Eene halve eeuw Vlaamsche Poëzij*. Naar tijdsorde gerangschikt. Met biographische en bibliographische aantekeningen. eene Bloemlezing en eene Inleiding, door TH. COOPMAN en V.A. DE LA MONTAGNE, met 10 Portretten in koperets uitgevoerd door J.B. MICHIELS en JOZ. STEYNEN. - Antwerpen L. de la Montagne, uitgever, 1880.
- (2) Naar *Onze Dichters* van de heeren Coopman en de la Montagne bewerkte sedertdien de heer H. DE SEYN-VERHOUGSTRAETE zijne lijvige bloemlezing *Onze Vlaamsche dichters van 1830 tot 1905* (Aalst, 1905), XVI-690 blz.
- (3) Over dit tijdschrift waarvan de eerste 10 afleveringen (van 1893 tot 1894) één reeks vormen, zie VAN LANGENDONCK in zijn inleiding op Herckenrath's Bloemlezing *Vlaamsche Oogst*, 1904:

‘Zoo raakte men tot in 1890. Onze letterkunde verviel allengs en teerde uit nuchtere novellen en Parnassiaansche verzen..Een dorre korst was over Vlaanderen's akker gegroeid: die korst moest gebroken worden. Dit zou het hoofddoel zijn van *Van Nu en Straks*, zonder eenige bedoeling van richting of leiding gesticht, en waarin alle vrijheid werd gelaten aan de medewerkers, mannen van de meest verschillende individualiteit...De meest ervarenen waren evenwel beziel met de gedachte, dat de aanstaande beweging diende vastgeschakeld aan de traditie en vooral aan de zoo echte en oorspronkelijke Vlaamsche kunst van Guido Gezelle, Hugo Verriest en Albrecht Rodenbach, in verband gebracht met de leidende ideeën van den dag’. De stichters waren: A. Vermeulen, Pros. Van Langendonck, Emm. de Bom, C. Buysse.

AUGUST VERMEULEN (Brussel, 1872), stichtte, in 1889, met Hubert Langerock en Lodewijk De Raet *Jong Vlaanderen*, in 1893 *Van Nu en Straks*. Hij schreef verzen en proza, ernstig werk van een denker, wetenschappelijk onderlegd, wijsgeerig opgeleid, Hij is de polemist, de kritieker, de geschiedschrijver, de leeraar die onderzoekt en weegt en oordeelt maar persoonlijk blijft en een eigen maatstaf houdt. Zijn doorwerkte stijl is van hem, zijn manier is hem eigen. Hij schreef *Verzamelde Opstellen* (2 deelen, Bussum) en *De Wandelende Jood* (Bussum, 1907). Zie o.m. over hem E. D'OLIVEIRA, Jr. *De Mannen van '80 aan het woord*, de Nederlansche Bibliotheek, Amsterdam.

1830-1880 uitspraak: 'Deze anthologie geeft vooral eenen indruk van frisheid, oprechtheid, eerlijkheid; zij getuigt van eene letter-

EMMANUEL DE BOM, die, te Antwerpen, in 1868 geboren werd, deed ook aan kritiek, aan bellettrie. Enkele zijner novellen in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* en zijne eenige roman *Wrakken* (1897), zijn naturalistisch gekleurd; zijne beschrijvingen der handelsstad zijn levendig, breed opgevat, en hij trachtte vooral zijne meestal droeve helden zielkundig te ontleden. Hij was het die Henrik Ibsen bij het Vlaamsche volk van toen inleidde met zijne Nota's over dien schrijver en dezes werk, in 1893, bij Hoste te Gent, uitgegeven.

ALFRED HEGENSCHIEDT (St-Jans-Molenbeek, 1866), die zich bij *Van Nu en Straks* reeds vroeg aansloot, is een dichter, een droomer, die met muziek, vooral duitsch muziek dweept. De invloed van haar klanken, haar rythme is in zijne gedichten gemakkelijk te bespeuren. Het is de grootste aantrekkelijkheid van zijn cyclus *Muziek en Leven*. Zijn *Gluck*, zijn *Beethoven* en vooral *Aan het woord* zijn verzen waar eene jongelingsziel in trilt, weent, jubelt, mint en twijfelt. Zijne gedichten zijn buiten *Van Nu en Straks* niet verschenen. Zijne beste krachten zou hij wijden aan zijn *Starkadd*, een drama in verzen, dat in de letterkundige wereld veel opgang maakte en nog, door de jongeren, aanzien wordt als het éénig Vlaamsch tooneelspel dezer dagen. Ongetwijfeld gaf Hegenscheidt in dat stuk blijken te over van zijn dichterstantent. *Starkadd* staat zeker heel wat hooger dan de beste onzer huidige tooneelgewrochten als letterkundig werk. Het is hier de plaats niet dat spel van liefde en moed, van hoop en wraak grondig te bespreken; maar zeker en gewis zijn er brokken in *Starkadd* die van nu af aan klassiek worden en zullen blijven.

Klassiek door den vorm zijner gedichten, door de keus van zijn stof, door de gekuischte en zuivere, klare en begrijpelijke taal staat PROSPER VAN LANGENDONCK (Brussel, 1862) aan de spits der inleiders van de nieuwere richting. Toen hij zich bij *Van Nu en Straks* aansloot was Van Langendonck reeds gevormd. Hij is als de voortzetter van de pogingen van Dautzenberg, als de leerling van Van Droogenbroeck, die beider lessen en voorbeelden, al scheppende zal belichamen en doen leven. Zijne verzen, in 1900 door de Nederlandsche Boekhandel in één bundel uitgegeven, zijn proza, kritische artikelen in de *Dicht- en Kunsthalle*, bewijzen dat uit hem een meester van diep gevoel en omvattenden geest zou groeien.

CYRIEL BUYSSE (Nevele, 1859) is de prozaman die volgehouden heeft, de vruchtbare romanschrijver die verder zou gaan, beter, rijper, werk leveren zal. Ook hij had reeds meer voortgebracht toen hij aan *Van Nu en Straks* meewerkte. Overigens slechts één jaar bleef hij aan het tijdschrift verbonden. Van stonde af werkte hij in de richting van de naturalistische school. Zijne novellen in *Het Nederlandsch Museum* verraden ontegensprekelijk den invloed van Emiel Zola, Guy de Maupassant vooral. Maar bij hem is een waar gevoel, een zeker lyrisme te lezen. Zijn oog ziet scherp, maar zijn hart blijft niet koel; Hij leeft mée wat hij beschrijft. In dat oogpunt is wel zeker *De Biezenstekker* een meesterstukje. Met de streng noodige details weet hij, met rassche woorden, die als rappe schetslijnen van Meesterteekenaars werken, beelden, eene omgeving wêr te geven, een mensch te bouwen en te houwen uit één stuk. Uit deze eerste periode vóór 1900 noemen wij: *Het Recht van den Sterkste*, *Sursum Corda*, *Mea Culpa*, *Wroeging*, *De Wraak van Parmentier*, *Op 't Blauwhuis*, *Schoppenboer*.

't Is hier wellicht de plaats om te wijzen op de letterkundige mentor-rol van Hugo Verriest, door zijn invloed op de West-Vlaamsche studenten aan wier tijdschrift *De Vlagge* (gesticht in 1875) hij een vlijtige en verlichte medewerker was en door zijn schetsen en karakterstudieën in het weekblad voor kunst en letteren *De Nieuwe Tijd* (1896-1901) gesticht door het

driemanschap H. Verriest-Dr Lauwers-Dr Depla). Zijne *Geestelijke Voordrachten* verschenen in 1899. In de bundels *Regenboog* (1899), *Vlaamsche Koppen* (1901) en *Op Wandel* (1903) werden de verspreide stukken van dezen eigenaardigen zegger naderhand bijeengelezen. De beste onder zijn links en rechts verspreide verzen werden herdrukt, door A. De Ridder, in zijn biographische studie, *Pastoor Hugo Verriest*. Amsterdam 1908.

In 1893 verscheen te Kortrijk, door vriendenhand bezorgd, een bundeltje *Gedichten en Aanspraken* van ADOLF VERRIEST, Hugo's ouderen broeder, in leven advocaat en schepen te Kortrijk (1830-1891).

kunde van ethische waarde, gemeengoed van een volk, dat hierop tot latere ontwikkeling en volmaking zou kunnen steunen.'

Mocht het waarheid wezen dat er, in Vlaanderen, een tusschentijd van rust was aangebroken, of dat het er zóo deerlijk zou uitgezien hebben, bij de stichting, in 1886, van de *Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, die, na ongeveer eene halve eeuw strijdens, gewonnen was geworden, toch zal niemand, ten onzent, zóo onrechtvaardig of verblind wezen om aan menigen tijdgenoot van Pol de Mont, V. de la Montagne en Hilda Ram, alle dichterlijke begaafdheid te ontzeggen en wel het minst aan den Antwerpenaar EDMOND CAMPERS (1854), die niet alleen sappige novellen ten beste gaf, maar tevens in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, onder den deknaam EMMEN PETER-

SEN, menig verdienstelijk gedicht; - aan zijn jonggestorven stadgenoot FRANS JEROTKA (1855-1879), wiens luimige gedichten tot een bundel, *Peper en Zout*, werden verzameld; - aan den Dendermondschen kunstschilder LODEWIJK JACOBS (1855) van wien enkele ongekunstelde, eigenaardige verzen, in zijne vier bundeltjes niet te misprijzen vallen; aan kanunnik EUG. DE LEPELEER (1856), die Fr. W. Weber's *Driezechnlinden* in onze taal overdichtte (Gent, 1893); de vrucht van zijnen arbeid, bij elke heruitgave (hij mocht

ALFRED HEGENSCHIEDT
1866

er vier op weinige jaren tijds beleven) bewerkte tot degelijk, klinkklaar Nederlandsch.

In eene dichterlijke bloemlezing uit het vele dat, na 1880, in tijdschriften ontloek, zou de gestrengste keurmeester welgevallig daarin opnemen wat hem tegengeurt uit de bloembedden van K.H. DE QUÉKER (1857), Dr HALLER VON ZIEGESAR (1864), STEVEN L. PRENAU (1866), FR. VAN DEN WEGHE (1868) en inzonderheid van POL ANRI (1865), van wien Pol de Mont verzen drukte in zijn *Zingende Vogels*. Hij zou de madeliefjes niet versmaden uit de gedichten voor de jeugd der onderwijzers L.-P. DE VREESE (1858), ALEXIS CALLANT (1858), J.-L. VAN MECHELEN (1859), evenmin de

veld- of heidebloemen van HUIBRECHT HAENEN (1873-1908)⁽¹⁾. Aan vaderlandsche liederen zou het hem niet ontbreken. Immers, talrijk waren steeds degenen in de Vlaamsche gewesten, die hunne verknochtheid aan en hunne liefde voor taal en volk lucht gaven in min of meer goed gebouwde verzen. En men moet geboren Vlaming zijn, en den toestand van 't Vlaamsche volk met het scherpziend oog der kennis en der liefde peilen, om de innerlijke beteekenis en de waarde van honderdtallen stukken en stukjes poëzie, opgetast in boeken en bundeltjes, vlug- en tijdschriften⁽²⁾, te kunnen schatten, en te begrijpen dat dit alles, te zamen genomen, ééne verzuchting was, één smart- en strijdkreet tevens, ééne bladzijde uit de symboliek van een volk dat, alhoewel beroofd van eigen middelbaar- en hooger onderwijs, toch leven wil en opwaarts streven naar het licht.

- (1) Zie voorts in de Bloemlezing van den heer DE SEYN-VERHOUGSTRAETE de aanteekeningen over, en de medegedeelde verzen van: K. QUAEDVLIEG (Valkenberg, 1850-1901), E. FABRI (Turnhout, 1855), A. MERVILLIE (St-Maria-Oudenhoven, 1856), Osc. VERMEIREN (Lier, 1857), GUST. RENS (Bergen, 1859), ALF. VAN NESTE (Kortrijk, 1860), JER. NOTERDAEME (Loo, 1862), VINCENT LE FERE (Oost-Nieuwkerke, 1862), FERD. RODENBACH (Roeselare, 1864), HON. HAGHEBAERT (Elverdinghe, 1866), A. SCHEIRIS (St-Nikolaas, 1869), L. DU CATILLON (Waregem, 1869).
- (2) In *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle, Het Nederlandsch Museum, Dietsche Warande en Belfort, Vlaamsche Kunstbode, De Banier, 't Daghet in den Oosten, Vlaamsch en Vrij, Biekorf, De Vlaamsche Wacht, Verbroedering, Het Vlaamsche Land, De Kabouter* (van Lodewijk Plessers), *Limburgsch Jaarboek*, enz., enz.

[Dicht en proza (vervolg)]

In Vlaanderen waren verscheidene van de gedichten van de gezusters LOVELING reeds mondgemeen geworden, vooraleer zij tot een bundeltje werden verzameld⁽¹⁾, en het jaar nadien, 1871, verklaarde de voortreffelijke Potgieter, dat hij voor hare 'versjes...de halve nieuwere Vlaamsche literatuur cadeau' deed. Zijn even uitmuntende vriend Cd Busken Huët meende het anders en schreef⁽²⁾: 'De graad van beschaving, waartoe in België de Fransche en Vlaamsche letteren gestegen zijn, is ongemeen...'

'Met staat verwonderd dat uit een dorpje bij Gent verzen en novellen kunnen voortkomen, zoo volmaakt als er hier en ginds uit de bundels der dames Loveling aangetroffen worden. Voor het meerendeel zijn het kleine dorpsvertellingen, vol fijne waarnemingen op het gebied van het Vlaamsch boerenleven. De opvatting getuigt van een nationalen dichterlijken aanleg, ontwikkeld door studie der letteren van het buitenland...'⁽³⁾

On novellistisch gebied was Rosalie begonnen (1864) met eene vertelling, *Trina* van Klaus Groth, uit het Platduitsch te vertalen; de eerste novelle, *De Verdwaalde*, van hare zuster Virginie, verscheen in het *Nederlandsch Museum*; eveneens Rosalie's aandoenlijk en keurig verhaal: *Meester Huyghe*, waaruit sedertdien schetsjes werden opgenomen in de meeste bloemlezingen voor schoolgebruik. Nog hetzelfde jaar zagen het licht, met een inleiding van

- (1) Gedichten van ROSALIE en VIRGINIE LOVELING, Groningen, 1870. Zie over de gedichten der gezusters Loveling, blz. 296-298 van dit werk.
- (2) Zie *Het Land van Rubens*, Belgische Reisherinneringen door Cd. BUSKEN HUËT, derde druk, met eene inleiding van MAX ROOSES. - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink en zoon, 1905, blz 374
- (3) Idem, blz. 269.

Dr J.-F.-J. Heremans, vijf verhalen van Rosalie en zeven van Virginie, onder den titel *Novellen*⁽¹⁾. 'Evenmin als aan de verzen,' meende Busken Huet, 'kan men aan het proza bespeuren, dat de bundels afkomstig zijn van twee verschillende personen. Het eene talent vertoont meer leemten; wat goede eigenschappen betreft, staan beiden gelijk.' Helaas! Rosalie werd, den 4ⁿ Mei 1875, aan de zijde van haar eigen *ik*, hare jongere zuster, weggenomen en den 7ⁿ op Sint-Amandsberg begraven⁽²⁾. Het afsterven van de pas 41-jarige was een gevoelige slag voor de Vlaamsche letteren. Hare novelletjes en schetsen - de uitgave van nog enkele harer pennevruchten werd, na haar verscheiden, bezorgd door hare zuster⁽³⁾, - gaven blijk van hare begaafdheid, van haren zin voor natuur en waarheid. Dit alles had zij met Virginie gemeen, en ook hetzelfde waarnemingsvermogen, denzelfden trek tot nauwkeurig afbeelden of scherp teekenen. Iets bitters lag er evenwel in Rosalie's uiting van haren weemoed.

In de *Nieuwe Novellen* behoorde tot het aandeel van Virginie, het dorpsverhaal *De Vijftig franken*.

Meermaals heeft Virginie Loveling bewezen, hoe zij het goede en het schoone in den mensch tot half verheven beeldwerk wist uit te beitelen, en tevens haar talent te plooiën tot het moeilijkste in de kunst van vertellen: het verhaal voor kinderen⁽⁴⁾.

In *Het Hoofd van 't Huis* en *Allerlei Schetsen*⁽⁵⁾ behooren de kleinere: *In de arme huisjes*, *Medelijden*, *Tranen in de Kerk*, tot hare meesterstukjes.

Weldra zou de vruchtbare schrijfster het wagen uitgebreider werk aan te durven, hare lijst te verbreedē, hare helden en heldinnen ten voeten uit te teekenen en te schilderen, hun gemoedsleven uit te diepen. *Sophie*, *Een Vonkje van Genie*, *Idonea*, enz. zagen het licht.

Verstond zij, evenals hare betreurde zuster, de kunst om met één volzinnetje, soms met één enkel treffend woord, een toestand te schetsen, een karakter in het ware licht te stellen; in hare

(1) Gent, 1874.

(2) Zie in *De Eendracht*, de lijkrede, uitgesproken door Dr. HEREMANS, namens *De Taal is gansch het Volk*, 1875, n° 23.

(3) *Nieuwe Novellen* van ROSALIE en VIRGINIE LOVELING, Gent, 1876.

(4) Van haar verschenen: *Josijntje*, Gent, 1884 - *De Muisjes*, Gent, 1884. - *De Sledevaart*, Gent, 1884. - Hetzelfde jaar en in 1886: *Verhalen voor Kinderen*.

(5) Gent. 1883.

grootere novellen, ging die eigenschap niet zelden onopgemerkt voorbij onder breeder beschrijving en betoog; de haarfijne lijnen der detailteekening dienden nu aangedikt; wat lichtbruin was viel soms in 't donkere. Toen verscheen, 1890, in twee *Gids*-afleveringen, *Een dure Eed*⁽¹⁾; en Virginie Loveling, die vroeger meer dan eens in aanmerking werd genomen voor den Vijfjaarlijkschen Staatsprijs, zag thans haar werk met goud bekroond⁽²⁾.

Het boek mag, ongetwijfeld, worden beschouwd als het volledigste uit het bloeitijdperk van Virginie Loveling die, buitengewoon begaafde vrouw, bleef arbeiden en nog steeds de Nederlandsche Letterkunde in Vlaamsch-België verrijkt met hoogst verdienstelijk werk⁽³⁾.

De tijd, die, onbevooroordeeld, alles te recht helpt, zal haar, ongetwijfeld, in de geschiedenis van den ontwikkelingsgang van de Letterkunde van het kleine Vlaanderen eene plaats vergunnen nevens Conscience. Deze, onovertroffen gevoelmensch, werd door iedereen genoten, jong en oud, arm en rijk. Geboren romantieker, verbloemde hij alles en allen. Virginie Loveling, zonder het gevoel te versmaden, hecht hooger waarde aan de gedachte, en schildert de lieden uit hare landelijke omgeving, zooals ze zijn, zooals zij ze ziet handelen en wandelen. Zij denkt, ontleedt, en durft algemeen

(1) Tweede druk, Gent, 1894, 204 blz.

(2) IXe Tijdvak, 1889-1894. - De keurraad was samengesteld uit de Heeren Dr C. Hansen, voorzitter, Dr P. Alberdingk-Thijm, secretaris, Dr P. Willems, kanunnik S. Daems, prof. J. Bols, A. Janssens, F. De Potter, allen leden der Koninklijke Vlaamsche Academie. - Toen Dr P. Alberdingk-Thijm, wegens ongesteldheid, zijn ontslag nam, werd hij als secretaris vervangen door Fr. De Potter en, als lid, door Th. Coopman. Bij algemeenheid van stemmen tot Verslaggever benoemd, zag Th. Coopman, 10 Dec. 1895, zijn verslag *Ne variatur* goedgekeurd en ondexteekend door al de Juryleden. Het verscheen in de *Verslagen en Mededeelingen* der Kon. Vl. Academie en in het *Staatsblad* - Zie over dit Verslag het opstel van AUG. VERMEYLEN in *Van Nu en Straks*, 1896, opgenomen in zijn eerste bundel *Verzamelde Opstellen* (Bussum, 1904).

(3) Na *Een dure Eed* verschenen onder anderen: *Mijnheer Connehaye*, een groote novelle uit het stadsleven, en *De Twistappel*. Deze oorspronkelijke roman werd overgedrukt uit het Nederlandsch tijdschrift *Nederland*, en uitgegeven, 1904, door 'De Nederlandsche Boekhandel', Antwerpen. - Toen Virginie Loveling ons het aangrijpend werk: *Het Lot der Kinderen* schonk (1907), was zij reeds meer dan 70 jaar, en nog schilderde zij even frisch en krachtig als toen zij, in 1877, onder den deknaam W.E.C. WALTER, hare helden uit *In onze Vlaamsche Gewesten*, *Politieke Schetsen* - dat voor velen hier ten lande, een tendenz-werkje is gebleven, - op het doek bracht, lang voor zij *Madeleine* maalde en *De Bruid des Heeren*. Haar veelbesproken roman *Sophie* dagteekent van 1885.

menschelijke vraagstukken aan, die alleen door den meer ontwikkelden lezer kunnen begrepen en gewaardeerd worden⁽¹⁾.

In 1878, toen de ster van V. Loveling's faam reeds schitterde aan den Vlaamschen letterhemel, en de grijze, nooit schrijvensmoede Conscience nog bekoorlijke verhalen verdichtte, die echter niet veel meer konden bijdragen tot zijnen sedert lang alom gevestigden roem, bracht WAZENAAR zijn eersteling op de boekenmarkt met de verklaring: '...Ik hoop dat ge (Lezer) u vooral niet bekreunen gaat met het uitpluizen der questie: in welke afdeeling

PROSPER VAN LANGENDONCK
1862

van slag of soort deze spruit van vrijen wasdom té rangschikken zij. Ik zou wenschen te mogen antwoorden: "In *mijn* soort of geen soort".

Het bleek al spoedig dat de schrijver van *Een Vlaamsche jongen*⁽²⁾ de reeds gunstig gekende dichter Dr. AMAND DE VOS was, en dezes herinneringen en gedachten bevatte.

- (1) In haar werk *Het Landleven in de Letterkunde der XIXe eeuw*, Antw. 1902, wijdt Mej. M.-E. BELPAIRE heel het eerste hoofdstuk aan eene vergelijkende studie tusschen Conscience, met zijn *Loteling*, en V. Loveling, met *Een dure Eed*, als beider beste werk. Zij houdt het met Conscience.
- (2) Gent, Vuylsteke.

Dr. De Vos was geboren, 1840, op een hofstedeke te Exaarde, in het land van Waas (van daar zijn deknaam *Wazenaar*). Hij was dus, als de meeste Vlaamsche dichters en prozaschrijvers, een jongen uit het volk. Zeer leergierig, ging hij, met den steun van den Heer dorpspastoor, die hem voor de Theologie bestemde, naar het naburig collegie. Toen de loting kwam en hij er 'inviel' werd hij ingelijfd bij het 11^e Linie-regiment. Als korporaal besteedde hij zijne vrije uren aan de beoefening der Vlaamsche dichtkunst en bekwaamde zich verder tot het volgen van de hoogeschool-leergangen te Gent en te Brussel, waar hij tot doctor in genees-, heel- en vroedkunde promoveerde. Aanvankelijk werkzaam in een gasthuis, waar hij zich hoogst verdienstelijk maakte bij het verplegen van de cholera-lijdens, zag hij zich, in 1870, tot legerarts benoemd. In deze hoedanigheid werd hij aangebeden door de Vlaamsche soldaten, die er destijds vrij onzacht behandeld werden door de Waalsche officieren. Dr. De Vos was en bleef zijn leven lang een Vlaamschgezind man. Hij had, als jongeling, Conscience bewonderd en de Gezusters Loveling; hij zou weldra Multatuli vereeren, na de lezing dezes *Ideeën*. Ook hij had geleden in den strijd om het leven en, in zijne vurige verbeelding, zag hij zich geroepen om, voor zijnen landgenoot, den Vlaamschen 'Max Havelaar' te schrijven en in Vlaanderen op te treden als 'Apostel der gedachte'.

Onder die indrukken begon en voltooide hij *Een Vlaamsche Jongen*. Het was geen roman; wél, grootendeels, een autobiographie. Waar hij daarin niet filosofeert, of niet vervalt in het platte realisme en zich eenvoudig aanstelt als natuur-dichter, schildert hij heerlijke tafereeltjes, V. Loveling, ja Conscience overwaardig: wij noemen slechts zijne terugkomst in het geboortedorp, als korporaal⁽¹⁾.

- (1) Het boek verwekte opschudding: door de eenen bewonderd, werd het, door andersdenkenden, wegens zijne anti-katholieke tendenz, zijn 'onbetamelijk realisme' onverbiddelijk veroordeeld. Het beleefde echter eene 2^e uitgave, 1882. Lezenswaardige opstellen zagen daarover het licht, o.a. in *De Dietsche Warande*, IVe deel, Amsterdam, 1884, door A. DUYSANT; in *Tijdspiegel*, 1900, door ST. L. PRENAU; in *Das Magazin für die Literatur des In- und Auslandes*, door TRAUTTWEIN VON BELLE, Januari 1882, n° 4. Wazenaar had geen vrede met de beoordeelingen van zijn werk en liet zich als bijtend polemist kennen in zijn werkje '*De Critiek*' en '*Een Vlaamsche Jongen*', Gent, 1880; ook in verscheidene andere brochuren. In 1886 werd hij tot werkend lid der Koninklijke Vlaamsche Academie verkozen. Uitmuntend stilist als hij was, danken onze letteren hem nog: *Over veelschrijven in zake van Fraaie Letteren*, 1890. Toen hij, in 1890, wegens ziekte, die, naar het getuigenis van verscheidene burgerlijke geneesheeren, genezen was, als bataljonsdokter, uit het leger verwijderd en op rust gesteld werd, teekende hij tegen den slag die hem trof striemend protest aan in zijn boek *Een officier geworgd*. Hij overleed te Gent, 1906.

JANSSENS, LODEWIJK, zag het levenslicht te Antwerpen (1842); werd, in 1872, medeopsteller van *Het Handelsblad*, dat hij omstreeks 1882 verliet om boekhandelaar, drukker en uitgever te worden in zijne vaderstad.

Janssens is een gemoedelijk verteller, uit de school van Conscience en Snieders. De Limburgsche Conscience schreef het *Valkennest*, eene Maaslandsche geschiedenis uit de dagen der Bokkenrijders, (Antw. 1876 en 1878); het diepgevoelde verhaal *Wat een vader lijden kan*, (Antw. 1876 en 1878); *De Koning der Boschjagers of de Slag van Woeringen*, historische tafereelen uit de XIIIe eeuw (Antw. 1876); *Arm Grietje*, geschiedenis van een boerenkind, (Antwerpen 1877); *Reginald van Valkenburg*, Limburgsche tafereelen uit de dagen der Tempeliers, (Antw. 1877); *Smis-Hamer*, (Antw. 1877); *De Ark van Noë* (Antw. 1878); *Hilperik en Fredegonde*, uit den Frankischen tijd; *De Vagebond*, historische tafereelen uit de XIIe eeuw; *In den Schutpennick*, een verhaal uit Limburg, en tal andere verhalen, die allen uitmunten door ongekunsteldheid en rijke verbeelding⁽¹⁾.

- (1) Kanunnik MARTENS, J.B., geboren te Zulte, 16 Mei 1824, sedert 1849 leeraar in het Klein Seminarie van St-Nicolaas, verwierf eerst naam als schrijver op ongeveer 50jarigen ouderdom. Zijne *Wetenschappelijke Volksvoordrachten* verschenen in 1877-78 te St-Nicolaas, waar hij insgelijks uitgaf *Op Vacantie in Engeland*, 1884, *Op Vacantie te Londen*, 1885, *In Schotland*, 1885. Als wetenschappelijk schrijver staat hij bekend door een aantal nuttige werken. VYNCKE, AMAAT, geboren te Zedelgem (1850), hulppastoor te Adinkerke, en nog hetzelfde jaar 1884 onderpastoor te Dudzele, toog, 13 April 1883, naar het Tanganika-Meer in Midden-Afrika, waar hij op 17 October 1888 overleed te Kabanga, in Opper-Congo. Zijne verzamelde brieven werden uitgegeven onder den titel: *Brieven van eenen Vlaamschen Missionaris in Midden-Afrika*, Brugge, 1889.

Als schrijver van een paar bundels reisschetsen verdient F.M. VAN STEENWEGHEN aanteekening. Hij werd geboren (21 Juni 1850) te Antwerpen, werd leeraar in de Engelsche taal benoemd aan het Atheneum en schreef o.a. *In Spanje* (Lier, 1889).

Nog dient vermeld: Kanunnik JACOB MUYLDERMANS (geb. te Kappellen-opden Bosch, 1855), sedert 1887 opziener van de vrije lagere scholen in Brabant, Hij maakte zich verdienstelijk als schrijver van: *Conscience en zijn Werk*, Leuven, 1884; *Hulde aan De Bo*, Gent, 1887; *Hendrik Tollens*, eene studie, Gent, 1889; *Pater Poirters herdacht*, Leuven 1889, en tal andere schriften welke hem tot werkend lid der Koninklijke Vlaamsche Academie deden verkiezen.

JAN BOLS, geboren 1842, te Werchter, thans rustend pastoor te Aarschot, is werkend lid der *Koninklijke Vlaamsche Academie*, vervaardigde met kan. MUYLDERMANS verscheidene leesboeken voor het middelbaar onderwijs; verwierf naam als folklorist door de uitgave van volksliederen, en maakte zich zeer verdienstelijk door zijne uitgave van *Brieven aan J. Fr. Willems* (Kon. Vl. Acad. 1909).

PLANQUAERT, JULIUS (geb. 1853 te Wortegem), werd in 1887 benoemd tot vrederechter te Floesberg (Flobecq), waar hij tot lid van den gemeenteraad werd gekozen. Hij overleed aldaar op 2 Maart 1888.

Toen hij nog student was, schreef hij *De zonde gestraft*, verhaal, 1878. Zijn beste werk verscheen in 2 deelen, te Gent, 1885. Het draagt voor titel: *De Franschen in Vlaanderen. Een historisch tafereel uit het jaar 1798*.

Op eene der Zaterdagavond-vergaderingen van het *Vlaamsch Kunstgenootschap*⁽¹⁾, te Brussel, verschenen, 1877, twee uitgenoodigde jonge mannen.

Het waren, de eene, ISIDOOR TEIRLINCK; de andere, zijn schoonbroeder REIMOND STIJNS die, Vlaamsche Erckmann-Chatrian's, de eerste pennevrucht hunner samenwerking kwamen voorlezen: *Bertha van den Schoolmeester*, romantische zedenschets, gansch in den trant van Conscience, die er recht in zijn schik mede was, en die beiden lovend en bemoedigend toesprak.

Teirlinck, geboren 2 Januari 1851, te Zegelsem bij Oudenaarde, studeerde in de Normaalschool te Lier; R. Stijns, geboren 10 Mei 1850, te Mullem bij Oudenaarde, was leerling der Bisschoppelijke Normaalschool van Sint-Nicolaas. Na weinige jaren, verliet Teirlinck het lager onderwijs en trad als leeraar in wis- en natuurkunde op aan de kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen te Brussel (1875). Eerst in 1883 werd Stijns tot leeraar in de Nederlandsche taal aangesteld in het Athenoeum der Hoofdstad.

Onder den naam Teirlinck-Stijns, vloog heel wat werk de wereld in: *Frans Steen* (1878), eene goed vertelde, boeiende idylle; realistischer getinte en gekruide novellen en schetjes in *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*; *Aldenardiana*, waarin plaatselijke gebruiken uit het Zuiden van Oost-Vlaanderen, boeiend, alwat enkele te zeer overladen, geschetst zijn; *Uit het Leven van ons Volk* (1882), eene bonte verzameling van kleine novellen en schetsen uit het stads- en buitenleven, waaronder *Een opbruischend*

(1) Gesticht, 1873-'74, in het *Lucas-Huis*, Hertogstraat. De voorzitters waren: Em. Hiel en Dr. Alf. Willems; de secretaris, Th. Coopman; de schatmeester, Julius Hoste.

Karakter en Een echte Broeder, als pereltjes uitblinken. Enkele stukken, gezond realistisch, herinneren aan de kleurigste bladzijden uit *Baas Colder* (1879), waarin een hartelooze Harpagon en dezes beminnelijke dochter Lise, haren geliefden toonkunstenaar Bruno en zijne dweepzieke oude moeder, niet het minst Colder's kreupele, onnoozele zoon Dirk, de hoofdrollen vervullen. Al mangelt het dien tendenz-roman aan eenheid; al wordt er vaak in gezondigd tegen den goeden smaak en de natuurlijkheid; veel wordt vergoed door de sterke teekening der figuren, de allerliefste natuurtafereeltjes, de schildering van de in brand gestoken hoeve.

De leeraars Teirlinck en Stijns zouden zich niet onbetuigd laten in den schoolstrijd. Zij bouwden *Arm Vlaanderen* op, dat merkteekenen zou tusschen Virg. Loveling's politieke schetsen, *In onze Vlaamsche Gewesten* (1877) en haren politieken roman *Sophie* (1885). Voor de kunstenaars Teirlinck-Stijns, die er den slag van hadden kransjes novellen en schetsjes te vlechten, mocht zulk zwaar werk een waagstuk heeten.

In louter letterkundig opzicht, bevat *Arm Vlaanderen*⁽¹⁾ bedreven en kunstkeurig geteekende figuren; tot de beste behooren: de ouwerwetsche dorpsschoolmeester, het hopeloos minnende meisje uit den Molen, de jolige smidsgast, het kerkbaljuwtje, de oude dorpspastoor; minder gelukkig is de keuze van het hoofdfiguur, een lijdend, in stede van een mannelijk strijdend wezen, wiens geliefde, eene tengere plant uit Conscience's tuin, treurt en kwijnt, en niet aarden kan in den grindigen grond waar *Arm Vlaanderen* wortelt.

Eenigen tijd nadien ging de mare, dat de kunstbroederlijke maatschap TEIRLINCK-STIJNS in der minne ontbonden was⁽²⁾.

TEIRLINCK grendelde zich toe in de stilligheid van zijn arbeidzaam leven en streven; schreef nog, als 't ware tot verpoozing, na ander geduldig volgehouden werk, verscheidene bevallige ver-

(1) Roeselare, 1884. Tweede uitgave, 1891 (*Willems-Fonds*).

(2) Waardeerend weze hier herinnerd aan nog tal botten en bloemen, welke onze letteren verschuldigd zijn aan de tweevuldigheid TEIRLINCK-STIJNS: *Bloemenleven*, Roeselare, 1884, een aardig samengesteld en aantrekkelijk verteld boekje; *Geibel herdacht*, een tuiltje uit *Geibel's Jugendgedichte*, Roeselare, 1884; het volksdrama, 5 bedrijven, *Lina Donders* (1879), dat, evenals *Lucia Staps* (1882), te Brussel niet zonder bijval werd opgevoerd. Zie over Teirlinck en Stijns de studie van OMER WATTEZ in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 1888, blz. 499 en vlgg.

haaltjes⁽¹⁾, en twee onbevallige tendenz-romans: *Cilia*, (Gent, 1888) en *Naar het land van belofte* (Amsterdam, 1894).

Welriekend folklore-kruid vindt de aandachtige lezer tusschen de bladzijden van de verhalen van Teirlinck, die zich van jongs af aangetrokken en bekoord had gevoeld door de poëzie der folklore. In de volle kracht zijns levens, zou hij een geestverwant aantreffen in 'den veelzijdigsten en geleerdsten folklorist van België', A.K. DE COCK⁽²⁾, met wien hij een reuzenwerk zou oprichten 'waarvan in geen land de weergade bestaat'⁽³⁾.

En Reimond Stijns, vol hoop en vertrouwen in zijn eigen kracht, vervolgde zijnen weg op de baan der letterkunde met een schat geheugenissen uit de geboortestreek. In zijn hoofd beierde hem het klokkenspel van Oudenaarde over het Zuid-Oostvlaandersch landschap na.

Van zijn wonder herinneringsvermogen en van zijne eigenaardige wijze van voorstellen, gaf hij blijken te over in *Schetsen en Verhalen* (1886), *Broodnijd* (1887), in het zwak gebouwde dorpsverhaal *Ruwe Liefde* (1887), *Sprokkelingen* (1889), in het heerlijke

- (1) *Blozende Kriekske* (drie novellen, 1889), *Molleke* (1889), *Van drie Oudjes*. Van zijne liefde voor kind en bloem, plant en dier, getuigen insgelijks: *Onze beste Vrienden*, *Lastige Kerels en brave Gasten*, *Bloeiende Reuzen*. - Bij lokkend, lachend weder ontvluchtte hij de studie-kamer, waarin hij zijn hooggeprezen *Woordenboek van Bargoensch* (Roeselare, 1886) maakte en zijne *Reinaert-Studiën*, welke voor diep geleerder taalvorschers of vossenjagers wellicht een spoor zullen wezen, ging zich vermeien in bosch en beemd, wei en hei; las er zijne *Plantelore* samen; beluisterde, op zijne tochtjes door Vlaamsch-Brabant, de bejaarde dorpelingen, of vloog naar zijne geboortestreek, die. in 1905, den arbeid van haren zoon, het *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*, door de Koninklijke Vlaamsche Academie met goud bekroond en TEIRLINCK, in 1906, tot werkend lid dier Koninklijke instelling benoemd zag.
- (2) Geboren 12 Januari 1850 te Herdersem bij Aalst; was leerling der Normalschool te Lier (1866-69). In 1879 werd hij tot hoofdonderwijzer aangesteld te Denderleeuw. Buiten bijdragen in tijdschriften, vooral in *Volkskunde*, gaf hij o.a. *Flora der Dendervallei* uit (Gent, 1883). *Volks eneeskunde in Vlaanderen* (Gent, 1891), *Vlaamsche Wondersprookjes* (met Pol de Mont - Gent '96), *Vlaamsche Vertelsels* (Gent, '98, ook met Pol de Mont), *Spreekwoorden en Zegswijzen* (2^e druk, Gent. 1908).
- (3) Prof. J. VERCOULLIE (1902, *Tijdschrift van het Willems-Fonds*, blz. 178-79) over *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland*, door A. DE COCK & Is. TEIRLINCK met schema's en teekeningen van H. TEIRLINCK (Gent, A. Siffer). Het 1^e deel van dit door de Koninklijke Vlaamsche Academie met goud bekroonde werk, verscheen in 1902; het 8^e en laatste in 1908. - Hun *Sagenboek van Vlaamsch-Brabant* verwierf, 1907, dezelfde onderscheiding, en hetzelfde jaar werd ALF DE COCK tot briefwisselend lid dier Academie verkozen.

boekje *Klein Leven* (1898) en in zijne overige verhaaltjes voor de kinderleeskamer; in den roman *In de Ton* (1893), die door velen beschouwd wordt als zijn beste werk.

Waarlijk mooie bladzijden prijken in al deze bundels; maar geen enkel dezer is feil- of vlekkeloos; in meer dan één treft men toestanden of stukjes aan welke niet getuigen voor R. Stijns goeden smaak. Zijne karikaturale overdrijving, - hij had Ch. Dickens verslonden en zich vergast met den handel en wandel dezes zonderlingste

AUGUST VERMEULEN
1872

typen, - ontsiert onderscheidene zijner verhalen, zelfs het hoog geprezene *In de Ton*; en zijne Edgar Poe-achtige spookgeschiedenissen steken bevreemdend en deerlijk af tegen hare realistische omgeving. *Roode Fantasy* (1897), even zwak van timmering als *Ruwe Liefde*, ontstemt den goedwilligsten lezer.

In Stijns' werk is, helaas! geene geleidelijke ontwikkeling waar te nemen. Die realist was tevens, en wèl in hooge mate, phantast. Zijne verbeeldingskracht duldde teugel noch rem. Dat wordt het duidelijkst betoogd in zijn laatst verschenen werk: *Hard Labeur* (1905), dat in Vlaanderen verguisd werd onder het bijna

algemeen stilzwijgen⁽¹⁾. De waarheid vergt, dat hij ook daarin, al zij het bij vlagen, eenige bladzijden prachtwerk heeft geleverd. Zijn afsterven, op 56-jarigen ouderdom, was een gevoelig verlies voor de Vlaamsche letteren.

Tot de verdienstelijkste leerlingen van D. Sleeckx, behoort GUSTAAF SEGERS. Te Hoogstraten geboren, 29 December 1848, volgde hij 1865, de leergangen der Staatsnormaalschool te Lier, waar hij in Van Aertselaer, oud-leerling van Schreuder, een voortreffelijken onderwijzer, en in D. Sleeckx een uitmuntenden leeraar aantrof. Na eenige jaren werkzaamheid in eene der gemeentescholen te Leuven (1868-1875) en te Antwerpen, werd hij door de Regeering, in 1879, tot leeraar in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde aangesteld aan dezelfde Normaalschool waar hij gestudeerd had.

Op novellistisch gebied, is er geene vergelijking mogelijk tusschen den ongestadigen R. Stijns en dezen zoon der stille heide, welke hij, van kindsbeen af, doorkruist had in het gezelschap van zijnen vader, die bakker was en de vertegenwoordiger eener verzekeringsmaatschappij. In de uitgestrekte streek was de spoorweg, destijds, eene ongekende weelde. Zelfs de steenweg, waarover de hotse-botsende huifkar rolde, behoorde tot de zeldzaamheden. Van dorp tot dorp, door de dennebosschen, liep de kronkelende zandweg heen, over de onafzienbare heide die of geblakerd lag onder de Zomerzon of opgezweept werd door den sneeuwstorm. Geen wonder, dat Segers, zeer jong nog, zijne indrukken trachtte te belichamen. Hij had de heide lief, en was te huis op al de plekken waar de Kempische boer leeft, slaaft en feest viert, lijdt en geniet. Dien mensch zal hij schetsen en schilderen, waarheidgetrouw; talrijke korte en langere verhalen daaraan besteden⁽²⁾; in deze, evenals in den roman, zoo eenvoudig mogelijk vertellen; geen menschelijk gebrek verdonkeren of verslechteren, geen oud-vaderlijke deugd verdichterlijken; nooit phantaseeren; van de Kempenaars geene poppen maken; wèl ze teekenen zooals zij zijn uiterlijk en innerlijk, zonder eenig zweemsel van steedsche gedachten en gevoelens. Evenmin zal de schrijver taal en stijl opsmukken, en

(1) Hier dient nochtans vermeld het opstel van Fernand Toussaint over Stijns' *Hard Labeur* in *Vlaanderen* (1905).

(2) In *De Vlaamsche Kunstbode*, *Het Nederlandsch Museum*, inzonderheid in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, ook in *De Tijdspiegel* (den Haag).

die oprechtheid in en vòor alles, maken zijne talrijke verhalen, over het geheel, tot verdienstelijk werk⁽¹⁾.

Eveneens dichter der Kempische boeren en leerling der Normaalschool te Lier, is LODEWIJK SMITS (geboren, 1852, te Heistop-den-Berg) die o.a. twee belangrijke romans liet verschijnen.

Opzien baarde *De Boer der Schranse*⁽²⁾, om des schrijvers buitengewone kunde en kracht van voorstellen en zeggen. De oude, brave boer Dierckx is een episch beeld, gehouwen uit het zuiverste marmer, en aandoenlijk, dichterlijk schoon. Ongelukkig genoeg, meende Smits lot en schot te moeten betalen aan *tendenz*, en trok strijdlustig te velde tegen de ziekelijkheid in de kunst. Hij overdreef; en overdreef zoodanig, dat Rozeken, de eenige dochter van Dierckx, eene welkome zieke zou wezen in de studeercel van den patholoog. Aldus brak Smits zijn beelden stuk in *De Boer der Schranse*⁽³⁾.

- (1) G. SEGERS gaf o.m. uit: *Dorpsgeschiedenissen*, verhalen uit de Antwerpsche Kempen (1879); *In de Kempen*, verhalen en novellen (1882), en daarna: *De Beren*, *Bij den Kempenaar*, *Lief en Leed in de Kempen*, *De Familie De Meulenaere*, *Licht en Bruin*, *Kolen in de Kempen*, en meer andere en uitgebreide verhalen, zooals: *De Kinderen van Branteghem*, *Lindenkof*, *De Burgemeester van Zanteghem*, *De Verzoening*, *Goed en Kwaad*. Als Vondel-vereerder verrichtte G. Segers nuttig werk in Vlaamsch-België; zijne geschriften over de Moedertaal in het onderwijs worden hooggeschat. Sedert November 1900 is G. Segers werkend lid der Koninklijke Vlaamsche Academie.

- (2) Gent, 1892, 275 blz. 80. - Uitgave van het *Taalverbond*, n^r 7.

- (3) Na jaren zwijgens, kwam hij voor den dag met een nieuw werk dat, vrij van alle gezochte tendenz, blozend van frischheid, kunst te genieten geeft in den zuiversten, hooger zinn van het woord. In de *Bieboeren*, staat niets buiten verhouding; alle onderdeelen en details van dit verhaal werken samen tot het vormen van een treffend, harmonisch geheel. Klinkklaar is de taal; helder en zangerig, vloeiend en krachtig, echt-Vlaamsche stijl, eenvoudig-schoon als het verhaal en de menschen, van dewelke Smits smakelijk vertelt, en die hij zoo boeiend en kleurig schildert.

Sappiger, kiescher en kleuriger is er, in de Vlaamsche Letterkunde, al niet veel geschreven dat de tafereeltjes van het 'hooien', voor en na den twist, overtreft en de 'verzoening van beide gezinnen aan de eg' evenaart.

In *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* (Jrg. 7, 1884), verscheen een der eigenaardigste en guitigst gestelde novelletjes onzer litteratuur, J.-J. Cremer overwaardig. Het handelde daarin over een strijd tusschen twee leden van het vinkeniersgild. *De Tjeepeewer* was het werk van den hier als dichter reeds vermelden K.-H. DE QUÉKER, geboren te

Beveren-op-den-Yzer (1857), die, na onderwijzer geweest te zijn te Poperingen en te Ieperen, thans hoofdambtenaar is aan het stedelijk bestuur te Brussel. Geen zijner tooneel- of blijspelen, geen stukje uit *Rarekiek*, een bundel novellen (Ieperen, 1889), wint het op *De Tjeepeewer*.

Dit verhaaltje was in het West-Vlaamsch geschreven en het verwierf een zoo grooten bijval, dat de Redactie van voornoemd tijdschrift geruimen tijd als 't ware overstelpt werd met handschriften en novelletjes uit de meeste Vlaamsche gouwen. Zij liet zich echter niet verlokken en weigerde, uit plichtbesef, den weg der dialect-literatuur op te gaan.

Hetzelfde jaar, 1884, juichte de studeerende jeugd bij de verschijning van *Jan Blokker*, schetsen uit het studentenleven te Leuven. De schrijver van dit geestige boekje was FLOR.

HEUVELMANS, geboren te Antwerpen, 1858, die later als lid der Kamer van

Volksvertegenwoordigers, de taalwet er doorhaalde op het gebruik der Nederlandsche taal in de burgerwacht van Vlaamsch-België. In zijn studententijd was hij een vol-ijverig lid van *Met Tijd en Vlijt* en, met Pol de Mont en Gust. Eeman, lid der Redactie van *Het Pennoen* (1878-80).

Ook aan JAN-JOZEF MATHIJS-MICHEELS, geboren 25 Januari 1831 te Maastricht, mag hier herinnerd. Achtereenvolgens leeraar aan de middelbare school te Dendermonde, aan het stedelijk college te Mechelen, aan het Koninklijk Atheneum te Bergen, werd hij, 1876,

Vóór en lang na 1880 deunden, door de zonnige stilte der Limburgsche heide, liederen van liefde en hoop; edoch, voor de gezond-realistische novelle of het teekenen van een ferm stuk leven in den roman, bleek de grond nog niet dankbaar genoeg.

Weken fijnbesnaarde dichters als ARN. SAUWEN, J. STINISSEN, TH. SEVENS uit, J.M. BRANS volgde hun voorbeeld. Geboren te Asch (1853), trok hij insgelijks naar de Normaalschool te Lier; vervolgens, als onderwijzer, naar Bree, en St-Gillis-op-Brussel, om voorgoed in de hoofdstad te blijven (1880), als leeraar in de Nederlandsche taal aan de Middelbare school.

Multatuli-vereerder, bleek het al spoedig dat hij, in het rijk der Ideeën en in de kunst van schrijven, een geloofsgenoot was van D^r Am. de Vos. Als stylist, zou hij pogen de bekoorlijke schoonheid der moedertaal in het licht te stellen.

overgeplaatst naar Gent, als leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde, waar hij op rust gesteld werd, zich te Brussel vestigde, waar hij in 1897 overleed.

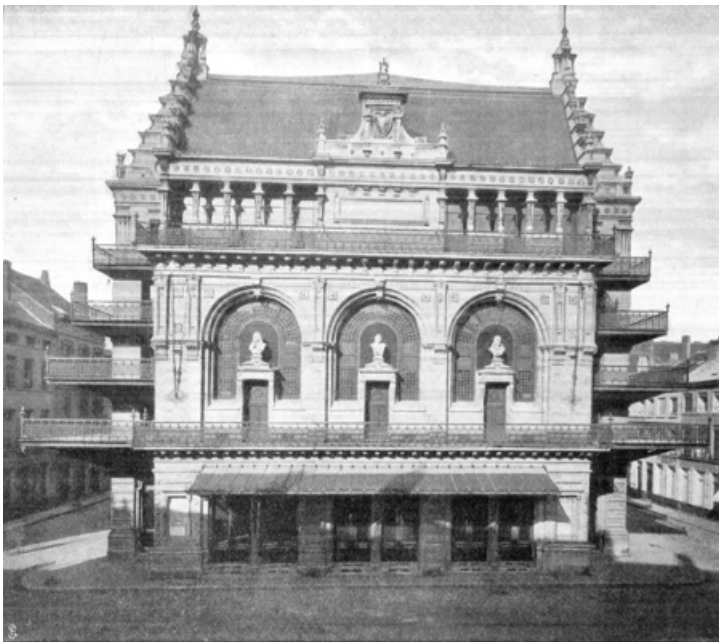
Hij schreef *Othello van Shakespeare* in de *Gazet van Dendermonde*, Demosthene's redevoering *Wegens de Kroon* in Em. Hiel's *Nederduitsch Tijdschrift*; *Marnix van St-Aldegonde*, met goud bekroond, Brussel, 1865; *Persius Hekeldicht* in de *Toekomst*, 1870; *Benjamin Franklin*, een levensbeeld, Gent, 1878; *Eene Levensbeschrijving van professor G.W. Vreede*, Gent, 1884; *De Leeraars der Nederlandsche Taal op een Vlaamsch Atheneum*, Gent, 1887, *De Letterkunde in onze beschaafde Samenleving*, Gent, 1889. Verder gaf de Kon. VI. Academie, van dewelke hij werkend lid was, zijn werk *Prudens van Duyse* uit. Hij leverde tal letterkundige bijdragen in *De Toekomst* van Fr. de Cort, in *De Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, in *De Eendracht*, enz. Ook Fransche opstellen in de *Revue Trimestrielle*, in de *Revue de l'Instruction Publique*.

Van HONORÉ STAES (geb. te Reninghelst, 1857), onderwijzer te Zele, verschenen historische tafereelen en romantische verhalen; mede *Een Duivelsch Huwelijk*, eene met goud bekroonde novelle, Brussel, 1888, *De Plaag der Werklieden*, Brussel, 1888. *Verstooten Geluk*, roman, Brussel, 1888, en *Leven zonder Werken*, 1890.

RÖELL, A.-H., geboren, 1831, te Lier, vervulde aldaar sedert 1 Juli 1882 het ambt van stedelijken secretaris en schreef: *De nieuwe Burgemeester* (Lier, 1876 en 1884); het geschiedkundig verhaal *De Furie van Lier, 1595* (Lier, 1877); *De Vasalen van Vlaanderen en de Ronden van Henegouw* (Lier, 1889).

NEDERLANDSCHE SCHOUWBURG TE ANTWERPEN

NEDERLANDSCHE SCHOUWBURG TE BRUSSEL

Zijn gezamenlijk werk: *Schimmen en Schetsen* (Arnhem, 1890), *Limburgsche Schetsen* (Roeselare, 1883), wier realistische tendenz niet zelden in strijd is met zijne beeldrijke *Gedichten in Proza* (Antwerpen, 1891); vormen met zijne welwillend-aanmoedigende critische opstellen in lenig en krachtig proza⁽¹⁾, een kunstig kleuren-mozaiek.

Op het gebied der novellistiek, behoort JAN-FRANS VAN CUYCK tot de vruchtbaarsten. Deze Antwerpenaar (1857) studeerde insgelijks aan de Staatsnormaalschool te Lier. Benoemd tot onderwijzer (1876) in zijne geboortestad, werd hij (1882) aldaar tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde aangesteld aan de kweekschool voor onderwijzers. De leesgierige Vlamingen danken hem niet minder dan een vijftigtal verhalen, alle in boek of tijdschrift gedrukt. In *Toekomst*, *Nederlandsch Museum*, in *Dicht- en Kunsthalle*, was hij een vriend van den huize. Er was een tijd in het leven der *Halle*, dat men moeilijk zich eene aflevering voorstellen kon zonder een knap geschilderd van Cuyckje of eene boekbeoordeeling, waarin hij, de veelbelezene, nooit naliet waarachtige verdienste te huldigen, al was hij maar matig ingenomen met overdreven realisme. Hij hield het met het ‘Schoone’ in de kunst; met eene zuivere, keurige taal en aanschouwelyken styl. Dit alles kenmerkt in hooge mate zijn vlijtig volgehouden, zwaren en stillen arbeid: de twee romans⁽²⁾ en de vijf bundels novellen en verhalen, die hij, van 1882 tot 1900 liet verschijnen⁽³⁾.

Een idealist is LODEWIJK-OMER WATTEZ, zooals blijkt

- (1) O.a. in verscheidene jrgⁿ der *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*. - Onder de Limburgsche vertellers wezen nog vernoemd: de geestdriftige NICOLAAS THEELEN, geboren te Bilsen, 1849, en JOHAN RAMAEKERS, geboren te Mechelen a.d.Maas, 1862, die het tijdschrift *Vlaamsch en Vrij* stichtte; hoofdopseller was van *Het Land* en van een viertal andere Vlaamsche bladen te Brussel. (Zie *Limburgsche Proza-Mannen*, door PAUL BELLEFROID (Hasselt, 1906), alsmede *Onze Hedendaagsche Limburgsche Dichters*, door P. BELLEFROID, briefwisselend lid der Kon. Vl. Academie (Gent, A. Siffer, 1906).
- (2) *Twee Huwelijken* (1884) en *Segher Janszone*, geschiedkundig verhaal (1882).
- (3) *Onder Vrienden* (1882), *Tot Aandenken* (1882), *Sinjoren* (1888), *Kunstenaarszielen* (1890), *Hartstocht* (1900). In 1908 zou hij met een nieuw boek verrijzen: *In dien Tijd...*, schetsen en verhalen, met illustratiën van Edm. Van Offel.

uit zijn vloeiend vers, uit zijne degelijke opstellen over kunst en letteren, o.m. in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, alsmede uit zijne novellen, waarin hij het oogbetooverend landschap uit Zuidoost-Vlaanderen, zoo behaaglijk als natuurgetrouw schetst en schildert. Omer Wattez moge droomen en dweepen met de jeugd in *Jonge Harten*⁽¹⁾; hij moge de wild opvliegende 'koehouders' uit zijne geboortestreek naar waarheid teekenen in zijnen bekoorlijken bundel *Van Twee Koningskinderen*; steeds blijft hij op even bescheiden afstand van het gevoeliger romantisme als van het ruw realisme.

Zijn idealisme maakt hem echter niet blind voor de werkelijkheid in het leven. Edoch, daar hij Kunst als edel en veredelend beschouwt, veroordeelt hij het pessimisme als heilloos voor het Vlaamsche Volk.

In dien zin, behoort hij met Fr. Van Cuyck en anderen, tot degenen die, van '30 tot lang na '70, - ijdelen woordenklank versmadend en den kieschen en beschaafden toon huldigend, - in voeling blijven met hun volk, dat zij geleidelijk wilden voorlichten, bemoedigen en verheffen⁽²⁾.

(1) Een bundel novellen door OMER WATTEZ, Amsterdam. N.J. Ternooi Apel (1890).

(2) L.-O. WATTEZ werd geboren te Schoorisse, in 1857. Leerling aan de Normalschool te Gent, werkte hij, door eigen studie, van lager onderwijzer zich op tot leeraar in de Nederlandsche Taal. Hij werd tot leeraar aan het Athenaeum te Doornik aangesteld. Hij werd, in 1905, tot briefwisselend lid der Kon. VI. Academie benoemd, en, in 1907, tot leeraar in de Nederlandsche taal aan het Koninklijk Athenaeum te Antwerpen. Verscheidene jaren verschenen verhalen in het *Nederlandsch Museum* onder pseudoniem HANNA. 't Was van ANNA GERMONPREZ, geboren te Oudenaarde (1866). Sedert 1884 is zij werkzaam in het onderwijs en werkte vooral mede aan *Nederlandsch Museum*, *Tijdschrift van het Willems-Fonds*, *Belfort*, *Vlaamsche School* en *Gids*. In de *Duimpjes-uitgave* gaf zij een bundel *Verzamelde Schetsen en Novellen* (1901).

[Het tooneel]

Te Gent, waar op het einde van 1870 de eerste afdeeling van het *Nederlandsch Tooneelverbond* werd gesticht, dat zich ten doel stelde 'de verheffing van het tooneel in Noord en Zuid', zou het tooneeljaar 1870-71, worden geopend, op 26 September 1870, door het *Nationaal Tooneel van Oost-Vlaanderen*, met *De Koopman van Antwerpen*; op 2 October speelden de *Fonteinisten* er *Een arme Duivel*, drama van Emiel van Goethem; en op 16 October werd er door *Broedermin en Taalijver* Van Peene's *De Wolf in het Hageland* en een nieuw zangspel van G. Corijn en Fl. Van Duyse: *De Wildstroopers* opgevoerd.

Enkele dier Maatschappijen zongen dien winter haren zwanezang; immers het stedelijk bestuur verhief Minard's schouwburg tot Nederlandsch tooneel met een vast en bezoldigd gezelschap⁽¹⁾.

Te Antwerpen werd, op 16 Augustus 1874, de nieuwe Nederlandsche Schouwburg officieel ingewijd⁽²⁾ en VICTOR DRIESSENS tot bestuurder benoemd.

Te Brussel stichtten de Vlamingen eene *Naamlooze Maatschappij tot exploitatie van den Nederlandschen Schouwburg*. Dank zij

- (1) De eerste bestuurders (1871-'72) waren: VAN DOESELAEER en FAUCONNIER. Zie *Nederlandsch Tooneelverbond*. Verslag over de werkzaamheden der Gentsche afdeeling, gedurende het bestuurjaar 1871 (eerste jaar), door JOZ. VAN HOORDE (Zie *De Eendracht*, 10 Sept. 1871).
- (2) Niet zonder vreugde verliet het gezelschap van het Nationaal tooneel het Alhambra-theater, een door Victor Driessens opgetrokken houten schouwburg, om het hem waardig nieuw gebouw te betrekken. Onder de voornaamste Antwerpsche tooneelisten wezen hier herdacht: Victor Driessens, Julie Verstraete-Lacquet, J. Herremans, Virginie Verstraete, Catharina Beersmans. Deze uitmuntende kunstenaressen, sedert 1877 verbonden aan den Rotterdamschen schouwburg, overleed 1899 en werd, te Brussel, met groote plechtigheid naar hare laatste rustplaats gebracht.

den geldelijken steun van de Regeering en de stedelijke overheid, openden zij, in het gebouw van den voormaligen Cirk-schouwburg, den 3ⁿ October 1875, hun Vlaamschen schouwburg. EM. VAN DRIESSCHE, als algemeen beheerder, FELIX VAN DE ZANDE, als bestuurder - in 1876 zou deze, wegens gezondheidsredenen, door EDM. HENDRIKX vervangen worden - lieten zich niet onbetuigd en brachten, op 19 Maart 1876, *Philippine van Vlaanderen* van D. Delcroix voor het voetlicht met eene pracht van kostumen,

GUSTAAF DE LATTIN
1858

decors, historische schilderijen, die gansch Brussel naar den schouwburg lokten.

Denzelfden avond had te Antwerpen eene heuglijke gebeurtenis plaats: daar werd voor de eerste maal *Charlotte Corday* opgevoerd, het lyrisch drama van ERN. VAN DER VEN (geb. te Antwerpen, 1846) en van P. BENOIT. C. Beersmans vervulde de rol van de heldin vol geestdrift voor vrijheid en gelijkheid; Edm. Hendrickx speelde den volkslievenden, aristocraten-hatenden *Marat*, die in den waan verkeerde in de omwenteling het *perpetuum mobile* te hebben ontdekt.

Als stuk mangelt *Charlotte Corday* aan eenheid en kleur, maar

de overweldigende muziek van P. Benoit - het openingstuk en de tussenbedrijven vooral - munt uit door dramatische kracht, breedheid van opvatting en rijkdom van uitdrukking en wettigt den ongemeenen bijval die aan het stuk te Antwerpen, en later te Brussel, te beurt viel.

Mocht *De Spaansche Furie of Antwerpen in 1576*, historisch drama in 5 bedrijven door EDWARD VAN BERGEN (geb. te Antwerpen, 1853), - dat den 9ⁿ April 1876 ten tooneele werd gevoerd

HUBERT MELIS
1872

- bogen op meer samenhang, het gaf, integendeel, weinig of geene kunst te genieten. Het was echter het beste der geuzen-drama's, welke destijds te Antwerpen in den smaak vielen.

Edoch, te Antwerpen zoowel als te Gent, werd weldra luid geklaagd over de opvoering van vertalingen. In 1876-77 werden in de Scheldestad tegen 13 oorspronkelijke 50 vertaalde stukken opgevoerd. In de stad der Artevelden kwamen, op 50 voorstellingen, 29 van over de grens. *Ben Leïl of de Zoon der Nacht*, *Korporaal Simon*, *Vader Martin*, *Paljas*, *De Armen van Parijs*, *De Straatjongen van Parijs*, *Latude*, *Robert en Bertrand* maakten volle zalen, terwijl eigen werk meestal gespeeld werd voor onbezette

banken. Te Brussel, waar men onze oude drama's niet vergeten had, zooals *De Dronkaard* door Van Kerckhoven, *De Duivenmelker* door Rosseels, *Jacob van Artevelde* door Van Geert, en anderen; de goede blijspelen van Van Peene, trachtte men elk jaar de kas te stijven door gelegenheidswerk, zooals: *23 Millioen*, *De Zoulous* en *'t Kan bijkans niet zijn*, van Julius Hoste, *Nu gaan we ne gang*, van denzelfden en Michiels. Dit was vooral eene hoofdvereischte, eene levenskwestie, daar de Regeering hare toelage merkelyk verminderde, en toen, in 1878-79, de beheerraad een opera-gezelschap had toegevoegd aan zijn sprekend tooneel; *Frans Ackerman* en *Maria van Bourgondië* van Destanberg en Miry, *Liederik* van Billiet en Jozef Mertens, *Ondine* van Lortzing ten gehoor bracht.

Die zeer gewaagde onderneming leed schipbreuk, evenals de eerste proef in 1865, onder Mulders. Ter eere van den Raad van beheer zij echter verklaard dat hij, in weerwil van veel droevig wedervaren, het Nederlandsch tooneel in de hoofdstad rechthield. *De Brusselsche Straatzanger*, het historisch drama in 6 bedr. van JULIUS HOSTE (geboren te Tielt in 1846 en sedert 1857 gevestigd te Brussel), voor het eerst opgevoerd in 1883, droeg ruimschoots daartoe het zijne bij. Het was J. Hoste niet te doen om een werk met eenige litteraire waarde te leveren, wel een sensatiestuk, waarin een tienjarig meisje, Julia Cuypers, - de later in Noord- en Zuid-Nederland gevierde drama-speelster - een heldenrol zou vervullen. Dat drama viel en valt nog bijzonder in den smaak van het Brusselsch volk en zijn bijval wordt er slechts geëvenaard door dien, welke het aandeel blijft van de *Twee Weezen* van d'Ennery.

Het was in 1881, weinige maanden nadat H. Waelput met zijne schoone muziek het lyrisch-drama *Stella* van Teirlinck-Stijns had verlicht, dat K. Buls, destijds d.d. Burgemeester van Brussel, de langverwachte tijding bracht dat een nieuwe Vlaamsche schouwburg zou gebouwd worden op een grond, welke deels aan de Regeering en deels aan de Stad behoorde. Inderdaad de plechtige opening greep plaats, 1 October 1887. Weinige dagen nadien, den 13 oktober woonden de Koning en de Koningin eene vertooning bij in den nieuwen schouwburg der Lakenstraat. Karel Buls verwelkomde H.H.M.M. in het Nederlandsch en, heugelijk feit, Z.M. Leopold II sprak, bij die gelegenheid, Zijne eerste officieele Nederlandsche redevoering uit.

Na de ontbinding der naamlooze maatschappij werden Edm.

Hendrikx en A. Rans door de stedelijke regeering tot bestuurders aangesteld.

Te Gent, te Antwerpen, te Brussel waren dus prachtige schouwburgen verzezen.

Heeft de Vlaamsche tooneelliteratuur zich die gulden omlijsting waardig gemaakt? Sleenckx, Vuylsteke, Max Rooses, die de belangen van het tooneel en zijn letterkunde steeds ter harte namen, gaven wijzen raad; de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen lieten zich niet onbemoeid; officieele comiteiten, commissiën, keurraden werden in 't werk gesteld; Staat en stad verleenden toelagen tot aanmoediging en schreven wedstrijden uit; vrije tooneelvereeningen volgden dat loffelijk voorbeeld na.

Ontzaglijk groot is dan ook het aantal schrijvers die, in de laatste 30 jaren, hunne krachten waagden aan tooneelstukken. Aan goeden wil ontbrak het niet; aan arbeidslust evenmin⁽¹⁾.

Dit tijdvak wordt nagenoeg geopend door ALBRECHT RODENBACH's *Gudrun*, echter eer een dramatisch gedicht, veelbelovend werk van een geniaal aangelegden dichter, dan een eigenlijk drama.

Tooneelman is FRANS GITTENS (Antwerpen, 1842) van huisuit. Zulks bewijzen vooral zijne *Jane Shore* (gedrukt 1882) en zijne *Parisina* (1877). De invloed van Shakespeare is in zijne stukken tastbaar; in zijn later werk dringt de Fransche aard echter sterk door. Het historisch tooneelspel helt over naar het anecdotisch genre. Gittens' kunst heeft trekken van gelijkenis met die van Victorien Sardou.

In *Karel van Gelderland*, lyrisch treurspel (1882), getoondicht door Peter Benoit⁽²⁾, *de Maire van Antwerpen* (1890), *Van Blek in 't jaar 30* (1896), wist hij zijn publiek te boeien. In *Jane Shore* beproefde hij een volksdrama te schrijven, dat én door het gewoon, én door het geletterd publiek gesmaakt kon worden. Hij gelukte er in aan zijne *Jane* eene duurzaam letterkundige waarde te geven. Ook zijn *Van Blek* blijft een kostelijke comédie-figuur.

Nog meer tooneelschrijvers beproefden het historisch genre.

- (1) Zie o a. de verslagen over de driejaarlijksche Staatswedstrijden, inzonderheid dat van Dr. P. ALBERDINGK-THYM (XIIe tijdvak. 1889-'91) en dat van Dr WILLEM DE VREESE (XIVe tijdvak, 1895-'97).
- (2) Benoit's waardige leerling, EDWARD KEURVELS, schreef de muziek voor Gittens' *Parisina* en EMIEL WAMBACH die voor zijne *Melusina*, het sprookje van een Lentedroom.

Buiten den reeds vermelden Julius Hoste noemen wij, o.m.: HENDRIK B. PEETERS (Antwerpen, 1825, † Schaarbeek 1893) die, na een langdurig zwijgen, na 1881, tal drama's en comédie's schreef. ISIDOOR ALBERT (Gent, 1864) wiens zwakke, holle en opgeblazen *Baudewijn Hapken*, met goud werd bekroond; ISIDOOR BAUWENS (Aalst, 1855) die het melodrama *Iwein van Aalst* (1888) schreef. Maar al te veel van die drama's, historisch bedoeld, historisch gekleurd en gekruid zouden de vlag strijken voor *De dood van Karel den Goede, Graaf van Vlaanderen* (1889) van HEKTOR PLANCQUAERT (Wortegem bij Oudenaarde, 1863). Dit drama was iets nieuws, iets jong, dat nog meer en beter beloofde, kortom, eene verrassende verschijning op ons tooneel. Prosper van Langendonck, in zijn opstel: *Een Vlaamsch treurspel in verzen*⁽¹⁾, begroette den 'lang verwachten dichter' met geestdrift: 'Een dichter is opgestaan, met andere kenmerken dan Rodenbach, doch met zijne sterke verbeelding, zijn warm gevoel en zijne gloeiende geestdrift beziel. Mogen wij in Plancquaert terug vinden, wat wij in den Westvlaamschen zanger zoo ontijdig verloren'.

Geestdriftiger kon men den dichter niet onthalen met zijn proefstuk. Na een blijspel in 5 bedrijven: *Dorpsklappeiën* te hebben voortgebracht, zweeg eensklaps de schrijver die zooveel liet verwachten.

Terwijl het eigenlijk historisch drama een wisselvallig leven leidde, tierden burger-, boeren- of zedendrama, comédie en blijspel welig, al te welig misschien want de hoedanigheid der overvloedige vruchten beantwoordden niet altijd aan hare hoeveelheid.

Nochtans hebben de tooneelspelen van Mev. ANNA SLIMBROECK-DE PEUTER (Berchem-bij-Antwerpen, 1848), nl. *Het Blinde Kind* (1882), *Tante Clara* (1886) wel eenige verdiensten, die ze eenigszins boven het middelmalige verheffen. Zij zijn aandoenlijk, wat al te week, maar hoe diep weten zij het hart der vrouwen te treffen. Ook voeren onze rederijkers die stukken met voorliefde op.

Meer vruchtbaar, meer stout, meer man van het vak is EMIEL VAN GOETHEM (Gent, 1847), de schrijver van het dramatisch-historisch gelegenheidsstuk: *De Pacificatie van Gent* (1876), waarop de Meester Peter Benoit zulke bezielende muziek schreef; wie, in Vlaanderen, Brabant, tot in Nederland toe, kent niet zijn *Castor en*

(1) *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, XIIe jrg., 1889-'90, blz. 308-335.

MINARDSCHOUWBURG TE GENT

NEDERLANDSCHE SCHOUWBURG TE GENT

Pollux (1870), zijn *Doopgetuigen* (1871), die hij later in het zangspel *Vader Pluimsteen* (1888) omschreef, waarover Karel Miry zijne bevallig-losse muziek als borduurde, zijn blijspel *Victor's Nichtje*, dat hij met Jozef Van Hoorde schreef en dat, in een wedstrijd van blijspelen door de stad Antwerpen uitgeschreven, in 1873 werd bekroond, zijn *Vriend Kobus* (1874), een zijner fijnste, geestigste stukken, en vooral 's mans *Wiegje* (1875), dat steeds met genoeg

LODEWIJK LIEVEVROUW-COOPMAN
1862

wordt aanhoord. Voorts schreef Van Goethem voor meisjes en jongens en ijverde hij voor den vooruitgang van het tooneel over het algemeen in zijne vaderstad.

Nog een Gentenaar, AUGUST HENDRIKX (1846), bracht het zijne mée om het repertorium van het Vlaamsch tooneel te verrijken met comedies, blijspelen, oorspronkelijk, door en door Vlaamsch, echt van geest en strekking, die van zijne personages algemeen menschelijke typen maakt, in zoo verre dat enkele zijner stukken in het Waalsch, in het Fransch werden vertaald en opgevoerd. En toch wist hij een echt-Gentsch merk en stempel op

zijn werk te drukken. Hij is waarlijk een tooneelschrijver. Hij kent scherm en plan, met alles wat daartoe behoort, met inbegrip der knepen en ‘ficelles’, dat noodzakelijk kwaad, waarin meer geleerde, hooger trachtende, maar min handige als in een net blijven gevangen. ‘Il a du métier’, om een onvertaalbaar kunstvakwoord te gebruiken. Hij is behendig. Hij knoopt en wikkelt, strengelt en windt af met één handje. Zijne architectuur is nochtans zeer eenvoudig, volstrekt niet ingewikkeld, als het ware doorzichtig. Hij verrast nooit, verbaast niet. Hij is zóo eenvoudig als het maar mogelijk is eenvoudig te blijven op het tooneel. Zijne *Prima Dona*, om slechts dit eene te noemen, is een brok uit het leven van menschjes, die August Hendrikx gezien en gekend heeft in de schilderachtige straatjes, buurtjes, gangen en pleintjes zijner vaderstad.

In zijn vroeger werk, als *Kosterliefde* (1879), *Per expres* (1882), *T.K. en P.K.* (1885), *Achter't Slot* (1886), *De Boezemvrienden* (1887), stelt hij zijne kunst weliswaar geene hooge eischen, verwacht hij meer dan het passen zou het comische met het kluchtige, tot op het kantje van het platte af, toch is zijn humor goedgeluimd, gul en blij. Dat hij ernstiger stof aandurft bewijst zijn tooneelspel in drie bedrijven: *De Schoonmoeder* (1887). Als goed-ronde, toegevende, nimmer verbitterde schilder van ons klein leven blijft hij tot nog toe een der beste.

Al heeft hij historische drama's geschreven, blijspelen geschetst, die niet behooren tot het beste wat hij ons gaf, bewees NESTOR DE TIÈRE (Eine, 1856) ook daarin genoeg dat hij voor het tooneel iets kon. Doch daar lag zijne kracht niet. Hij wist zijn eigen weg te kiezen en zonder struikelen te volgen. Wat Gittens voor het historisch drama was, zou de Tière voor het gewoon drama worden. Hij is de baanbreker geweest eener nieuwe richting. Hij streefde naar eenvoud en natuurlijkheid. Zijne taal klopt. ‘De tooneeltaal, zegt hij ergens, weze eene kunstvolle kernachtige, die alles sober schetst en vol actie is en boeit. Geene phrase.’ Hoe meer hij tot het realisme overgaat, des te bondiger wordt zijne spraak. Hij borstelt met breede vegen; zijne personages zijn uit één stuk, ruwweg, kras en bout, met enkele koortsighaastige, rake trekken geteekend. Ook behandelt hij met voorliefde de zeden van de buitenmensen.

Ongelijk is DE TIÈRE in zijn vruchtbaar voortbrengen: *Een*

Spiegel⁽¹⁾, dat wellicht zijn meesterstuk is en tot nog toe blijft, werd gevolgd door o.m. *Liefdedrift*, *Rose Kate*, *Eene Misdadige*, *Wilde Lea*, in een spanne tijds, kort op elkander verschenen, als geroosterd op één vuur, het eene beter, het andere zwakker. Zijn *Honger*, éénakter, mag gerust vergeleken worden met de later zoo hooggeroemde schetsen van H. Heyermans.

De grootste hoedanigheid van De Tière, welke hem in de geschiedenis van ons tooneel, eene aanzienlijke plaats verzekert, is, dat hij in de grijze eentonigheid van vroeger en toen, een nieuwen klank liet hooren die om zijn rondborstige stoutheid, zijn frischjeugdigen overmoed, door het groot publiek gretig werd aanhoord en nog steeds bij dat publiek ingang vindt.

* *

Ouderen en jongeren zijn een heele schaar die hunne onbaatzuchtige krachten inspanden om voor ons volk, dat zoo bijzonder veel van tooneel houdt, eene verzameling stukken saam te brengen, waaruit het naar gading te kies en te keur mag gaan: FREDERIK LINTS (Leuven, 1833), de gelukkige schrijver van *Drie oude hanen en eene jonge hen* (1874) ijverde er voor te Leuven; PAUL BILLIET (Antwerpen, 1838), droeg daarin bij met zijne *Belofte maakt Schuld* en *Liederik de Rentmeester*; JULIUS WYTYNCK (Evergem, 1843), die tranen deed lachen met zijn *Dieven in huis*, *Schoenmaker blijft bij uw leest*, *De tenor is ziek*, *Mijnheer heeft d'Influenza*, en tal alleen- en tweespraken. JOZEF VAN HOORDE (Gent 1843) die, in 1872 *Een Woord over de Strekking van het Nederlandsch Tooneel* uitgaf, zag enkele zijner talrijke stukken als *Een Strijd tusschen Twee* (1874) en het reeds bij E. Van Goethem vermelde *Victor's Nichtje*, in prijskampen bekroond. JULIUS VAN DER VOORT (Antwerpen, 1847), WILLEM SUETENS (Antwerpen, 1848), PIETER KINTS (Deinze, 1850), wiens *Schrik van Soldaten* nog steeds toegang vindt

- (1) Werd met goud bekroond in den XIIe driejaarlijkschen Staatswedstrijd (1889-'91). Werden mede voor den prijs in aanmerking genomen: Alf. Dekkers' *Maria van Brabant*, Gittens' *Maire van Antwerpen*, Aug. Hendrickx' *Prima Dona*, Jef Toussaint's *Leelijke Fie* en *Kladpapier*, De Tière's *Liefdedrift*. L. Lievevrouw-Coopman dong mee met zijn verdienstelijk drama *Jalouzie*, Hector Planquaert met zijne *Dorpsklappeiën*, Mej. Ramboux (Hilda Ram) met *Eleonora van Oostenrijk*. Er waren niet minder dan 56 ingezondene stukken!

tot ons licht bevredigd publiek, PROSPER MATTON (Gent, 1851), EDMOND DE GEEST (1847-1904), die in zijne *Werkstaking* (1880) de toen nieuwe naturalistische strekking op het tooneel trachtte te huldigen, maar uit het romantische niet los kon geraken; JAN VERSCHUREN (Gent, 1851); VICTOR DE LA MONTAGNE (1854), meer gekend als dichter, die een paar stukjes voortbracht: *Iets vergeten* (1876) met muziek van Jan Blockx, en *Anoniem* met de medewerking van EDWARD VAN BERGEN (Antwerpen, 1853), die in de Scheldestad het blad: *Het Vlaamsch Tooneel* uitgaf en tevens *Schijn bedriegt*, *Wat eene vrouw wil*, *Rubens' jeugd*, *Wie was de grootste Ezel?* schreef; KAREL DE QUÉKER (1857), RENÉ VERMANDERE (Kortrijk, 1857), de volksliedjeszanger, schrijver van talrijke aardige, geestige, niet altoos van het fijnste allooi, éénakters, als *Mops*, *De verwarde streng*, *Rommelaar en Bommelaar*; NICOLAAS THEELEN (Bilsen, 1849); GUSTAAF DE LATTIN (Antwerpen, 1858), die kluchtspelen, blijspelen, drama's schreef, waarin hij zich meester in het vak toonde, maar toch geene hooge vlucht nam. Iets wat beter gelukte LODEWIJK LIEVEVROUW-COOPMAN, die met zijn eersteling, *De Gouvernante*, daarna met *Jalouzie* blijken gaf van studie en gelouterden smaak; FRANS VAN CUYCK (Antwerpen, 1857), die o.m. *De Kinderen beschikken* uitgaf; JEF TOUSSAINT, die met *Eene eerste Liefde*, *De Scheiding*, *De laatste witte Roos* bewees dat hij iets voor het tooneel vermocht, maar als gekortwiekt werd door zijne taal, terwijl EDMOND ROELAND (Brussel, 1873) niet alleen beter en zuiverder schrijft, maar ook meer natuurlijkheid, meer eenvoud en meer leven in zijn dialoog weet te leggen; JAN BRUYLANTS, Jzn (Antwerpen, 1871), debuteerde in 1889 met geestige schetsen, éénakters, om met *Een gekozene des Volks* weldra zijne plaats te winnen tusschen de tooneelschrijvers, die nu nog aan het werk zijn.

Genoemden en met hen tal van anderen, die wij hier thans niet vermelden, omdat zij later opkwamen of met hun beste werk tot eene volgende periode behooren, vertegenwoordigen de stroomingen, welke den tamelijk grilligen, onbestendigen loop der Vlaamsche Tooneelletterkunde, sedert het einde van 1870 verdeelen. Immers, ons tooneel steunt op geene eigen traditie. Met en na 1830 gold het eerst en vooral de Taal te redden. En ook het tooneel kan daartoe in hooge mate dienstig zijn. Zóo geschiedt het nog, al werd sedertdien oneindig veel gewonnen. Voegen wij daarbij de vreemde invloeden, de voorkeur der tooneelbestuurders

die vooràl den smaak van hun publiek involgen. Er zijn duizend-enéén reden opdat de litteratuur van het tooneel nog die hoogte niet bereikte waarop onze Dicht- en Prozakunst staat.

In gunstiger omstandigheden zou menig talent weliger opgewassen, eene hoogere volkomenheid hebben bereikt. Nochtans werden de stukken van onze schrijvers gespeeld, genoten en toegejuicht geheel het Vlaamsche land door. Weliswaar zetten zij burger en boer niet altijd klokspijs voor, zoodat in grootere steden, waar de tooneelliefhebbers, in hunne talrijke maatschappijen, over ruimer middelen en geoeffender krachten beschikken, menige dier schrijvers door autheurs van het buitenland stilaan en bijna onopgemerkt verdrongen worden; terwijl de officieele gezelschappen hun werk noode op het repertorium brengen. Niettemin oefenen zij op hun publiek, voor hetwelk zij te opzettelijk schrijven en vaak hun natuurlijke zin voor kunst zelf onderdrukken, een niet genoeg te prijzen invloed uit.

En juist op dien invloed is de toekomst van het Vlaamsch tooneel te bouwen. Daardoor zal het groeien steeds breeder en hooger uit, indien het daarbij putten wil in eigen karakter, eigen oorspronkelijkheid.

De minder gunstige, zelfs kwade vreemde invloeden, welke tot nog toe geheel onze letterkunde sedert 1830, inzonderheid onze tooneelletterkunde beheerschten en onze tooneelschrijvers als verlamden, zullen ontzenuwd worden wanneer onze Jeugd meer kennis zal gegaard hebben; hare taal beter zal kennen en voelen, hare eigen waarde hooger schatten en nimmer uit het oog verliest dat, zoo Eigen Kunst Eigen Leven is, Eigen Leven Eigen Kunst wekt en voedt.

En is die tijd niet gekomen?...

Wie is niet geneigd volmondig ja te antwoorden, wanneer wij weldra op een Scheltjens, een Buysse, een Raf Verhulst en menige jongeren zullen kunnen wijzen?

* *

...En is dat nu alles?...

- Neen, dàt is niet alles! Ons boek is onvolledig, ja. Wij blijven staan vóór 1906. Wij leggen de pen neer, omdat wij het niet over ons hart kunnen halen de beginnende periode der tien

jongste jaren zoo maar kortweg te behandelen in een paar bladzijden. Zij verdient immers meer. Zij is van nu af aan een afzonderlijk boek ten volle waard. Met één oogslag is de schaar niet te overschouwen van de Dichters, Romanschrijvers, Tooneelschrijvers, kundigen van allen aard, die sedert zijn opgestaan en flink voortgaan. Voor een twaalftal, die reeds alom gekend zijn en gevierd worden, zoowel in België als in den vreemde, niet het minst in Nederland, hoevelen zouden wij er moeten noemen - noemen slechts! - die, met bewonderenswaardige taaheid, al-over het heele land, van Limburg, Antwerpen, Brabant, Vlaanderen door, gestadig werken om van dezen tijd misschien de schitterendste te maken van onze geschiedenis.

Het is eene Renaissance, voorwaar.

Dit ons boek weze dan aanzien als een Gedenkboek. Opdat dezen van Nu hunne voor- en nevangangers, oudere tijdgenooten, niet vergeten, niet misprijzen, niet stilzwijgen; ze eeren en waardeeren. Immers, zij, de ouderen, gingen uit om te zaaien terwijl de hemel nog bewolkt was. Onvermengde vreugde hebben ze niet gekend. Hun werk was moeilijk.

De jongeren, thans, oogsten in de blijde zon, met blijdschap en fierheid.

Zij zetten het werk voort in gereedgemaakte voren, in vruchtbaardere velden.

Zij werken mēe voor de Kunst van Vlaanderen, voor zijn Taal, voor zijn Geest, voor zijn Hart; zij luisteren zijn bestaan als Volk op. Vergeten zij het woord niet van hun erkennen aanleider: *‘Als ik de vijftig eerste jaren onzer herleving doorblik, dan kan ik niet de Vlaamsche Letteren van de Vlaamsche Beweging afscheiden.’* (AUG. VERMEYLEN.) Zoo diene het te blijven. Hare beoefenaars, zij wezen grijs of blond, hechten met gouden schakels vast de Toekomst aan het Verleden. En hun Volk zal hun dankbaar zijn, niet om het Schoone allēen dat zij wegschonken, ook om het Nuttige, het Goede dat zij gaven, het Duurzame dat zij hielpen stevigen en be kroonden.

Dan zal het wonder gebeuren dat nimmer een geschiedschrijver, onder-aan het laatste blad van zijn boek over de Vlaamsche Letteren, dus Vlaamsche Beschaving, zal kunnen zetten: Einde.

Biographische studies

- H. BACCAERT: *Em. Hiel, zijn leven en zijn werk*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1909.
- J. BOLS' Levensbeschrijving van *Edw. van Even* (*Jaarboek der Kon. Vl. Academie*, 1907) en van *M. Davidts* (*Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, 1908, Maart).
- JAN BOUCHERY: *Korte Levensschets van H. Conscience*, 1907, Kon. Vl. Acad.
- JAN BROECKAERT: *Frans de Potter* (*Jaarb. der K. Vl. Ac.*, 1906).
- BURFS, ARAN: *Onze Dichters der Heimat*, Vlaamsche Boekhandel, 1909.
- D. CLAES († 1910): *Over de eerste gedichten van J. Van Beers*, Kon. Vl. Acad.
- COREMANS, EDW.: *De Nederlandsche Letterkunde in België sedert 1830*, Rotterdam, 1905 (met 40 port.).
- CRUYSSSEN, A.C. (VANDER): *Mijne herinneringen aan Conscience*, De Nederl. Boekhandel, 1906.
- S. DAEMS: *Levensschets van Hilda Ram*, Gent, Siffer, 1901.
- VICTOR DE MEYERE: *Prudens Van Duyse*, Nederl. Boekh., 1907.
- Kan. MUYLDERMANS: *Jan Van Droogenbroeck. Levensschets*, Siffer, Gent, 1908.
- HEYMAN, HENDRIK: *Het Leven en de Kunst van Alf. Janssens*, 1907.
- PUYVELDE, LEO (VAN): *De Katholieke Vlamingen en hunne Letterkunde*, 1905.
- ID. *Albrecht Rodenbach*, Amsterdam, 1908.
- RIDDER, ANDRÉ (DE): *Les lettres flamandes d'aujourd'hui*, Nederl. Boekh., 1909.
- ID. *Past. Hugo Verriest*, Amsterdam, 1908.
- MAX ROOSES: *Jan Van Rijswijk, Geschriften, Redevoeringen en Brieven met eene levensschets*, 1908, Nederlandsche Boekhandel.
- Dr. S.: *Kan. Martens* (*Belfort*, 1901, bl. 532-537).
- M. SABBE: *Het Proza in de Vlaamsche Letterkunde*, Bussum, 1909.
- A. SAUWEN: *Dautzenberg, Bloemlezing uit zijne werken met levensbericht en inleiding*, Vlaamsche Boekhandel, 1908.
- G. SEGERS: *Dr. August Snieders* (*Jaarb. der Kon. Vl. Ac.*, 1906).
- J. SENSIE: *P.P.M. Alberdingk Thijm* (*Dietsche Warande en Belfort*, 1906).
- A. SIFFER: *Frans de Potter* (*Dietsche Warande en Belfort*, 1904).
- STAES, JOZEF: *H. Conscience*, onuitgegeven studie bewerkt door Jan De Schuyter, 69 Duimpjesuitgave, 1908.
- A. VERMEYLEN: *Les lettres néerlandaises en Belgique après 1830*, Bruxelles, 1907.
- E. VLIBERGH: *Hilda Ram, Schetsen, Novellen, Vertellingen*, J. De Meester, Roeselare, 1903.

[Lijsten van illustraties en namen]

Portretten

(de dubbele cijfers verwijzen naar de portretten buiten tekst)

	BLZ.
J. Adriaensen	269
G. Antheunis (1840-1907)	265
Mej. M.E. Belpaire	365
Tony Bergmann	192-193
Frans Joseph Blieck	29
Jh ^r Philip Marie Blommaert	16
Karel Bogaerd (1834-1906)	213
J. Bols	245
J.H. Bormans	60
Jan Broeckkaert	185
C. Buysse	339
Dr. H. Claeys	217
Desideer Claes (1836-1910)	212
Hendrik Conscience (standb.)	63-64
Hendrik Conscience	66
J.D. Courtmans-Berchmans	89
A. Cuppens	316
Servaes D. Daems (1838-1903)	209
J.M. Dautzenberg	57
Jan Baptist David	16-17
K.A. De Cock	304
Fr. de Cort (borstbeeld)	224-225
P. Delcroix	144
Jh ^r Dr. Karel de Gheldere	219
Baron J.L.D.G. de S ^t Genois	64
J de Geyter (1830-1905)	160-161
Lodewijk de Koninck	189

J.A. de Laet	61
G. De Lattin	364
Pol de Mont	304-305
V.A. de la Montagne	277
Frans de Potter (1834-1904)	181
Napoleon Destanberg	177
Nestor de Tière	301
Dr. A. De Vos (Wazenaar) (1840-1906)	249
Maria Doolaeghe (vrouw Van Ackere)	36
G.J. Dodd	136
Pieter Geiregat	172

	BLZ.
Hanna Germonprez	200
Guido Gezelle	144-145
Fr. Gittens	297
Dr. C.J. Hansen (1833-1910)	180
Emmanuel Hiel	240-241
A. Hegenscheidt	346
P.J.N. Hendrickx	137
Aug. Hendriekx	285
J.F.J. Heremans	105
A.J.M. Janssens (1841-1906)	252
Karel Lodewijk Ledeganck	48-49
L. Lievevrouw-Coopman	369
Virginie Loveling	208-209
H. Melis	365
J.L. Mercelis	313
J.C H. Nolet de Brauwere	93
Frans Rens	24
Hilda Ram	321
Albrecht Rodenbach	288-289
W. Rogghé	237
Max Rooses	272-273
Emm. Rosseels (1818-1904)	233
G. Segers	308
Th. Sevens	317
Constant Philip Serrure	12
Dr. L. Simons	281
J.L.D. Sleeckx (1818-1901)	109
Snellaert	44
Jan Renier Snieders	92
August Snieders	128-129
R. Styns	273
E.E. Stroobant	132

Is. Teirlinck	276
Jan Van Beers	120
Jan Van Beers	96-97
Fr. Van Cuyck	309
Emmanuel Van Driessche	168
Prudens Van Duyse	32-33
A. Van den Abeele	244
Adh. Van der Cruyssen	241
Em. Van Goethem	284
Jan Van Droogenbroeck	176-177
P.F. Van Kerckhoven	100
Pr. Van Langendonck	351
Dr. Eug. Van Oye	253
H.J. Van Peene	140
Math. Van Peene, vrouwe L.F. David	117
Jan Baptist Van Rijswijck	112-113
Theodoor Van Rijswijck.	80-81
Felix Van de Sande	156
V. Van de Weghe	204
Aug. Vermeulen	357
Hugo Verriest	188
Lodewijk Vleeschouwer	88
P.C. Verhulst	157
Karel August Vervier	25
Julius Vuylsteke	256-257
Omer Wattez	333
Jan Frans Willems	titelprent
Frans Willems	220
E. Zetternam.	104

Handschriften (*fac-simile*)

	BLZ.
Tony Bergmann: <i>Een laatste droom</i>	197
Hendrik Conscience: Eerste bladzijde uit <i>Blinde Roza</i>	70

J.B. David: Brief van Kan. David aan Pastoor Visschers te Antwerpen	21
Frans de Cort: Brief aan den heer Vanderven	228
J. de Geyter: Handschrift	164
Pol de Mont: Uit <i>Aan een Brabantsen Leeuwerik</i>	293
Guido Gezelle: Fragment	153
Emmanuel Hiel: Brief aan den heer de Seyn	229
Ledeganck: uit zijn te Tielt met goud bekroond gedicht <i>De Linnenweverij</i>	45
Virginie Loveling: <i>De Dichter</i>	196
Hilda Ram: Handschrift	327
Max Rooses: Brief	260
Alb. Rodenbach: <i>Nieuwjaarsgroet</i>	293
J.L.D. Sleeckx: <i>De ontmoeting</i> uit <i>Vesalius in Spanje</i>	112
Aug. Snieders: Bladzijde uit <i>Scherpenheuvel</i>	149

BLZ.

Jan Van Beers: <i>Van 't Merelnestje</i>	121
Pr. Van Duyse: Gedicht <i>Het dorre blad</i>	53
J. Van Droogenbroeck: Handschrift	165
Th. Van Rijswijck: <i>Jagt-lied</i>	64
Julius Vuylsteke: Brief	261
J.F. Willems: Eerste bladzijde van <i>Het leven van Alexander</i> , uitgeschreven door	5
-	

Prenten

J.F. Willems' monument te Gent	vóór den titel
Titel van het Belgisch Museum	8
Titel van de <i>Oude Vlaemsche Lieder</i>	9
Grafteeken van J.F. Willems te Mortsel	32
Plaat uit het <i>Wonderjaar</i> van H. Conscience (1837)	52
Titelplaat van <i>De Leeuw van Vlaanderen</i> (1838)	56
Gedenkpenning (Conscience's graf)	67
Besluit van den Gemeenteraad van Antwerpen (Honderdste boekdeel van Hendrik Conscience, 24 September 1881)	75
Titelplaat door Th. Van Rijswijck voor zijne <i>Poëtische Luimen</i>	85
Plaat uit <i>Het Schipperskwartier</i> van J.L.D. Sleenckx	113
Plaat uit <i>Rijzende Blaren</i> van Jan Van Beers	125
Nederlandsche schouwburg te Antwerpen	tegenover 360
Nederlandsche schouwburg te Brussel	tegenover 360
Minardschouwburg te Gent	tegenover 368
Nederlandsche schouwburg te Gent, met monument J.F. Willems	tegenover 368

Naamlijst

	BLZ.
J. Adriaensen	331
<i>J.A. Alberdingk Thijm</i>	250, 262
P.P. Alberdingk Thijm	346, 461
P. Anri	343
G.T. Antheunis	201, 328, 329, 336
I. Albert	362
H. Axters	330
C.A. Bauwens	15
Ad. Beernaert	305, 306
C. Beersmans	358, 359
<i>N. Beets</i>	255
P. Behaegel	30, 71-73, 80-82, 89-93
Belinfante (Mevr.)	326
<i>Bellamy</i>	34
P. Bellefroid	337, 361
P.J. Bellens	166, 189
M.E. Belpaire (Mej.).	337, 337, 347
P. Benoit	359, 364, 365, 367
J.D. Berchmans	167, 235, 240
A. Bergmann	13, 254, 256, 284, 293, 294
G. Bergmann	13, 16, 17, 22, 25
J. Berlant	189
A. Bertrang	318
A. Bijns	6, 14
<i>W. Bilderdijk</i>	19, 23, 69, 128, 149, 173
L. Billiet	299
P.J.E. Billiet	324, 325, 326, 366, 371
<i>Binnewierts</i>	307
E. Blauwaert	326
St. Blereau	98, 170

F.J. Blieck	48, 50, 51, 55, 58, 73, 134, 140, 162, 167, 221, 259, 263
Br. Block	320, 326
J. Blockhuis	268, 298
J. Blockx	364
Ph Blommaert	33, 34, 36, 37, 42, 52-54, 64, 71, 73, 134, 163, 174, 259, 264
<i>Boas</i>	185
J. Boendale	174
K Bogaerd	163, 302
Bogaerts	47
<i>J. Bohl</i>	297

BLZ.

J. Bols	346, 349
F. Bôn	81, 82, 91-94
F.A. Boone	256, 257
J.H. Bormans	71, 73, 77-79, 81, 83-86, 90, 91, 98, 147, 174, 175, 259, 363, 321
J. Bouchery	174, 331
B. Boucquillon	98, 168
P. Braet	305
<i>G. Brandes</i>	334
J.M. Brans	323, 360
J. Broeckaert	254
J.F. Brouwenaer	299
P.J.H. Brouwers	253, 302, 303
J. Bruylants	324
J. Bruylants Jz ⁿ	372
I.B. Bulens	18, 24, 26, 80
K. Buls	366
A.V. Bultynck	298, 331
A. Burfs	336
<i>R. Burns</i>	283
<i>Cd Busken Huet</i>	248, 344, 345
C. Buysse	340, 341, 367
L. Buyst	202, 331
A. Callant	343
K. Callebert	250, 310
Edw. Campers	169
Edm. Campers	342
Cannaert d'Hamale	74, 211
J.B. Cannaert	74
F.R. Caris	298
C. Carton	198, 264
J. Casteels - zie <i>A. de Castro</i> .	

<i>J. Cats</i>	100, 130, 157
P. Cautereels	249
J Cauwenbergh	242
<i>M. Cervantes</i>	212
P.J. Ceulemans	15, 74, 166
H. Claeijs	101, 174, 253, 283, 300, 301
D. Claes	274, 301
P. Claessens	249, 298
Colins	86
P. Comestor - <i>zie M. Rooses</i>	
S.M. Coninckx	17, 73, 134, 166, 167
H. Conscience	74, 76, 86, 88, 98, 99, 110, 111, 113, 114, 116, 119, 120, 122-124, 126, 128, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 160, 161, 170, 174, 185, 191, 195, 198, 203, 206-208, 213, 216, 226, 228, 240, 242, 243, 245, 274-276, 278, 319, 332, 333, 338, 347, 348, 353, 354
J.B. Coomans	249
Th. Coopman	163, 235, 244, 323, 326, 329, 336, 340, 346, 349
Coornhert	42
D. Coppée	294
G. Corijn	320, 358
A. Cornette	294
A.J. Coryn	207, 331
J.B. Courtmans	236
Mevr. Courtmans - <i>zie J.D. Berchmans</i>	
Couvard	303
Cracco	41
<i>J.J. Cremer</i>	359
A. Cuppens	307
S. Daems	249, 250, 287, 300, 329, 338, 346
<i>Dante</i>	142
J.M. Dautzenberg	74, 76, 134, 150, 169, 200, 259, 263, 267, 270, 283, 286, 318, 319, 321, 329, 341

J.B. David	63, 68, 69, 71-75, 77-81, 83, 86, 87, 89, 98, 103, 104, 129, 137, 144, 147, 160, 173, 174, 248
L.F. David	302
Mevr David - zie <i>M. Van Peene</i> .	
P. De Baets	169
L.L. De Bo	263, 305, 312
E. de Bom	336, 337, 341
E. de Borckgrave	255
A. de Castro	256
L. Deckers	249
K. De Clercq	294
A.K. de Cock	356
Fr. de Cort	259, 266, 279, 283, 285, 303, 326, 360
J.C. de Corte	299
N. d(e) C(uyper)	137
P. De Decker	172, 193, 264
De Deyn	331
K. De Flou	306
de Foere	73, 76, 80, 82, 95
P. Defreyn	179
De Genst	74
Edm. De Geest	331, 372
de Gerlache	47
K. de Gheldere	210, 312, 313
J. De Geyter	201, 202, 206, 207, 259, 275, 279, 283, 291
J.B. De Grove	249
J.F. De Hert	227, 243

	BLZ.
J.F. De Hoon	101, 167
<i>A. De Jager</i>	68
F. De Jaegher	42, 43
J. De Jonghe	73, 88, 164
A. Dekkers	371
Ph. De Kempenare	164
L. de Koninck	263, 331, 332
V.A. De la Montagne	163, 339, 340, 343, 372
J. de Laet	74, 98, 110, 115, 119, 128, 134-139, 161, 192, 226, 272
G. De Lattin	372
D. Delcroix	201, 257, 322, 326, 328, 329, 335, 364
J. Delcroix	257
V.H. Delecourt	174
Eug. de Lepeleer	346
Oct. Delepierre	119
L. Delgeur	148
<i>G. de Maupassant</i>	345
V. de Meyer-Roelandts	320
Ferd. de Mets	211
G. De Mey	334
W. de Mol	330
P. Demonie	309
P. de Mont	111, 195, 199, 274, 278, 279, 286, 287, 294, 307, 336, 337, 338, 339, 341, 343, 345, 346, 356, 380
P.P. Denijs	162, 334
<i>d'Ennery</i>	366
N. de Pauw	294, 295
Depla	345
F. De Potter	35, 101, 167, 253, 254, 264, 266, 299, 301, 350
L. De Potter	41, 74

de Pret	23
K.H. de Quéker	346, 359, 372
S. de Quidt	306
L. de Raet	344
P.F.X. de Ram	47, 73, 76, 78
<i>de Reiffenberg</i>	47, 76
A. de Ridder	345
J. de Saint Génois	166, 172, 194, 198, 288, 295
Descamps	287
H. De Seyn Verhougstraete	48, 101, 235, 343, 347
D. De Simpel	41, 43, 74
J.J. De Smet.	47, 71, 72, 73, 74, 75, 76
A. De Smet	328, 340, 343
D. De Smet	55
M. De Smet	254
Desroches	66, 67, 69, 80-82, 90
N. Destanberg	163, 182-184, 257, 298, 315, 319, 320, 328, 366
N. de Tière	370, 371
V. De Veen	251
J.O. De Vigne	17, 294
J. De Visser	43
L. De Vlaminck	42
P.F. De Voght	272
A. De Vos	273, 279, 302, 332, 339, 351, 352, 360
F. De Vos	33, 37, 41, 43, 54, 55, 167
D. De Vreese	299
L.P. De Vreese	346
W. De Vreese	367
Jer. De Vries	7, 15, 19, 20, 23, 28, 30, 46
Jan de Vrij - zie <i>F. Van Kerckhoven</i>	
K. De Waele	299
A. De Weerdt	298
L. De Wulf	299, 305
D'Haene	74

L. D'Hulster	19, 41, 47, 71, 73, 151, 152
A. D'Huygelaere	42, 162, 165
M. D'Huygelaere	165
<i>Ch. Dickens</i>	357
J.J. Diricksens	170, 190, 198, 201-206, 279, 280
G.J. Dodd	244, 259, 296, 322, 326
M. Doolaeghe	31, 37, 43, 45, 55, 57, 58, 134, 150, 162, 163, 259, 263
J. Doorenweerd	249
A.J. Doornaert	42, 55
L. Dosfel	334
V. Driessens	315, 318, 325, 363
J.J. Ducaju	243, 324, 325
<i>Ducange</i>	176
L. du Catillon	347
<i>Ducis</i>	176, 187
Ed. Dujardin	206
<i>Dumas</i>	139
Ch. P. Dumont	208, 243, 298, 325
J. Dumont	323
C. Duvillers	91, 166
A. Duyrcant	352
H.W. Duyvenwaerdt	242
<i>Eckart</i>	17

	BLZ.
P. Ecrevisse	99, 171, 172, 231
O.J. Eekma	299
G. Eeman	360
Eliaerts	86
<i>V. Fabre</i>	43
E. Fabri	347
Fauconnier	363
<i>Feitama</i>	15
<i>Feith</i>	25, 127
Ferguut - zie <i>J. Van Droogenbroeck</i>	
Br. Florentius	220
Frans (de Vriend) - zie <i>Fr. Caris</i>	
P. Fredericq	256, 275, 284, 291, 294, 296, 323, 324
S. Fredericq	252, 253
<i>B. Fremery</i>	15
P. Gassée	328
Geelhand	23
W. Geets	325
P. Geiregat	250, 252, 320, 322
P. Genard	201, 207, 226, 255
A. Germonprez	362
L. Gerrits	170, 201, 202, 210
G. Gezelle	250, 259, 304-313, 334, 339, 344
Gheysen	43
P. Gilson	338
Fr. Gittens	367, 370
<i>Goethe</i>	102, 245, 300
Goutier (Mevr.) - zie <i>M. De Smet</i> .	
E. Govaerts	166
<i>Gresset</i>	152
L. Grijp	299
<i>Kl. Groth</i>	296, 299, 349

H. Haenen	347
H. Haghebaert	347
Haller von Ziegesar	346
P. Hamelius	236, 267, 279, 296, 322
C.J. Hansen	201, 246, 279, 299, 300, 350
J. Harduin	6
<i>Hariri</i>	286
J.B. Hauwaert	6
X. Havermans	326
A. Hegenscheidt	344
<i>H. Heine</i>	294, 296, 337
<i>Helmerts</i>	25, 42, 102, 127, 129, 149, 157, 163
Helu	6
P.J.N. Hendrickx	201, 226, 299, 300
Aug. Hendrikx	369, 370
Edm. Hendrikx	315, 364, 367
J.F.J. Heremans	101, 167, 169, 201, 203, 207, 226, 243, 248, 255, 256, 263, 268, 283, 309, 331, 349
Ad. Herkenrath	335, 343
Herman - zie <i>J.F. De Hert</i> .	
Hermans	303
God. Hermans - zie <i>L. Dosfel</i> .	
M.B.F. Heuts	298
Flor Heuvelmans	360
H. Heyermans	371
H. Heyman	331
<i>Heyse</i>	269
Em. Hiel	163, 259, 288-291, 315, 329, 354
J. Hillegeer	249
J.B.J. Hofman	40, 58, 59, 60
<i>A.H. Hoffman von Fallersleben</i>	270, 331
<i>C. Honigh</i>	185
<i>Horatius</i>	284
J. Hoste	354, 366, 368

E. Houdet	294
<i>V. Hugo</i>	139, 169
<i>Huidekoper</i>	6, 7
V. Huys	250
<i>Immerzeel</i>	19
H. Jacobs	298
J.F. Jacobs	268
L. Jacobs	346
Jamar - zie <i>G.B. Truyens</i> .	
James	273, 274
J. Jans - zie <i>J. Adriaensen</i> .	
A.J.M. Janssens	331, 360
F.J. Janssens	66, 80
L. Janssens	353
Fr. Jerotka	346
<i>W.J.A. Jonckbloet</i>	185, 186, 326
A. Joos	331
Joossens (Mevr.) - zie <i>J. Delcroix</i> .	
J. Karsman	298
J. Kats	178, 315
<i>Kemper</i>	23
<i>Kersten</i>	147
Kervyn de Lettenhove	185
J.L. Kesteloot	34, 74, 76
E. Keurvels	367
Kiliaan	6, 7
<i>Kinker</i>	6, 25
P. Kints	371

	BLZ.
<i>W. Kloos</i>	338
Kortum	262
<i>Kotzebue</i>	176, 177, 187
Kremer	23, 26
F. Kugler	290
G. Kurth	256
P.D. Kuyl	249
<i>Lafontaine</i>	33, 34, 167
D. Laforce	249
<i>Lamartine</i>	102, 103, 139
J.F. Lambin	17, 37, 40, 73
H. Langerock	344
F.E. Lauwers	182, 320
E.F.D. Lauwers	242, 243
D ^r Lauwers	345
P. Lebrocquy	147
H.L. Ledeganck	298, 334
K. Ledeganck	31, 37, 42, 43, 48, 50, 53, 71, 73, 99, 100-109, 135, 140, 159, 160, 167, 171, 213, 297, 302
V. Le Fère	347
Lelyveld	67
Joh. A. Leopold	291
<i>Ph. Lesbroussart</i>	153
<i>Lessing</i>	186
Am. Liebaert	190
L. Lievevrouw-Coopman	371, 372
F. Lints	371
<i>Longfellow</i>	308, 312
<i>Lortzing</i>	287, 366
<i>P. Loti</i>	218
R. Loveling	252, 259, 296-298, 348, 349

V. Loveling	252, 259, 296-298, 348, 349, 350, 351, 352, 355
<i>Lucet</i>	17
Mac Leod (Mevr) - zie <i>S. Fredericq</i>	
Maerlant	6, 38, 42, 58, 91, 175
<i>Majofski</i>	4
Alf. Maris	303
J. Maris	303
Marnix	6
Martens	353
L. Mathot	227, 243
F.J. Matthyssens	191, 207
P. Matton	372
B.J. Mees	242
L. Mercelis	340
F.H. Mertens	23, 47, 73, 81, 86, 115, 173, 191, 318
Edm. Mertens	111, 116, 192, 193
J. Mertens	366
A. Mervillie	347
<i>Messchert</i>	19, 23
<i>Meyer</i>	6
A.C. Meyne	41, 165
J. Micheels	35, 59, 153, 154, 158, 262, 266, 268, 360
J.E. Michels	98, 254
J.H. Michiels	329, 366
J.B. Michiels	343
K. Miry	320, 329, 366, 368
<i>P. Moens</i>	25, 59
<i>Molière</i>	176, 320
<i>Mone</i>	62, 64, 175
J. Moons	211
R. Moroy	68
A. Motte	184
E. Moyson	293, 298
Mulders	328, 366

<i>Multatuli</i>	352
W.E.N. Muskeyn	298
N. Mussely	71, 73
J. Muyldermans	169, 340, 353
Nelis	74, 76, 115
K. Nijs	192
J.K.H. Nolet de Brauwere van Steeland	37, 130, 134, 143, 144-149, 160, 198, 201, 248, 255, 259, 331, 332, 341
J. Noterdaeme	347
F. Nouwen	249
L. Nuttin	299
J. Obrie	174
Olinger	73, 76
Cl. Ommeganck.	207
K. Onderet	187, 188, 319, 322
J. Oorda	334
L. Opdebeek	100
H.B. Peeters	168, 201, 368
Pelletier	176
O. Pérrier	294
H.H. Peters.	76
Petersen (Emmen) - zie <i>Ed. Campers</i> .	
Herman H. Peters	325
R. Pieters	340
J. Pietersz	76, 92
J. Fr. Piémont	252, 305
<i>Pixérécourt</i>	176, 187, 189
H. Plancquaert	362, 354
J. Plancquaert	354
<i>Plantijn</i>	6

	BLZ.
L. Plessers	347
Polack (Mevr.)	328
Ponos (Vict.) [pseudo.]	336
<i>Poot</i>	54
<i>Potgieter</i>	23, 30, 43, 45, 283, 348
J. Praet	175
A. Prayon van Zuylen	275, 291, 294
S.L. Prenau	346, 352
<i>Félix Pyat</i>	325
K. Quaedvlieg	347
C. Ragé	294
J. Ramaekers	361
M. Ramboux (Hilda Ram)	341, 342, 343, 345, 371
A Rans	367
P.J. Renier	33, 37, 41, 43, 74, 76, 81, 88, 167
F. Rens	31, 37, 42, 54, 55, 58, 73, 97, 99, 124, 134, 140, 144, 150, 162, 163, 166, 167, 170, 171, 174, 175, 211, 235, 236, 243, 259, 263, 274, 275, 280
G. Rens	347
Reubsaat	328
E. Rigaux	268
<i>Riousté Froment</i>	7
Robaeys	74
J.A. Robyns	249
Alb. Rodenbach	334-336, 339, 367
Fern. Rodenbach	331, 332, 343
J. Roeland	322, 326, 328, 329
Ed. Roeland	372
J.F. Roelants	190
Röell	361
L. Roersch	148, 169
W. Rogghé	178, 182, 183, 187, 300

H. Rommel	306
J. Ronsse	171
M. Rooses	7, 16, 18, 23, 24, 31, 43, 44, 45, 46, 63, 77, 78, 103, 111, 115, 116, 120, 150, 151, 178, 192, 195, 199, 218, 219, 225, 246-248, 255, 256, 263, 266, 270, 272, 275, 278, 279, 282, 289, 290, 296, 298, 300, 315, 317, 322, 323, 326, 329, 333, 334, 337, 341, 348, 367
Em. Rosseels	98, 179, 180, 188, 201, 366
<i>Rückert</i>	286
M. Rudelsheim	296
M. Rutten	303
Ruusbroec	173
J. Sabbe	294
M. Sabbe	283
L. Safir - <i>zie Heuts</i>	
J. Samijn	305
Sandelin	34
<i>V. Sardou</i>	367
A. Sauwen	236, 337, 340
<i>Schaepman</i>	291
L Scharpé	311, 331
<i>C. Scharten</i>	307, 334
Schayes	198
A. Scheiris	347
L. Scheltjens	373
A. Schepens	326
<i>F. Schiller</i>	102, 176, 264, 319
<i>Schrant</i>	6, 7, 10, 34, 36, 165
B. Schreuder	25, 358
L.W. Schuermans	167
G. Segers	217, 323, 324, 331, 358, 359
H. Sermon	227, 243, 286
C.Ph. Serrure	23, 33, 37, 42, 53, 64, 71, 73, 97, 99, 174, 319
Th. Sevens	331, 360

<i>Shakespeare</i>	176, 320, 367
<i>M. Siegenbeck</i>	7, 23, 54, 65, 66, 67, 68, 69
A. Siffer	253
<i>A.F. Siffle</i>	68
Silgens	179
<i>J.A. Sillem</i>	255, 256
K. Simillion	208, 243
L. Simons	340
D. Sleeckx	98, 99, 130, 138, 139, 170, 190, 192, 200, 201, 208, 210-219, 275, 315, 321-323, 326, 329, 333, 358, 367
A. Slimbroeck-de Peuter (Mevr).	368
L.J. Smeets	299
L. Smits	359
F.A. Snellaert	4, 17, 34, 35, 36, 73, 84, 85, 87, 88, 97, 98, 99, 109, 124, 145, 146, 148, 162, 166, 173, 174, 198, 207, 236, 245, 262, 264, 295, 319, 329
J.T.A. Sneyers	298
Aug. Snieders	137, 138, 169, 170, 201, 202, 210, 219, 220, 225-235
R. Snieders	170, 219-227
Snyers	74
J.L.M. Somers	68, 80, 82
Sophia (Mevr.) - zie <i>S. Fredericq</i> .	
<i>Soulié</i>	139
Spoker - zie <i>G. Gezelle</i> .	

	BLZ.
Spyers	74
H. Staes	360
J. Staes	128, 192, 244, 299, 300, 315
K. Stallaert	264
J. Stappaert	320
J. Stécher	160, 255, 279
<i>W. Stellwagen</i>	297
J.J. Steyaert	189
Joz. Steynen	343
R. Stijns	248, 354-358, 366
J. Stinissen	324, 360
P.J. Stinissen	334
J.B. Stips	178
J.B. Straatman	90, 92, 95
E. Stroobant	98, 169, 221, 259, 318, 319, 326
W. Suetens	371
F. Swagers	338
<i>H. Swarth</i>	287
<i>Tasso</i>	102
H. Teirlinck	356
Is. Teirlinck	354, 355, 356, 366
<i>J. Ten Brink</i>	254
<i>Tén Kate</i>	7
Ed. Terbruggen	17, 66, 150
A. Terlaenen - zie <i>A. Prayon-van Zuylen</i> .	
N. Theelen	356, 372
Isfridus Thijs	26
Tillemans	315
Edg. Tinel	342
<i>Tollens</i> .	19, 42, 127, 128, 163, 272, 297
Tony - zie <i>A. Bergmann</i> .	
K.L. Torfs	173

F. Toussaint	358
J. Toussaint	371, 372
D. Traets	303, 304
<i>Trauttwein von Belle</i>	352
G.B. Truyens	303
E. T'Sjoen	283, 324
<i>Turquety</i>	275
Van Ackere (Mevr.) - zie <i>M. Doolaeghe</i>	
Van Aertselaer	358
van Aken (Hein)	174
Fr. van Arenbergh	167
J.B. van Baveghem	249
J. van Beers	106, 108, 193, 198, 199, 201, 203, 206, 214, 259, 272-281, 285, 337
Ed. van Bergen	365
E.F. van Beusekom	226
C.H. van Boeckel	97
J.F. van Boghout	325
Van Bossche, Albrecht - zie <i>D. Sleenckx</i>	
M. van Bree	23, 26, 124
Van Coillie	310
Van Cooth	332
Fr. van Cuyck	324, 372
E. Van Damme	17
Aug. van de Kerckhoven	329
P. Van Delen	171
A. van den Abeele	257, 258
Jos. van den Berghe	334
Van den Brande	16
F.J. van den Branden	206, 325, 326
Van den Hove - zie <i>H. Delecourt</i> .	
K.J. Van den Nest	167
J. van den Weghe	68
Fr. van den Weghe	163, 334
K.L. van de Putte.	340

Adh van der Cruyssen	251
Van der Maesen	23
D.J. van der Meersch	73
<i>van der Pyl.</i>	82
C. Vandersteen	55
Ern. van der Ven	364
J. Van der Voort	371
M. Van der Voort	92, 98, 173, 190, 206
Van der Vorst	81
F. van de Sande	177, 328, 329, 364
J. van de Velde	99, 138, 213
J. van de Venne	248
<i>L.W. van Deventer</i>	328
V. van de Weghe	331
Van de Weyer	47
Fr. Van Doeselaer	315, 319, 324, 363
H. van Doorne	309, 310
Em. Van Driessche	251, 255, 328, 364
Ed. van Droogenbroeck	249
J. van Droogenbroeck	259, 285-288, 341
J. Fr. van Droogenbroeck	251
P.J. van Droogenbroeck	249
Fl. Van Duyse	150, 264, 266, 363
Pr. Van Duyse	31, 33, 35, 37, 41, 43, 44, 57-59, 61, 63, 73, 74, 90, 97, 98, 99, 109, 129, 135, 140, 143, 149, 150, 160, 163, 166, 174, 178, 181, 183, 185, 211, 221, 236, 259, 262-266, 268, 275, 277, 288, 301, 302, 318

	BLZ.
<i>van Eeden</i>	307
H. Van Eyck	299
Van Ertborn	23
F. Van Geert	318, 319, 366
K. Van Geert	123
Van Genabeth	34, 54
E. Van Goethem	328, 363, 368, 369, 371
L. Van Haecke	250
A. Van Hasselt	170, 201
<i>C.A.B. Van Herwerden (Mej.)</i>	306
<i>L. Van Hoogeveen-Sterck</i>	98
J. Van Hoorde	59, 319, 328, 369, 371
P.F. Van Kerckhoven	88, 96, 98, 101, 102, 129, 139-142, 161, 170, 180, 188, 191, 192, 201, 208-210, 226, 243, 248, 277, 324, 366
Pr. Van Langendonck	266, 307, 335, 338, 343, 344, 368
<i>D.J. Van Lennep</i>	88, 240
Th. Van Loo	41, 43, 74, 76, 90, 91, 165, 166
J.L. Van Mechelen	346
Van Meerbeeck	191
W. Van Neijlen	331
Ad. Van Neste	347
<i>Van Nouhuys</i>	307
E. Van Oye	305, 310, 312, 313
H.J. van Peene	182, 183, 185-188, 314, 317-319, 320, 322, 323, 363, 366
J.B. Van Peene	182
Math. Van Peene	302
L. Van Puyvelde	335, 336
J. Van Rijswijck, Js	272
J.B. Van Rijswijck	127, 201, 211, 226, 259, 270, 271, 280, 283
J.C. Van Rijswijck	127, 270

L. Van Rijswijck	270
Th. Van Rijswijck	74, 88, 97, 98, 105, 110, 115, 126-134, 140, 142, 160, 161, 166, 169, 180, 191, 192, 212, 221, 226, 245, 270, 271
J. Van Rotterdam	207, 241, 242, 281
Van Ruckelingen - zie <i>L. Mathot</i> .	
D. Van Spilbeeck	198
F. Van Steenweghen	353
E. Van Straelen	64
Ferd Van Tergow - zie <i>Ferd. De Mets</i> .	
F. Van Veerdegem	323, 324
<i>J. Van Vloten</i>	254
G. Van West	74, 76
H.C.M. Van Westerloo	332
J. Van Zevencote	164
Veldeke	175
C.J. Verbruggen	190
J. Vercoullie	356
F. Verdussen	86
P.C. Verhulst	299
R. Verhulst	373
R. Vermandere	372
Aug. Vermeylen	338, 344, 350, 374
Osc. Vermeiren	347
J.D. Verpoorten	66
Ad. Verriest	345
G. Verriest	306, 307, 312
H. Verriest	305-307, 309, 310, 334, 335, 339, 340, 344, 345
J. Verschuren	372
K. Versnaeyen	253, 288, 294, 298, 320
J.F.C. Verspreuwen	34, 37, 43, 71, 73, 191
Verstraete-Lacquet (Mevr.)	363
V. Verstraete	363
K.A. Vervier	19, 23, 31, 37, 41, 74, 100, 163, 198, 264
Verwee (Mevr.) - zie <i>M. D'Huygelaere</i>	

A. Vyncke	353
L.G. Visscher	34, 37
<i>Tesselschade Visscher</i>	42
P. Visschers	73, 76, 81
Visser	41
L. Vleeschouwer	191, 192, 201, 226, 244, 245, 283, 310, 311
E. Vliebergh	341
<i>Volmeranges</i>	176
<i>Voltaire</i>	176
<i>Vondel</i>	42, 102, 157, 165
<i>I. von Düringsfeld</i>	140, 172, 179, 180, 183, 211, 220, 222, 228, 236, 242, 244, 267, 279, 288, 322, 324
<i>Ferd. von Hellwald</i>	324
<i>L. von Plönnies</i>	97, 276
<i>von Vogt</i>	164
J. Vuylsteke	289, 291-296, 367
Waelput	328, 366
Al. Walgrave	334
W.E.E. Walter - <i>zie Virginie Loveling</i>	
Waltman van Spilbeeck	331
E. Wambach	367
<i>Wap</i>	163, 221

	BLZ.
Wappers	86, 114, 119
Warnots	328
O. Wattez	355, 361, 362
<i>Wattier (Mevr.)</i>	4
Wazenaar - zie A. De Vos.	
<i>Fr. W. Weber</i>	346
<i>P. Weiland</i>	7, 54, 65
<i>Weisze</i>	15
Alf. Weustenraad	340
F.J. Weyermans	207
Wijtinck	371
Willem I	2, 6, 9
Alf. Willems	354
F. Willems	300
J.F. Willems	7-9, 13, 14, 15, 16-31, 33, 35-37, 41, 43, 44, 47, 49, 62, 63, 65-69, 71-83, 86, 87, 88, 91, 95-99, 109, 110, 121, 150, 151, 160, 166, 173, 174, 178, 181, 186, 202, 212, 302
L. Willems	291
P. Willems	86, 174, 175, 201, 255, 350
S.C.A. Willems	325
<i>Wiselius</i>	19
A. Wyllie	41
J.W. Wolf	99, 213, 246, 263, 277
J.V. Wouters	181
Zetternam - zie J.J. Diricksens.	
<i>E. Zola</i>	345

De schrijvers betuigen hunnen besten dank voor de hun verleende hulp en wijze raadgeving of voor het overzicht der proeven aan de weledele Heeren D^r MAX ROOSES, den Eerw. Heer J. BOLS en VICTOR DE LA MONTAGNE, alsmede aan verschillende Heeren en vooral den Heer HERMAN MULDER, voor de verleende portretten.